Fyenboen

Claudius Claussøn Swart

(Claudius Clavus),

Nordens ældste Kartograf.

En Monografi

af

Axel Anthon Bjørnbo og **Carl S. Petersen.**

Avec un résumé en français.

D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 6. Række, historisk og filosofisk Afd. VI. 2.

København.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1904.

Nærværende Afhandling, som til de mindste Detaljer er fremgaaet af et intimt Samarbejde mellem Forfatterne, skylder en ren Tilfældighed sin Tilblivelse. I Efteraaret 1900 fandt nemlig Bjørnbo den i Afhandlingens Kap. 7 publicerede middelalderlige Nordensbeskrivelse i et Wienerhaandskrift, som han havde laant til München for at kollationere en deri indeholdt matematisk Text. Saasnart vi var blevet klare over, at der her forelaa en hidtil ukendt Kilde til Nordens Geografihistorie, blev vi enige om at forfølge Sagen i Fællesskab. Først og fremmest gjaldt det om muligt at finde flere Haandskrifter af samme Text. Det lykkedes ogsaa at finde endnu et saadant, atter i Wien, hvorimod Undersøgelserne i Bibliotekerne i København, München, Nürnberg, Augsburg, Linz, Melk, Klosterneuburg, Verona, Padova, Venezia, Milano, Parma, Modena, Bologna, Firenze, Siena, Napoli og Rom viste sig frugtesløse. I næste Række gik vore Bestræbelser ud paa en nøjere Undersøgelse af de gamle haandtegnede Nordenskort af de to Typer, af hvilke Nordenskiöld, v. Wieser og Jos. Fischer har fundet Exemplarer henholdsvis i Warschau, Firenze, Rom og Wolfegg. Det viste sig nemlig hurtigt, at disse Kort, hvad Afhandlingens Kap. 5 nærmere gør Rede for, stod i den allernøjeste Forbindelse med Texten i Wienerhaandskrifterne. Undersøgelsen paa Stedet af de hidtil kendte Kort — paa nær det i Warschau —, af et nyt, som fandtes i Rom, samt af de Haandskrifter, hvortil Kortene hørte, fuldstændiggjorde vort Materiale paa en saadan Maade, at vi kunde gennemføre den Udredning af Kildernes Sammenhæng, som udgør Afhandlingens første Afsnit. Resultatet blev, at vi kunde fastslaa Omfanget af den danske middelalderlige Kartograf Claudius Clavus' Forfattervirksomhed. Den nøjere Behandling og Vurdering af denne er givet i andet Afsnit, og trods adskillige Mangler mener vi at have bragt Klarhed over en Del af de Spørgsmaal, der her frembød sig, og hvad de øvrige angaar i alt Fald at have givet et Grundlag for videre Forskninger.

For Udlaan til München og København af de nævnte Wienerhaandskrifter bringer vi Direktionen for K. K. Hofbibliothek i Wien vor ærbødige Tak. Hs. Højhed Fyrst Waldburg-Wolfegg, Præfekten for Vatikanbiblioteket Pater F. Ehrle, Direktionerne for Biblioteca Nazionale i Firenze og Biblioteka Ordynancyi Zamoiskiei i Warschau har Krav paa den største Erkendtlighed fra vor Side, dels for den Elskvær-

dighed, de har udvist ved at tilstaa den frieste Benyttelse af de kostbare Haandskrifter, der indeholder de ovennævnte Kort, dels for den Imødekommenhed, hvormed de har besvaret vore skriftlige Forespørgsler. En særlig Tak skylder vi Hr. Overbibliotekar E. W. Dahlgren i Stockholm, som til Benyttelse og Reproduktion velvilligst overlod os et Fotografi af det bedste af de nævnte Kort. De Herrer, Professorerne L. Traube i München, F. Boll i Würzburg, Johs. Steenstrup, Kr. Erslev, F. Jónsson og J. L. Heiberg i København, Pastor O. Kalkar, Overbibliotekar H. O. Lange, Underbibliotekar C. Weeke, Rigsarkivar Dr. jur. V. A. Secher, Docent Verner Dahlerup, Dr. phil. H. Ræder, Bibliotekar Raphael Meyer, Cand. mag. Julius Nielsen og Cand. Hjalmar Bergstrand i Upsala takker vi hjærteligst for de Tjenester, de beredvilligt har ydet os til Fremme for vort Arbejde.

Forfatterne.

Indholdsfortegnelse.

Indledning ..... Side 7 (49)

I. **Overleveringernes Sammenhæng.**

Kap. 1. Opfattelsen af Nancyværket ..... » 23 (65)
— 2. Kortene af A- og B-Typen ..... » 29 (71)
— 3. Wienerhaandskrifterne ..... » 56 (98)
— 4. Ulmerudgaverne, Schoner og Irenicus ..... » 61 (103)
— 5. Wienertexten og det tilhørende Kort ..... » 80 (122)

II. **Værkernes Indhold, Kilder og Betydning.**

Kap. 6. Stednavnene hos Clavus ..... » 93 (135)
— 7. Udgave af Wienertexten med Oversættelse ..... » 123 (165)
— 8. Clavus' Kilder.
A. Ptolemæus ..... » 146 (188)
B. Rejsebog og Kompaskort ..... » 155 (197)
C. Selvsyn ..... » 166 (208)
D. Nordiske Kilder ..... » 184 (226)
— 9. Clavus selv og hans Betydning ..... » 197 (239)

III. **Bilag.**

1. Texten til Nordenskortet (A_1) i Cod. Magliab. XIII. 16 ..... » 213 (255)
2. Uddrag af Regers Registrum alphabeticum ..... » 214 (256)
3. Tabel over Navnene i Clavus' yngre Værk ..... » 215 (257)
4. Nancytexten-Nancykortet ..... » 236 (278)
5. Facsimile af Clavustexten i Wienerhaandskrifterne ..... » 241 (283)
6. Facsimile af Nordenskortet (A_1) i Cod. Magliab. XIII. 16 ..... Tavle 1
7. Kort konstrueret efter Wienertexten ..... » 2
8. Kort konstrueret efter Nancytexten ..... » 3

Résumé en français ..... Side 249 (291)

Trykfejl.

Side	27	(69),	Linie	1	fra neden: sydligste og nordligste, læs: nordligste.
»	49	(91),	»	2	fra oven: Holar, læs: Hólar.
»	102	(144),	»	1	fra oven: Vatikanerbiblioteket, læs: Vatikanbiblioteket.
»	129	(171),	»	17	fra oven: Primus, læs: Primum.
»	172	(214),	»	7	fra oven: og det bedste af A-Kortene (A_1) ikke, læs: ikke.
»	»	»	»	8	fra oven: de andre A-Kort, læs: A-Kortene.
»	181	(223),	Note 292:		87—88, læs: 187—88.

Indledning.

Blandt de faa navngivne Forfattere fra den danske Middelalder er der med Undtagelse af Saxo næppe nogen, som er blevet saa hyppigt omtalt og saa ofte gjort til Genstand for endog ret indgaaende Behandling som Geografen **Claudius Clavus** eller **Nicolaus Niger**. Man er ganske vist endnu ikke enig om, hvilke Arbejder der med Rette bør tillægges ham, eller hvor stor en Indflydelse han har haft paa Samtid og nærmeste Eftertid; men derom hersker der Enighed, at Løsningen af de Spørgsmaal, hvortil hans Navn er knyttet, er af den største Interesse for Forstaaelsen af Kartografiens og Geografiens ældre Historie. Et Bidrag til Løsningen af nogle af disse Spørgsmaal er det denne Afhandlings Hensigt at give, og den søger en væsentlig Del af sin Berettigelse deri, at den delvis bygger paa et Materiale, som hidtil har været ukendt, og saaledes formentlig vil have noget nyt at meddele. Som Indledning vil det vistnok findes hensigtsmæssigt, at der gives en Oversigt over de tidligere Arbejder paa dette Omraade og de forskellige Opfattelser, der har gjort sig gældende.

Fortjenesten af først at have fremdraget et originalt Arbejde af den danske Geograf tilkommer Franskmanden **Jean Blau** († 1842). I Biblioteket i Nancy opbevares et Haandskrift (cod. Nanc. lat. 441), afsluttet 1427, som indeholder Jacobus Angelus' latinske Oversættelse af Ptolemæus' Geografi, og som har tilhørt den for geografiske Studier stærkt interesserede Kardinal **Guillaume Fillastre** († 1428). I dette Haandskrift findes som et Slags Tillæg til Ptolemæus' Text en Beskrivelse over Norden med tilhørende Kort, forfattet af en *Claudius Clauus Cymbricus*. En Udgave af denne Beskrivelse og et Facsimile af Kortet gav Blau i Aaret 1836, ledsaget af en Beskrivelse af hele Ptolemæushaandskriftet og en Redegørelse for dets Historie[1]). Om Kardinalen selv og hans geografiske Interesser kunde han meddele interessante Oplysninger, men om Clavus vidste han intet andet, end hvad der fremgik af Texten: at han var en Fyenbo ved Navn *Claudius Clauus* eller

[1]) *Mémoires de la société royale des sciences, lettres et arts de Nancy* 1835, Nancy 1836, p. LIII ff. og p. 66 ff. — cfr. *Catalogue général des Mss. des bibl. de France.* Tome IV, Paris 1886, p. 187 (cod. Nanceian. 441).

Clauius, hvorhos han formodede, at Kardinalen personlig havde kendt ham og hans Arbejder og ligefrem bestilt Beskrivelse og Kort hos ham. Blau's Udgave efterfulgtes snart af en ny ved **G. Waitz** (1844)[2]), der ikke indskrænkede sig til blot at trykke Blau's Text af, men gjorde Nancyhaandskriftet til Genstand for selvstændig Granskning, hvorved han blev i Stand til at rette en Del Fejllæsninger, Forgængeren havde begaaet, og i flere Henseender fremsætte rigtigere Anskuelser om Værkets Overlevering. Waitz's Udgave, der ligeledes var ledsaget af et Facsimile af Nordenskortet, bragte Blau's i delvis Forglemmelse[3]): den var lettere tilgængelig end denne, der fandtes i et mere afsides liggende Tidsskrift. Til Waitz refererer de Forfattere sig, som i den følgende Tid omtaler Clavus uden dog at bringe ny Synspunkter eller nyt Materiale for Dagen. Saaledes f. Eks. **N. M. Petersen**, der i sin Litteraturhistorie (1853) nævner sin Landsmand og betegner hans Værk som «et artigt Stykke Arbejde»[4]). Senere gjorde **Holger Fr. Rørdam** (1868) i sit Skrift om Lyskander opmærksom paa, at denne under Henvisning til den tyske Humanist Franciscus Irenicus omtaler en *Claudius Niger*, og udtalte den Formodning, at han muligvis kunde være den samme som *Claudius Clauius*; det anførte Sted hos Irenicus lykkedes det ham dog ikke at finde[5]). Rørdams Formodning bekræftedes til fulde ved **Ed. Erslevs** Undersøgelser (1886)[6]). Han fandt Stedet hos Irenicus og godtgjorde, at denne som Kilde for sine Efterretninger om Norden paaberaabte sig «den lærde, fra Danmark stammende Claudius Niger». Ved at sammenligne Uddraget hos Irenicus med Texten og Kortet i Nancyhaandskriftet kom han til det Resultat, at Claudius Niger og Claudius Clavus virkelig maatte være identiske, et Resultat, som den senere Forskning enstemmigt har sluttet sig til. Af Irenicus' Oplysninger drog Erslev endvidere den Slutning, at Clavus havde levet paa Erik af Pommerns Tid og paa Kongens Opfordring udarbejdet et Kort med tilhørende Text over Danmark, og han viste, at Clavus havde været omtalt ikke alene af Lyskander, men ogsaa af andre af vore ældre Forfattere som Pontanus og den yngre Pontoppidan. Hvilket Forhold der maatte antages at bestaa mellem Irenicus' Uddrag og Clavustexten, gjorde han derimod ikke Rede for. Denne var imidlertid nogen Tid, før Erslev afsluttede sine Undersøgelser, blevet udgivet paa ny og denne Gang i en Udgave, der gav et ganske anderledes Indtryk af Originalen, end Blau's og Waitz's

[2]) *Nordalbingische Studien.* Neue Ausgabe I, Kiel 1858, p. 175 ff. Første Udgave har ikke staaet til vor Disposition.

[3]) Mærkelig nok nævner Beauvois i Artiklen om Clavus i *La grande Encyclopédie* ikke Blau's Udgave.

[4]) N. M. Petersen. *Bidrag til den danske Literaturs Historie* I, Kbh. 1853, p. 103; 2. Udg. I, Kbh. 1867, p. 87.

[5]) H. F. Rørdam. *Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, samt hans Bog om Danske Skribenter,* Kbh. 1868, p. 199 Note 1.

[6]) Ed. Erslev. *Jylland, Studier og Skildringer til Danmarks Geografi,* Kbh. 1886, p. 120 ff. Værkets Kort 5 er et Facsimile af Clavus' Kort efter Waitz.

havde kunnet. Paa den internationale Amerikanistkongres i København 1883 fremlagde A. E. Nordenskiöld et ypperligt fotolitografisk Facsimile ikke alene af Nordenskortet, men ogsaa af de tilhørende Textsider[7]), og dette Facsimile optog han som Bilag til sin Afhandling om Zeniernes Rejser[8]).

Kaster vi et Blik tilbage paa disse ældre Undersøgelser om Clavus og hans Arbejder, finder vi, at man ganske vist lidt efter lidt var naaet frem til at faa en Del at vide om Manden: et Arbejde af ham var blevet fremdraget, hans omtrentlige Levetid bestemt, hvad ældre Forfattere vidste om ham, til Dels oplyst; men en Forestilling om hans Betydning i Kartografiens Historie havde man ikke faaet ud over det, at han havde leveret den ældste kendte Beskrivelse over Danmark og Norden. Stort mere kunde man næppe heller faa at vide, saalænge Studiet af den ældste nordiske Kartografi og Geografi var saa lidet opdyrket, som det var. Men de følgende Aar bragte et overordentligt Opsving i disse Studier; nyt Materiale hentedes frem fra Biblioteker og Arkiver, og ny Synsmaader anlagdes. Som bekendt gik **Nordenskiöld** i Spidsen. 1889 udkom hans imponerende *Facsimile-Atlas*[9]). Her gives i Cap. V[10]) en Udsigt over Nordens ældste kartografiske Litteratur, bygget paa samtlige indtil da kendte Kilder. Hvad Clavus angaar, slutter Nordenskiöld sig til Erslevs Formodning, at han er den samme som Irenicus' Claudius Niger, og at det var paa Opfordring af den danske Konge [Erik af Pommern], han udarbejdede Kortet og Beskrivelsen over Norden. Men han hævder, at Forfatteren har været Kardinalen ganske ukendt, og at Text og Kort i Nancyhaandskriftet kun er en Kopi, en Antagelse, allerede Waitz havde fremsat. Om Omfanget af Clavus' originale Arbejde fremsætter han helt ny Anskuelser. Støttet paa en Udtalelse, Kardinal Fillastre havde fremsat paa det 8de Europakort i sit Ptolemæushaandskrift, en Udtalelse, vi senere skal komme tilbage til, sluttede Nordenskiöld, at Clavus' Kort ikke havde omfattet Skandinaviens nordligste Del og Grønland, at Kardinalen «i så fall» havde haft Adgang til en anden Kilde, «för hvilken någon vidare redogörelse beklagligen ej lemnas». Denne samme Kilde sporede Nordenskiöld i de karakteriserende Legender om Englændere, «Careler», Slaver og Prøjsere, som findes paa Clavus' Kort, og efter de Tidsbestemmelser, som formentlig kunde udledes af dem[11]), satte han denne ukendte Kilde til Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Et

---

[7]) *Trois cartes précolombiennes représentant une partie de l'Amérique (Groenland)*, Stockh. 1883.

[8]) A. E. Nordenskiöld. *Studier och forskningar föranledda af mina resor i höga Norden*, Stockh. 1883; tysk Udg. Leipzig 1885.

[9]) A. E. Nordenskiöld. *Facsimile-Atlas till kartografiens äldsta historia*, Stockh. 1889; engelsk Udg. s. Aar; Facsimilet af Zamoiskikortet (cfr. næste Side) Tavle 30.

[10]) *l. c.* p. 52 ff.

[11]) Karelerne omvendtes Aar 1296 til Kristendommen af Thorkel Knutson; Prøjsernes Omvendelse fuldendtes først i Beg. af 13de Aarh., men paabegyndtes allerede i 10de, medens Slaverne Øst for Elben i det 12te Aarh. for en Tid faldt tilbage til Hedenskabet.

Bevis for sin Paastand om, at der laa forskellige Kilder til Grund for Clavuskortet, saaledes som det forelaa hos Fillastre, fandt han endvidere i den Omstændighed, at Kortet har dobbelt Breddegradering, hvilket skulde skyldes dels Observation eller Beregning paa Grundlag af Rejsebøger, dels fejlagtig Gradering paa en Portolan (Kompaskort).

Blandt de Bidrag til Nordens Kartografi, *Facsimile-Atlas* meddelte, var der et, som i sig selv var overordentlig betydningsfuldt, og som fik en indgribende Indflydelse ogsaa paa Opfattelsen af Clavus og hans Arbejder. Fra det Zamoiskiske Majoratsbibliotek i Warschau fremdrog Nordenskiöld et pragtfuldt Haandskrift, indeholdende Ptolemæus' Geografi i Jacobus Angelus' Oversættelse, efter Skriften at dømme fra sidste Halvdel af det 15de Aarh. Heri fandtes et Kort over Norden af en i sin Helhed hidtil ganske ukendt Type, hvis Særkende er Grønlands og de danske Øers overraskende rigtige Konfiguration og de nordiske Landes, indbefattet Grønlands, korrekte Anbringelse i Forhold til hverandre (A-Typen). Dette Kort betegnede Nordenskiöld som en Bearbejdelse af Prototypen for de talrige Kort over Norden, som findes i de latinske Ptolemæusudgaver, deriblandt ogsaa for dem, hvor Grønland fejlagtigt lægges Nord for Norge (B-Typen, Doniskortet), samt for adskillige andre gamle Kort, saa vel som for det ofte omdebatterede Zenikort. Kortets oprindelige Hjemstavn syntes ham med Sikkerhed at kunne bestemmes, ti **E. W. Dahlgren** havde gjort ham opmærksom paa[12]), at det indeholdt forvanskede nordiske Talord som Benævnelser paa Floder langs Østersøens Kyst. Dets nordiske Herkomst var da uomtvistelig. Men paa den anden Side fandtes paa Kortet Indskrifter paa korrekt Latin, og Nordenskiöld sluttede da: «detta visar ovedersägligen, att den här ifrågavarande kartan grundar sig på en nordisk urkund, förmodligen författad af en man ej hemmastadd i latinet, och att den blifvit apterad til Ptolemaeus af en god latinare, föga kunnig i de nordiska språken». Denne Urtype (A-Typen), som i Modsætning til Clavus' originale Kort, saaledes som Nordenskiöld opfattede dette, omfattede hele den skandinaviske Halvø, Island og Grønland, skulde da, efter at Kompasset var bragt i Anvendelse, paa Grund af Ubekendtskab med Misvisningen være blevet omtegnet til den ovennævnte B-Type med Grønland Nord for Norge. Grønlands overraskende rigtige Form paa Zamoiskikortet maatte altsaa hidrøre fra en Tid, da Forbindelsen mellem dette Land og det øvrige Norden endnu var levende, Kompasset derimod ukendt, og Nordenskiöld hævdede nu, at dets Original maatte være «upprättad innan de nordiska sjömännen blifvit bekanta med kompassens bruk, kanske i början af 13de seklet». Denne Original, mener han, er tillige en af de Kilder, Fillastre har benyttet til Bearbejdelsen af Clavus' Kort, idet han fra den har taget Grønland og det nordligste Skandinavien, og Zamoiskikortets Hovedafvigelse fra

[12]) Se *Facsimile-Atlas* p. 56.

Originalen mener han bestaar deri, at det er omtegnet i en ny Projektion («Donis»-Projektion), medens hint utvivlsomt havde været i den gamle Ptolemæiske æquidistante.

Nordenskiölds Undersøgelser fik vidtrækkende Følger; de fremkaldte strax to ny Bidrag til Nordens ældre Geografihistorie: en Afhandling af Storm og Fremdragelse af endnu mere nyt Materiale ved v. Wieser.

Gustav Storms Afhandling *Den danske Geograf Claudius Clavus eller Nicolaus Niger* (1889—91)[13] er den grundigste og mest alsidige Behandling af de herhen hørende Spørgsmaal, som indtil da var givet. Med overordentlig Dygtighed er alt, hvad den tidligere Forskning spredt havde fremdraget, bragt sammen til et Helhedsbillede og en stor Mængde nyt Stof skaffet til Veje. Storm tager Sagen op fra Grunden af og vender sig da først til selve Nancyhaandskriftet, af hvilket han giver en indgaaende og omhyggelig Beskrivelse, som gør Blau's og Waitz's, for ikke at tale om Erslevs, overflødige. Storms nøjagtige Undersøgelser bragte ham til det Resultat, at Kardinal Fillastre i mange Aar havde bestræbt sig for at komme i Besiddelse af Jacobus Angelus' Ptolemæusoversættelse, at han c. 1417 erhvervede et Exemplar uden Kort, at han under sit Ophold i Italien 1427 lod Kortene tegne efter et græsk Ptolemæushaandskrift og først derefter blev bekendt med Clavus' Arbejde, hvilket i Afskrift blev indføjet i hans Ptolemæus, men paa et urigtigt Sted (mellem 1ste og 2det Afrikakort). Ved nøjere at betragte selve Clavus' Text og Kort lagde Storm Mærke til, at Texten mod Slutningen var skrevet tættere end ellers, aabenbart fordi Skriveren havde beregnet for lidt Plads, og at Kortet havde langt færre Navne end Texten, medens ubenævnte Bymærker og Floder maatte forudsætte en rigeligere Navneforsyning paa Originalen. Heraf drog han den Slutning: «Kardinalens Gjengivelse er altsaa gjennemgaaende en formindsket Kopi, medens saavel Beskrivelse som Kart i den danske Original har været større»[14]. Til samme Resultat mente han endnu sikrere at komme paa anden Maade. Han fulgte nemlig den Vej, Erslev før ham var slaaet ind paa: at gaa tilbage til det 16de Aarhundredes Geografer. Og her viste han, at ikke alene Franciscus Irenicus (1518), men ogsaa Johannes Schoner (1515) i rigt Maal havde benyttet Clavus og ligefrem skrevet ham ud. En Sammenligning mellem de ofte enslydende Uddrag hos de to Geografer gjorde det let at danne sig en Forestilling om det karakteristiske ved det benyttede Arbejde. At Clavusuddragene, saaledes som Schoner og Irenicus har overleveret dem, viser saare ringe Overensstemmelse med Nancytexten, kommer Storm let ud over, idet han betragter det som en Følge af, at denne var forkortet af Kardinalen eller hans Skriver, mens de Stykker, som de tyske Geografer har bevaret, havde staaet i Clavus' oprindelige Text, den

[13] *Ymer*, Stockh. 1889, p. 129—146 & 1891, p. 13—37.
[14] *l. c.* p. 138; Udhævelsen er Storms.

samme, som havde foreligget Kardinalen [15]). Talangivelserne hos Irenicus (Schoners forklarede han paa anden Maade) afveg alle fra Nancyhaandskriftets, men, siger Storm, «den naturlige Forklaringsmaade til dette er, at Irenicus har fulgt et mere detaljeret Kart og har beregnet de meget nøiagtige Tal efter dette. Kartet har altsaa været meget større og med mange flere Navne end Nancy-kartet» [16]). Dette udførligere Claviske Kort fandt Storm nu i det af Nordenskiöld fremdragne Zamoiskikort. Han gjorde nemlig opmærksom paa, at der saa vel hos Irenicus som hos Schoner forekom Navne og Beretninger, «som ikke findes i Nancyhaandskriftet, men derimod i det Zamoiskiske Kart. Resultatet af dette synes jo kun at kunne være, at det Zamoiskiske Kart stammer fra Cl. Clavus og i alt væsentligt er en tro Kopi af hans Arbeide» [16]). Dette Resultat fandt Storm en yderligere Bestyrkelse paa, dels i Kardinalens Note paa det 8de Europakort [17]), dels i de af Dahlgren fremhævede forvanskede nordiske Talord. «Disse Navne stammer tydeligvis ikke blot fra en nordisk, men ganske bestemt fra en dansk Original i en Sprogform, som neppe er ældre end 15de Aarhundrede (Ordenstallene *første, annen, tredie, fierde*). Men dermed er det givet, at Zamoiskis Kart stammer fra en dansk Geograf, nærmest fra 15de Aarhundrede, og da maa han falde sammen med Cl. Clavus» [18]).

Storm gaar derefter over til en nærmere Betragtning af Clavus selv og hans Arbejde. Han viser, at Arbejdet maa være blevet til i Italien. Det forudsætter Kendskab til Ptolemæus' Geografi, i hvis Aand det giver en supplerende Skildring af Norden, og Benyttelse, foruden af en Rejsebog fra c. 1380 *(Itinéraire Brugeois),* tillige af italienske Kompaskort, fra hvilke det har laant Østersøens Kystrand og Navne. Og med stor Skarpsindighed paaviser Storm et Spor af Clavus' Ophold i Italien. I Breve fra den pavelige Sekretær Poggio af $^{8}/_{1}$ 1424 og $^{4}/_{5}$ 1434 omtales en *Nicolaus, quidam doctus homo natione Gothus,* som i manges Nærværelse i Rom 1424 har fortalt, at han i Sorø Kloster nær Roskilde havde set et fuldstændigt Exemplar af Livius. Denne Nicolaus Gothus, hvem allerede G. Voigt [19]) betegnede som en dansk Mand, identificerer nu Storm med Clavus, og han giver gode Grunde for denne sin Antagelses Rigtighed [20]). Clavus' Person og Liv kom herved til at staa i en hel ny Belysning; Storm betegner ham som «en

[15]) Udhævelsen af os. Storm gaar vel let hen over disse Uoverensstemmelser; at vort Referat dog træffer hans Hovedtanke, ses af hans Udgave af Nancytexten (*l. c.* p. 23—34), hvor han i sine Noter udtrykkelig siger: her er det Stykke udeladt og her det (nemlig af Kardinalens Skriver), og de som udeladte betegnede Stykker er just dem, der findes hos Schoner og Irenicus. Storms vagt fremsatte Mening ønsker vi at pointere skarpt, da vi paa dette Punkt er grundig uenige med ham.

[16]) *l. c.* p. 145.

[17]) Som ovenfor bemærket fremhævede ogsaa Nordenskiöld Betydningen af denne Note, som han dog tolkede i en hel anden Retning.

[18]) *l. c.* p. 146.

[19]) G. Voigt. *Die Wiederbelebung des klassischen Alterthums*, 2. Aufl., Berlin 1880, I, p. 251.

[20]) *Ymer* 1891, p. 17—18.

vandrende Lærd, som i mange Aar, maaske siden 1412—13, havde opholdt sig i fremmede Lande for sine Studiers Skyld«; i Vinteren 1423—24 er han kommet til Rom og har her i humanistiske Krese faaet Impulser til at supplere Ptolemæus for de nordiske Lande.

Mod Slutningen af sin Afhandling vender Storm sig mod Nordenskiöld og søger at modbevise dennes Antagelse, at Zamoiskikortet skulde stamme fra det 13de Aarh.; de Beviser, hvorpaa Nordenskiöld støtter sig, giver han en anden Forklaring af og hævder, at de omtalte karakteriserende Legender paa Nancykortet snarere viser hen til Begyndelsen af det 15de end det 13de Aarh. Og som Slutsten paa sin Afhandling leverer Storm støttet paa Nancytexten, Uddragene hos Schoner og Irenicus, Zamoiskikortet og dettes «Aflægger» (Doniskortet) en kritisk, kommenteret Udgave af Clavus' Arbejde, ledsaget af et fuldstændigt Facsimile, det samme, Nordenskiöld i sin Tid havde givet. Om denne Udgave maa det, forudsat Rigtigheden af Storms Opfattelse af Kildernes indbyrdes Forhold, siges, at den er ypperlig, og at der kun vil kunne rettes faa Indvendinger mod den.

Storms Resultater vandt strax Bifald her i Norden. I sit særdeles dygtige Arbejde om Olaus Magnus (1895) gaar **Karl Ahlenius**[21]) ligefrem ud fra dem som de rette og fremstiller det paagældende Parti af Nordens ældste Kartografihistorie i Overensstemmelse med dem. I Udlandet derimod vakte Storms Afhandling, for saa vidt den overhovedet blev kendt, megen Modsigelse, og som det var at vente, bøjede heller ikke Nordenskiöld sig for den.

Mellem første og andet Afsnit af Storms Afhandling — altsaa saaledes, at de to Forskere ikke kunde stifte Bekendtskab med hinandens Anskuelser — kom (1890) det andet Bidrag til Nordens ældste Kartografi, som Nordenskiölds *Facsimile-Atlas* fremkaldte: **F. R. v. Wiesers** Anmældelse[22]). Han erkender til fulde Vigtigheden af det fremdragne Zamoiskikort og giver Nordenskiöld Ret i, at dette og Zenikortet for Grønlands Vedkommende maa stamme fra en og samme Original. Men han gør derhos opmærksom paa, at han for længst i Firenze havde fundet tre haandtegnede Kort, der — fraregnet enkelte uvæsentlige Detaljer — fuldstændigt stemte overens med Zamoiskikortet[23]). Nordenskiölds Antagelse, at Zamoiskikortets Original stammer fra det 13de Aarhundredes Begyndelse, tiltræder han, og han føjer et nyt Bevis til, hentet fra følgende Notits paa det ene af de tre Kort: *Liuonia nouiter per prutenos fratres ad christi fidem conuersa se extendit ad boream.* Om denne Notits ytrer v. Wieser sig saaledes: «Diese Bemerkung weist bestimmt auf das 13. Jahrhundert. Die Bekehrung der Liven begann ca. 1200,

---

[21]) K. Ahlenius. *Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi,* Upsala 1895, p. 31 ff.
[22]) *Petermanns Mitteilungen,* Bd. 36, Gotha 1890, p. 270 ff.
[23]) Om disse Kort og de Hss., hvori de findes, se Kap. 2.

im Jahre 1237 verbanden sich die Ritter des Deutschen Ordens mit den livländischen Schwertrittern und unterwarfen bald ganz Livland, Kurland und Esthland. Wir stehen also vor der interessanten Thatsache, das man im Norden Europas Kartenbilder von überraschender Treue zu entwerfen verstand in einer Zeit, aus der uns sonst — abgesehen von den Portulani der Italiener und Katalanen — nur schematische Radkarten und rohe Routenkarten erhalten sind» [24]) Ogsaa Nordenskiölds Hypotese, at det originale nordiske Kort havde været tegnet i den gamle Ptolemæiske æquidistante Projektion, kunde v. Wieser yderligere støtte, ti et af Kortene i Firenze var virkelig i denne Projektion. Om Clavus og hans Arbejde udtalte han sig kun i følgende Note: «Auch die neuerdings viel besprochene Karte des Claudius Clavus in dem Ptolemäus-Codex aus dem Jahre 1427 auf der Stadt-Bibliothek in Nancy beruht, wie Nordenskiöld nachweist, zum Theil auf nordischen Originalkarten des XIII. Jahrhunderts». Altsaa ogsaa her en fuldstændig Tilslutning til Nordenskiöld.

De overordentlig vigtige Fund, hvorom v. Wiesers Anmældelse gav Meddelelse, fremlagde **Nordenskiöld** for Offentligheden 1892 i en saare statelig Form [25]), og i sit ny storslaaede Værk *Periplus* (1897) [26]) tager han Spørgsmaalet om Kortenes Herkomst og Alder op til fornyet Behandling. Hans Anskuelser er i det hele og store de samme, han alt tidligere havde fremsat i *Facsimile-Atlas*, men han præciserer dem nærmere og søger at støtte dem ved yderligere Beviser. At Nordenskortene maa være fremgaaede af et Slags Samarbejde mellem en i Latin og videnskabelig (Ptolemæisk) Geografi ukyndig Nordbo og en lærd Sydbo, velbevandret i Ptolemæus' Geografi, men ukyndig i de nordiske Sprog, synes ham nu som før indlysende. Men medens han tidligere havde været tilbøjelig til at sætte Originalkortets Alder til Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, en Antagelse, som v. Wieser havde bifaldet, saa ytrer han nu: «Det original, från hvilket dessa kartor äro med några få tillägg kopierade, förskrifver sig från slutet af 13de eller början af 14de seklet». Dette fremgaar efter hans Overbevisning ikke alene af Grønlands med Virkeligheden overensstemmende Beliggenhed, en Omstændighed, hvis Betydning han i *Facsimile-Atlas* udførligere havde udviklet, men ogsaa af den af v. Wieser fremhævede Kortnotits om Liuonia, der *nouiter* er omvendt til Kristendommen, samt af den Omstændighed, at Krim paa et af Kortene bærer det gamle og sjældne Navn *Gazara*. Kortene — mener han — er «förmodligen» af skandinavisk-byzantinsk Oprindelse, og da fire af dem findes i latinske Haandskrifter af Ptolemæus' Geografi, har Originalen vel «tillhört en till Italien i början af 15de seklet öfverförd grekisk codex» af Ptolemæus, «ett förhål-

[24]) *l. c.* p. 276. Udhævelsen er *v. Wiesers*.

[25]) *Bidrag till Nordens äldsta kartografi*, Stockh. 1892, Tavle 1—3.

[26]) A. E. Nordenskiöld. *Periplus. Utkast till sjökortens och sjöböckernas äldsta historia*, Stockh. 1897, Kap. 10, p. 86—91 & Tavle 32; engelsk Udg. s. Aar.

lande, som ytterligare bestyrkes däraf, att den femte kopian träffats i ett arbete af Buondelmonte, hvilken länge vistats på Arkipelagens öar, enligt uppgift för insamlande af grekiska handskrifter». Nordenskiöld formodede derfor, «att vi här hafva en latinsk öfversättning af ett grekiskt original, tecknadt i Konstantinopel paa grund af uppgifter från några bland de vidtberesta nordiska män, som de byzantinska kejsarne hade i sin sold. Flera väringar, kanske själfve Harald Hårdråde [† 1066], hade gjort Islands- och Grönlandsfärder, innan de trädde i kejsarens tjänst». Fra samme Tid — det 11te Aarhundrede — stammer efter Nordenskiölds Mening adskillige af de Efterretninger, som findes i Clavus' Beskrivelse over Norden[27])

Storms Antagelse, at Clavus skulde være Forfatter af disse Kort, finder han vedvarende «alldeles orimlig». Paa Clavus' Kort i Nancyhaandskriftet er Landenes Form helt og holdent afvigende fra den paa de skandinavisk-byzantinske Kort. Medens Længde- og Breddeangivelserne stemmer nøje overens for disse Korts Vedkommende, afviger Tallene paa Clavus' Kort og i hans Text helt og holdent herfra, og disse Afvigelser er altfor store til at kunne forklares som fremkomne ved Unøjagtigheder i Afkopieringen. En Sammenligning af Legenderne paa Clavus' Kort og de skandinavisk-byzantinske fører til samme Resultat. «Clavus var såsom dansk hemmastadd i de skandinaviska språken. Kompilatorn af de skandinavisk-byzantinska kartorna kände däremot ej ens språkets första räkneord». Den umiskendelige Lighed, som i en Del Legender forekommer, har sin simple Forklaring i, at Clavus til Udarbejdelsen af sin Beskrivelse og Kort ikke alene benyttede sin egen Erfaring, men ogsaa de Kilder, som i Italien stod til hans Raadighed. Den vigtigste og indholdsrigeste af disse turde netop være det Kort, hvoraf Zamoiskikortet og Kortene i Ptolemæushaandskrifterne i Firenze er en Oversættelse. Storms Forklaring af den Karakteristik, som gives af de nordiske Folks Naboer paa Nancykortet, kan Nordenskiöld ikke gaa ind paa; han anser det vedvarende for sandsynligst, at her foreligger en ældre Kilde; men medens han tidligere satte denne til Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, henfører han den nu i Overensstemmelse med sin noget ændrede Opfattelse af den Alder, der bør tilskrives Nordenskortenes Original, til Slutningen af det 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Dog mener han i Nancytexten at finde Spor af endnu ældre Kilder i Omtalen af Hellig Olavs og hans hedenske Broder Haralds Kamp paa *Summershaun insula*. «Clavus har här — siger Nordenskiöld — låtit en mening oförändrad inflyta, som efter ordalydelsen skulle härröra från en författare, som kämpat i Olof den heliges led, d. v. s. lefvat under 11te århundradet».

---

[27]) Den Meningsløshed, som ligger i Nordenskiölds Antagelse, at Væringernes til Dels endnu fra det 11te Aarh. stammende Meddelelser skulde ligge til Grund for Kort, der først blev udarbejdede i Slutn. af det 13de eller Beg. af det 14de Aarh., skal paavises nøjere i nærv. Afh. Kap. 2.

De til Dels meget udførlige Anmældelser af *Periplus*, forfattede af fremragende Forskere i Kartografiens og Geografiens Historie som Storm, v. Wieser, S. Ruge, Kretschmer o. a., var selvfølgelig alle enige om at anerkende Værkets overordentlige Betydning som Kildeskrift; men de Resultater, Forfatteren mente at være kommet til, underkastedes for manges Vedkommende en skarp og sønderlemmende Kritik. Nordenskiölds Antagelse, at Kompaskortene (Portolanerne) var af catalansk og ikke af italiensk Oprindelse, vandt saaledes ikke Tilslutning, og det samme var Tilfældet med Paastanden om, at Nordenskortene skulde være af skandinavisk-byzantinsk Oprindelse. Saa vel Storm som v. Wieser og S. Ruge udtalte sig bestemt herimod.

I sin Anmældelse fastholdt **Storm**[28]) kort sin Opfattelse af Clavus som Forfatter af Nordenskortene. De Slutninger, Nordenskiöld gør af de tilsyneladende Uligheder mellem Nancykortet og de saakaldte skandinavisk-byzantinske Kort, har i hans Øjne ingen Beviskraft, ti «forf. har ganske overset, hvad jeg tror at have bevist, at Nancy-kartet ikke stammer direkte fra Claudius Clavus, men er af kardinal Filiastrus eller hans skriver i 1427 vilkårligt reduceret til samme format som de øvrige dele af Ptolemæushåndskriftet og omarbeidet efter dettes principer». De Forsøg, Nordenskiöld gør paa at henføre Nordenskortenes Original til det 13de eller 14de Aarhundrede, er efter Storms Mening «ganske mislykkede». «Det er nok her at nævne, at alle disse karter nævner *Erici portus* eller *Erikstad* i Skåne, det kortvarige navn på *Landskrona* fra Erik af Pommerns tid (1413); dette navn på karter fra 15de årh. er vidnesbyrd nok for, at originalen stammer fra kong Eriks tid og ikke kan være ældre». Iøvrigt finder Storm, at Kortene ogsaa paa anden Maade tydeligt viser hen til Begyndelsen af det 15de Aarhundrede; de har nemlig alle «legender, som er lånte fra de latinske Ptolemæuskarter (altså yngre end 1409)»; og hvad Clavus' Fortælling om Kong Olavs og Haralds Kamp paa Øen Summershaun angaar, da kan Storm «ikke undlade at undres over, at en forf. af Nordenskiölds rang er ukritisk nok til at benytte dette vitterlig uhistoriske sagn fra 15de århundrede som en historisk kilde fra 11te århundrede!!»[29])

At Kortene ikke er af skandinavisk-byzantinsk Oprindelse, deri er **v. Wieser** enig med Storm[30]). Han henfører dem til en Klasse, som han karakteriserer saaledes: «Die Karten, auf denen das Ptolemäische Bild der Nordlande durch alt-skandinavische Karten ergänzt erscheint». Til denne Klasse regner han Clavus' Kort i Nancyhaandskriftet og de haandskrevne Kort af A- og B-Typen. At disse sidste skulde være byzantinske, kan v. Wieser ikke gaa med til. «Ich kann nicht verhehlen, — siger han — dass mir diese

[28]) *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska föreningen*, Stockh. 1899, p. 157—161.

[29]) Alle Udhævelserne er Storms.

[30]) *Petermanns Mitteilungen*, Bd. 45, Gotha 1899, p. 191—193. Udhævelsen er v. Wiesers.

Ansicht völlig unhaltbar erscheint. Für den Zusammenhang mit Byzanz liegen keinerlei greifbare Anhaltspunkte vor, dagegen weisen alle Indizien nach Italien». Alle de Ptolemæushaandskrifter, hvori disse Kort findes, er skrevne i Italien og har latinsk — ikke græsk — Text. I Italien opstod den Skik at forsyne Ptolemæushaandskrifterne og senere de trykte Udgaver med *tabulæ modernæ extra Ptolemæum*. Ved Udarbejdelsen af disse Kort benyttede man fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede skandinaviske, nederlandske og tyske Korttegnere, dels lærde Kosmografer, dels praktiske Søfolk. Flere saadanne nordiske Kartografer er os bekendte ved Navn. «Die ursprünglichsten Züge» viser Claudius Clavus' Kort i Fillastre's Ptolemæushaandskrift, og «nicht viel jüngere Vorbilder» ligger til Grund for Kortene af A- og B-Typen. «Die Bearbeiter dieser beiden Kartentypen waren keine Skandinavier, da sie sonst — nach D. [!] Dahlgrens scharfsinniger Bemerkung — sicher die mehrfach vorkommenden Ausdrücke «fursta», «auenas», «trodiena», «fierdis» mit primus, secundus, tertius, quartus (fluvius oder sinus) übersetzt hätten, wie das Claudius Clavus in dem Text zu seiner Karte wirklich gethan hat». Begge disse Korttyper findes nu i saadanne Haandskrifter og Udgaver af Ptolemæus, «für welche Henricus Martellus Germanus und Nicolaus Germanus, also zwei Deutsche oder Niederländer, die Karten gezeichnet haben». Henricus Martellus nævnes «ausdrücklich» som Forfatter af Kortet i Ptolemæushaandskriftet $^{1935}/_{249}$ (cod. Magliab. XIII, 16) i Biblioteca Nazionale i Firenze: *Henricus Martellus Germanus fecit has Tabulas.* Nicolaus var en matematisk uddannet Kosmograf, der anvendte en ny Projektion, den trapezformige, ved Tegningen af sine Kort. Han bearbejdede gentagne Gange Ptolemæus' Kort for forskellige italienske Fyrster; i sine Dedikationer «hebt er ganz speziell hervor, das er eine Karte von Dänemark, Skandinavien, Grönland und den benachbarten Gebieten angefertigt und den Ptolemäus-Karten beigefügt habe», og dette Kort over Norden blev ogsaa af Samtiden «ausdrücklich als seine Arbeit zitiert». «Nach all dem Gesagten kann es wohl kaum einem Zweifel unterliegen, dass die in Rede stehenden Nordlandskarten in Italien gezeichnet wurden und dass wir den Henricus Martellus und den Nicolaus Germanus als die Verfasser der unter B und C [ɔ: A- og B-Typen] aufgeführten Redaktionen derselben zu betrachten haben». Storms Antagelse, at Claudius Clavus skulde være Forfatteren, giver v. Wieser ikke nogen nærmere Imødegaaelse af, men bemærker blot i en Note: «Die von G. Storm vertretene Ansicht, dass Claudius Clavus auch die Karten von dem Typus B und C [ɔ: A- og B-Typen] gezeichnet habe, lässt sich nach den obigen Ausführungen entschieden nicht halten. Sie ist auch von Nordenskiöld (Periplus, p. 90 f.) mit triftigen Gründen zurückgewiesen worden. Die zwischen diesen Karten und der des Claudius Clavus herrschenden Uebereinstimmungen erklären sich naturgemäss daraus, dass alle drei Typen auf verwandten, zum Teil wohl auf gemeinsamen Vorlagen beruhen».

Betydningen af de fremdragne Kort over Norden, af sine egne og Nordenskiölds

Forskninger sammenfatter v. Wieser i følgende Betragtning: «Die besprochenen Nordlandskarten vermitteln uns die bis vor kurzem unbekannte Thatsache, dass die skandinavischen Seeleute schon seit dem 13. Jahrhundert relativ treue Karten aufzunehmen und zu zeichnen verstanden ohne Kenntnis des Kompasses, sondern in rein empirischer Weise nach den Regeln der praktischen Schiffahrtskunst, ganz ähnlich wie die seefahrenden Völker von Südeuropa. Und das ist es, was diesen Karten besondern Reiz verleiht und ihre Bedeutung für die Geschichte der Kartographie markiert».

v. Wiesers Betragtning, at Kortene af A- og B-Typen stammede fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede og maatte tilskrives tyske Kosmografer og Korttegnere, fandt Tilslutning hos flere Forskere. I sin Anmældelse af *Periplus* sluttede S. Ruge[31]), som dog ikke synes at kende Storms Afhandling i *Ymer*, sig bestemt til denne Antagelse, uden dog at belægge den med yderligere Beviser, og ganske uforbeholdent optog Karl Ahlenius v. Wiesers Resultater i sin Afhandling: *Till kännedomen om Skandinaviens geografi och kartografi under 1500-talets senare hälft*[32]), skønt han tidligere, som ovenfor omtalt, ligesaa uforbeholdent havde sluttet sig til Storms Opfattelse af Spørgsmaalet.

Den af Storm forfægtede Anskuelse, at Clavus virkelig er Forfatter til de omstridte Nordenskort af A-Typen, har imidlertid i den allerseneste Tid faaet en energisk Forsvarer i v. Wiesers Elev **Jos. Fischer**[33]). Medens hans Bog paa visse Omraader bringer meget nyt Materiale, indsamlet ved omfattende Studier i Europas Biblioteker og Arkiver — vi nævner blot Fundet af Martin Waldseemüllers berømte *carta marina* —, saa støtter han sig, hvad Clavus angaar, i Hovedsagen til Storm, og han siger ogsaa selv, at hans Hovedformaal her er at gøre dennes Arbejder bekendte i Tyskland. Alle Storms Bevisførelser stilles i det skarpeste Lys og underbygges i Enkelthederne med ny Argumenter, hentede fra Fischers egne Undersøgelser. Tyngdepunktet i hans Bog er imidlertid den udførlige Skildring af den i Italien virkende tyske Kartograf Nicolaus Germanus, om hvis Liv og Arbejder der gives talrige ny, interessante og paalidelige Oplysninger. Da Nicolaus Germanus er en af de tyske Kartografer, hvem v. Wieser tillægger de omstridte Nordenskort, kommer Undersøgelserne til indirekte ogsaa at kaste Lys over Clavusspørgsmaalet. Fischer kan paavise tre Redaktioner af Ptolemæus' Geografi, som falder i Tidsrummet 1466—1482, og som alle er foretagne af Nicolaus Germanus. Af disse Redaktioner indeholder den ældste ikke noget moderne Nordenskort, den mellemste Nordenskort af A-Typen, den yngste Nordenskort af B-Typen. At det ikke er Nicolaus Germanus, men Clavus, der har skabt A-Typen, anser Fischer for godtgjort ved

---

[31]) *Deutsche geogr. Blätter*, Bd. 23, Bremen 1900, Heft 4.

[32]) *Skrifter utg. af kgl humanistiska vetenskaps-samfundet i Upsala*, VI. 5, Upsala 1900, p. 2, Note 1.

[33]) Jos. Fischer, *Die Entdeckungen der Normannen in Amerika*, Freiburg im Breisgau 1902, Kap. 5; engelsk Udg. London 1903.

Storms Argumentation, og noget Bevis for det modsatte ligger heller ikke i de ny Oplysninger om Nicolaus Germanus' Virksomhed, som det er lykkedes ham at bringe for Dagen. Derimod fastholder han bestemt, at det er Nicolaus Germanus, som har skabt B-Typen. I Wolfegg har han nemlig fundet det Haandskrift af Ptolemæus' Geografi, som har dannet Grundlaget for Ulmerudgaven 1482 og dens B-Kort, og det frembyder væsentlige Lighedspunkter med de sikre Nicolaus Germanus-Haandskrifter, bl. a. er dets Kort tegnet i den af ham indførte ny Projektion. Fischer betragter derfor B-Typen som en Nydannelse, der tilhører en senere Tid og i Forhold til Clavus maa anses for en overarbejdet Kilde af ringere Værd. Ogsaa om Grundene til denne Types Dannelse fremfører han ny Synspunkter, idet han viser, at der i de ovenfor ofte omtalte Noter, som Fillastre, før han fik Clavus' Værk i Hænde, føjede til Nancyhaandskriftets Ptolemæustext, fremsættes Anskuelser om Grønlands Beliggenhed, som langt bedre svarer til B- end til A-Typens Fremstilling af dette Land.

Betragter vi nu de forskellige Anskuelser, der er komne til Orde angaaende Nordens ældste Kartografi, ser vi, at i én Henseende er alle Forskere enige: alle indrømmer de, at det er nordiske Kilder, der har dannet Grundlaget, og alle betoner de, hvor vigtigt det er at faa fastslaaet, af hvad Art disse Kilder er, og fra hvilken Tid de stammer. Men hermed hører Enigheden op, og der gør sig tre forskellige Anskuelser gældende. Nordenskiöld betragter A-Typen som meget gammel og mener, at den er fremgaaet af et Samarbejde mellem Nordboer og byzantinske Lærde, medens det i Nancyhaandskriftet overleverede Værk af Clavus er et nyere Arbejde, som delvis har laant fra A-Typens Kort. Storm mener, at baade A-Kortene, Nancyværket og Uddragene hos de tyske Geografer skriver sig fra et og samme Værk, forfattet af Danskeren Claudius Clavus — dog saaledes, at A-Kortene bedst gengiver os Originalen, medens Nancyværket er reduceret og bearbejdet. v. Wieser antager, at A-Kortene i en forholdsvis sen Tid er konstruerede af tyske Kartografer paa Grundlag af gamle nordiske Kilder, og han betragter Clavus' Arbejde som selvstændigt og i Hovedsagen uafhængigt af A-Kortene. Alle tre Standpunkter maa siges at støtte sig paa gode Argumenter, men ogsaa at indeholde saa svage Punkter, at de næppe kan staa for en grundig Kritik. For Storm, men mod Nordenskiöld og v. Wieser taler de stærke Lighedspunkter mellem A-Kortene og Uddragene hos de tyske Geografer, hvilke sidste utvivlsomt gaar tilbage til den samme Clavus, der forfattede Værket i Nancyhaandskriftet. Mod Storm, men for Nordenskiöld og v. Wieser taler de iøjnefaldende Afvigelser, der findes mellem Nancykortet og A-Kortene, baade hvad Landenes Konfiguration og Lokaliteternes Beliggenhed angaar. Mod Nordenskiöld endelig taler Navnene paa A-Kortene, der henviser disse Korts Original til Clavus' Tid.

Det centrale i Spørgsmaalet, det sikre og uangribelige Udgangspunkt er aabenbart dette, at Uddragene hos Schoner og Irenicus har samme Kilde som A-Kortene og samme Forfatter som Værket i Nancyhaandskriftet. Fastholder man dette og sammenholder det med, at den videre Slutning, at de tre Kilder gaar tilbage til et og samme Værk, støder paa uovervindelige Vanskeligheder, saa nødes man til som sidste og eneste Udvej at antage, at Clavus har forfattet to Værker, begge i Form af et Nordenskort med Beskrivelse, det ene overleveret i Nancyhaandskriftet, det andets Kort i A-Kortene og Fragmenter af den tilhørende Text hos de tyske Geografer. Denne Teori om Sammenhængen mellem de tre Kilder støttes af alle de Argumenter, hvorpaa de tre ældre Teorier hvilede, og den kan ikke angribes fra noget af de Punkter, hvorpaa disse stødte an. At denne Løsning af Spørgsmaalet hidtil ikke er blevet foreslaaet, da man dog ud fra det foreliggende Materiale ad logisk Vej maa og bør komme til den og ingen anden, kan maaske forekomme underligt. Nogen Ære for at have draget disse Konklusioner tilkommer dog ikke os. For os var nemlig Løsningen givet paa Forhaand, idet Grundlaget for vor Behandling af Clavusspørgsmaalet bestod i Fundet af den til A-Kortene hørende fuldstændige Clavustext, som de tyske Geografer har benyttet.

For at følge den Regel, at hver Kilde for sig, før den sammenstilles med andre, bør undersøges saa grundigt som muligt, tager vi de andre Kilder op til fornyet Behandling, idet vi foreløbig lader den ny Clavustext ude af Betragtning. Vi vender os derfor til Nancytexten og A-Kortene, der maa betragtes som selvstændige og selvstændigt overleverede Kilder, medens Uddragene hos de tyske Geografer som en Overlevering af anden Rang, der gaar ind under den ny Clavustext, først bør tages frem til Undersøgelse under ét med denne.

I.

Overleveringernes Sammenhæng.

Kapitel 1.

Opfattelsen af Nancyværket.

For at begrunde sin Opfattelse, at Værket i Nancyhaandskriftet, Uddragene hos Schoner og Irenicus og A-Kortene har deres Oprindelse i et og samme Værk, søger Storm at paavise, at der i Nancytexten er foretaget Udeladelser af betydelige Dele af Clavus' oprindelige Text, og at Nancykortet er en formindsket og beskaaret Kopi af Clavus' originale Kort[34]; men herimod kan der rettes meget vægtige Indvendinger.

At der er udeladt Textdele i Nancyhaandskriftet, mener Storm beror paa Pladsmangel, og denne Antagelse bekræftes efter hans Anskuelse derved, at de sidste 3—4 Linier af Clavustexten er skrevet tættere end den øvrige Text og slutter nederst paa en folio verso[35]. Denne Konklusion modsiges imidlertid bestemt af de fyldige Oplysninger, Storm selv giver os om Haandskriftet[36]. Han viser nemlig, at Clavustexten er skrevet af en Haand, der ellers ikke forekommer, paa en Kvaternion (fol. 182—185), der kun indeholder halvt saa mange Blade som Haandskriftets andre Kvaternioner, som er sat ind, efter at dets Hovedtext (Ptolemæus' Geografi) var afsluttet, og tilmed sat ind paa et galt Sted. Om Pladsmangel kunde der kun være Tale, saafremt den tilføjede Text fandtes paa de sidste Sider af en Codex, hvis Omfang allerede paa Forhaand var givet. Er Tilføjelsen derimod som her sket paa et senere indsat Ark, gælder Teorien om Pladsmangel kun, naar det, der tænkes udeladt, var saa lidt, at Skriveren ikke fandt det Umagen værd at tilføje flere Blade. Nu er imidlertid Uddragene hos Schoner og Irenicus saa omfangsrige, at de i Nancyhaandskriftet vilde fylde flere Sider. Afskriveren skulde altsaa, da han tog fat paa Afskriften af Clavustexten, have beregnet den Plads, den vilde fylde, flere Sider for ringe, have taget et Halvark i Stedet for et Helark, og da han saa, at Texten paa langt nær ikke fik Plads paa dette, have undladt at tage et nyt Halvark frem til at skrive videre paa, og det, vi maatte forudsætte, var altsaa ikke Mangel paa Plads, men derimod en sørgelig Mangel paa — Papir. Kort sagt, Teorien om Pladsmangel er ganske uholdbar, og naar det er Tilfældet, tyder den Omstændighed, at Skriften ved

[34]) cfr. Note 39. [35]) *Ymer* 1889, p. 137. [36]) *l. c.* p. 129—137.

Clavustextens Slutning er presset noget sammen, aller snarest paa, at Afskriveren har beregnet den Plads, Texten vilde fylde, næsten paa en Prik og naaet at faa alt med.

Ogsaa ad andre Veje kan Storms Antagelse om Udeladelserne underkastes Kritik. Det vilde nemlig være mærkeligt, om Fillastre skulde have undladt at medtage Clavus' Oplysninger om Thule, Pigmæerne og deres Kajakker, de vilde Lapper, de vantro «Kareler», der kom ned paa Grønland fra den anden Side Polen — altsammen Ting, som efter Kardinalens Noter til Nancyhaandskriftets Ptolemæustext at dømme fremfor noget andet maatte fange hans Interesse — ja, Legender af denne Art, som satte Sydboernes Fantasi i Bevægelse, var jo overhovedet, hvad man fra gammel Tid navnlig ønskede at vide om Norden. Betænkeligt for Storms Teori er det ogsaa, at kun en eneste af Nancyhaandskriftets Legender, den nemlig om *insula feminarum,* genfindes hos Schoner og Irenicus, medens de talrige Legender, som disse uafhængigt af hinanden optager fra Clavus, næsten ganske dækker hinanden.

Medens altsaa Storms Bevisførelse for Textens Vedkommende maa siges ikke at være lykkedes, er til Gengæld hans Antagelse[37]), at Nancykortet er en reduceret Gengivelse af et oprindeligt større Clavuskort, saare plausibel. Han paaviser, at Fillastre først har faaet Clavus' Arbejde i Hænde, da en stor Del af hans Ptolemæusafskrift og de dertil hørende Kort var udarbejdede[38]). For Clavuskortets Vedkommende var altsaa Formatet givet paa Forhaand. Naar man tager i Betragtning, at man i de Tider i Reglen brugte meget stort Format til de Haandskrifter, der indeholdt geografiske Kort, og at Nancyhaandskriftets Format er forholdsvis lille, er der al Grund til at antage, at Clavus' Kort for at passes ind i det er blevet endog i betydelig Grad reduceret. Det, det imidlertid kommer an paa, er, om denne Reduktion bestaar i en Formindskelse, en Beskæring af Yderkanterne eller begge Dele i Forening; ti netop i en af Yderkanterne er det, at Nancykortet og A-Kortene fremviser den mest iøjnefaldende Forskel, idet A-Kortene giver os Grønland som en lang Halvø med Retning fra Nordnordøst til Sydsydvest, medens Nancykortet kun giver os dette Lands Østkyst ned til et Punkt, der falder i Kortets venstre Yderkant[39]).

---

[37]) *l. c.* p. 137—138. [38]) *l. c.* p. 136.

[39]) Storms Udtalelser om Beskæringen er utydelige. Vi maa sammenholde Ordene p. 138: «Kardinalens Gjengivelse er altsaa gjennemgaaende en formindsket Kopi, medens saavel Beskrivelse som Kart i den danske Original har været større», hvor Ordet gjennemgaaende er uklart, med Ordene p. 145: «Kartet (ɔ: det oprindelige) har altsaa været meget større og med mange flere Navne end Nancy-kartet. Blandt dettes (ɔ: det oprindelige Korts) Ejendommeligheder skal jeg fremhæve ... Forbjerget *Neu* langt oppe i Nordvest» (efter Zamoiskikortet paa Grønlands Vestkyst yderst mod Nord), endvidere med Ordene p. 145: «Kardinalens Note ... omtaler nemlig i Modsætning til Nancy-kartet et nordligt Ocean udenom Grønland; men ogsaa dette findes igjen paa Zamoiski-kartet, og kun her. I dette Tilfælde gjengiver Zamoiski-kartet altsaa bedre Cl. Clavus's Ideer end Nancy-kartet», endelig med Ordene p. 16: «Zamoiski-kartet maa ogsaa her være en fuldstændigere Gjengivelse af Clavus's ægte Kart». Efter de her refererede Ord kan der ikke være Tvivl om, at

Nu maa det fastholdes, at der ikke er Grund til at antage, at Clavus' Kort ved Overføringen til Nancyhaandskriftets Format er blevet baade formindsket og beskaaret. Et graderet Korts Afkopiering er naturligvis foretaget paa den Maade, at først Gradnettet er indtegnet paa den til Raadighed staaende Plads, og at der derpaa paa Originalen er valgt en Del Støttepunkter, der er indsatte paa Kopiens Gradnet med den til Originalen svarende Længde og Bredde — og saadanne Støttepunkter ses ogsaa tydeligt paa Nancykortet, endog i betydelig Mængde; Støttepunkterne er dernæst blevet forbundne paa fri Haand efter Originalen; Bymærker, Floder, Navne o. s. v. er blevet indførte til sidst. En Formindskelse af Originalen er derfor givet paa Forhaand ved Gradnettets Afsættelse, saa at der paa Grund af det mindre Format overhovedet ikke bliver Tale om Nødvendigheden af en Beskæring; en Beskæring derimod vil man kun gribe til, naar der derved kan opnaas den unægtelig store Fordel, at en Formindskelse undgaas; ti undgaas denne, bevares jo Muligheden for, hvor det er hensigtsmæssigt, direkte at kunne overføre Afstande fra Originalen til Kopien. Chancen for, at det i det konkrete Tilfælde er en Formindskelse, der er foretaget, er imidlertid langt større end Chancen for, at der er foretaget en Beskæring; en Formindskelse kan nemlig altid foretages med Held, medens en Beskæring kun vil vise sig hensigtsmæssig i ganske særlige Tilfælde [40]).

At det ogsaa er en Formindskelse og ikke nogen Beskæring, der har fundet Sted i det her foreliggende Tilfælde, derpaa tyder i høj Grad den Omstændighed, som Storm selv fremhæver, at de mange Bymærker uden Navn, som findes paa Nancykortet, udelukkende forekommer paa de Steder, hvor der har været daarlig Plads til Navnene. Men der findes et Middel, som Storm ikke har benyttet, til endnu bestemtere at konstatere, at en Beskæring ikke har fundet Sted. Dette Middel bestaar i Foretagelsen af en systematisk Sammenligning mellem Nancyhaandskriftets Text og Kort, mellem de Længde- og Breddeangivelser, der findes i Texten, og dem, der kan uddrages af Kortet. En saadan Sammenligning gennemføres bedst ved at forsøge at tegne et Kort efter Texten, og denne Fremgangsmaade fører til langt sikrere Resultater end den af Storm anvendte, men ikke gennemførte, at rette Textens Længder og Bredder efter Kortet, hvor en Rettelse synes nødvendig eller plausibel. Resultatet af Korttegningen findes meddelt som Bilag 8, men det maa bemærkes, at det tiltalende Resultat kun skyldes den Omstændighed, at Nancykortet stod til Disposition

---

Storm anser Zamoiskikortet for en større og fuldstændigere, Nancykortet for en mindre og ufuldstændigere Kopi af ét og samme Clavuskort; men saa maa Nancykortet være beskaaret, da det mangler den paa Zamoiskikortet stærkt fremtrædende grønlandske Vestkyst.

[40]) Den Mulighed, at Nancyhaandskriftets Dimensioner, Forholdet mellem dets Højde og Bredde ikke passede til Originalkortets, hvilket kunde give Anledning til en Beskæring ved Siden af en Formindskelse, kan vi lade ude af Betragtning; thi det er paa Sidekanterne, især den venstre, Kortet maatte antages at være beskaaret; men nu er Nancykortet temmelig aflangt, og den ingenlunde smalle Margen ved dets Sidekanter viser, at der intet var til Hinder for yderligere at forøge Kortets Længde.

som Sammenligningsobjekt. Det ønskeligste havde været, om Kortet kunde være tegnet alene efter Textens Opgivelser; men Tallene i Texten er saa fordærvede, at dette for enkelte Partiers Vedkommende ikke kunde lade sig gennemføre.

Ved Tegningen af Kortet, der af Hensyn til Sammenligningen med Nancykortet er udført i dettes Projektion, er vi gaaede frem efter følgende Princip. I alle de Tilfælde, hvor Tegningen kunde gennemføres med Textens Længder og Bredder, er disse bibeholdte; men der er taget det Hensyn til Nancykortet, hvor en Afvigelse fra dette kunde konstateres, at betegne denne med en Pil, som peger bort fra vedkommende Lokalitet og ender paa det Sted, hvor den ligger paa Nancykortet. Naar der derimod paa vort konstruerede Kort findes en Pil, som peger hen mod en Lokalitet, saa tilkendegives dermed, at Texten af en eller anden Grund ikke har kunnet følges, men at det har været nødvendigt at rette efter Nancykortet. Pilens Udgangspunkt betegner da det Sted, hvor den vedkommende Lokalitet skulde have været anbragt, om Textens Tal var blevet fulgte[41]). Disse sidste Tilfælde vil vi gennemgaa enkeltvis, da de i flere Henseender er af Interesse.

1. Lollands vestlige Del *(occidentalia)* ligger efter Texten paa 43° 0′ ø. L., dens østlige *(orientalia)* ligeledes paa 43° 0′ ø. L. Da dette er en Meningsløshed, har vi efter Nancykortet rettet det sidste 43° til 45°. Storm retter i sin Textudgave til 42° og 44° paa Grund af en Fejltydning af Nancykortets Gradnet[42]).

2. *Falsterbo* ligger efter Texten paa 50° 20′ n. Br., ɔ: langt nede i Mellemeuropa uden for Kortets Grænser. Som Storm retter vi efter Nancykortet 50° til 58°.

3. *Markaryd* ligger efter Texten paa 51° 0′ n. Br., ɔ: ligesaa meningsløst som Falsterbo. Om denne By giver Nancykortet ingen Oplysning, men for at faa den antagne Fejl gjort saa lille som mulig retter vi som Storm 51° til 61°.

4. *Vltimum regni promontorium* lige før *Nedrosia metropolis* ligger efter Texten paa 66° 40′ n. Br. Som Storm retter vi efter Nancykortet 66° til 65°, da ellers Kysten — se Pilen paa det konstruerede Kort — maatte lægges i en buet Tunge helt udenom *Truntheym insula,* hvorved vi vilde komme i aabenbar Konflikt med Textens egne Ord om den Del af Norge, der vender mod Nord, og den, der vender mod Syd.

5. *Promontorium quod in dorso Islandiae est uersus occidentem* lægger Texten paa 64° 0′ n. Br. Som Storm retter vi efter Nancykortet 64° til 65°, da vi ellers vilde komme til at lægge dette Forbjærg sydligere end det, der i Texten udtrykkelig betegnes som *promontorium quod autem magis meridionale est,* og som baade efter Text og Kort ligger paa 64° 10′ n. Br.

6. I den nordligste Del af Norge opregner Texten 5 Forbjærge og efter hvert af dem en Bugt, saa at vi efter *sinus quartus* faar:

Item quintum ⟨promontorium⟩ ..... 45° 0′ ø. L. — 71° 0′ n. Br.
et eius sinus vltimus ..... 47° 0′ „ — 71° 0′ „ .

---

[41]) Et Spørgsmaalstegn ved Pilene betegner, at Identifikationen mellem Text og Kort for den paagældende Lokalitets Vedkommende er usikker. De ikke sjældne Tilfælde, i hvilke Gradtallet i Nancytexten mangler, eller hvor Minuttallet er kommet hen paa det manglende Gradtals Plads, kan let korrigeres, idet Korttegningen stadig viser, hvilket Tal der bør vælges, selv uden Anvendelse af det gamle Kort. Da Storms Rettelser her falder ganske sammen med vore, skal vi ikke gaa nøjere ind paa disse Tilfælde.

[42]) Storms Fejltydning bestaar i, at han henfører Længdetallene til den til højre for hver af dem staaende Delingsstreg i Stedet for til den til venstre.

Da vi imidlertid paa samme Kyst efter et andet Afsnit af Texten har:

Item in quinto sinu est et insula posita .... 46° 0′ ø. L. — 71° 0′ n. Br.

Et in ultimo sinu est insula in gradibus.... 48° 30′ „ — 72° 0′ „ ,

er her aabenbart en Modstrid mellem Textens to Afsnit, idet der paa det sidste Sted angives 6 Bugter, paa det første derimod kun 5. Sammenligning med Nancykortet viser, at der paa det første Sted mellem *quintum promontorium* og *sinus ultimus* mangler en *sinus quintus* og et *promontorium sextum* (eller *ultimum*). Tallene til Textens *sinus ultimus* hører til det manglende *promontorium ultimum*; ti det sidste Forbjærg paa Kortet før den svenske Grænse ligger netop paa 47° 0′ ø. L. Til denne Uoverensstemmelse i Texten, som Storm ikke har bemærket, har vi taget Hensyn i Korttegningen ved at gøre Textens *sinus ultimus* til et Forbjærg og tegne Bugterne til begge Sider, for hvilke Bestemmelser mangler, paa fri Haand.

Den sidste Uoverensstemmelse mellem Textens to Afsnit har en særlig Interesse. Hullet i Texten kan nemlig kun daarligt forklares som en Afskriverfejl, da Afskriveren saa maatte have sprunget først to Linier over, derpaa tilbage til Tallet i den sidste af de oversprungne Linier og saa atter fremad over en Linie. Det synes os sandsynligere, at her foreligger en Konfusion hos Clavus, som da maatte tænkes først at have tegnet sit Kort og bagefter trukket Stedernes Længder og Bredder ud af dette til Indførelse i Texten. En stor Del af Uoverensstemmelserne mellem Kort og Text, navnlig de mange, der, som det konstruerede Kort viser, andrager hele Grader i Bredde eller Længde alene, kunde da tænkes at bero paa en lignende Fejllæsning paa Kortet som den, Storm har gjort sig skyldig i for Lollands Vedkommende. En saadan Fejl i Udtrækningen af Længder og Bredder af et Kort er ogsaa meget lettere at begaa end almindelige Afskriverfejl, og navnlig kan den Række lige store Uoverensstemmelser paa en hel Grad, som det konstruerede Kort viser for den norske Nordkysts Vedkommende, langt bedre forklares paa denne Maade. Vi fremhæver dette, fordi der her maaske gives et Vink om en Arbejdsmetode, som netop er den, vi af andre Grunde (se Kap. 5 og 6) har Aarsag til at tro, at Clavus har benyttet.

Det konstruerede Kort viser, at Text og Kort trods Uoverensstemmelserne af Forfatteren maa være udarbejdede under ét eller, som antydet, Texten paa Basis af Kortet. Paa store Strækninger af Sveriges, Skaanes og det sydlige Norges Kyster samt paa Sjælland og Fyen er Overensstemmelsen næsten fuldstændig og Afvigelserne saa smaa, at de maa betegnes som rent tilfældige. Særlig betydelige er Uoverensstemmelserne, saaledes som det konstruerede Kort viser, naar vi da ser bort fra den ovenomtalte Række Afvigelser paa Norges Nordkyst, kun i Jylland; men dette finder sin naturlige Forklaring i den Omstændighed, at Afskriveren har haft svært ved at læse Clavus' Tal, naturligvis navnlig i Begyndelsen af Texten, hvor Jyllandsbeskrivelsen findes.

Ganske særlig Interesse har paa Grund af Storms Teori om Nancykortets Beskæring i venstre Yderkant det, der kan læses ud af det konstruerede Kort for Grønlands Vedkommende. Et Blik paa dette viser, at Differenserne mellem Text og Kort, hvad dette Land angaar, er saa ubetydelige, at de, naar Talen er om et Kort, saa unøjagtigt udført i de finere Detaljer som Nancykortet — man se f. Ex. blot paa dets Gradinddeling —, maa betegnes som rent tilfældige; ja for det sydligste og nordligste Punkt er Differensen endog

lig Nul. Nancykortets Grønland svarer altsaa ganske til Grønlandsbeskrivelsen i Nancytexten. Kommer hertil, at der ved Kortets andre Yderkanter heller ikke kan konstateres noget Tilfælde, der tyder paa Beskæring, bliver der kun to Muligheder tilbage: enten at hverken Text eller Kort er beskaaret, eller at Fillastre har foretaget en kritisk Bearbejdelse af Clavus' Arbejde, beskaaret baade Text og Kort og vel at mærke konsekvent, saa at der ved Bearbejdelsen ikke fremkom Uoverensstemmelser mellem dem. At dette sidste ikke er Tilfældet, yder Korttegningen os imidlertid sikker Garanti for. En kritisk Bearbejder vilde ikke have ladet saadanne skrigende Uoverensstemmelser, ja aabenbare Meningsløsheder og Selvmodsigelser som de ovenfor opregnede passere; han vilde ikke have ladet saa mange Rubrikker i Textens Talangivelser staa in blanco, saa meget mindre som en Konference med Kortet kunde oplyse ham om, hvad Tal der skulde staa; han vilde heller ikke have forvexlet Grader og Minutter, saaledes som Nancytextens Afskriver har gjort. Overhovedet bærer Nancytexten, hvad man ogsaa siden Waitz har været klar over, det tydeligste Præg af at være en ganske ukritisk Afskrift[43]).

Den ved Korttegningen foretagne systematiske Sammenligning mellem Nancyhaandskriftets Clavustext og Clavuskort fører altsaa til det Resultat, at de i enhver Henseende udgør et Hele, at de bortset fra Uoverensstemmelser fremkomne ved Afskrift, Afkopiering eller ved saadanne Fejluddragninger af Bredder og Længder, som kan skyldes Forfatteren selv, helt igennem dækker hinanden. Vi anser det derfor for sikkert, at Nancykortet er en formindsket — men ikke beskaaret — og for Navnenes og andre Detaljers Vedkommende ufuldstændig Kopi af et ægte Clavuskort, og at Nancytexten er en ukritisk, men komplet Afskrift af den ægte, til Kortet hørende Clavustext.

Er denne Opfattelse af Clavus' Værk, som det foreligger i Nancyhaandskriftet, rigtig, maa det ved en textkritisk Udgave af dette anses for uberettiget som Storm at benytte A-Kortenes Navne og Irenicus' og Schoners Clavuscitater som Varianter. Hvad endvidere Textens Tal angaar, er det, selv hvor der foreligger en aabenbar Meningsløshed, meget tvivlsomt, om man i en kritisk Udgave bør rette efter Kortet, saaledes som Storm jævnlig gør. Sagen er jo, at vi kan tænke os tre Veje, ad hvilke Uoverensstemmelser mellem Text og Kort kan være fremkomne. De kan bero paa Fejl ved Kortets Afkopiering, paa Fejl ved Textens Afskrivning og endelig paa Fejl fra Clavus' Side ved Uddragningen af Længder og Bredder af Kortet. Men

---

[43]) Den Mulighed, at Fillastre selv skulde have lavet Nancykortet efter Clavus' Text, behøver vi ikke at diskutere, da han udtrykkelig siger: *Hee descripcio et tabula edite sunt a quodam Claudio cymbrico* og *quidam Claudius cymbricus illas septentrionales partes descripsit et fecit de illis tabulam, que jungitur Europe* (*Ymer* 1889, p. 135—136). Iøvrigt er der jo paa Kortet mange i Texten manglende Navne, som Clavus, men ikke Fillastre kan have kendt, og da Fillastre saa ofte er ude af Stand til at læse Tallene i Clavus' Originaltext, kan han naturligvis heller ikke efter denne have konstrueret noget Kort saa korrekt som Nancykortet.

hvilken af disse Fejl vi har for os, er i de fleste Tilfælde ikke til at afgøre. Det turde derfor være det rigtigste at beholde Textens Tal i alle Tilfælde, men i en Rubrik ved Siden af angive de tilsvarende Længder og Bredder paa Kortet. En mere overskuelig Oversigt giver iøvrigt det konstruerede Kort, hvor alle Uoverensstemmelserne vises ved Pilene. Hvad der derimod under ingen Omstændigheder tør anses for rigtigt, er at rette Textens Tal efter Kortet i visse Tilfælde, men undlade at gøre det i andre ganske analoge, saaledes som Storm gør. Han retter Tallene for *Uendesusel*, men ikke dem for *Vdhenskaun*; for *Slesuigh*, men ikke for *Aoflotentas (Aoslo ciuitas)* og *Hamer;* for *primum promontorium* og *sinus secundus* paa Norges Nordkyst, men ikke for *quintum promontorium* samme Steds, for Forbjærget paa Grænsen af Sverige og Norge og for Jyllands Nordpunkt — og dog er dette altsammen ganske analoge Tilfælde.

Vi omtaler ikke dette for at nedsætte Storms fortræffelige Arbejde, som ingen kan vurdere højere end vi, men for at fremhæve, hvor ypperligt et textkritisk Middel Korttegning er for Texter som Ptolemæus' og Clavus', og hvor meget der kan læses ud af et saadant Kort, naar dets Konstruktion er baseret paa et bestemt Princip, som gennemføres konsekvent; og det er os af Betydning at faa dette konstateret, fordi der senere i denne Afhandling vil blive gjort Brug af dette Middel i et Tilfælde, hvor det Kort og den Text, der skal konfereres, ikke som her er overleverede under ét, saa at deres oprindelige Sammenhørighed altsaa ikke er givet paa Forhaand.

Kapitel 2.

Kortene af A- og B-Typen.

A- og B-Typens Fremstilling af Norden var i lang Tid kun kendt gennem hovedsagelig trykte Kort og Glober, alle yngre end B-Kortet i Ulmerudgaven af Ptolemæus' Geografi fra 1482 (Doniskortet). Naar man beskæftigede sig med disse Korttyper, var det væsentligt kun, fordi man i dem fandt Beviser eller Modbeviser i den langvarige Strid, der førtes om Ægtheden af Beretningen om Zeniernes Rejser. Det var først Fundet af haandtegnede Kort ældre end Ulmerudgaven og af Olaus Magnus' *carta marina*, som stillede Zenikortet paa den Plads i Geografiens Historie, det med Rette bør indtage: som en sen Kompilation af flere ældre Kort. Ved Arbejder af Storm, Lucas[44]) o. a. er dette nu saaledes fastslaaet, at vi ved Spørgsmaalet om saa vel A- som B-Kortenes Oprindelse tør se ganske bort fra Zenikortet og holde os til de haandtegnede Kort af A- og B-Typen, som er uafhængige af B-Kortene i de trykte Ptolemæusudgaver.

[44]) Cfr. den efterfølgende Oversigt over A-Kortene.

Antallet af saadanne Kort af A-Typen indskrænker sig ikke til de fire af Nordenskiöld og v. Wieser fremdragne. I Vinteren 1900—1901 meddelte Raphael Meyer os nemlig som Svar paa en derom rettet Forespørgsel, at der fandtes to A-Kort i Vatikanbiblioteket, de samme to, som Fischer samme Vinter af Vatikanbibliotekets Præfekt Pater Ehrle fik Meddelelse om, og som han i Aaret 1902 publicerede i sit i Indledningen omtalte Værk[44]). Der er saaledes til Dato publiceret sex haandtegnede Nordenskort af A-Typen. De fem af disse findes i latinske Haandskrifter af Ptolemæus' Geografi, hvor de ligesom flere andre *tabulæ modernæ* tjente til at supplere Ptolemæus' Kort, hvor disse var forældede. I disse supplerede Ptolemæushaandskrifter er ogsaa det Verdenskort, hvormed Ptolemæus indledede sin Kortsamling, rettet og bragt i Overensstemmelse med Nordenskortet af A-Typen. Paa disse korrigerede Verdenskort har allerede Fischer henledt Opmærksomheden[45]); de to af dem, som findes i Vatikanet, har han publiceret[44]); men allerede længe i Forvejen (1856) var et saadant korrigeret Verdenskort blevet fremdraget af I. G. Kohl, som fandt det i et Haandskrift i British Museum[44]). Derimod synes man hidtil ikke at have lagt Mærke til, at ogsaa Ptolemæus' Kort over Sarmatien i Haandskrifterne saa vel som i de trykte Udgaver, hvor A- eller B-Kort forekommer, er korrigeret efter disse for den Dels Vedkommende, som ligger Nord for Østersøen.

Af haandtegnede Nordenskort af B-Typen er der ogsaa fremdraget adskillige. I 1887 publicerede Ch. Ruelens et saadant, som fandtes i Brüssel, og meddelte samtidigt, at et ganske lignende fandtes i Paris[44]); han mente, at disse to Kort, skønt de ikke er tegnede i Donisprojektionen, dog er Aflæggere af et Doniskort (B-Kort), men bestemt paavise det kunde han ikke. Samtidig med at Fischer publicerede det af ham i Wolfegg 1901 fundne B-Kort, meddelte han, at Kort af denne Type ingenlunde er sjældne i Haandskrifter fra Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Som Exempler nævner han to Pariserhaandskrifter, det ene det samme som det af Ruelens omtalte, og Waldseemüllers Verdenskort fra Aaret 1507[46]). I Efteraaret 1901 fandt Bjørnbo endvidere to haandtegnede Nordenskort af B-Typen, det ene i et Ptolemæushaandskrift i Vatikanbiblioteket, det andet, som Fischer efter Marzis Oplysninger havde formodet var et A-Kort[47]), i et Ptolemæushaandskrift i Firenze; til dem begge hører der korrigerede Verdenskort af B-Typen. Endelig er paa Universitetsbiblioteket i København det i sin Tid af Admiral Zahrtmann omtalte haandtegnede Nordenskort[48]) blevet genfundet; som

---

[45]) Fischer. *Die Entdeckungen etc.* p. 85.

[46]) Fischer. *l. c.* p. 79, Note 1 & p. 90.

[47]) Fischer. *l. c.* p. 77 & 78, Note 7. — De Oplysninger, Fischer har faaet af Dr. Marzi, er ofte unøjagtige; det er saaledes forkert, naar Marzi meddeler, at der i cod. Magliab. XIII, 16 ikke findes noget Verdenskort med Grønland (Fischer. *l. c.* p. 86, Note 1). Halvøen Grønland er der; kun Navnet *Gronelandia* mangler.

Nordenskiöld[49]) formodede, viser det sig at være et B-Kort, der imidlertid ligesom et mindre haandtegnet Kort af denne Type, som Bjørnbo i Aaret 1900 fandt i München, er kopieret efter Kortet i de trykte Ptolemæusudgaver.

Før de enkelte Kort og deres indbyrdes Afhængighed nærmere behandles, skal her gives en Oversigt over hele Kortmaterialet. Forrest stilles de Kort, som efter de Kriterier, den følgende Undersøgelse giver os i Hænde, nærmer sig mest til den tabte Hovedkilde. Ved at betegne Nordenskort med stort, korrigeret Verdenskort med lille Bogstav følger vi Fischer.

A-Kort.

Haandtegnede Kort, uafhængige af trykte Kort af denne Type saa vel som af Zenikortet.

Korttegner: **Henricus Martellus Germanus.**

a_0 Verdenskort i *Insularium illustratum Henrici Martelli Germani,* cod. Addit. Nr. 15760 i British Museum; tegnet i Aarene 1489—90; fundet af I. G. Kohl; publiceret af samme i *Zeitschrift für allgemeine Erdkunde*, Berlin 1856, Tavle VII; bedre Reproduktion i D. José de Lacerda: *Exame das viagens do doutor Livingstone*, Lisboa 1867, Tavle 3; desuden i Nordenskiölds *Periplus*, Stockholm 1897, p. 123.

A_1 Nordenskort i Ptolemæushs. cod. Magliabecch. lat. Cl. XIII, Nr. 16 (gl. Signatur $^{1935}/_{249}$) i Biblioteca Nazionale i Firenze, Pergament, Kortets Størrelse 57,5 × 46,0 Cm.[50]), 15de Aarh., udateret; fundet af v. Wieser; publiceret af Nordenskiöld i *Bidrag till Nordens äldsta kartografi*, Stockholm 1892, Tavle I; mindre Reproduktion i sammes *Periplus*, ibid. 1897, p. 87; her i Afhandlingen optaget som Bilag 6.

a_1 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; ikke publiceret.

Korttegner: **Nicolaus Germanus.**

A_2 Nordenskort i Ptolemæushs. Plut. XXX cod. 3.[51]) i Biblioteca Laurenziana i Firenze, Pergament, Kortets Størrelse 43,3 × 29,8 Cm., 15de Aarh., udateret; fundet af

---

[48]) C. C. Zahrtmann. *Bemærkninger over de Venetianerne Zeni tilskrevne Reiser i Norden, Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* II, 1833, p. 16—17. Idet dette Kort er blevet genfundet, er Zahrtmann blevet renset for den Beskyldning, som Major rettede mod ham, idet denne insinuerede, at Kortet ikke existerede, men beroede paa Opdigtelse; cfr. R. H. Major. *The voyage of the Venetian brothers Nicolò & Antonio Zeno to the northern seas*, London 1873, p. 58—59.

[49]) Nordenskiöld. *Studier och forskningar*, p. 30—32.

[50]) Vi angiver her i det følgende Haandskrifternes Bladflade; selve Kortets Dimensioner er nemlig et ret usikkert Begreb, naar Kortet, som det her oftest er Tilfældet, er tegnet i skæv Projektion og forsynet med koloreret Indramning. Om alle de her behandlede Kort gælder, at de kun er noget mindre end den angivne Bladflade.

[51]) Cfr. Bandini. *Cat. Codd. lat. Bibl. Laurent.* II, p. 69—70.

v. Wieser; publiceret af Nordenskiöld i *Bidrag till Nordens äldsta kartografi*, Stockholm 1892, Tavle III; mindre Reproduktion i sammes *Periplus*, ibid. 1897, p. 85.

a_2 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; ikke publiceret.

A_3 Nordenskort i Ptolemæushs. i Biblioteka ordynancyi Zamoiskiei (det Zamoiskiske Majoratsbibliotek) i Warschau, Pergament, Kortets Størrelse 56,8 × 31,3 Cm., 15de Aarh., udateret; fundet af Nordenskiöld; publiceret i sammes *Facsimile-Atlas*, Stockholm 1889, Tavle XXX[52]); mindre Reproduktion i F. W. Lucas: *The voyages of the brothers Zeno*, London 1898, Tavle II; Detalje hos G. Storm i *Norsk geografisk Selskabs Aarbog II*, Chria. 1891, Tavle 4.

a_3 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; ikke publiceret.

A_4 Nordenskort i Ptolemæushs. cod. Urbin. lat. 274 i Biblioteca Apostolica Vaticana i Rom, Pergament, Kortets Størrelse 59,8 × 44,1 Cm., 15de Aarh., udateret; fundet af Fr. Ehrle og Raphael Meyer; publiceret af Jos. Fischer i *Die Entdeckungen der Normannen in Amerika*, Freiburg im Breisgau 1902, Tavle II.

a_4 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; publiceret af Fischer, *l. c.* Tavle I.

A_5 Nordenskort i Ptolemæushs. cod. Urbin. lat. 275 i Biblioteca Apostolica Vaticana i Rom, Pergament, Kortets Størrelse 57,0 × 42,0 Cm., 15de Aarh., udateret; fundet af Fr. Ehrle og Raphael Meyer; publiceret af Fischer, *l. c.* Tavle IV.

a_5 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; publiceret af Fischer, *l. c.* Tavle III.

Korttegner: **ukendt.**

A_6 Nordenskort i *Descriptio Cicladum aliarumque insularum Christophori Bondelmonti*, Plut. XXIX cod. 25[53]) i Biblioteca Laurenziana i Firenze, Papir, Kortets Størrelse 28,6 × 21,0 Cm., 16de Aarh., udateret; fundet af v. Wieser; publiceret af Nordenskiöld i *Bidrag till Nordens äldsta kartografi*, Stockholm 1892, Tavle II og i *Periplus*, ibid. 1897, Tavle XXXII.

a_6 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; ikke publiceret.

B-Kort.

I. Haandtegnede Kort, uafhængige af trykte Kort af denne Type.

Korttegner: **Nicolaus Germanus.**

B_1 Nordenskort i Ptolemæushs. Plut. XXX cod. 4[54]) i Biblioteca Laurenziana i Firenze, Pergament, Kortets Størrelse 43,3 × 29,8 Cm., 15de Aarh., udateret; fundet af v. Wieser eller Marzi; Typen fastslaaet af Bjørnbo; ikke publiceret.

b_1 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; ikke publiceret.

---

[52]) Beskrivelse af Hs. *ibid.* p. 55—56.

[53]) Cfr. Bandini. *l. c.* p. 41—42.

[54]) Cfr. Bandini. *l. c.* p. 70.

B_2 Nordenskort i Ptolemæushs. cod. Vatic. lat. 3810—3811 i Biblioteca Apostolica Vaticana i Rom, Pergament, Kortets Størrelse 57,3 × 42,2 Cm., 15de Aarh., udateret; fundet af Bjørnbo; ikke publiceret.

b_2 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; ikke publiceret.

B_3 Nordenskort i Ptolemæushs. i Schloss Wolfegg (Württemberg), Pergament, Kortets Størrelse 44,0 × 29,0 Cm., 15de Aarh., udateret; fundet af Jos. Fischer og publiceret i sammes *Entdeckungen der Normannen in Amerika*, Freiburg im Breisgau 1902, Tavle VI[55]).

b_3 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; publiceret af Fischer, *l. c.* Tavle V.

II. Andre haandtegnede Kort af denne Type.

Korttegner: **ukendt Belgier.**

B_4 Nordenskort i Ptolemæushs. cod. 14887 i Bibliothèque Royale i Brüssel, Pergament, Kortets Størrelse c. 65,1 × 45,0 Cm.[56]), dateret 1485; fundet af Ch. Ruelens og publiceret i hans *Monuments de la géographie des bibliothèques de Belgique*, Bruxelles 1887, Tavle IV.

Korttegner: **Johannes de Krickenborch** fra Gent.

B_5 Nordenskort i Ptolemæushs. fonds latin cod. 4804[57]) i Bibliothèque Nationale i Paris, Kortets Størrelse 54,1 × 30,5 Cm., dateret 1485; omtalt af Ruelens, *l. c.* p. 2 og af Fischer, *l. c.* p. 79—80; ikke publiceret.

b_5 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; omtalt af Fischer, *l. c.* p. 80; ikke publiceret.

Korttegnere: **ukendte.**

B_6 Nordenskort (haandtegnet?) i Ptolemæushs. fonds latin cod. 11523[58]) i Bibliothèque Nationale i Paris, dateret?; omtalt af Fischer, *l. c.* p. 80; ikke publiceret.

b_6 Korrigeret Verdenskort i samme Hs.; omtalt af Fischer, *l. c.* p. 80; ikke publiceret.

B_7 Nordenskort paa løst Blad indsat i en Kortsamling signeret B, 981 uden Text i Universitetsbiblioteket i København, Papir, 16de—17de Aarh., Kortets Størrelse 59,2 × 36,0 Cm., udateret; fundet af Zahrtmann; ikke publiceret.

B_8 Nordenskort i et geografisk Miscellanhs. cod. lat. 10691[59]) i K. Hof- und Staatsbibliothek

---

[55]) Beskrivelse af Hs. *ibid.* p. 79, Note 1.

[56]) Maalene efter Nordenskiöld. *Facsimile-Atlas*, p. 61.

[57]) Cfr. *Cat. Codd. Mss. Bibl. Regiæ.* Pars III, Tomus IV, p. 2.

[58]) Cfr. Delisle. *Inventaire des mss. latins de Saint-Germain-des-Prés. Bibliothèque de l'école des chartes.* Tome 1, 6.série, p. 186. Her staar: «Cartes du Ptolémée imprimé à Ulm en 1482 ou 1486 avec un texte ms.»

[59]) Cfr. *Cat. Codd. lat. Bibl. Regiæ Monacens.* Tomus IV, Pars I, p. 157—158.

i München, Papir, Kortets Størrelse c. 12 × 8 Cm., ca. 1524; fundet af Bjørnbo; ikke publiceret.

Korttegner: **Henricus Glareanus.**

b_9 Verdenskort i Universitetsbiblioteket i München, ca. 1510; fundet af v. Wieser; publiceret af Oberhummer i *Jahresbericht der geogr. Gesells. in München* 1892 og af Fischer og Wieser i *Die älteste Karte etc. des Waldseemüller,* Innsbruck 1903, p. 10.

b_{10} Verdenskort i Universitetsbiblioteket i Bonn, dateret 1510; fundet af A. Elter og publiceret i hans *De Henrico Glareano etc.,* Bonn 1896, og i Nordenskiölds *Periplus*, p. 173[60]).

A_1.

Det mægtige Ptolemæushaandskrift, hvori dette Kort findes, har paa et Forsatsblad følgende nyere Inskription: *Ptolomaei Cosmographia Angelo interprete. Cod. membr. in fol. massimo del secolo XV con belle miniature attribuite a Gherardo e* [!] *Monte di Giovanni di Firenze.* Paa fol. 1^v staar Værkets Titel i koloreret Ramme og derunder Ordene: *Henricus Martellus Germanus fecit has tabulas.* Paa fol. 2^r begynder Jacobus Angelus' Dedikation til Pave Alexander V, og derpaa følger den egentlige Ptolemæustext. Efter denne følger 40 Kort, delvis med beskrivende Text paa Bagsiderne:

1. Det korrigerede Verdenskort a_1 med en hovedsagelig paa klassiske Kilder grundet Verdensbeskrivelse (cfr. Note 47)[61]).
2. Ptolemæus' Kort over de brittiske Øer.
3. En tabula moderna over de brittiske Øer med Beskrivelse[62]).

---

[60]) Hertil kommer et haandtegnet Kort, som Henry Stevens, efter hvad Fischer (*l. c.* p. 79) oplyser, har fundet i England. Endvidere findes paa Biblioteket i Maihingen (Bayern) et rimeligvis af Nicolaus Germanus redigeret Ptolemæushaandskrift, som ikke er nøjere undersøgt (cfr. S. Günther. *Geschichte des mathematischen Unterrichts im deutschen Mittelalter,* Berlin 1887, p. 52, Note 4).

[61]) En nøjere Undersøgelse af dette Verdenskort, som Bjørnbo desværre har forsømt, vilde vistnok kunne føre til en nøjere Bestemmelse af, naar Martellushaandskriftet blev til. Vi antager det for noget yngre end Nicolaus Germanus' A-Kort.

[62]) Beskrivelsen til denne og de følgende *tabulæ modernæ* staar paa Bagsiden af de Kort, hvortil de hører. Da Kortene spænder over to Sider, kommer Texten alt efter sin Længde til at staa snart helt foran, snart baade foran og bagved det Kort, den hører til.

Angaaende den Tid, paa hvilken de forskellige *tabulæ modernæ* blev forfattede, — cfr. herom Gallois. *Les géographes allemands de la renaissance,* Paris 1890, p. 19 ff. — vilde det sikkert være af Interesse nøjere at undersøge tre latinske Ptolemæushss. i Vatikanbiblioteket, nemlig cod. Vat. lat. 5698 og 5699 samt cod. Urbin. lat. 277. Af disse er 5698, som desværre er udateret, meget gammelt, ɔ: fra før Midten af det 15de Aarh., hvilket fremgaar af Skriften og den ved Kortene anvendte Teknik. I dette Hs. findes kun de 27 Ptolemæiske Kort og ingen *tabulæ modernæ*. 5699 og 277 er mægtige, rigt udstyrede Ptolemæushss. 5699 har Titelen: *In hoc ornatissimo codice continentur Ptolemei Philadelphi cosmographie libri octo cum pictura universi orbis et cum additione provinciarum noviter repertarum et alia nonnulla;* over Fortalen staar: *Cosmographie Ptolemei ex greco in latinum per Iacobum Angelum*

4. Ptolemæus' Kort over Spanien.
5. En tabula moderna over Spanien med Beskrivelse.
6. Ptolemæus' Kort over Frankrig.
7. En tabula moderna over Frankrig med Beskrivelse.
8. Ptolemæus' Kort over Germanien.
9. En tabula moderna over Germanien (Overskrift: *Descriptio Germanie moderne*) med Beskrivelse. Paa dette Kort, som v. Wieser har nævnt i sin Anmældelse af Nordenskiölds *Facsimile-Atlas*[63]), findes ogsaa den sydligste Del af Danmark, hvis Konfiguration og Navne er tagne fra et Nordenskort af A-Typen.
10. Nordenskortet A_1 (Overskrift: *Descriptio Gottie, Swetie et Norvegie*) med en Beskrivelse (se Bilag 1).
11. Ptolemæus' Kort over Rhætien etc.
12. Ptolemæus' Kort over Italien.
13. En tabula moderna over Italien[64]) (meget stor, trefoldet).
14. Ptolemæus' Kort over Sardinien.
15. Ptolemæus' Kort over Sicilien.
16. Tabulæ modernæ over Sardinien, Sicilien, Korsika og Kypern.
17. Ptolemæus' Kort over Sarmatien, Landene Nord for Østersøen tagne fra et Nordenskort af A-Typen.
18. Ptolemæus' Kort over Dacien.
19. Ptolemæus' Kort over Makedonien og Grækenland.
20. En tabula moderna over Balkanhalvøen.
21. En tabula moderna over Kreta.
22—25. Ptolemæus' fire Kort over Afrika.

Florentinum traducte ad Alexandrum summum pontificem prefatio; foran Tavlerne staar: *E numero scriptorum minimus Hugo Nicolai de Comminellis natione Francus me una cum tabulis sequentibus ad instantiam Petri del Massaïo Florentini, qui me picturis decorauit, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono* (ɔ: 1469) *Florentiæ scripsit finiuitque die vigesima octaua mensis Nouembris.* 277, som bærer Hertugen af Urbinos Vaaben, har Titelen: *In hoc ornatissimo codice cotinentur* (sic!) *Cosmogrophie* (sic!) *Ptolemaei viri Alexandrini de situ orbis libri VIII ex græco in latinum per Iacobum Angelum Florentinum traducti;* foran Tavlerne staar: *Claudii Ptolomei Cosmographie textus explicit per me Vgonem Comminelli de Maceriis supra Mosam in Francia: Florentiæ die quinta Ianuarii 1472. Laus Deo.*

I disse to Hss., hvor navnlig Titelbladet og Verdenskortet er smykket med prægtige Miniaturer, findes omtrent de samme *tabulæ modernæ*, nemlig i 5699 *Hispania moderna* svarende til *Descriptio Hispanie nova* i 277; og saaledes videre Gallien, Italien, Etrurien, Peloponnes, Creta (*Chandia moderna* i 5699, *Descriptio Crete nova* i 277) og Ægypten (*Aegyptus cum Etiopia moderna* i 5699, *Descriptio Egypti nova* i 277), endvidere i begge Hss. Byplaner over Milano, Venezia, Firenze, Roma, Konstantinopel, Damascus, Jerusalem, Cairo og desuden i 277 over Alexandria og Volaterra.

Det, de to Haandskrifters Kort viser os, er, at de moderne Kort endog i større Mængde har foreligget før Aar 1469.

[63]) Cfr. ovfr. Note 22.

[64]) Desværre kan vi ikke oplyse, om der ogsaa til denne og de følgende *tabulæ modernæ* hører nogen beskrivende Text; dog tør det sikkert formodes at være Tilfældet.

26. Ptolemæus' første Kort over Asien.
27. En tabula moderna over Lille-Asien.
28—30. Ptolemæus' andet—fjerde Kort over Asien.
31. En tabula moderna over Det hellige Land.
32—39. Ptolemæus' femte—tolvte Kort over Asien.
40. En tabula moderna over Middelhavet. Af Nordeuropa medtages her kun Jylland, der har Paaskriften *Danismarchia* (cfr. A_1).

Som man ser, er dette Haandskrift særdeles rigt paa *tabulæ modernæ,* og af Bemærkningerne om Tavlerne 1, 9, 17 og 40 fremgaar, at Tavle 10 (ɔ: A_1) er benyttet til overalt, hvor Lejlighed gaves, at bringe saa vel de oprindelige Ptolemæuskort som de moderne Tavler i Overensstemmelse med A-Kortenes Opfattelse af Norden.

Af den ovenfor citerede Notits paa fol. 1^v fremgaar med Sikkerhed, at samtlige Kort er tegnede af Henricus Martellus selv. At Verdenskortet a_0 i hans *Insularium* i British Museum ogsaa er det, tør sluttes deraf, at dette Kort har samme Teknik som Kortene A_1 og a_1. Særlig karakteristisk for disse tre Kort er Anbringelsen af sirligt, men skematisk udførte Træer i de nordligste Egne (Finmarken og Grønland), hvorved disse Egne betegnes som Skovlande; Tegningen af Bjærge ved afstumpede Kegler; Skandinaviens Forbindelse med Kontinentet ved en smal Landtange, som ikke genfindes paa Nicolaus Germanus' A-Kort. Fælles for a_0 og A_1 er endvidere Paaskriften paa Østersølandene *Germania per totum,* som mangler paa de andre Kort af A-Typen[65]).

Disse Særegenheder ved Martellus' Kort saa vel som den Omstændighed, at han — som vi saa — har konfereret og sammenarbejdet de forskellige *tabulæ modernæ,* gør, at vi med v. Wieser[66]) maa anse ham for en virkelig kritisk Kartograf og ikke blot for en Kopist, som Nordenskiöld mener[67]). Hvorvidt den til A_1-Kortet hørende Text, som aabenbart er fremkommet ved Kompilation af flere ældre Beretninger og Kortlegender, maa tilskrives Martellus selv, ser vi os ikke i Stand til at afgøre; der er imidlertid intet til Hinder for at antage det, da Textens Indhold viser, at den er fremkommet paa Kalmarunionens Tid, og Tilstedeværelsen af Martellus' *Insularium* godtgør, at Forfatteren ikke mindre var Korograf end Kartograf. Overhovedet vilde sikkert en nøjere Undersøgelse af hans prægtige Ptolemæushaandskrift og dets mange *tabulæ modernæ* saa vel som af hans *Insularium* være af ikke ringe Interesse for Geografiens Historie[68]). For os er det natur-

[65]) Om Tekniken for A -Kortet kan bemærkes, at Have, Søer og Floder er malede blaa, Landene ufarvede, men i Randen belagte med en gul Farvetone, Bjærgene er malede gulbrune med mørkere Schatteringer, Byerne er som paa mange af de ældre Kompaskort angivne ved skematiske Afbildninger af Borge, Taarne eller smaa Huse. At Floderne før Koloreringen var angivne ved sorte Prikker, ses deraf, at flere af dem endnu kun er indprikkede, idet de er sprungne over ved Koloreringen.

[66]) Cfr. *Petermanns Mitteilungen* 1899, p. 192.

[67]) Cfr. Nordenskiöld. *Periplus,* p. 87.

[68]) Cfr. ndfr. Kap. 8. B.

ligvis navnlig hans Nordenskort (A_1), det eneste af A-Kortene, som er tegnet i den ældre æqvidistante Projektion, der er af Betydning, fordi det, som vi senere skal se, er det af A-Kortene, som kommer den tabte Original nærmest.

A_2—A_5 og B_1—B_3.

Navnet paa Forfærdigeren af de Ptolemæushaandskrifter, hvori disse syv Nordenskort findes, angives ved følgende Over- og Underskrifter:

A_2 Overskrift (Dedikation): *Illustrissimo principi ac domino Borsio duci Mutine ac regii Marchioni Estensi Rodigiique comiti Donnus Nicholaus Germanus*[69]). Ingen Underskrift.

A_3—A_5 og B_3 Overskrift (Dedikation): *Beatissimo patri Paulo secundo pontifici maximo Donnus Nicolaus Germanus.*

A_3 Underskrift (hvor?) *Nobilium e numero scriptorum Antonius unus stirpe Vitellensis scripxit me a vertice ad imum*[70]).

A_4 og B_3 Underskrift (efter Ptolemæus' Text, foran Tavlerne): *Hinc sequuntur tabulae.*

A_5 Underskrift (efter Ptolemæus' Text, foran Tavlerne): *Hinc sequuntur tabulae. Opus Donni Nicolai Germani.*

B_3 Underskrift (efter Tavlerne): *Opus Donni Nicolai Germani secundum Ptholomeum finit.*

B_1—B_2 Overskrift og Dedikation samt Indledning staar in blanco.

B_1 Underskrift (efter Ptolemæus' Text, foran Tavlerne): *Opus Donni Nicolai Germani.*

B_2 Underskrift (under sidste Tavle): *Opus Donni Nicolai Germani.*

Det fremgaar heraf, at alle disse Haandskrifter er udgaaede fra den bekendte Korttegner Nicolaus Germanus («Donis»), om hvem Fischer har samlet saa mange Data[71]). Til ganske det samme Resultat kommer man, naar man sammenligner disse Haandskrifters Teknik. Den er nemlig ganske ens for A_2—A_5, der danner en Gruppe for sig, ligesaa for B_1—B_3, der ogsaa danner en Gruppe for sig, idet dog B_3 i visse Henseender indtager en Særstilling. Trods Forskelligheder, f. Ex. i Kortenes Behandling og Kolorering, er der dog saa stærke Lighedspunkter mellem de to Grupper, at de maa være udgaaede fra samme Værksted, rimeligvis dog til forskellige Tider. De vigtigste Lighedspunkter er: omtrent samme Størrelse og Format; ensartet Skrift, anbragt i to Kolonner; Bog- og Kapiteloverskrifter med Guldbogstaver paa skiftevis rød og blaa Grund; samme Kortprojektion («Donis'»), med samme Gradinddelingssystem og med Gradtallene anbragte paa ensartet Maade paa Kortrammens røde eller blaa Grund; Bymærkerne paa Kortene angivne ved smaa med Guld eller Farve udfyldte Cirkler; Have, Søer og Floder blaa; Navne inde paa Landet sorte eller røde; Landenes Navne forgyldte eller rødbrune, tegnede

[69]) Cfr. Fischer. *l. c.* p. 116. Lignende Overskrift har det bekendte Ptolemæushs. i Modena, der (se ndfr.) ogsaa skyldes Nicolaus Germanus.

[70]) Cfr. Nordenskiöld. *Facsimile-Atlas*, p. 55 og *Periplus*, p. 87. Denne Antonius er sikkert en Skønskriver, der har skrevet Texten af for Nicolaus Germanus.

[71]) Fischer. *l. c.* p. 75—90 og Bilagene I—VII.

i Felter eller indrammede med Streger; Bjærge angivne ved brunsorte Felter med mørkere Bølgelinier; visse Landsdele afgrænsede fra de øvrige ved lige, oftest røde Linier og overstrøgne med en svag gullig eller graalig Farvetone.

Ulighederne mellem A- og B-Gruppen bestaar navnlig i Forskelligheder mellem de paa Titelbladet anvendte Miniaturer[72]) og deri, at Kortene i Haandskrifterne af A-Gruppen er finere og nøjagtigere udførte, holdte i noget doucere Farver, men med Anvendelse af Forgyldning, der i B-Gruppen er erstattet med gul Farve. Forskellighederne er dog ikke større, end at den, der en Gang har set et af Nicolaus Germanus' Ptolemæushaandskrifter, strax vil kunne bestemme de andre ved et løst Gennemsyn.

At A-Gruppen er den ældste, derpaa tyder, foruden Kortenes helt igennem nøjagtigere Udførelse og kostbarere Udstyr, navnlig den Omstændighed, at vi for de Navnes Vedkommende, som sikkert kan identificeres med virkelige Navne, kan konstatere, at Formerne paa B-Kortene gennemgaaende er langt mere fordærvede end Formerne paa A-Kortene (se Tabellen Bilag 3). De oprindelige Navne har da gennemgaaet en gradvis Forvanskning fra de haandskrevne A-Kort gennem de haandskrevne B-Kort til de trykte B-Kort i Ulmerudgaverne, for hvilke Kortet B_3 i Wolfeggerhaandskriftet (cfr. Fischer. *l. c.* p. 79, Note 1) blev lagt til Grund. Desuden er Navnene paa B-Kortenes *Engronelant* (Nord for Norge) aabenbart fremkomne ved et Udvalg af Navnene paa A-Kortenes *Pillappelanth* (Nord for Norge) og deres *Gronelandia* (Vest for Island). Der er saaledes flere Grunde, som iøvrigt delvis allerede er fremførte af Storm og Fischer, til den Antagelse, at A-Gruppen betegner en ældre Redaktion end B-Gruppen — noget, man ikke paa Forhaand kunde vide, da intet af de vedkommende Haandskrifter er dateret.

Da nu de til Nicolaus Germanus' B-Gruppe hørende Haandskrifter overhovedet er de eneste, hvori der findes Nordenskort af B-Typen, som paaviseligt er ældre end og uafhængige af Ulmerudgaverne, tør man antage, at det er Nicolaus Germanus, der har skabt B-Typen ved Bearbejdelse af den i hans ældre Ptolemæusredaktion optagne A-Type. Saaledes slutter Fischer ogsaa paa Basis af Wolfeggerhaandskriftet (B_3), det eneste af B-Gruppens Haandskrifter, han kendte[73]). Fundet af de to andre fra Nicolaus Germanus' Værksted udgaaede Haandskrifter af samme Gruppe kan kun tjene til at støtte denne Antagelse.

Betragter vi Tabellen over Navnene paa de ældre A- og B-Kort, fremgaar det tydeligt, at Martellus' Kort (A_1) betegner en selvstændig Overlevering af A-Kortenes Original, Nicolaus Germanus' Kort A_2—A_5, som ogsaa hver for sig er afkopierede efter

---

[72]) Bemærkes maa, at B_3 adskiller sig fra B_1 og B_2 ved at have en hel anden Art Miniaturer paa Titelbladet end disse.

[73]) Fischer. *l. c.* p. 85 ff.

Originalen, ved gensidig Supplering en anden selvstændig Overlevering, medens B_1—B_2 er en tilsyneladende vilkaarlig Bearbejdelse, foretaget af den samme, der kopierede A_2—A_5, og B_3 et endnu mere forvansket Exemplar af denne ny Redaktion. Alligevel kan det paavises, at B_1—B_3 gaar direkte tilbage til samme Original som A_2—A_5; ti paa enkelte Punkter er disse B-Kort bedre end A-Kortene. De har *obenro* for *oberon* (Aabenraa), *cobename* for *obename* (København), og for Assens paa Fyen har de som A_1 *aspres,* der helt mangler paa A_2—A_5. Den ved B_1—B_3 betegnede ny Redaktion kan altsaa ikke skydes til Side.

Et andet Spørgsmaal er, naar Tidspunktet for disse Redaktioner falder. Som Fischer har paavist[74]), er de to her behandlede nemlig ikke de eneste, Nicolaus Germanus har foretaget, idet der findes en ældre, som er repræsenteret ved tre Haandskrifter: et i Modena fra Aar 1466, som indeholder den samme Dedikation til Hertug Borso af Este, som findes i A_2, et i Nürnberg, beskrevet af Raidel[75]), og et i Paris, Bibliothèque Nationale fonds latin 4805[76]). I denne første Redaktion findes kun de 27 gamle Ptolemæiske Kort, medens der i anden foruden A-Kortet findes to af de *tabulæ modernæ,* som vi fandt hos Martellus og i de to Vatikanhaandskrifter fra 1469 og 1472, nemlig over Spanien og Italien, og i tredje foruden disse og B-Kortet desuden to, nemlig over Frankrig og Det hellige Land[77]). Som sikre Tidsgrænser for anden og tredje Redaktion opstiller Fischer derfor ogsaa Aarene 1466 (første Redaktion) og 1482 (Ulmerudgaven); men ved Bestemmelsen inden for disse Grænser støder han paa en Vanskelighed, som han erklærer sig ude af Stand til at løse. Da Dedikationen til Paul II, som var Pave i Tiden 1464—71, først forekommer i anden Redaktion (A_3—A_5) maa man antage, at denne er fra Tiden før 1471, og denne Antagelse støttes ved, at Hertug Borso, til hvem det fjerde Exemplar af denne Redaktion (A_2) er dediceret, ligesom Paul II døde Aar 1471. Paa samtlige Kort af denne Redaktion (A_2—A_5) er imidlertid Holsten afgrænset fra de omgivende Lande ved røde Linier fra Hav til Hav, belagt med en særskilt Farvetone og forsynet med Paaskriften *ducatus elfacie.* Nu blev Holsten først Hertugdømme i Aaret 1474, og altsaa kan den anden Redaktion først tænkes at være fuldendt efter Aar 1474; ti saaledes som Paaskriften *ducatus elfacie* er udført (i Rubrik med Guldbogstaver som de andre Landsnavne), kan den ikke være nogen senere Tilføjelse. Vi kommer derfor ligesom Fischer i det Dilemma, at den anden Redaktion maa sættes før Aar 1471 og dog efter Aar

---

[74]) Fischer. *l. c.* p. 78.

[75]) Raidel. *Commentatio critica,* Norimbergæ 1737, p. 26 ff.

[76]) *Cat. Codd. Mss. Bibl. Regiæ.* Pars III, Tomus IV, p. 2. Cfr. Fischer *l. c.* p. 78. — Codd. lat. V. F. 32 og V. F. 33 i Museo Borbonico i Napoli hører, skønt de er anonyme, maaske til denne samme Redaktion; navnlig V. F. 32 er, hvad Udstyret angaar, temmelig lig de sikre Nicolaus Germanushss.

[77]) At der i B-Redaktionen er optaget to nye *tabulæ modernæ*, afgiver et nyt Bevis for, at den er yngre end A-Redaktionen.

1474[78]). Vi kan egentlig her kun tænke os ên Forklaring. At Nordenskortene A_2—A_5 er udarbejdede efter Aar 1474, maa efter det fremførte betragtes som hævet over enhver Tvivl, og at Dedikationerne til Paul II og Hertug Borso foran i de samme Haandskrifter er nedskrevne senest i Aaret 1471, tør ikke betvivles. Følgelig maa Udarbejdelsen af disse fire Haandskrifter være paabegyndt senest Aar 1471, men ikke være naaet frem til Afkopieringen af Nordenskortet før tidligst Aar 1474. Saa logiske end de Slutninger er, som fører til denne Konklusion, havde vi næppe vovet at drage den, naar vi ikke havde gode Grunde til at formode, at alle fire Haandskrifter var udarbejdede samtidigt. Ikke blot er Tekniken, Miniaturerne paa Titelbladet, Prydelserne ved Kortenes Hjørner og de anvendte Farver ganske ens, men ved den ovennævnte Paaskrift paa Holsten *ducatus elfacie* er i *elfacie* Guldbogstaverne ved to sorte Blækstreger rettet til *olfacie*, og denne Rettelse er i alle fire Haandskrifter A_2—A_5 foretaget paa ganske ensartet Maade. Denne Korrektion, som man ikke før har bemærket, — den kan heller ikke ses paa Reproduktionerne[79]) — viser, at alle fire Haandskrifter henimod Slutningen af deres Fuldendelse samtidigt befandt sig hos Udgiveren Nicolaus Germanus. At der er medgaaet over tre Aar fra det Tidspunkt, da Fortalerne blev nedskrevne, og til hele Ptolemæustexten var skrevet færdig og de syv Tavler før Nordenskortet udarbejdede, bør egentlig ikke undre os, navnlig i Betragtning af den smukke Skrift, rige Kolorering og det øvrige fine Udstyr.

I denne Sammenhæng maa vi gøre opmærksom paa en Omstændighed, som finder sin rimeligste Forklaring i den Tilblivelsesmaade, vi her har antaget for anden Redaktions Vedkommende. I de to Haandskrifter af tredje Redaktion, som indeholder Kortene B_1 og B_2, har Nicolaus Germanus ladet Dedikation og Indledning staa in blanco, medens de Miniaturer, der som sædvanlig skulde pryde Indledningens forreste Side, er udførte. Vi opfatter dette saaledes, at han ikke har villet rette sine Fortaler til bestemte Personer, før han var sikker paa, at de virkelig kunde komme dem i Hænde, en Forsigtighed, der er let forklarlig, om vor Antagelse er rigtig, at baade Pave Paul og Hertug Borso døde midt under Udarbejdelsen af de til dem rettede Haandskrifter af forrige Redaktion. Nicolaus' Virksomhed har aabenbart været drevet rent fabriksmæssigt, hvad Fischers Oplysninger ogsaa tyder paa. Haandskrifterne af tredje Redaktion hører til en ny Serie; de er, hvad deres Paaskrifter paa Holsten — henholdsvis *ducatus olfacie* og *olfacia* — viser, udarbejdede, efter at Korrektionen *elfacie* til *olfacie* var foretaget i forrige Series Haandskrifter.

---

[78]) Fischer. *l. c.* p. 80.

[79]) Hverken af Nordenskiölds Beskrivelse af Zamoiskikortet (A_3) eller af hans Reproduktion af dette og A_2 fremgaar det, hvorledes Rettelsen her er foretaget. Efter skriftlig Henvendelse til Direktionen for det Zamoiskiske Majoratsbibliotek i Warschau fik vi imidlertid sikker Oplysning om, at Rettelsen paa Zamoiskikortet er foretaget paa ganske samme Maade som paa Kortene A_2, A_4 og A_5, som vi kender af Selvsyn.

Hovedresultatet er, at Nicolaus Germanus' første Ptolemæusredaktion var afsluttet Aar 1466, den anden paabegyndt før 1471 og afsluttet efter 1474, den tredje først paabegyndt efter 1474, men afsluttet før 1482.

A_6.

Det sidste af A-Kortene indtager en Særstilling, idet det ikke som de andre haandtegnede A-Kort er tilføjet et Ptolemæushaandskrift, men optaget i et Haandskrift af Chr. Bondelmontes Beskrivelse af Kykladerne[80]). Netop denne Omstændighed var det, der bevirkede, at dette Kort kom til at spille en Rolle ved Bestemmelsen af A-Kortenes Oprindelse, idet Nordenskiöld, uden iøvrigt nøjere at have undersøgt de paagældende Haandskrifter, fremsatte den Hypotese, at A_1, hvoraf han antog A_6 for at være en direkte Kopi, var «en oförändrad kopia eller rättare öfversättning af den skandinavisk-byzantinska originalurkunden»[81]), som Bondelmonte i et græsk Ptolemæushaandskrift havde medbragt til Italien fra sin Rejse i det græske Arkipelag. For A-Kortenes Historie er det derfor trods den iøjnefaldende Løshed i Nordenskiölds Tankegang af en vis Betydning at faa konstateret, hvad der egentlig indeholdes i det Haandskrift, hvori A_6 findes.

Bondelmontehaandskriftet er af Papir, har 74 numererede Folier og 2 unumererede mellem fol. 71 og 72; det indeholder paa fol. 2^r—49^v Bondelmontetexten, forsynet med de sædvanlige Kort over Kykladerne og skrevet med en Haand fra Tiden omkring Aar 1500. Baade Text og Kort er ret godt udførte, men nærmer sig, hvad Nøjagtighed og Udstyr angaar, ikke noget af de ovennævnte Ptolemæushaandskrifter.

Hvor Bondelmontetexten slutter, er der et Indskud (fol. 49^v), skrevet af en noget yngre, Begyndelsen af det 16de Aarh. tilhørende Haand; det lyder:

1. ⟨*Item post Cypri insule sequitur descriptio terre sancte*⟩[82]) *et inmediate sequitur Sicilia insula.*
2. *Cursica.*
3. *Sardigniã* [!].
4. *Maiorca minorca.*
5. *Albion siue britanica insula.*
6. *et taprobane.*
7. *Italia*[83]).
8. *hispania.*
9. *gallia.*

[80]) I Aaret 1420 vendte Bondelmonte tilbage til Italien efter et mangeaarigt Ophold i det græske Arkipelag. Om hans Liv se E. Legrand. *Déscription des îles de l'archipel par Christophe Buondelmonti*, Paris 1897, p. XXI—XXVI.

[81]) Nordenskiöld. *Periplus*, p. 177.

[82]) Ordene i ⟨⟩ er senere med Vilje blevet slettede, men ikke anderledes, end at de endnu er let læselige.

[83]) Oven over *Italia* har en tredje Haand tilsat Ordene *terra sancta*.

10. *germania.*
11. *Noruegia siue gottia.*
12. *Gretia.*
13. *Asia minor.*
14. *Universalis totus habitabilis id est formā* [!] *mundi.*

Efter dette Indskud, som er den nyere Haands Register over de følgende Kort, kommer:

fol. 50r Kort over Kypern (1ste Haand).
50v Beskrivelse af Sardinien (delvis 1ste, delvis — Slutningen — 2den Haand).
51r Beskrivelse af Sicilien (1ste og 2den Haand).
51v—52r Kort over Sardinien og Sicilien (1ste Haand).
52v Beskrivelse af Korsica (1ste og 2den Haand).
53r Kort over Korsica (1ste Haand).
53v ufærdig Kortskitse af Majorca og Minorca (Haand?).
54r tom.
54v Beskrivelse af Majorca og Minorca (2den Haand).
55r Kort over Majorca og Minorca (2den Haand).
55v—56r tomme.
56v—57r Kort over Kreta (1ste Haand).
57v—58r Beskrivelse af Det hellige Land (1ste Haand).
58v—59r Kort over Det hellige Land (1ste Haand).
59v Uddrag af Tacitus' Meddelelser om Det hellige Land (2den Haand).
60r tom.
60v—61r Kort over Vestevropa, medtagende en Del af Jyllands Vestkyst, Kopi efter et Kompaskort (Haand?)[84].
61v—62r tomme.
62v—63r Kort over Middelhavet, Kopi efter et Kompaskort (Haand?).
63v—64r tomme.
64v—65r Kort over Sortehavet, Kopi efter et Kompaskort (Haand?).
65v—66r Nordenskortet A_6 (Haand?).
66v—67r Verdenskort i hjærteformig Projektion, a_6 (Haand?).
67v—68r Beskrivelse af Storbrittannien og Irland (1ste og 2den Haand).
68v Kortskitse af Storbrittannien og Irland (1ste Haand).
69r Kortskitse af England og Skotland[85].
69v Udkast til Kort over det kaspiske Hav.
70r Kort over Irland, hvorpaa fra Kompaskortene er optaget Legenden *Insule in isto lacu sunt in numero CCCLXVIII.*
70v Kortskitse af Korsica.
71r tom.

---

[84]) Her og i det følgende, hvor der staar (Haand?), er det sandsynligvis 2den Haand, der har udført de vedkommende Kort.

[85]) Paa Grund af en Mangel i vore Optegnelser kan vi om dette og de følgende Kort intet oplyse om, hvorvidt de er udførte af 1ste eller 2den Haand.

fol. 71^{v} Kortskitse af Rhodos.
71 A-B indeholder kun et Rids af to Øer, ved hvilke staar Navnet *Formentera.*
72^{r-v} Beskrivelse af Taprobane (1ste Haand).
73^{r} Kort over Taprobane (1ste Haand).
73^{v} tom.
74^{r} Kort over *Çinpangu insula* (Japan) (Haand?)[86].
74^{v} tom.

Af denne Indholdsangivelse fremgaar tydeligt, at første Haand efter at have afsluttet Bondelmontetexten har tilføjet flere Kort med Beskrivelser over de paa disse fremstillede Lande, og at Bondelmontetexten udgør et samlet Hele, medens Tilføjelserne er føjede ind hist og her paa den tiloversblevne Plads, saaledes at der blev ladet Plads aaben til flere lignende. En lidt senere anden Haand har derefter dels direkte suppleret første Haands Tilføjelser, dels indskudt andre lignende paa den tomme Plads mellem dem. De tilføjede Kort og Beskrivelser er hentede fra alle mulige Kilder og har som oftest en fra Bondelmontetexten og dens Kort ganske afvigende Karakter. Medens denne er forholdsvis ordentligt skrevet og dens Kort, omend ikke fint udførte, saa dog behandlede med en bestemt Teknik, er Tilføjelserne af første og navnlig de af anden Haand gennemgaaende meget sjusket udførte, de tilføjede Kort enten helt ukolorerede eller Koloreringen meget sløset foretaget. Tekniken, Farvevalget, ja endog Skriften i Navnene er tydeligt paavirket af den Kilde, hvorfra det vedkommende Kort er taget, hvorfor det ogsaa for Kortenes Vedkommende ofte er svært at afgøre, om de er udførte af første eller anden Haand.

Under disse Omstændigheder kan Nordenskiölds Hypotese, at A_1-Kortet eller A_6-Kortet her skulde være den latinske Prototyp for A-Typen, ikke opretholdes; ti med samme Ret kunde man sige, at alle de andre Tilføjelser i A_1- og A_6-Haandskrifterne, som vitterligt skriver sig fra latinske eller italienske Kilder — Plinius, Tacitus, italienske Kompaskort og endelig *tabulæ modernæ* fra Ptolemæusudgaverne saasom Kortene over Gallien, Italien og Spanien — af Bondelmonte var overførte til Italien.

Endnu sikrere bliver Sagen derved, at det kan paavises, at det Verdenskort af A-Typen (a_6), som følger direkte efter Nordenskortet og er tegnet af samme Haand som dette (rimeligvis anden), er af saa ny Dato, at A_6 absolut ikke kan tages til Indtægt for Hypotesen om en Overførelse til Italien ca. 1420. Paa Sydspidsen af Afrika har det Navnet *cap di speranza*, som først fremkom efter Bartolomeo Diaz's Hjemkomst 1487; det fremstiller desuden Afrika saaledes, som man først lærte denne Verdensdel at kende ved Vasco da Gama 1498; det tegner endvidere Madagaskar saa godt, at det maa være

[86]) Paa denne Ø findes en Legende om Muskatskove; Legenden genfindes paa Martin Behaims Globus fra 1492 og skriver sig vistnok fra Marco Polo. Der findes ogsaa Legender om Sejladsen fra Indien til Japan og de Vinde, den er afhængig af.

opstaaet, efter at denne Ø 1506 blev fundet og omsejlet af Antão Gonçalvas; endelig benytter det den hjærteformige Projektion, som første Gang forekommer i Bernardus Sylvanus' Ptolemæusudgave 1511 og i sin fulde Skikkelse først blev kendt gennem et 1514 udgivet Skrift af Nürnbergeren Johannes Werner.

En grundig Undersøgelse af selve A_6-Kortet vil ogsaa vise, at det ikke er en direkte Kopi af A-Kortenes latinske Prototyp. Det er nemlig afhængigt af i alt Fald to latinske A-Kort, af hvilke det ene er en af Nicolaus Germanus' Kopier, det andet et Kort, som staar Martellus' A-Kort meget nær. Dette fremgaar deraf, at Uoverensstemmelser, der ved Afkopieringen var fremkomne mellem Nicolaus Germanus' og de andre A-Kort, har givet Anledning til Navnedubleringer paa A-Kortet i Bondelmontehaandskriftet. Medens de to nordligste Navne paa Grønlands Østkyst paa Martellus' A-Kort (A_1) ligger Syd for Polarcirklen og har Formerne *ther promontorium* og *beuer fluvius*, er de paa Nicolaus Germanus' A-Kort (A_2—A_5) anbragte et godt Stykke Nord for Polarcirklen og har Formerne *ther promontorium* og *boier* (eller *boger*) *fluvius*. Paa A-Kortet i Bondelmontehaandskriftet (A_6) findes baade *ther promontorium* og *beuer fluvius* Syd for Polarcirklen og *ther promontorium* og *boier fluvius* Nord for Polarcirklen. Dette kan kun være fremkommet ved en Sammenstilling af et af Nicolaus Germanus' Kort og af Martellus' eller et andet af Nicolaus Germanus uafhængigt A-Kort. En lignende Navnedublering har A_6 for Byen Slagelse paa Sjælland, idet det giver baade Martellus' *slaglo* og Nicolaus' *floglosia*. Andre Navnedubleringer — eller Dittografier — har A_6 for Skálholt paa Island, nemlig *steloch* svarende til Martellus' *steloch* og Nicolaus' *stelōch* og et utydeligt *stålo*, som er specielt for A_6; for «Byen» Vendsyssel *uindesusel* ligesom Nicolaus og *uendesusel*, som er specielt for A_6, medens Martellus har *andesusel*; for et Forbjærg paa Vestgrønland *sadi promontorium* som hos Nicolaus og *ladi promontorium* — Navnet mangler hos Martellus. En sandsynlig Afhængighed af Nicolaus Germanus' Kort finder ogsaa Sted ved Anbringelsen af Ordene *ultimus terre terminus habitabilis* paa forskellige Steder i det nordligste Grønland.

Af disse Exempler vil det være klart, at A_6 er kombineret efter to ældre Kort, af hvilke det ene sikkert er af Nicolaus Germanus[87]); men det er tillige klart, at det ikke alene er afhængigt af hans og Martellus' A-Kort. De for A_6 specielle Former for Skálholt og Vendsyssel, som sikkert tør antages at komme Urtypen nærmest, endvidere de to Navne *ici fluvius* Nord for Trondhjem og *nerf fluvius* i Sydgrønland, som ikke kan forklares som Dubleringer eller Dittografier og er specielle for A_6, viser, at dette i flere Henseender danner en selvstændig og tilmed god Overlevering, saa at vi for at faa Urtypen frem maa regne med alle de sex haandtegnede A-Kort og ikke tør skyde A_6 til Side.

[87]) Ved den nysnævnte Dittografi af de grønlandske Navne er det nemlig, som det senere skal vises, Nicolaus Germanus' Kort, der afviger fra Originalkortet.

Alt det her fremførte viser altsaa tydeligt, at A-Kortet i Bondelmontehaandskriftet er meget sent, ligesom det efterfølgende Verdenskort rimeligvis først tilføjet Haandskriftet noget ind i det 16de Aarh. Den stærke Afhængighed af Nicolaus Germanus viser sig foruden i de ovenfor anførte Navnedubleringer ogsaa i den for Kortet anvendte trapezformige Projektion, som indførtes af ham, samt deri, at det har hans først efter 1474 mulige Paaskrift paa Holsten, endda i den yderligere forvanskede Form *ducatus elfacie*. Hvad Tekniken angaar, betegnes overensstemmende med Nicolaus Germanus Byer ved smaa med stærk rød Farve udfyldte Cirkler, medens der ved den meget sjusket udførte Tegning af Bjærge vælges en Mellemvej mellem Martellus' og Nicolaus' Maner. Landene og Øerne, hvilke sidste hos Nicolaus er kolorerede, er paa dette Kort ikke belagte med Farve, Havene derimod efter Kortets Fuldendelse oversmurte med stærk marineblaat, som ofte udvisker de ude i Vandet anbragte Navne. Kortet er derfor i Sammenligning med Martellus' og Nicolaus Germanus' sirlige Arbejder meget utiltalende at se paa, og det utiltalende Indtryk forstærkes ved den Maade, hvorpaa det er passet ind i Haandskriftets forholdsvis lille Format. Det nederste venstre Hjørne af Kortet har maattet udelades, medens Bladet til Højre af Hensyn til Randbemærkningerne er blevet forøget med en tilklistret Papirsstrimmel, som kan foldes sammen ved Codexens Lukning.

B_4—B_8.

Om Kortet B_6, saaledes som Delisle angiver, er et af de i Ulm trykte, eller, hvad man efter Fischers Omtale nærmest maatte antage, er et haandtegnet B-Kort, kan vi ikke afgøre; heller ikke, om det i sidste Tilfælde er afhængigt af Ulmerudgavens. For de øvriges Vedkommende kan vi derimod konstatere Afhængigheden.

Et af de ældste af dem er sikkert Brüsselerkortet B_4, der er tegnet før 1485. Gallois[88]) og Nordenskiöld[89]) antager, at det er ældre end Nicolaus Germanus' Kort, fordi det er tegnet i den æqvidistante Projektion. Fischer[90]), som personlig har undersøgt Kortet, paastaar, at Ruelens havde Ret, naar han antog, at det var en Kopi efter et Kort af Nicolaus Germanus' B-Redaktion. En nærmere Undersøgelse af Navneformerne viser imidlertid, at det er en Kopi af B-Kortet i Ulmerudgaven 1482. Det har nemlig Forvanskningerne *Einlant* for *Finlant*, *Falsterde* for *Falsterbede*, *Kiesol* for *Knesol*, *Wisbe* for *Uisbu* — altsammen Former, der først er indkomne, da Wolfeggerhaandskriftet (B_3) blev afkopieret til Trykning i den første Ulmerudgave. At Kortet er tegnet i den æqvidistante Projektion, er i dette Tilfælde ikke

[88]) L. Gallois. *Les géographes allemands de la renaissance*, Paris 1890, p. 20.
[89]) Nordenskiöld. *Facsimile-Atlas*, p. 56.
[90]) Fischer. *l. c.* p. 85, Note 2.

noget Bevis for Uafhængigheden af Nicolaus Germanus; tvertimod viser Gradnettet trods Forskelligheden i Projektionen Afhængigheden af dennes Kort. Paa Clavus' Nancykort og A_1-Kortet er nemlig Længdegraderne afsat halvt saa lange som Breddegraderne, og Graderingen udført for hver Grad. Hos Nicolaus Germanus derimod blev kun de med fem delelige Længdegrader afsatte, medens Forholdet mellem Længde- og Breddegraderne varierer paa Grund af Kortets Trapezform. Paa Brüsselerkortet er nu netop kun de med 5 delelige Længdegrader afsatte, og Forholdet mellem Længde- og Breddegrader er ikke som hos Clavus og Henricus Martellus 1 til 2, men 108 til 125. Afhængigheden af Nicolaus Germanus fremgaar ogsaa af den paa Brüsselerkortet anvendte Maner at skrive Gradtallet midt imellem Delingsstregerne og ikke tæt op ad disse.

Kortet B_5 i Johannes de Krickenborchs Ptolemæushs. har Prof. J. L. Heiberg godhedsfuldt undersøgt for os. Af hans Undersøgelse fremgaar, at det er et almindeligt i Nicolaus Germanus' Projektion tegnet B-Kort. At det endvidere er en Kopi af det trykte Ulmerkort, viser de for dette karakteristiske Navneforvanskninger *Falsterde* for *Falsterbede, Einlant* for *Finlant* og *Visbe* for *Uisbu* (cfr. ovfr.)

Det i Universitetsbiblioteket i København opbevarede Kort (B_7) er ogsaa en Kopi efter Kortet i en af Ulmerudgaverne. Sammen med to andre haandtegnede Kort, tegnede med samme Haand, er det indsat foran i en Samling af trykte Kort over Skandinavien. Det første af disse tre Kort er, som en Blyantsinskription paa Kortets Bagside angiver, en Kopi af et Nordenskort i Olaus Magnus' *Hist. gent. sept.* 1567; det tredje angives paa samme Maade at være en Kopi af det tilsvarende Kort i Udgaven fra Aar 1555; det midterste er det her omtalte Kort B_7 og har paa Bagsiden Blyantsinskriptionen: «Copie af Cl. Ptolomæi Cosmogr. Ed. Ulmi 1482». At denne Angivelse er rigtig, viser for det første Projektionen, som er Nicolaus Germanus', for det andet Kortets Dimensioner 58,5 × 32,5 Cm., næsten ganske de samme som Ulmerkortenes 58,4 × 32,6 Cm.[91]), og endelig Navneformerne, der gengiver Ulmerkortenes Forvanskninger, blot i en gennemgaaende endnu mere fordærvet Skikkelse. Som Exempler kan anføres: *Einlant* for *Finlant*, *Hicsol* for *Knesol* (1482: *Kiesol*), *Ottacia* for *Otfacia*, *Hodie* for *Hedre*, *Flaukria* for *Flautena*, *Holvelant* for *Holrelant*, *Nadaros* for *Nadar* og *Os*, *Lucie* for *Tirie* — og saaledes videre. At Kortet er en sen Kopi fra det 16de eller 17de Aarhundrede, fremgaar af, at det er tegnet med samme Haand som Kopien af Olaus Magnus' Kort fra 1567. Udover den historiske Interesse, som er knyttet til dette Kort ved dets Omtale i Zahrtmanns udmærkede Afhandling om Zeniernes Rejser, er det værdiløst.

Om Kortet B_8 kan vi fatte os i Korthed. Det er en meget formindsket Kopi af B-Kortet i Ulmerudgaven 1486, og det medtager kun de vigtigste af dettes Navne. At

---

[91]) Maalene her gælder Højden og Kortets nederste Kant.

det netop er Udgaven 1486, der er benyttet, viser den paa Bagsiden af Kortet (fol. 211^{v}) og paa en derefter indskudt Halvfolie optagne Text (B-Kortnavne med Længder og Bredder), som er et Uddrag af to Textindskud i 1486-Udgaven, der senere skal omtales. Om de i samme Haandskrift optagne 9 Tavler over Germanien (fol. 235—39) har nogen Interesse, faar vi lade staa hen. Nordenskortet med Beskrivelse i alt Fald er sent (ca. 1524) og værdiløst.

b_9—b_{10}.

Disse to Verdenskort, som Schweizeren Henricus Glareanus har tegnet paa løse Blade, er senere blevet indbundne i Exemplarer af henholdsvis Waldseemüllers *Cosmographiae Introductio*, Deodatæ 1507, og Ptolemæus' Geografi, Ulm 1482. Jos. Fischer og v. Wieser paaviser i deres lige udkomne Værk: *Die älteste Karte mit dem Namen Amerika aus dem Jahre 1507 und die Carta marina aus dem Jahre 1516 des M. Waldseemüller,* Innsbruck 1903, p. 9—10, at begge Glareanus' Kort er Kopier af Waldseemüllers store i Træsnit udførte Verdenskort fra Aar 1507. Efter at dette sidste er genfundet, har Glareanus' Kort tabt enhver Kildeværdi. Hvad iøvrigt Waldseemüllers Kort fra 1507 angaar, kan det let paavises for Nordens Vedkommende at være en Kopi af de trykte B-Kort i Ulmerudgaverne. Som Bevis er det nok at anføre, at det har *Emlant* (eller *Einlant*) for *Finlant* og *Otfacia* for *Olfacia*.

Vi har nu gennemgaaet de os bekendte haandtegnede Nordenskort af A- og B-Typen. At de alle gaar tilbage til ên og samme Original, derom har der altid hersket fuldkommen Enighed, og dette er ogsaa saa indlysende for enhver, der blot kaster et Blik paa de forskellige Korts Landomrids og Navneforraad, at en nærmere Paavisning heraf vilde være overflødig. Til en i alt Fald tilnærmelsesvis Bestemmelse af Affattelsestiden for denne Original er det vistnok muligt at naa ud fra de overleverede Kopier selv. Navnemængden er saa omfattende, at en sproglig og historisk Undersøgelse tør ventes at føre til et Resultat. En saadan Prøvelse er imidlertid kun blevet anstillet af Storm[92]); men hans Resultater kan sikkert i væsentlige Henseender uddybes. Saa længe man nemlig som han kun havde et enkelt Kort (Zamoiskikortet) til sin Raadighed, var en Undersøgelse af denne Art vanskelig; man havde intet Middel til at afgøre, hvilke Stednavne der var optagne fra Originalen, og hvilke der maatte antages at være blevet tilsatte under den stadige

[92]) Cfr. *Ymer* 1889, p. 146 og *Nordisk Tidskrift* 1899, p. 160.

Afkopiering; heller ikke havde man noget Middel til at afgøre, hvorledes og i hvilken Grad Originalens Navneformer var blevet misforstaaede og forvanskede af Kopisterne. Nu foreligger der i Stedet for et enkelt Kort et saa fyldigt Materiale, at man deraf kan danne sig en klar Forestilling om Originalens Navnemængde og Sprogform; thi de sex til Disposition staaende A-Kort er, som vi saa, ikke ên og samme Mands Kopier, men tre delvis selvstændige Overleveringer: Henricus Martellus', repræsenteret ved êt Kort (A_1), Nicolaus Germanus', repræsenteret ved fire Kort (A_2—A_5), og Kortet i Bondelmontehaandskriftet (A_6), der som paavist vel er paavirket af Nicolaus Germanus' Redaktion, men dog i adskillige Henseender repræsenterer en af ham og Martellus uafhængig Overlevering.

Ad to Veje søger vi nu i det følgende at paavise Originalens omtrentlige Affattelsestid. Ved en sproglig Undersøgelse vil vi prøve at komme paa det rene med, hvilken Sprogperiode Stednavnenes Former henviser Originalen til, og ved en historisk Undersøgelse af de medtagne Lokaliteter vil vi stræbe at finde saadanne, hvis Opstaaen kan henføres til et bestemt historisk Tidspunkt, og hvis Medtagelse altsaa er afgørende for Kortets Tilblivelsestid [93]). Til den sproglige Undersøgelse har vi især benyttet middelalderlige Diplomer; dog har vi kun taget Hensyn til Originaldiplomerne, derimod ladet ude af Betragtning saadanne, der alene foreligger i senere Tiders Afskrifter, fordi det 16de og 17de Aarhundredes Afskrivere som oftest ikke respekterede Originalens Sprogform, men benyttede deres egen Tids.

Trods Kortenes Rigdom paa Stednavne er det kun et begrænset Antal af disse, vor Undersøgelse kommer til at omfatte. Det er indlysende, at den kun kan baseres paa Navne, hvis Betydning er uomtvistelig sikker; men derved udelukkes en ikke ubetydelig Del af Kortenes Navneforraad; ti de fleste Stednavne i Norge, paa Island, Grønland og Gotland har hidtil unddraget sig enhver Identifikation. Foruden disse maa en anden Gruppe udelukkes fra den sproglige Undersøgelse. Ikke faa Stednavne er gengivne i deres latinske Form; som evropæisk Fælleseje faar disse saaledes ingen sproglig Beviskraft. Dette er Tilfældet med de allerfleste af de Navne i Sverige, Norge og paa Island, der overhovedet kan tydes: *Arosia* (Vesterås), *Ussalia, Lincopia, Soriensis* (ɔ: *Scarensis,* Skara),

[93]) Foruden særskilt udgivne danske Diplomsamlinger har vi fortrinsvis benyttet: *Scriptores rerum Danicarum medii ævi* I—IX, Haun. 1772 ff.; Kr. Erslev. *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* I—III, Kbhvn. 1894 ff.; Kr. Erslev. *Testamenter fra Danmarks Middelalder*, Kbhvn. 1901; *Kong Valdemar den Andens Jordebog*, udg. af O. Nielsen, Kbhvn. 1873; *Lunde Domkapitels Gavebøger*, udg. af C. Weeke, Kbhvn. 1884—89; Claudius Clavus. *Chorografi*, udg. af Storm i *Ymer* 1891 (ɔ: Nancyværket); *Diplomatarium Norvegicum* I—XIII, Chria. 1849 ff.; *Svenskt Diplomatarium* I—III, Stockh. 1875 ff.; *Scripta historica Islandorum*, Bind XII, Hafn. 1846; *Urkundenbuch der Stadt Lübeck* I—VIII, Lübeck 1843 ff. — Endvidere de bekendte Værker: Trap. *Kongeriget Danmark*, 3 Udg. Kbhvn. 1898 ff.; P. A. Munch. *Historisk-geografisk Beskrivelse over Kongeriget Norge i Middelalderen*, Moss 1849; Styffe. *Skandinavien under Unionstiden*, 2 uppl. Stockh. 1880.

Aosia (Åhus), *Lodosia* (Lødøse), *Amerensis* (Hamar), *Stauangerensis*, *Bergensis*, *Nedrosia*, *Holensis* (Holar); endvidere med de fleste Lands- og Landskabsnavne: *Holsatia*, *Dacia*, *Gottia*, *Suecia*, *Scania*, *Hallandia*, *Norbegia*, *Islandia*, *Feonia*, *Sielandia*, *Gottia insula*, *Ferensis* (Færøerne). Tilbage staar dog ikke faa Stednavne, hvorpaa en sproglig Undersøgelse kan bygge, flest i Danmark, enkelte i Norge og Sverige; men ved disse møder os talrige Forvanskninger, der besværliggør Undersøgelsen. Der er nogle, hvis Identitet vel er uomtvistelig, men hvis Former er saa fordærvede, at de ikke kan komme i Betragtning her (som Exempel nævner vi Slesvig, der har Formerne *sclenenic* hos Martellus, *sclesta* hos Nicolaus Germanus, *scleffenic* paa A_6: om Originalen har haft *Sliaswik*, *Sleswik* eller *Sleswig*, turde det være svært at afgøre); der er andre, hvor kun enkelte Bogstavforbindelser synes sikre, og overhovedet forholdsvis faa, der er gaaede uskadte gennem Afkopieringens Skærsild. En nærmere Betragtning af Forvanskningernes Art vil dog vise, at Vokalerne i det store og hele har lidt langt mere end Konsonanterne, og dette er let forstaaeligt. For Kopister, der ganske manglede Forstaaelse af, hvad de kopierede, forvexles *o* og *e*, *i* og *e*, *a* og *o*, *a* og *u* o. s. v. naturligvis ganske anderledes let end f. Ex. *k* og *g*, *p* og *b*, *t* og *d*, hvor Bogstavformerne i sig selv udmærker sig ved karakteristisk Forskellighed. En sproglig Undersøgelse tør da næppe bygges paa Vokalsystemet, men maa hovedsagelig rettes paa Konsonantsystemet. Men dette undergik ogsaa i Tidens Løb saa gennemgribende Forandringer, at et Resultat meget vel tør ventes naaet ad denne Vej. Da Danmark er det nordiske Land, som yder det righoldigste og mindst forvanskede Navneforraad, skal vi begynde med at undersøge Navnene i dette Land.

Indenfor det Tidsrum, i hvilket man har søgt Originalkortets Affattelsestid (det 13de til det 15de Aarhundrede) foregaar som bekendt en betydningsfuld Udvikling indenfor det danske Sprog, en Udvikling, der paa den ene Side yderligere uddyber den allerede tidligere indtraadte Modsætning til Norsk-Islandsk og paa den anden Side bestemt adskiller Sproget fra Svensk[94]). Overgangen fra «ældre Dansk» (ca. 1050—1350) til «gammel Dansk» (ca. 1350—1500) karakteriseres for Konsonantsystemets Vedkommende bl. a. ved den gennemgribende Overgang af *p*, *t*, *k* efter betonet Vokal til *b*, *d*, *g*, der vel ikke indtraadte med ét Slag, men længe forberedt i Sproget først ca. 1350 almindelig var trængt igennem. Overgangen $t > d$ var saaledes almindelig mellem Vokaler allerede før 1350, dialektisk efterviselig allerede i det 13de Aarh. (maaske endog før 1200), men i Udlyd efter en Vokal næppe paaviselig før Midten af det 14de Aarh.; det samme gælder om Overgangen $k > g$, medens Overgangen $p > b$ mellem Vokaler først synes at være indtraadt ca. 1350, i Udlyd

[94]) Cfr. A. Noreen. *Geschichte der nordischen Sprachen.* (Pauls *Grundriss der germ. Philologie*, 2. Aufl. I, Strassburg 1901); V. Dahlerup. *Det danske Sprogs Historie*, Kbhvn. 1896; A. Noreen. *Altschwedische Grammatik*, Halle 1897 ff.

efter Vokal noget senere. En Undersøgelse af Nordenskortenes danske Stednavne vil nu vise, at deres Sprogformer henviser til den Tid, da disse Konsonantovergange var gennemførte.

Ekernførde. Originalkortet: *Igernefior.* Vald. Jrdb.: *Ykærnæburgh* og *Ykærnburgh*; platty. Diplomer fra 14de og 15de Aarh.: *Ekerenvorde, Ekerenuorde, Ekeluǒrde*; Claud. Clavus (ca. 1427): *Eghernefiordh.* (Cfr. Joh. Steenstrup i *Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie.* Kbh. 1901, p. 70).

Baagø ved Fyen. Originalkortet: *Boge.* Vald. Jrdb.: *Bokø.*

Bogense. Originalkortet vistnok *Bogens*, i alt Fald *g.* Endnu 1412: *Bokeness*; Claud. Clavus: *Bogens.*

Dragør paa Amager. Originalkortet *i.* (ɔ: *insula*) *dragor.* Diplom 1333: *Drakøør*, 1408: *Draghør*; Claud. Clavus: *Draghør.*

Køge. Formen paa Originalkortet usikker, dog har alle Overleveringer *g.* Diplom 1299: *Køkæ*, 1329: *Køøke*, 1344: *Køke*, 1385: *Køkæ* (endnu i platty. fra 1408 og 1423), 1378: *Køghæ*, 1394: *Kyøghæ*, 1397: *Køghø*, 1408: *Køghe.*

Næstved. Originalkortet *Nestued.* Navnet udledes af oldn. *Þveiti.* Diplom af 1140 (*Aarb. f. nord. Oldkynd.* 1882, p. 228): *Nestweit*; Vald. Jrdb.: *Neswit*; Lunde Domkap. Gaveb. XII[3] (p. 21): *Nestveth*; Testam. 1261: *Næstwith*, 1268: *Nøstwet* og *Neswit*; Diplom 1268: *Næstweth*, 1293: *Næstwith*, 1397: *Nestweth*, 1488: *Nestweth*; Testam. 1398: *Næstwith* og *Næstwed*; i 14de og 15de Aarh. i Diplomer de latiniserede Former *Nestuedis* og *Nestwedis* (alm. fra ca. 1350); Claud. Clavus: *Nestuedh.*

Aabenraa. Originalkortet *Obenro.* Vald. Jrdb.: *Opnør*; Aabenraa Byskraa 1335: *Opneraa*; Diplom 1366: *Oppenraa*, platty. 1419: *Oppenra*; Claud. Clavus: *Obersraa* (korrigeret af Storm til *Obenraa*). (Cfr. Joh. Steenstrup. *l. c.* p. 69).

København. Originalkortet rimeligvis *Cobenhaun.* Byens islandske Navn var *Kaupmannahöfn* eller *Höfn*; Saxo: *mercatorum portus*; Diplomer fra 12te Aarh. ofte kun *castrum de Hafn* (1186, 1193) eller *villa de Hafn* (1198), endnu *Hafen* 1268; Diplomer fra 1ste Halvdel af 13de Aarh. alm. *Kopmannæhafn, Kopmannahafn, Køpmannehafn* (1248: *Copmannæhauæn*); Vald. Jrdb.: *Kiopmanhafn*, den alm. Form i Slutningen af 13de og Begyndelsen af 14de Aarh.; i 14de Aarh. optræder Formerne *Køpendehafn, Køpenhafn*, der er alm. i 15de og endnu i 16de Aarh.; i Begyndelsen af 15de Aarh. optræder sparsomt *Køpendehafn* (1426); i platty. Diplomer fra 14de og 15de Aarh.: *Kopmanhauen, Kopenhagen, Kopenhauene*; den latinske Form er *Hafnæ.*

Den «gammeldanske» Sprogform i alle disse Stednavne er selvfølgelig ikke tilfældig, og man er ud fra den berettiget til at drage den Slutning, at Nordenskortenes Original eller de Kilder, hvorpaa det hviler, for Danmarks Vedkommende tidligst stammer fra det 14de Aarhundrede, snarest fra Tiden efter 1350.

Ogsaa andre Lydovergange, der er fuldbyrdede i den «gammeldanske» Sprogperiode, kan eftervises i Kopiernes og derigennem i Originalkortets Sprogform. Spiranten *g* gik tidlig, i enkelte Tilfælde maaske allerede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, efter en Vokal over til konsonantisk *u* (skrevet *u, v, w, ugh*).

Et Exempel paa denne Overgang ses i Kortenes *Scauen*; i de islandske Sagaer: *Vendilskagi*, i Diplom 1394: *Schawen*, 1413: *Skaghen*, (platty. 1342: *Schaghen*, 1408: *Schagen*); Claud. Clavus: *Skagen*.

Spiranten ð betegnes i «ældre Dansk» ved *th*, i «gammel Dansk» i Efterlyd ved *dh* eller *d*; paa Kortene er *d* brugt i de aller fleste Tilfælde:

Middelfart. Originalkortet: *Medelfar*. De islandske Sagaer: *Meðalfararsund*; Vald. Jrdb.: *Mæthlæfar* og *Mæthælfar*; Diplom 1425: *Medelffar*; Claud. Clavus: *Medelphar*.

Ystad. Originalkortet rimeligvis *Isthede*, i alt Fald *d*. Testam. før 1350 og 1358—1410 alm. *Ystath*, 1404: *Ystadh*; Lunde Domkap. Gaveb. XIV$^{2-3}$: *Ystat*, *Ystath*, *Øystathæ*; Diplom 1364: *Vstede*, latiniseret 1386: *Ystadis*, adjekt. *Ystadiensis* (1366); Claud. Clavus: *Ysthedh*.

Falsterbo: Originalkortet *Falsterbede* eller *Falsterbode*. Platty. Diplomer 1300—1350: *Falsterbothe*, 1361: *Falsterbode*, 1316—19: *Valsterbode*, 1336: *Falstrebuthe* og *Falsterbodhe*; danske Diplomer 1396, 1400: *Falsterbothæ*, 1405: *Falsterbodhæ*; Claud. Clavus: *ffalsterbede*.

Enkelte Gange er dog den ældre Skrivemaade fulgt. Originalkortet har sikkert haft *Vethelis uilla*; den ældre Form *Væthel* er endnu almindelig ca. 1400; Diplom 1436: *Wedhle*, platty. 1423: *Wedele*; Claud. Clavus: *Vedhlis* (korrigeret af Storm for *Veldhlis*)[95]).

Blandt de danske Stednavne kan endvidere paavises saadanne Former, som i Diplomer og andre Kilder næppe forekommer før i Slutningen af det 14de eller Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. Dette gælder:

Bornholm. Kortene *Bernholm*. De islandske Sagaer alm. *Borgundarhólmr*, sjældnere *Borghólmr*; Adam af Bremen: *Hulmus* (ɔ: Holm, „et Navn, der endnu bruges i Skaane", *Trap*^{3} III, p. 12); Saxo: *Boringia*; Vald. Jrdb.: *Burghændæ-*, *Burghænde-* og *Burghændholm*; Lunde Domkap. Gaveb. XIII^{1}: *Burlandaholm*, XIV^{1}: *Borghandæholm*, XIV^{2}: *Borendeholm* og *Borendholm*; Diplomer 1268: *Borandaholm*, 1410: *Borundeholm*, 1413: *Borndeholm*; platty. eller latinske i Hansestæderne udstedte Diplomer har 1366: *Bornholm*, 1433: *Borneholm*, alm. i platty. i det 15. Aarh.; Essenbækaarbogen 1030—1323 (S. R. D. II, p. 528): *Borenholm*; Claud. Clavus: *Bornholm*.

Anholt. Kortene *Anaol* eller *Anaold*. Navnet forekommer temmelig sjældent. Vald. Jrdb.: *Anund*, der ogsaa forekommer alle Vegne i de i S. R. D. optagne Kilder; Diplom af $^{15}/_{10}$ 1441: *Anolt*. (Cfr. S. Bugge i *Arkiv f. nord. filol.* VI, p. 244; O. Nielsen i *Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund* I, Kbh. 1881—87, p. 171).

Ogsaa Formen for Vendsyssels Navn synes at vise hen i alt Fald til det 14de Aarhundrede. Originalen har vistnok haft *Uendesusel* som A_6. I de islandske Sagaer hedder Vendsyssel *Vendill* eller *Vendilskagi* (ogsaa om Skagen selv), hos Adam af Bremen og Saxo *Wendila* (cfr.

[95]) Om man turde stole paa Kortenes *igernefior* (cfr. ovfr.) uden udlydende *d*-Lyd, vilde vi ogsaa her henvises til gammel Dansk, hvor udlydende *d* var blevet stumt efter *r* (f. Ex. *gar* for *garth*, *ior* for *iorth*); men et *d* kan ved Afkopieringen let være faldet væk efter *igernefior*, der har meget kneben Plads paa Kortene (cfr. ogsaa Kortenes *nibar* (Nic. Germ.) mod *vibard* (Henr. Mart.)).

Joh. Steenstrup i *Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger* 1896, p. 381—82). De ældste danske Former er: Jydske Lov: *Wændlæ*; Vald. Jrdb.: *Wændlesysel* og *Wendelsysel*, hvilken sidste Form endnu findes i Diplom 1375; først i det 14de Aarh. Former uden *l*, f. Ex. i Diplom 1324: *Vennesysyl*, 1328: *Vœnnœsysœl*, 1354: *Wendsysel* og *Wendesysel*, hvilken Form er alm. i Slutn. af 14de og i det 15de Aarh.; i platty. Diplomer skrives 1362 *Wentsusel* og 1365 *Wendesysele* (begge udstedte af Valdemar Atterdag); hos Claud. Clavus findes *Uendesusel*. Vendsyssels Navn synes da ogsaa at henvise Nordenskortenes Original til det 14de Aarhundrede som den tidligste Affattelsestid.

Ved Siden af nyere Former findes dog ogsaa enkelte ældre. Alle Overleveringer har *Viberg*, den ældre Form, der i Diplomer endnu er almindelig omkring Aar 1400 ved Siden af de yngre Former *Wiburgh* og *Wiborgh*.

For Danmarks Vedkommende fører saaledes en Undersøgelse af Stednavnenes Sprogform til det Resultat, at Originalkortet eller de Kilder, hvorpaa det bygger, tilhører Slutningen af det 14de eller det 15de Aarhundrede og ikke kan være ældre.

Hvad Sverige angaar, da er største Delen af de medtagne Stednavne gengivet i deres latinske Former og har altsaa ingen Betydning for den foreliggende Undersøgelse; det samme gælder om Navne som *Scening* og *Stokalm*, hvis Sprogform intet kan udsige om Affattelsestiden. Tilbage bliver da kun ét svensk Stednavn, nemlig *Sudercoβing* (Söderköping), hvor *b*'et er karakteristisk. Ganske vist gik, omend kun sporadisk og mest i officielle Dokumenter, i Svensk som i Norsk under Unionstiden under den overvældende Indflydelse af dansk Sprog (Personalunion med Danmark siden 1389) Konsonanterne *k*, *t*, *p* over til *g*, *d*, *b* efter betonet Vokal, men en Form som *Sudercoβing* er ganske ukendt i Svensk og kan næppe skrive sig fra nogen svensk Kilde. Den forklares naturligst som en dansk Form, tidligst fra Midten af det 14de Aarhundrede. At en Sydbo, en Italiener eller en i Italien virkende tysk Kartograf, netop skulde vælge denne Form, er ganske usandsynligt, ti de til hans Raadighed staaende geografiske og kartografiske Hjælpekilder som Kompaskort og Rejsebøger har den svenske (og ældre danske) Form. *Itinéraire Brugeois* (ca. 1380) har *Sudercoping* og *Zenocopinghe* (Jönköping), og de italienske Kompaskort kender kun Former som *Sudapigch*, *Sodechpingh* o. s. v., altid med *p*. Formen *Sudercoβing* viser da ikke alene hen til den samme Affattelsestid for Originalkortet som de danske Stednavne, men den indeholder et Fingerpeg om, hvilket nordisk Sprog denne Original eller dens Kilder tilhører.

I Sverige og langs Østersøens Østkyst findes paa alle Kortkopier den Række mærkelige Flodbetegnelser, som Dahlgren først paaviste var nordiske Talord. Ganske vist er disse Talord for en Del stærkt forvanskede; Former som *agna*, *anguē* (anden), *fors*, *finistar* (første) er hverken Dansk eller Svensk, Norsk eller Islandsk; men Former som *fierdena*, *trediena*, *trediera* synes, naar bortses fra Endelserne *na*, *ra*, ganske uforvanskede,

og disse Former kan næppe være andet end danske Talord fra det 14de eller 15de Aarhundrede, hvad allerede Storm har udtalt[96]). De synes da at vise i samme Retning som Navnet *Sudercobing*.

Det vilde nu være afgørende, om Stednavnene i Norge, paa Island og Grønland indeholdt lignende Vink til Fastsættelse af Tid og Oprindelse som de danske og svenske; men her er de fleste Navne — bortset fra de latiniserede Former — ganske uforstaaelige. Indtil de bliver tydede, kan der altsaa af dem intet sluttes om Affattelsestid eller Oprindelse; men paa den anden Side maa det bestemt hævdes, at uforstaaelige som de er, kan de heller ikke anvendes som Modargumenter mod de Resultater, Undersøgelsen af det øvrige Navneforraad maatte føre til. Der bliver da af Kortenes øvrige Stednavne kun to norske tilbage, nemlig Helgeland og Båhus, af hvis Sprogform man tør drage Slutninger. Skønt de ikke findes i Martellus' Overlevering, er der dog næppe Tvivl om, at de har staaet paa Originalkortet, da de fremtræder i Former, der er karakteristiske for denne Række af Nordenskort og ikke findes paa sydlandske Kortarbejder (cfr. Kap. 8 B).

Helgeland. Ved det nordlige Norge findes en større Ø med Navnet *Holrelant*, der af Storm identificeres med Helgeland og forklares som en Afskriverfejl for *Holielant* (snarere dog *Hœlielant*). De islandske Sagaer har *Hálogaland*; den norske Form er indtil Midten af det 14de Aarh. *Hálogaland*, der er næsten eneraadende og endnu den almindelige i Slutningen af Aarhundredet, samt ret hyppig i det 15de Aarh.; den sammentrukne Form *Halgoland* forekommer første Gang 1385; i det 15de Aarh. er Formerne *Halgaland*, *Halgheland* de almindelige. Se S. Bugge. *Om Navnet Hálogaland* (*Norsk historisk Tidsskrift* I, Kria. 1871, p. 136 ff.).

Båhus. Den ældste Form for Navnet, der først fremtræder 1308, er *Bágahus*, og denne Form er den almindelige i norske Diplomer det 14de Aarh. igennem. Ved Siden heraf fremtræder dog tidligt saa vel i norske som i svenske og danske Diplomer Formen *Bawahus* eller *Bawœhus*, der muligvis oprindelig er en Danisme (Noreen. *Altschwed. Grammatik* § 279, 1). Efter 1350 findes ogsaa Formen *Bahus* i alle de nordiske Sprog og i plattyske Diplomer.

De to norske Navne henviser da atter til Slutningen af det 14de Aarhundrede, Formen *Hœlielant*, der kun kan være fremgaaet af den sammentrukne Form for Navnet, endog nærmest til det 15de Aarhundrede[97]), og deres Sprogform synes snarere at tyde paa dansk end paa norsk Oprindelse. Helgelands Navn findes ogsaa paa de italienske Kompaskort, oftest temmelig stærkt forvansket, men den specielt norske Form (*Hálogaland*) skinner dog igennem (cfr. Kap. 8 B).

At den sproglige Begrundelse af, at Kortenes Affattelsestid falder i Slutningen af det 14de eller i det 15de Aarhundrede, er rigtig, kan yderligere godtgøres ad historisk Vej ved

[96]) Cfr. *Ymer* 1889, p. 146.
[97]) Cfr. *Ymer* 1891, p. 21, Note 1,

Undersøgelsen af, hvilke Lokaliteter der er medtaget. Største Delen er ganske vist saa gamle eller deres første historiske Fremtræden saa usikker, at der ud fra dem intet kan sluttes. Dette gælder saaledes om de aller fleste danske Byer. Men der er dog i hvert af de tre nordiske Hovedlande en Lokalitet, hvis Medtagelse aflægger Vidnesbyrd om Affattelsestiden.

I Sverige findes Byen Vadstena i Formen *Vasten* (Kortenes *vascon*, *nascon*, *vasion*); da den findes i alle tre Kortoverleveringer og anbragt paa samme Maade i dem alle, har den selvfølgelig staaet paa Originalkortet og kan ikke være en senere Tilsætning. Vadstena opstod nu som By omkring det berømte Kloster, hvis Grundlæggelse allerede var besluttet Aar 1346, men først kom til Udførelse en rum Tid senere. Efter at den hellige Birgitta var blevet skrinlagt 1374 i Klosterkirken (indviet 1384), opstod der paa Grund af den store Tilstrømning af Pilgrimme snart om Klostret en By, der i Begyndelsen kaldtes *Laglösa köpung*; Aar 1400 fik den af Dronning Margrete Købstadsrettigheder. Medtagelsen af Vadstena, der tidlig vandt Berømmelse viden om (*Itinéraire Brugeois* fra ca. 1380 nævner saaledes ogsaa *Wasten*), henviser atter til Tiden efter ca. 1350[98]).

Som Navn paa Landskabet Nord for Halland optræder *Bahus*. Paa en Holm i Götaelven anlagde Kong Haakon V Magnussøn i Aaret 1308 den stærke Fæstning *Bágahus*, efter hvilken Landskabet, der tidligere bar forskellige andre Navne (Viken, Elfsyssel), i det 15de Aarhundrede fik Navnet *Bahuslæn*[99]).

Blandt Skaanes Stæder findes paa alle Kort mellem Malmø og Helsingborg et *Erici p⟨ortus⟩*, der af Storm tydes som *Erikshavn* ɔ: *Landskrona*. Hvis denne Tydning er rigtig, da findes her et bestemt Holdepunkt for Kortenes Affattelsestid; ti Landskrona blev anlagt 1413 af Erik af Pommern. Men det bør dog bemærkes, at en Betegnelse som Erikshavn for Landskrona næppe kan eftervises i Diplomer eller Annaler; derimod lægger Claudius Clavus (Nancyhaandskriftet ca. 1427) et *Erichstad* paa samme Sted som A-Kortenes *Erici portus*.

Baade sproglige og historiske Grunde taler da afgjort mod Nordenskiölds Paastand, at Nordenskortenes Original skulde stamme fra det 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede eller endog gaa tilbage til langt ældre Kilder. De Argumenter, hvorpaa han grunder denne Paastand, er det derimod vanskeligt at imødegaa direkte, da hans Tanker om Tid og Oprindelse lider af ikke ringe Uklarhed, til Dels endog af Selvmodsigelse.

Som nævnt i Indledningen antager han, at Nordenskortenes Original er af skandinavisk-byzantinsk Oprindelse, fremgaaet af et Samarbejde mellem nordiske i Geografi og

---

[98]) Styffe. *l. c.* p. 197.

[99]) A. E. Holmberg. *Bohusläns historia och beskrifning*, 2. uppl. I, Örebro 1867, p. 3—5.

Kartografi ukyndige Mænd og græske med Ptolemæus' Geografi fuldt fortrolige Lærde, og disse nordiske Mænd vil han finde blandt Væringerne, den græske Kejsers berømte Livgarde. Hvorledes dette Samarbejde kan tænkes at have fundet Sted, om det bygger paa mundtlige Meddelelser eller beror paa skrevne, maaske endog kartografiske Kilder, derom udtaler han sig ikke; men Resultatet af Samarbejdet skulde i alt Fald være blevet de foreliggende Nordenskorts Original, der saa ved Aaret 1420 af Bondelmonte skulde være bragt til Italien med et græsk Ptolemæushaandskrift og gaaet over i de latinske Haandskrifter af Jacobus Angelus' Ptolemæusoversættelse. Nordenskiölds Uklarhed kommer nu frem, naar Talen er om, til hvilken Tid Originalkortets Affattelse bør henføres. I samme Aandedræt som Væringernes Medarbejderskab fastslaas, — i Forbigaaende nævnes endog Harald Haarderaade († 1066) som mulig Kilde for de nordligste Egnes (Grønlands og Ishavets) Vedkommende — hævdes det, at Originalkortet af andre Grunde maa være blevet til i Slutningen af det 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Forbindelsen mellem Væringerne som Kilde og Affattelsen noget før eller efter 1300 maa dog betragtes som historisk ganske usandsynlig. Væringekorpset, der i det 10de og 11te Aarhundrede overvejende bestod af Skandinaver, undergik nemlig mod Slutningen af det 11te Aarhundrede en væsentlig Forandring i sin Sammensætning; fra den Tid af rekruteredes det ikke alene af Skandinaver, men ogsaa af Englændere, og i Slutningen af det 12te Aarhundrede hedder det, at Væringerne var Englændere og talte Engelsk. Ganske vist nævnes Danske som kæmpende i den græske Kejsers Hær mod Latinerne i det fjerde Korstog (1204); men fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede blev Skandinavernes Besøg i Konstantinopel sjældnere og sjældnere, til sidst bestod Korpset udelukkende af Englændere, og i denne Skikkelse existerede det lige til Konstantinopels Fald (1453)[100]. Teorien om Væringernes Medarbejderskab ved Originalkortets Affattelse maa da udelukke en Affattelse i Slutningen af det 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, og omvendt, fastholdes den sene Affattelsestid, kan Væringerne ikke komme i Betragtning. Allerede herved borttages Grunden under Teorien om Originalens Overførelse til Italien ved Bondelmonte, og det aldeles grundløse i denne Teori lægges klart for Dagen dels ved selve Beskaffenheden af Bondelmontehaandskriftet og A-Kortets Stilling i dette, som vi ovenfor udførligt har gjort Rede for, dels derved, at de talrige, til Dels meget gamle Haandskrifter af Bondelmontes Arbejde, som Bjørnbo har haft Lejlighed til at undersøge i Italiens Biblioteker, ikke har det fjærneste Spor af et saadant Kort. Tilbage staar da af Grundene for Nordenskiölds Teori kun Forekomsten af Navnet *Gazara* som Navn paa Krim paa en af Kortkopierne (Martellus') og Legenden om Livlands Omvendelse, som v. Wieser først havde henledet Opmærksomheden paa. Navnet Gazaras Forekomst, som

[100]) Vilh. Thomsen. *Der Ursprung des russischen Staates*, Gotha 1879, p. 114—115.

Nordenskiöld lægger megen Vægt paa, fordi det i Følge ham er meget gammelt og sjældent, taber efter vor Formening ikke lidet i Beviskraft, da det findes paa flere af det 14de Aarhundredes Kompaskort, f. Ex. paa *Atlas catalan* fra 1375, hvad Nordenskiöld selv bemærker[101]). Og hvad endelig angaar Notitsen om Livlands Omvendelse til Kristendommen, der ganske vist blev fuldendt i det 13de Aarhundrede, saa kan dens Forekomst paa et enkelt Kort blandt saa mange og det tilmed paa et Kort i et Haandskrift som Bondelmontehaandskriftet, der bestaar i et Sammenpluk af talrige ældre og nyere Kilder, ikke have en saa afgørende Vægt, at en Teori, der modsiges af alle andre logiske, sproglige og historiske Argumenter, derpaa kan grundes. Hovedvægten i Spørgsmaalet om Tid og Oprindelse bør dog i alle Tilfælde lægges paa, hvad Kortene selv formaar at sige, og deres Tale gaar efter vore foregaaende sproglige og historiske Undersøgelser ganske umiskendeligt mod Nordenskiölds uklare og uklart begrundede Teori.

Vi skal nu i det følgende se, at Nordenskortenes Original ikke alene stammer fra det 15de Aarhundrede og er et dansk Arbejde, men, som Storm har hævdet, er forfattet af Danskeren Claudius Clavus.

Kapitel 3.

Wienerhaandskrifterne.

Efter at nu Undersøgelsen af Nancyværket og A-Kortene er ført saa vidt, som det uden Sammenstilling med andre Kilder er muligt, gaar vi over til at tage den ny Kilde, hvis Fund har givet Anledning til nærværende Afhandling, op til Behandling. Denne Kilde bestaar i en Clavustext, som findes i to latinske Wienerhaandskrifter, og som vi til Adskillelse fra Nancytexten vil kalde Wienertexten. Idet vi foreløbig henviser til den textkritiske Udgave i Kap. 7, skal vi nærmere beskrive de Haandskrifter, hvori denne Text findes.

Codex Vindobonensis latinus 5277[102]),

som i det følgende betegnes ved **V**, er et Haandskrift i stort Kvartformat, Bladflade 31,5 × 22,0 Cm.; det bestaar af 33 Kvaternioner med varierende Folieantal, ialt 385; Materialet

[101]) Se Reproduktionen i *Choix des documents géographiques conservés à la bibliothèque nationale*, Paris 1883, Tab. XVI; eller i Nordenskiöld. *Periplus*, Tab. XII; cfr. Portulanfortegnelsen *ibid.* p. 31 og p. 89.

[102]) Cfr. *Tabulæ codd. mss. præter græcos et orientales in Bibl. Palatina-Vindob.* IV, Wien 1870, p. 82—83. Haandskriftet omtales hos Gerhardt. *Monatsber. der Berliner-Akad.* 1867, p. 46 & 1870, p. 143; Wappler. *Zur Geschichte der deutschen Algebra im 15. Jahrh.*, Zwickau 1887, p. 3; og i Cantors *Gesch. der Mathem.* 2. Aufl. Leipz. 1900, II, p. 240 & 424; cfr. 1. Aufl. Leipz. 1892, II, p. 219 & 389.

er Papir, der i de forskellige Kvaternioner er af meget vexlende Beskaffenhed; af Vandmærker findes der i det hele ti forskellige; den med Blyant foretagne Foliering er ny. Alt dette saa vel som den Omstændighed, at de sidste Blade i mange af Kvaternionerne staar tomme, og at Haandskriftet indeholder de mest forskelligartede Texter, viser, at det bestaar af en Række løse Hæfter, der først efter Texternes Fuldendelse er blevet samlede i et fælles Bind.

Største Delen af Texterne, deriblandt ogsaa Clavustexten, er skrevet af Johannes Vögelin fra Heilbronn[103]), Haandskriftets Ejer; men der kan paavises i alt Fald sex andre Hænder, som har arbejdet med, dog saaledes at Vögelin stadig har rettet, hvad de andre skrev. Disse andre er sikkert Vögelins Elever, da de har arbejdet under hans Kontrol. De forskellige Hænder har skrevet ind mellem hverandre, ofte meget sjusket; de løst henkastede Randbemærkninger, Udregningerne, der knapt læselige fylder Side efter Side, de slette matematiske Figurer, Manglen af Kolonner, Liniering, Initialer og deslige, viser, at Hæfterne foruden at indeholde Texter, som Vögelin havde Brug for, har tjent som Kladebøger. Dog viser en foran i Haandskriftet optaget, iøvrigt hverken fuldstændig eller nøjagtig Indholdsfortegnelse, skrevet med Vögelins egen Haand, at det er ham selv, som har ladet Hæfterne binde sammen.

At Hæfterne ikke er ordnede kronologisk, viser følgende Dateringer:

fol. 100^{v}: ... *Explicit tractatus de quantitate trium solidorum corporum secundum sententiam*[104]) *Ptolomæi in Almagesto. Anno 1520 in die animarum.* (Vögelins Haand).

236^{v}: ... *Finitur de corporibus vel figuris Isoperimetris. Viennae Pannoniae per G. G. Aubingensem VIII Calendarum Nouembrium Anno huius seculi quinto et uicesimo* (1525 — Gotzmanns Haand)[105]).

246^{v}: ... *anno domini 1524 Ingolstadij. In domo dotis. (??) S. Mauricij Domino Magistro Joanne Kneussle procurante diuina(?) Decima septembris* (Vögelins Haand)[106]).

276^{v}. Lige under Clavustexten (cfr. Facsimilet, Bilag 5) har Vögelin skrevet et Udkast til en Bekendtgørelse eller et Opslag om sine geografiske Forelæsninger i Wien, altsaa sikkert faldende i Tidsrummet 1528—49. Udkastet er skrevet to Gange, idet første

---

[103]) Vögelins Fødselsaar kendes ikke; han døde i Wien 1549. Hans Navn møder os første Gang 1517, da han var Lærer ved Augsburg Domkapitels Skole; 1525 blev han kaldet til Wien som *Collega civilis collegii Viennensis*, d. v. s. som Lærer ved St. Stephans Kollegiet, hvor han docerede Matematik. Ved Dekret af 11. Decbr. 1528 blev han desuden kaldet til Wiens Universitet som *Professor astronomiæ, theoreticæ et apotelesmaticæ, nec non geographiæ.* Han virkede i denne Stilling til sin Død 1549 og var en anset Lærer, paa Matematikens Omraade endog en ret fremragende Videnskabsmand; cfr. *Allg. d. Biogr.* XL, p. 142–143.

[104]) Her staar *snām*; Wappler læser fejlagtigt *suam*.

[105]) Den, der her har beskrevet og underskrevet et Hæfte (fol. 231^{r}—236^{v}), er Georg Gotzmann fra Aubing; efter Wieneruniversitetes Annaler blev han immatriculeret $^{13}/_{4}$ 1521 og Baccalaur $^{22}/_{9}$ 1526. Da han Aar 1525 skrev Hæftet for Vögelin, var han altsaa endnu Student.

[106]) Denne delvis uklare Underskrift er hidtil ikke blevet bemærket.

Udkast ikke har tilfredsstillet Vögelin. Det rettede Udkast lyder saaledes: *Quisquis audire cupis eisagogen in Claudium Ptolomęum Geographorum sine controuersia principem Cras hora duodecima ad cęnaculum domini Conventoris contubernij liliorum venito, vbi de oportuna legendi hora conuenietur. Continet autem eisagoge illa quicquid futuro Geographo necessarium est; Quam Johannes Vögelin Haylprunnensis ita perspicue docebit ut quiuis vel sphęrę vel numerorum etiam imperitus, hac audita se factum geographum sit gloriaturus* [107]).

Haandskriftets Alder er ved disse Dateringer tydeligt nok bestemt som faldende i Tiden 1520—1549 (Vögelins Dødsaar), nærmest i den første Del af dette Tidsrum. Clavustextens Stilling i det er denne:

Kvaternion 21 (fol. 247r—260v) har paa Bladene 247v—248v (247r er tom) en Beskrivelse, skrevet med Vögelins Haand, af: *Instrumentum quo maximus dies discitur in qualibet regione cognita eius eleuatione polari.* Fol. 249r—260v har løst henkastede *Collectanea in Ptolemęi Geographiam*, skrevet af Vögelin med enkelte indskudte Bemærkninger af Gotzmann. Disse *Collectanea* fylder det meste af den følgende Kvaternion 22 (fol. 261r—270v), hvis sidste Sider dog er tomme. Kvaternion 23 (fol. 271r—282v) har paa Folierne 271r—276r Clavustexten, og umiddelbart efter denne følger nogle matematiske Smaastykker, saaledes fol. 276v—277r et Stykke med Overskriften: *De lineis semper appropinquantibus et nunquam concurrentibus* og fol. 277v—278r et med Overskriften: *Circa proportiones irrationales Annotata* — alt skrevet med Vögelins Haand og uden Dateringer. Haandskriftets øvrige matematiske, astronomiske eller astrologiske Indhold vedkommer os ikke her. At bemærke er kun, at Clavustexten i Vögelins Indholds-

---

[107]) Dette Udkast og den Omstændighed, at den samme Haand i Aar 1524 har underskrevet et af de andre Hæfter i Ingolstadt, gør det aldeles utvivlsomt, at Haanden er Vögelins. Vi fremhæver dette af følgende Grund. Paa en Forespørgsel, som Bjørnbo rettede til Curtze, om denne ikke skulde kende Hss., der indeholdt Clavustexten, indløb det Svar, at Curtze havde bemærket Texten i Vind. 5277, men ellers aldrig havde truffet den. Han var klar over, at Texten var interessant, men havde ikke i Sinde at behandle den, da den laa ham for fjernt. Senere skrev Curtze til Bjørnbo: «Sie behaupten S. 140 (cfr. Bjørnbo. *Studien über Menelaos' Sphärik*, Leipz. 1902), dass der eben genannte Codex von der Hand Vögelins geschrieben sei. Dem ist sicher nicht so. Das einzige Stück, welches dieser Mann geschrieben hat, ist Blatt 347r—350v. Dieses Stück, das aus zwei ineinandergelegten Bogen von kleinerem Formate als die übrigen besteht, und deutlich die Spuren von früherer Zusammenlegung zeigt, trägt die Notiz: *Magistro Reuzuberger gehörig* (350v, sonst leer) und von dessen Hand am Anfange von Blatt 347r die Bemerkung: *Vögelin scribebat et inveniebat.* Diese Schrift Vögelins, die also sicher ächt ist, ist aber nicht die der übrigen Handschrifttheile, so dass ich Ihnen hier entschieden entgegengesetzter Meinung bin und bleiben muss! Sonst kommt der Name Vögelins im ganzen Mscpte, dass ich von A bis Z durchgearbeitet habe, überhaupt nicht vor». — Bjørnbo svarede herpaa, at Angivelsen *Vögelin scribebat et inveniebat* maatte være Forfatterangivelse og det nævnte Stykke en Afskrift af Vögelins egne Manuskripter, men ikke skrevet af ham selv; thi Dateringen Ingolstadt 1524 og den anførte Forelæsningsbekendtgørelse, som Curtze maatte have overset, hævede det over enhver Tvivl, at Hovedhaanden i Hs., som ogsaa havde skrevet Clavustexten, var Vögelins egen. Diskussionen afbrødes hermed ved Curtzes pludselige Død.

fortegnelse foran i Haandskriftet (fol. 1r) er opført under Titlen *Radices Geographię*[108] *Claudij Clauß.*

Da Vögelins Skrift, som den fremtræder i Clavustexten og i det efterfølgende Udkast til Forelæsningsbekendtgørelsen, har en ret forskellig Karakter, er der ingen tvingende Grund til at antage, at de er skrevne paa samme Tid; det kan godt tænkes, at Vögelin har skrevet Udkastet paa et Hæfte, han tilfældigvis havde fremme til Brug ved Udarbejdelsen af den annoncerede Forelæsning over Indledningen til Ptolemæus' Geografi. Medens Udkastet sikkert er skrevet i Wien, o: efter Aar 1525, kan det samme altsaa ikke sluttes om Clavustexten. Heller ikke Vandmærkerne giver nogen sikker Oplysning om, hvor og naar Vögelin afskrev den. Den Kvaternion, hvori den indeholdes, bestaar af en Art Papir, der ikke genfindes i nogen af de daterede Kvaternioner, ja overhovedet ikke andet Steds i Haandskriftet. Dette Papir er altsaa hverken af den Slags, Gotzmann skrev paa i Wien 1525, eller af den, Vögelin og Gotzmann benyttede til de omtalte *Collectanea in Ptolemęi Geographiam*, ikke heller af den, Vögelin selv benyttede 1520 eller i Ingolstadt 1524; men da der ialt i V findes 14 Slags Papir, kan der intet sluttes af disse negative Oplysninger. For Fuldstændighedens Skyld skal det dog anføres, at Vandmærket i den Clavustexten indeholdende Kvaternion bestaar af en kronet Dobbeltørn, som forneden ender i Mærket . Som Grænserne for den Tid, paa hvilken Vögelin kan have afskrevet Clavustexten, maa vi derfor blive staaende ved ca. 1520 og 1549 (hans Dødsaar), dog med den Indskrænkning, at Sandsynligheden taler for, at Afskriften er taget tæt omkring Tiden 1525—28, i hvilke Aar Vögelins Virksomhed i Wien begyndte. Da vi kan paavise (cfr. Kap. 4), at Schoner og Irenicus har benyttet Wienertexten henholdsvis 1515 og 1518, giver V os ingen Oplysninger om Textens Historie, men bekræfter blot i al Almindelighed, at den havde vakt Opmærksomhed hos de tyske Videnskabsmænd i det 16de Aarhundredes Begyndelse.

Et Spørgsmaal af en vis Interesse vil vi kortelig berøre, før vi gaar over til Omtalen af det andet Wienerhaandskrift, nemlig Spørgsmaalet om Vögelins Tilforladelighed som Afskriver. I denne Henseende er det tilstrækkeligt at oplyse, at hans Afskrifter af adskillige matematiske Værker, som Curtze og Bjørnbo har konfereret med langt ældre og absolut tilforladelige Haandskrifter, har vist sig at være hverken gode eller særlig minutiøse, men heller ikke forsætlig forvanskede eller bearbejdede. En Sammenligning med det andet Wienerhaandskrift bekræfter denne Vurdering af Vögelin som Afskriver, idet det viser sig, at hans Clavustext ikke er særlig nøjagtig, men at der dog er al Grund til at antage, at han ikke paa noget Punkt har foretaget forsætlige Rettelser eller Udeladelser.

---

[108] *Radices Geographię*, Tidens Betegnelse for geografiske Længde- og Breddetavler.

Codex Vindobonensis latinus 3227 [109]),

som i det følgende betegnes ved **W**, er et Haandskrift i lille Kvartformat, Bladflade 21 × 16 Cm.; det bestaar af 194 Folier; Materialet er Papir af tre Slags, hvis Vandmærker alle genfindes i det forrige Haandskrift, dog ikke i noget af de Hæfter, med hvilke vi har beskæftiget os. Haandskriftet er fuldstændigt, Kvaternionerne i Orden, og hvad der for os har Betydning, fol. 88—194 bestaar af en og samme Slags Papir. Indholdet er følgende:

fol. 1r—187v indeholder en saa vidt os bekendt ukendt Text, der betegnes som *Cuspiniani commentaria in Dionysium* (ɔ: Dionysios Periegetes' Geografi)[110]). Denne Text bestaar af Uddrag af Oldtidens geografiske Forfattere; da det kan ses, at der er ladet Plads aaben til Indførelser, og Texten altsaa aabenbart er blevet til ved, at der lidt efter lidt er samlet Notitser sammen til den fra flere Kanter, tør man gaa ud fra, at den er skrevet med Cuspinianus' egen Haand. Rimeligvis er den efterladt i ufærdig Stand ved hans Død Aar 1529. I denne Del af Haandskriftet er der hverken Liniering, Kolonner eller overhovedet nogen Art Forberedelse af Papiret til Beskrivning. Dateringer forekommer ikke.

188r—191v er tomme.

192r—194r indeholder Clavustexten, skrevet i to Kolonner. Da den er skrevet af en Haand, der ikke har fjerneste Lighed med Cuspinianus', og den tomme fol. 194v (Haandskriftets sidste Side) ligesom de fem foregaaende Sider er delt i Kolonner, er der næppe nogen Tvivl om, at Clavustexten efter Cuspinianus' Død er føjet ind bagerst i Haandskriftet. Afskriveren har tydeligt nok beregnet, at den vilde fylde 6 Sider, har derfor afstreget de 6 sidste, men ikke faaet Brug for mere end de 5. Da Cuspinianus' Efterladenskaber gik over i Wieneruniversitetsbibliotekets Eje, maa det antages, at Clavustexten er tilføjet hans da uindbundne Codex i Wien efter Aar 1529. Da der ingen Datering findes ved den, er vi henvist til af Skriften at slutte os til Tiden for dens Indføjelse. Skriften kendtes ikke af Biblioteksembedsmændene i Wien, til hvem vi har rettet personlig Forespørgsel desangaaende; men Palæograferne Prof. Traube i München, Prof. Boll i Würzburg og Underbibliotekar Weeke i København dømmer den til at være fra Tiden 1525—1575, snarest fra den første Halvdel af dette Tidsrum. Nogen nærmere Bestemmelse for Tiden for W vil næppe kunne naas, med mindre det lykkes at identificere Afskriveren med en kendt Mand. Haandskriftet er i en nyere Tid blevet indbundet i et Papbind med Læderryg, bag paa hvilket findes Titlen: *Cuspiniani | Comment. in | Dionysium. ‖ Clauss Nigri | Regnorum septent. | Descriptio. ‖ Cod. Univ. 227 | olim 976.*

Vi har saaledes til vor Disposition to Afskrifter af samme Text, som begge skriver sig fra Begyndelsen eller Midten af det 16de Aarhundrede; de er begge yngre end de

---

[109]) Cfr. *Tabulæ codd. mss. præter græcos et orientales in Bibl. Palatina-Vindob.* II, Wien 1868, p. 239.

[110]) Johannes Cuspinianus (egtl. Spiesshaymer), født i Schweinfurt 1473, studerede i Wien, ved hvis Universitet han blev Rektor Aar 1500. Han var Diplomat og Filolog, efter 1515 Ordfører i det kejserlige Rigsraad; død Aar 1529.

Afskrifter af samme Text, som Schoner og Irenicus benyttede henholdsvis 1515 og 1518, og de oplyser intet om Textens ældre Overleveringshistorie. Den nøjere Undersøgelse godtgør, at W i alle Henseender staar betydeligt over V. At de er indbyrdes uafhængige, viser Sammenstillingen af Navnene, som er foretaget i Tabellen Bilag 3. Navnenes Skrivemaade afviger nemlig saa stærkt fra hinanden, at det ikke kan tænkes, at det ene Haandskrift er skrevet af efter det andet. I V er der desuden faldet flere Led bort, saa at dette umuligt kan have været Forskrift for W, medens dette paa sin Side er saa tydeligt skrevet, at det er utænkeligt, at Vögelin af dette skulde kunne have faaet de Navneformer frem, som findes i V.

Kapitel 4.

Ulmerudgaverne, Schoner og Irenicus.

Wienertextens Indledningsord[111]), dens Form og hele Metode tyder paa, at den ligesom Nancytexten har skullet danne et supplerende Tillæg til Ptolemæus' Geografi; i nogle af de talrige Haandskrifter eller Udgaver af dette Værk vilde man derfor med en vis Ret vente at finde den optaget eller i det mindste at finde Spor af den. I denne Henseende er imidlertid Forventningerne hidtil ikke blevet opfyldte. Hvad Haandskrifterne angaar, er til Dato Nancyhaandskriftet det eneste, hvori der er fundet en Clavustext; heller ikke den Text, der findes ved Nordenskortet i Martellus' Ptolemæushaandskrift, kan henføres til Clavus, og til de andre Nordenskort af samme Type hører der ingen Beskrivelse. Dette er ret mærkeligt, da disse Kort, som vi senere skal vise, maa tilskrives Clavus og antages at være udarbejdede under ét med Wienertexten. Hvad de trykte Udgaver angaar, findes der i flere af dem, der indeholder Nordenskort af B-Typen, nogle Tillæg, hvis mulige Forbindelse med Clavus' Arbejder ikke uden videre tør afvises, og vi maa derfor underkaste disse Udgaver en nøjere Undersøgelse.

Den første Udgave, der indeholder Nordenskortet af B-Typen, er den, som blev trykt i Ulm 1482 af Leonardus Hol[112]) — som tidligere nævnt paa Grundlag af Wolfeggerhaandskriftet (B_3). Denne Udgave repræsenterer altsaa Nicolaus Germanus' tredje Ptolemæusredaktion. Allerede 1486 udkom en ny Udgave, ligeledes i Ulm, trykt af Johannes

[111]) Cfr. Textudgaven Kap. 7.

[112]) Cfr. K. D. Hassler. *Die Buchdruckergeschichte Ulm's*, Ulm 1840, Sp. 115—118; og *Allg. d. Biogr.* XII, p. 747.

Reger fra Kemnat[113]), der havde overtaget den fallerede Leonardus Hols Officin. Den er egentlig kun et Optryk af Udgaven 1482, men den er forøget med forskellige Tillæg, som skulde supplere Ptolemæus[114]).

Foran Nicolaus Germanus' Dedikation til Pave Paul II findes der i denne Udgave et 42 Blade stort *Registrum alphabeticum super octo libros Ptolomei*, og bagefter Kortene følger en Afhandling paa 24 Blade med Titlen *De locis ac mirabilibus mundi*, som afslutter Udgaven. Tidligere har man almindelig antaget, at Nicolaus Germanus var Forfatter til disse Tillæg; men Fischer viser, at dette, i alt Fald hvad Registret angaar, ikke kan være rigtigt[115]). Han gør nemlig opmærksom paa, at der i dette (fol. $B_5{}^v$) ved Regers Fødeby Kemnat staar: *Chemmat siue chetaori li⟨ber⟩ 2, c⟨ap.⟩ 10, ta⟨bula⟩ 4 e⟨urope⟩. Hic iohannes reger duxit originem. Et anno etatis sue 32 composuit hoc registrum in vlma anno domini 1486.* Slaar man Henvisningerne efter, finder man ganske rigtigt paa fol. $c_3{}^v$ tilføjet til Ptolemæus' Text: *Kemmat Chetaori* $33^1/_3$—$49^1/_2$, og paa *tabula quarta Europae* (ɔ: det gamle Ptolemæiske Kort over Germanien) er Navnet *Chetaori* tilsat. Altsaa skyldes Registret sikkert Bogtrykkeren Johannes Reger. Da der i Afhandlingen *De locis etc.* findes Henvisninger til Registret, er Fischer med god Grund tilbøjelig til at tillægge Reger ogsaa denne.

Registret indeholder en alfabetisk Opregning af Byer og Lande i Ptolemæus' Text og paa de tilføjede moderne Kort. De ret vidtløftige Beskrivelser af de enkelte Lokaliteter er for største Delen hentede fra Klassikerne. Med særlig Forkærlighed dvæles overalt, hvor Lejlighed gives, ved Legender om Martyrer og Helgener, ganske i Overensstemmelse med, hvad Reger siger i Indledningen til Registret (fol. $A_1{}^v$): *Tertio quod lector attendat: breuia scripta sub ciuitatibus. nam ibi in summario ut plurimi de vita sanctorum inueniet aliquando breuia. aut pars eorum subscribitur ciuitatibus.* Disse Notitser er, som Fischer oplyser, skrevet ud af den franske Biskop Jean Germains *Mappa mundi spiritualis*, forfattet Aar 1450[116]). Hvad Registret ud over blotte Henvisninger giver af spredte Notitser vedrørende Norden, har vi samlet i Bilag 2. Navneformerne paa de i Registret omtalte nordiske Lokaliteter er aabenbart hentede fra Udgavens B-Kort, medens de tilføjede Notitser intet som helst Tilknytningspunkt har til Clavus' Arbejder.

Hvad Afhandlingen *De locis ac mirabilibus mundi* angaar, har vi i den om Norden kun fundet en fra Solinus hentet Notits om Thule (Cap. XVI).

---

[113]) Cfr. Hassler. *l. c.* Sp. 129—132; og *Allg. d. Biogr.* XXVII, p. 552.

[114]) Hvad den nøjere bibliografiske Beskrivelse angaar, henvises til Brunet. *Manuel du Libraire*, 5e Ed. Tome IV, p. 953—954; W. Eames. *A list of editions of Ptolemy's Geography*, N. York 1886, p. 5—7; Nordenskiöld. *Facsimile-Atlas*, p. 14—16.

[115]) Fischer. *Die Entdeckungen etc.* p. 80.

[116]) Fischer. *l. c.* p. 80, Note 3.

De to her omtalte Tillæg er fra Ulmerudgaven 1486 gaaede over i Romerudgaverne 1490, 1507 og 1508, Afhandlingen *De locis etc.* ogsaa i Strassburgerudgaven 1513[117]).

Specielt for Udgaven 1486 er et Tillæg, som er indskudt i Ptolemæustexten paa fol. c_4 efter Germaniensbeskrivelsen (lib. II, cap. X) med Overskriften *Tabula moderna extra Ptolomeum posita*, og et andet paa fol. d_3^v efter Sarmatiensbeskrivelsen (lib. III, cap. V) med Overskriften *Tabula moderna Prussie, Suecie, Norbegie, Gotcie et Russie extra Ptolomeum posita.* Tilsammen udgør disse to Textindskud en Nordensbeskrivelse af lignende Omfang som Wienertexten. Som denne bestaar den i en Opramsning af geografiske Lokaliteter med vedføjede Længder og Bredder, og Navnene minder i mange Henseender om Wienertextens; saaledes findes her f. Ex. de fra A- og B-Kortene bekendte danske Talord, som ogsaa findes i Wienertexten. Skønt dette Textindskud ganske mangler de for Wienertexten karakteristiske beskrivende Legender, og Navnene, for saa vidt de kan kontrolleres, gennemgaaende er langt mere fordærvede end dennes, er der aabenbart et intimt Slægtskab mellem dem. Nordenskiöld synes at tillægge Textindskuddene en vis Værdi og finder, at de i Modsætning til Afhandlingen *De locis etc.* bærer Vidne om Kendskab til Norden[118]). Heri tager han imidlertid Fejl. De to Textindskud er nemlig lavet efter det i Ulmerudgaverne optagne B-Kort, fra hvilket samtlige Navne er tagne og Længder og Bredder uddragne. Forfatteren, som næppe er nogen anden end Bogtrykkeren Johannes Reger selv, har øjensynligt ikke benyttet andre Kilder end netop B-Kortet. En Sammenligning mellem Navneformerne i Indskuddene og paa B-Kortet viser saa klart dette, at en detaljeret Paavisning af dette Faktum skulde synes overflødig, om ikke v. Wieser havde fremsat en anden Opfattelse. Han siger nemlig[119]): «Die zu der Nordlandskarte ... gehörigen topographischen Verzeichnisse in der Ulmer Ausgabe ... von 1486 ... sind wahrscheinlich nicht nach der Karte dieser Ptolemäus-Ausgabe gemacht, sondern nach der skandinavischen Vorlage derselben, da die Längen- und Breitenangaben bis auf 5 Minuten detailliert sind, was nach der gedruckten Karte kaum möglich gewesen wäre. Diese Verzeichnisse erinnern an den analogen Text, welcher der Karte des Claudius Clavus [Nancytexten] beigegeben ist».

---

[117]) Mærkeligt nok findes Regers *Registrum* og Afhandlingen ogsaa i nogle Exemplarer af Udgaven fra 1482, hvad Fischer med Undren bemærker. Sagen behandles udførligt i Ptolemæusbibliografierne. At Tillægene i 1482-Udgaven, som i Bladantal og Typer afviger ikke blot fra 1482-Udgavens Ptolemæustext, men ogsaa fra 1486-Udgavens Ptolemæustext og Tillæg, virkelig er af Reger og først trykte 1486, fremgaar af, at de indeholder den omtalte, af Fischer fremdragne Notits. Der synes da i 1486 at være blevet taget et Særtryk af Tillægene, bestemt til at indsættes i Restoplaget af 1482-Udgaven. Bibliotekerne i Kbhvn. ejer Exemplarer af alle disse Tryk. Det store kgl. Bibl. har 1482-Udg. i 2 Expl. (det ene defekt), begge uden Tillæg, 1486-Udg. i 1 Expl. (med Tillæg); Universitetsbibl. har 1482-Udg. i 1 Expl. med Tillæg.

[118]) *Facsimile-Atlas*, p. 16. Selvstændigt Værd synes ogsaa Ed. Erslev at tillægge Textindskuddene, dem han henfører til Nicolaus Germanus (cfr. *Dansk geogr. Selskabs Tidsskrift* VII, Kbhvn. 1884, p. 171).

[119]) *Petermanns Mitteilungen* 1899, p. 193, Note 3.

Muligvis har v. Wieser Ret i, at det kan have voldet Vanskeligheder efter det trykte B-Kort at uddrage Længder og Bredder med en Nøjagtighed af 5 Minutter; men dertil er kun at sige, at denne Nøjagtighed findes i Ptolemæustexten og følgelig ogsaa maatte tilstræbes i Indskuddene, og at hans Slutning i alt Fald ikke holder Stik overfor følgende Fakta.

Af Pladshensyn er paa Kortene af A- og B-Typen Lokalitetsnavnene med tilhørende Epiteta (*ciuitas, uilla, fluuius* etc.) ofte blevet anbragte i to Linjer, Lokaliteten i en, dens Epiteton lige under den eller noget til Siden. Men ved tankeløs Afkopiering er der i en bestemt Kortgruppe — Nicolaus Germanus' tredje Redaktion — og kun i den indløbet den Fejl, at et saadant Epiteton (*uilla*) er blevet opfattet som en selvstændig Lokalitet og har faaet sit eget Bymærke. Dette er Tilfældet med Navnene *oberto uilla* (Aabenraa) og *istrude uilla* (Ystad). I Indskuddet i 1486 staar nu de paagældende Steder følgende:

Oberto ..... $37^1/_3$—$57^1/_{12}$
Uilla ..... $38^1/_2$—$57^1/_2$
Uilla ..... $47^2/_3$—$58^1/_2$
Istrude ..... 49 —59

Tegn som dette lyver ikke. Iøvrigt er v. Wiesers Konjektur, at Textindskuddene skulde være tagne fra det skandinaviske Originalkort, ganske uholdbar overfor den Kendsgerning, at dette Kort har været af A-Typen, hvad han jo oven i Købet selv paaviser, medens de Længder og Bredder, Indskuddene giver for Island og Grønland, hvor Forskellen mellem A- og B-Typen findes, svarer til B-Typen og ikke til A-Typen. At nu det B-Kort, der ligger til Grund for Indskuddene, er det, der er trykt i Ulmerudgaverne, kan bevises analogt med Paavisningen af, at Brüsselerkortet (B_4), Pariserkortet (B_5) og Københavnerkortet (B_7) var Kopier af det samme trykte Kort. I Indskuddene forekommer nemlig de fordærvede Former *Emlant* for *Finlant*, *Falsterde* for *Falsterbede*, *Siniscar* for *Sunstar*, *Trogeie* for *Trogere*, *Thirthos* for *Tirhos*, *Kiesol* for *Knesol*, samt en Del Fejllæsninger, der kun kan skrive sig fra det trykte Kort med dets svært læselige Navne: vi nævner blot *Eorsca* for *Forsca* og *Bysbe* (af det trykte Korts *wisbe*) for de ældre haandtegnede B-Korts *uisbu*. Overhovedet giver Navnene i Textindskuddene de mest fordærvede Former for Navnerækkerne paa de gamle Nordenskort, hvis gradvise Fordærvelse Tabellen (Bilag 3) sætter os i Stand til at forfølge. Grunden hertil er vel dels den, at Indskuddenes Forfatter Johannes Reger var mere Bogtrykker end Videnskabsmand, dels den, at Navnene paa Ulmerudgavernes B-Kort virkelig staar langt uklarere og er sværere at tyde end de paa de ældre haandtegnede Kort.

Overfor Clavus' Arbejder og særlig Wienertexten spiller de her omtalte Kort og Texter en ganske underordnet Rolle, fordi de er sene og stærkt forvanskede Overleveringer, der alle kan paavises at være udgaaede fra ét bestemt haandtegnet Kort, Wolfeggerkortet.

Medtages Navnene fra dette til Sammenligningen med Wienertexten, kan de trykte Kort og alle deres Affødninger rolig skydes til Side.

Af vor Behandling af A- og B-Kortene og af de ældre Ptolemæusudgaver fremgaar det, at har der med disse Kort oprindelig fulgt en beskrivende Text, maa den tidlig være blevet skilt fra disse. Hverken Martellus eller Nicolaus Germanus kender nogen saadan Text[120]), og heller ikke i Tyskland, hvor B-Typens Billede af Norden efter Ulmer-udgavernes Fremkomst vandt Indpas, har man i det 15de Aarhundrede kendt nogen ledsagende Text. De Nordensbeskrivelser, som kendes fra det 15de Aarhundredes Haandskrifter og trykte Værker, har alle — Nancytexten naturligvis undtagen — en tilfældig og sammenstykket Karakter og er bygget paa klassiske eller middelalderlige legendariske Kilder, paa Kompaskortlegender eller paa saadanne spredte mundtlige Beretninger, som bragtes til Tyskland, Frankrig og Italien af Kirkens Folk eller af hanseatiske og engelske Skippere. Den Art Efterretninger om Norden kan der paavises adskillige af; foruden de nævnte f. Ex. Bemærkningerne paa Martin Behaims Globus (1492)[121]), i Hartmann Schedels *Cronica* (1493)[122]) og i Conrad Celtis' Digte (ca. 1500)[123]). Et systematisk Helhedsbillede af Norden i Textform kan derimod i det 15de Aarhundrede kun paavises i Nancytexten.

Det er først hen i det 16de Aarhundrede, at de for videnskabelig Geografi interesserede Krese i Tyskland faar et mere ægte og alsidigt Kendskab til de geografiske Forhold i Norden, end de mere og mere fordærvede B-Kort kunde yde. Det sker ved Fremkomsten af de sydtyske Geografer Johannes Schoners[124]) og Franciscus Irenicus'[125]) Værker. Præsten Johannes Schoners *Luculentissima quedam terre totius descriptio*[126]) udkom

---

[120]) Cfr. Nicolaus Germanus' Omtale af Nordenskortet i hans Fortale (Fischer. *Entdeckungen etc.* p. 119).

[121]) Bedst reproduceret er Behaims Globe hos F. W. Ghillany. *Geschichte des Seefahrers Ritter Martin Behaim*, Nürnberg 1853. Hvad Behaim har om Island, findes gengivet i Thoroddsen. *Geschichte der isländischen Geographie* I, p. 88; cfr. ogsaa *Dansk geogr. Selskabs Tidsskrift* X, p. 123.

[122]) Saaledes fol. 232 Bemærkninger om den hellige Brigitta (med Billeder), fol. 254 om »Christiernus könig zu Teñmarck« og hans Rejse til Rom (med Billede af Kongen), fol. 202 om Norges Omvendelse til Kristendommen, fol. 280 om Beliggenheden af »Teñmarck, Schweden, Norweden« og en kort Udsigt over Nordens Historie siden Valdemar Atterdag. Verdenskort (A-Type) paa fol. 286^{v} gengivet hos Nordenskiöld. *Facsimile-Atlas*, p. 9.

[123]) Fr. Moth. *Conradus Celtis Protucius*, Kolding 1898, p. 241 ff.

[124]) Johann Schoner fødtes $^{16}/_{1}$ 1477 i Karlsstadt i Franken, studerede i Nürnberg, blev i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede Præst i Bamberg, 1526 Professor i Matematik ved Gymnasiet i Nürnberg, i hvilken Stilling han blev til sin Død $^{16}/_{1}$ 1547; cfr. *Allg. d. Biogr.* XXXII, p. 295—297; Gallois. *Les géographes allemands*, Paris 1890, p. 70 ff.; H. Stevens & C. H. Coote. *Johann Schöner*, London 1888.

[125]) Franciscus Irenicus (egtl. Friedlieb) fødtes 1495 i Ettlingen i Baden, kom 1517 til Heidelberg, hvor han omgikkes Mænd som Peutinger, Pirckheimer, Reuchlin o. a. 1524 blev han Præst i Ettlingen; fra 1531 til sin Død 1559 var han Præst i Gemmingen; cfr. *Allg. d. Biogr.* XIV, p. 582—583.

[126]) Den af os benyttede Udgave (paa det store kgl. Bibl. i Kbhvn.) er uden Trykkested og Aar og har Titlen *Luculentissima quedam terre totius descriptio: cum multis vtilissimis etc.* som i Originaludgaven

i Nürnberg 1515 som en Beskrivelse til hans Globus fra samme Aar; Franciscus Irenicus' *Germaniae exegeseos volumina duodecim* udkom i Hagenau 1518. Begge Forfattere henter i Hovedsagen deres Viden om Norden fra Clavus, hvem de nævner gentagne Gange med stor Veneration som den første, der har skildret de Klassikerne ubekendte nordiske Riger og Lande. Det fremgaar tydeligt af deres Clavuscitater, at det maa være forholdsvis lidt Norden vedrørende, de har faaet fra andre, og at de har skrevet ud efter ham i betydeligt Omfang.

Med Nancytexten havde, som før bemærket, Schoners og Irenicus' Nordensbeskrivelser vel Berørings- og Lighedspunkter, men derimod intet saa intimt Slægtskab, at vi for dem tør antage en fælles Kilde. Derimod skal vi nu vise, at Schoner har benyttet Wienertexten, dog i Forbindelse med de trykte B-Kort og andre Kilder og paa en ret fri og selvstændig Maade, medens Irenicus, hvor han citerer Clavus, paa enkelte Undtagelser nær holder sig nøje til Wienertexten[127]). I den efterfølgende Sammenstilling af Wienerhaandskrifternes Text og Schoners og Irenicus' Uddrag har vi derfor ogsaa stillet Irenicus' Uddrag forrest, hvorved vi opnaar at faa det gengivet uden Omstilling af dets enkelte Dele, medens Schoners, hvor Ordenen er en anden, har maattet omstilles. De i Uddragene indflettede Stykker, som ikke findes i Wienerhaandskrifternes Text, er trykte med Petit, for saa vidt de ikke kan paavises i Ulmerudgavens (1486) B-Kort og Textindskud, i hvilket Tilfælde de er trykte med *Cursiv*.

Irenicus.	**Schoner.**	**Wienertexten.**
Cap. XVIII. De Noruegia, mirabilibusque rebus in ipsa.		
... Cum iunioribus nobis res sit, quorum industrię ac exquisitæ sedulitatis me nunc pœnitet, qui ad describendas germanias quodam sydere allecti, natique uidebantur, quibus Germania in summa eius amplitudine uideri contigit, et tamen ab his nihil adhuc egregie de germanicis insulis elaboratum est. Quare ego adductus, ea quæ partim relatu Joan. Hasfurt habemus, qui nuper ab insulis illis primo pedem		

(cfr. Stevens & Coote. *Johann Schöner*, p. 149—150). Texten stemmer ganske med den af Storm (*Ymer* 1889, p. 138 ff.) meddelte, men afviger en Del fra den af Fischer (*l. c.* p. 61 ff.) benyttede, der indeholder flere indskudte Forklaringer og Tilføjelser.

[127]) Storm. *Ymer* 1889, p. 143.

Irenicus.

retulit, partim assidua lectione nobis comparata sunt, laconicismo quodam enarrare statuimus.

Vltimus præterea locus illic est cruce Christi signatus, ubi nec christiani audent sine regis facta facultate longius proficisci, et hoc non nisi adiuncto comitatu magno. Ab illo inde loco (ut Nicolaus niger mathematicus profitetur) uersus occasum longissimo ambitu terrę habitant primo Vuildlappmanni, quorum gradus 44.30. 66.20. referuntur, homines syluestres, Danorum tamen regi tributarii. Post illos uersus occasum Pygmæos agere, exiguos mortales, longitudinis cubitalis, Nicolaus niger mathematicus collegit.

Ioanni Escendensi præterea persuasum est, dæmones uarii generis hominum seruituti subiectos, in Noruegia reperiri.

Mons mari Noruegico circumseptus (Hechelberg dictus) inferni aut purgatorii speciem representat. Hunc horrendo clamore instincti uultures ac corui nigerrimi circumuolando perterrefaciunt. Totus præterea mons eiulatu lachrymabili intonat, clamor ad unum miliare dilatatus diffunditur. Duo quoque fontes illic horrent diuersissimi, primus intensissimo frigore, alius calore intractabili præditus, cætera elementa longe excedunt. Nec ultra octo pedum spacio a se inuicem absunt. Tumultu illo itaque admoniti accolæ, cultui diuino plus cæteris mortalibus deduntur.

Schoner.

[Uuildlappmanni: *quorum regio Pilappelandia*] . . . ibi enim nimius [l. vltimus] limes cruce christi signatus est : ne christiani audeant absque licentia regis vltra accedere : etiam comitatu forti. Et est in gra. 40.0 67.0. Et ab hoc loco versus occasum longissimo ambitu terre habitant dicti Vuildlappmanni homines syluestres omnino : singulis annis regi tributa persoluentes. Et ab illis ad occasum morantur Pigmei parui : longitudine cubitales : quos vidit Claudius Chlaus niger captos in mari in nauicula modica de corio preparata : que hac nostra tempestate in ecclesia Cathedrali Nodrosie reseruatur. Habent ibidem nauem longam etiam de Corio : que quondam cum Pigmeis etiam capta erat.

Wienertexten.

[Wildlappenland] . . . Vltiums limes cruce Christi signatus, ne christiani audeant absque licentia regis ultra accedere etiam cum comitatu maximo, habet gradus 43,0. 67,0. Et ab hoc loco uersus occasum longissimo ambitu terre habitant primo Wildlappmanni, qui sunt homines omnino syluestres et pilosi, sicut depinguntur; et soluunt regi tributum singulis annis. Et post illos magis uersus occasum sunt Pigmei parui cubitalis longitudinis, quos uidi captos in mari in parua naui de coreo, que nunc pendet in ecclesia cathedrali Nedrosie; est et ibi longa nauis de coreo, que etiam quondam cum talibus Pigmeis capta fuit.

Irenicus.	Schoner.	Wienertexten.
	Hec itaque portio permaxima Ptholemeo incognita permansit. Sunt vtique asperrime et frigidissime : montuose et syluestres ac nemorose regiones : quarum incole plus de piscatura et venatione viuunt quam de pane : quia raro ibi annona ob frigoris excellentiam.	
In meridionalibus etiam Noruegiæ Nadhegrin promontorium est, cuius grad. 39.35. 63. ubi malignus spiritus aereo corpore in præsentia cernitur ab omnibus.	[Gronelandia] . . . Ibidem est promontorium quod Nadhegrum dicitur : sub gra. longitu. 26. vsque ad 31. lati. vero 63.0. Vbi spiritus malignus aereo corpore omnibus visibiliter apparet.	[Norbegia] . . . Nadhegrun promontorium, ubi est spiritus malignus aereo corpore omnibus uisibiliter apparens, 30,35. 63,0.
Haud procul Lisce promontorium Noruegię, ubi candidi falcones capiuntur, cuius dimensio 35. 62.10. æstimatur.		Liste promontorium, ubi capiuntur falcones albi, 35,0. 62,10.
	Noruegia regio habet insulas decem et octo : terre in hyeme propter glaciem continuas et raro separatas : nisi valde calida estate. quarum vna est [Tile] . . .	Habet Noruegia 18 insulas, terre in hyeme propter glaciem semper continuas et raro separatas, nisi ualde calida estate.
Cap. XIX. De Thyle Grolandia terræ termino, et aliis insulis.		
Thyle Noruegiæ pars est, inter Daniam et Noruegiam. Nec reputatur insula, licet limite uel tractu maris separetur a terra. glacies tamen eam ad octo menses terræ conglutinat.	Tíle que est pars Noruegie nec reputatur insula : licet limite vel tractu maris separetur a terra : quoniam glaties eam octo vel nouem mensibus terre coniungit : et ideo terra firma reputatur.	Tyle pars Norbegie est nec reputatur insula, licet limite uel tractu maris separetur a terra, quoniam glacies eam octo uel nouem mensibus terre coniungit, et ideo reputatur terra firma.
	Eam Cambriam modo vocant : olim vltima ex cognitis a Romanis : de qua loquitur Vergilius. Tibi deseruiat vltima Tile. Diues est frugum : etiam auri et argenti ac ferri. Eius medium gra. longitu. 24.30 latitu. 60.35.	
Quemadmodum mare quod a Danis Nardlimbaduch dicitur, longissimo tractu Vuildlappenland ab Vermenland diuidit,	. . . Vermelandia et Vintlandia *alias Ventelandia* longissimo tractu per mare Nordinhoduch (quod mare congelatum	Sic intelligendum est de mari Nordhinbodnen, quod longissimo tractu diuidit Wildlappenland ab Vermenlandh et

Irenicus.

perpetua tamen glacie pene eam constringente.

Cęterum mare congelatum a Danis iuxta Ynesegk promontorium horrere perhibetur, cuius aqua Gotlandiæ uersus orientem et septentrionem perlongum tractum mare ingreditur, sub grad. 41. 66. ubi et diem XXIIII horarum esse asserunt.

Grolandiæ præterea insulæ Chersonesus dependet a terra inaccessibi⟨li⟩, a parte septentrionem [!] uel ignota propter glaciem. Proficiscuntur tamen Caroli infideles quotidie cum exercitu in Grolandiam, et hoc absque dubio ex altera parte poli septentrionalis. Non igitur Oceanus alluit limen terræ recte sub polo, ut omnes priscorum auctores profitentur, ueluti honestissime nobis Niger mathematicus ostendit.

Grolandiam etiam cærarum refertissimam testatur Johannes Escendensis.

Nobilitatur et fœminarum insula, ubi nunquam mares partu eduntur, cuius gradus 26. 63. referuntur.

Cap. XX. Descriptio Daniæ, Cimbrorumque Chersonesi et adiacentium insularum, a ueteribus prætermissa.

Nunc ad mathematicas rationes transcendam, quibus et germaniam nostram breui traditione excurram,

Schoner.

apud nos dicitur) a regionibus infra dicendis diuiditur: quoniam glatie fere perpetua iunguntur regna. Eius medium est in gradi. 37.0. 63.30.

Uuildlappmanni: *quorum regio Pilappelandia.* In ea est promontorium quod Yuesegk dicitur: et ibidem est Emporium in gra. 38.10. 66.0. vbi mare congelatum Nordhebodhij apud eos vocatur. cuius aqua per longum tractum ingreditur mare Gottlandie versus orientem et Septentrionem.

... Gronelandia *quam et Engronelandiam vocant.* Chersonesus est: dependet enim a terra inaccessibili a parte Septentrionis vel ignota propter glaciem.

... Regiones asperrime extra Ptholemeum obseruate: per quendam Claudium Chlaus nigrum: harum

Wienertexten.

Findland, quoniam glacie fere perpetua iunguntur regna.

... Ynesegh promontorium et emporium, ubi mare congelatum appellatur Nordhenbodhn — per longum tractum aqua ipsius ingreditur mare Gotlandie uersus orientem et septentrionem — cuius gradus 41,0. 66,0. dies horarum 24.

... Grolandie insule chersonesus dependet a terra inaccessibili a parte septentrionis uel ignota propter glaciem. Ueniunt tamen Kareli infideles, ut uidi, in Grolandiam cum copioso exercitu quottidie et hoc absque dubio ex altera parte poli septentrionalis. Non ergo alluit oceanus limen terre recte sub polo, ut omnes autores prisci autumant.

... Est insula feminarum, ubi nunquam femine concipiunt mares, que uocatur Fæmeøø 26,0. 63,0.

... Ego Claudius Clauß Niger ... regna subscripta ... posteris fideliter perennare curaui,

Irenicus.

et maximę insulas, a quarum formatione Ptolemæus, Marinus, Hipparchus, aliique greci iuxta et latini procul abierunt. Protulerunt enim se hominum ingenia in ceteris regionibus germanię, nemo tamen insularum germanicarum periculum fecerat, nisi nuper Claudius Niger, qui totius Cimbrorum Chersonesi extensionem hactenus omnibus ignotam, multa experientia tradidit, quæ impulsu Io. Virdung Hasfurdensis mathematici nobilis posteritate ac successoribus reddere uoluimus.

Ab occidentali itaque parte post Albim Chersonesi illius descriptionem auspicatus est Hamburgo cui longitud. et latitud. 32.0. 26.20. tribuit.

Inde Holfatiæ [!] littori. 32. 57.

Frisiæ inferiori. 33. 57.20.

Burglanensi uero ciuitati. 36. 58.20.

Inde ad septentrionalem eius partem Vendisisel ciuitatem sub gra. 39. 59.40. posuit, duobus ei adiunctis littoribus.

Ad orientem uero Skane promontorium grad. 40.35. 59.55. et Viburgum urbem parum a mari distantem grad. 40. 59.20. adiunctis ipsis littoribus ac sinubus.

Inde Sclauorum extensiones aduersus septentrionem Lubeco regni Danorum capiti 34.30. 56. grad. concessit.

Prussię duas insulas ignobiles quattuor littora duos sinus tribuit. Primo littori. 54.30. 57.20. Vltimo uero. 55.40. 58.10.

Schoner.

regionum inquilinum : sequuntur Sarmatiam ad septentrionem multum protense : et sunt : [Dacia siue Dania regio] . . .

Wienertexten.

que Ptolemeo, Hipparcho et Marino erant incognita.

Cimbrorum Chersonesus extensio occidentalis post Albim fluuium. Hamburg ciuitas imperialis parum procul a mari 32,0. 56,20 . . .

. . . Holzacie littus 32,0. 57,0. . .

. . . Frisie inferioris littus 33,0. 57,20 . . .

. . . Burglanensis ciuitas 35,0. 58,20 . . .

. . . Septentrionalis descripcio: Vendesisel ciuitas 39,0. 59,40. ⟨2 Bugter⟩ . . .

. . . Orientalis descripcio: Skauen promontorium 40,35. 59,55 . . . Viburg ciuitas parum a mari distans 40,0. 59,20. ⟨med littus og sinus⟩ . . .

. . . Lubk ciuitas imperialis, caput regni Danorum . . . 34,30. 56,0. Regni Sclauorum extensio septentrionalis . . .

. . . Prusci⟨a⟩. ⟨2 insulæ, 4 littora, 2 sinus⟩. Primum littus 54,0. 57,20. Quartum littus 55,40. 58,10 . . .

Irenicus.

Liuoniæ præterea septem insulas, sinusque septem adiecit, primum sinum Ostrogotthiam nuncupabat, cuius gradus. 59.20. 59.55. allegauit, ultimi sinus uero. 59.20. 64.

Orientalis autem Visogotthiæ sinum primum Hunnorum dixit, ubi ruptura maris Oceani longo tractu intrat de Norenbodhen ut ipsi eorum lingua dicunt mare Grolandię, et gradus continet. 58.20. 64. Huic et quinque insulas ascripsit, et urbem Sthokolm magnam sub grad. 53.30. 62.

Postea ipsius Daniæ descriptionem subiit, cui ad partem orientalem quatuor promontoria tribuit. Primo gradus. 51.25. 60. Vltimo. 48.25. 58.35.

Ad meridiem uero Ischede ciuitati grad. 48.25. 58.35. Helsenberg urbi 44.50. 58.35. per quinque et quattuor sinus distinxit.

Schoner.

Suetia : *que et Gottia occidentalis dicitur*. habet auri et argenti fodinas multas et reputatas. Cuius medium est in gradi. longitu. 39.0. 61.40.

Stocholma 43.38. 60.30.

Vpsalia 39.45. 6115. *ibi sancta Brigitta vidua mirabilis in spiritu prophetie migrat.*

Gottia meridionalis habet gra. 39.0. 59.30.

Elebogum 35.46. 57 0.

Lunda 36 30. 57.23.

Dacia siue Dania regio : tota pene insularis multis constat partibus maris faucibus intercepta. Est enim prima eius orientalis et potissima pars Scania cuius medium sub gra. 36.0. 57.40. Occidua autem pars regni Jutia est : quem Chersonesum Cimbricam Ptholemeus appellauit. Preterea plures habens

Wienertexten.

. . . Primus Liuonie sinus — et uocabatur quondam Østerghødhengh — cuius gradus sunt 59,20. 59,55. ⟨7 insulæ, 7 sinus⟩. Sinus ultimus 59,20. 64,30.

. . . Uestgødhengh orientalis descripcio: Finnorum primus sinus — iuxta ruptura maris oceani Ostrogothorum, vbi longus tractus maris de Norenbodhn ingreditur mare Gotlandie — et gradus habet 58,20. 64,30 . . . Sthokolm ciuitas magna parum distans a mari 53,30. 62,20. et habet quinque insulas ignobiles . . .

. . . Søndergødhin descripcio orientalis . . .

. . . Regni Danorum orientalis descripcio: ⟨4 promontoria⟩. Primum sinus et promontorium 51,35. 60,0. Quartum promontorium 48,25. 58,35 . . .

. . . Meridionalis partis descripcio . . . Ysthede ciuitas 48,25. 58,35 . . . Helsenborg ciuitas 44,50. 58,35 . . .

. . . Elleboghen ciuitas 47,20. 58,55.

Irenicus.	Schoner.	Wienertexten.
	insulas videlicet *Seelandiam. Falsteriam. Lalandiam. Fioniam* etc. quarum Seelandia proxima Scanie olim a Ptholemeo Longobardorum patria dicta: locupletissima est cuius medium habet gradus 34.10. 56.51.	
Cap. XXI. De quibusdam insulis Daniæ nondum dictis, et ciuitatibus eorundem.		
Referuntur præterea insulæ licet ignobiles plures in Daniæ partibus, ueluti Heildstlandis, quæ sola in circunferentia XV. insulas complectitur.		. . . et habet Hallindh [men: Hayldhlandis descripcio] insulas 15 in circumferencia . . .
Promontorium præterea Neu dictum, cuius grad. 14. 69.39. ultimus est terræ terminus nobis cognitus, duodecim insulas possidet.		. . . New promontorium 14,0. 69,30. New ultimus terre terminus nobis in illa parte cognitus habet gradus 15,40. 70,10. et habet 12 insulas per gyrum facientes solennes portus . . .
Necnon decem et octo insulas soli Noruegiæ concesserunt. Islandiæ uero XIIII.		⟨Norge 18, Island 14 insulæ⟩.
Ciuitates autem totius regni Danorum maximę sunt, Hoppenhagen, ubi rex residet, cuius grad. 44.40. 57. 78.	Copenhagna 35.24. 56.30. Ibi est sedes regis dacie.	. . . Køobenhaun uilla murata cum portu maximo 46,5. 58,0 . . .
	Roschilde 34.16. 56.20.	. . . Roskildis ciuitas parum a mari distans 44,40. 57,50 . . .
Othonia urbs in quo corpus S. Kanuti regis choruscat.		. . . Otthonia ciuitas, in qua requiescit corpus sancti Kanuti regis Danorum, Anglorum, Sclauorum et Gottorum, 40,20 57,15 . . .
In Noruegia Berga urbs maxima et emporium, grad. 35.5. 63.15.	Bergen 24.16. 61.15.	. . . Bergen ciuitas maxima, promontorium et emporium regni 33,0. 63,15 . . .
	Nodrosia 20.56. 60.50. *due ecclesie episcopales. ibi sanctus Olaus martyrizatus.*	. . . Nedrosia siue Trunthheim, ciuitas regalis, ubi requiescit corpus sancti Olaui regis Norbegie, 29,39. 63,5 . . .

Irenicus.	Schoner.	Wienertexten.
Falsterbod. Calmarii ciuitas magna grad. 52.40. 61.5.		... Falsterbod emporium 47,25. 59,0. ... Kalmarn ciuitas magna 52,40. 61,5 ...
Item Kumtzhone promontorium occidentalis Daniæ, ubi fodiuntur auri mineræ anno salutis 1425 repertę, cuius gradus feruntur 44. 59.30.		... Knutzhouet promontorium, ubi foditur minera auri reperta anno Christi 1425, 44,0. 59,30 ...
	Islandie ciuitates Thirtos 5.50. 64.44. *Nadar* 6.40. 66.27.	
	Gotlandia insula Suetie contermina habet gradus longitudinis 48.0. Latitudinis vero 60.0.	... Insula Gotlandie ...
	Bespue uel wisbuy 47.5. 59.50.	... Visbu ciuitas cum portu maximo 57,40. 61,55 ...
	Rumefalche. 46.35. 60.15.	
Hæc itaque traditione Claudii Nigri doctissimi mathematici ex Danię partibus oriundi, impulsuque præterea Joannis Virdung nuper e Dania redeuntis ingressus sum, ut Daniæ eiusque insularum ignorantiam pari discrimine doctis quam hebetibus indultam discuterem, ac successoribus nostris huius questu, uberiorem ulterioris exquisitionis ansam præberem. Id autem quidquid est, Claudio Nigro debetur, qui precibus regis Danorum impulsus, totius Daniæ descriptionem sibi desumpsit, quam ob nullam eius editionem hactenus uisam, curioso successori communicare uoluimus. Interim uale, et iis boni consule.		

Den nøje, ofte aldeles ordrette Overensstemmelse godtgør med Sikkerhed, at vi i Wienerhaandskrifterne har opbevaret en fuldstændigere Form af den Clavustext, de to tyske Geografer har benyttet. Sammenstillingen viser endvidere, at disse hver for sig er gaaede til Kilden, og at Wienerhaandskrifterne er uafhængige af de to Geografers trykte Arbejder; da Haandskrifterne ligeledes er indbyrdes uafhængige, har vi altsaa fire selvstændige Overleveringer af den ny Clavustext. Som Clavusoverlevering betragtet synes Irenicus' Uddrag, hvad Storm ogsaa udtaler, tilforladeligere end Schoners. Længde- og Breddebestemmelserne hos Irenicus stemmer næsten helt og holdent med Wiener-

haandskrifternes, medens hos Schoner navnlig Længdetallene afviger stærkt. Ordenen paa de beskrevne Lande er hos Irenicus for Fastlandets Kystbeskrivelse fra Hamburg til Helsingborg (cap. XX) den samme som Haandskrifternes, medens den iøvrigt som helt igennem hos Schoner ganske afviger fra disses. Hvad Navneforraadet angaar, stemmer Irenicus langt bedre overens med dem end Schoner. Hos dem begge findes dog Legender, der i Følge deres Indhold og Stilling i Texten ret vel turde antages at være tagne fra Clavus, skønt de mangler i Haandskrifterne, og dette kunde lede til den Antagelse, at disses Text var ufuldstændig.

Dette er dog ganske usandsynligt. Wienerhaandskrifternes Text er en Kystbeskrivelse, der med Elbens Munding som Udgangspunkt følger Fastlandskysten helt op til Finmarken, dernæst gaar over til Grønland og saa i tilbagegaaende Orden beskriver Øerne Island, Færøerne, de danske Øer og til sidst Gotland. De beskrivende Legender er indflettede i Texten, ikke samlede til sidst for sig selv. Hvorfor her skulde være udeladt noget, og hvad dette skulde være, er ikke godt at se.

At Wienerhaandskrifternes Text er fuldstændig, og at de Legender, de tyske Geografer har ud over denne, er hentede andet Steds fra, kan ogsaa sluttes deraf, at alle de Textdele, der er fælles for Schoner og Irenicus, findes i Haandskrifterne, medens de Legender, der ikke findes i disse, i intet Tilfælde er fælles for de to Geografer. Det gælder da blot om at paavise, at de vedkommende Legender virkelig kan være hentede andet Steds fra, og det kan ogsaa gøres ved de fleste.

Hurtigst bliver vi i denne Henseende færdig med **Irenicus**. Han angiver samvittighedsfuldt sine Kilder, og deres Antal er forbavsende stort, saa man maa undres over den kun 23-aarige Mands store Belæsthed. Med Hensyn til Nordensbeskrivelsen i 10de Bog er cap. XVI: *De quibusdam rebus circa Scandiam repertis, et de ipsa insula Scandia* og cap. XVII: *De Islandia, Baltia, Saxonicis ac aliis insulis* et temmelig broget Udvalg af Citater fra de forskelligste Forfattere, blandt hvilke ogsaa Schoner; Clavus nævnes ikke med et Ord. De følgende Kapitler (XVIII—XXI) indeholder den egentlige Nordensbeskrivelse, og Forfatteren paaberaaber sig her kun tre Kilder: Claudius Niger, Johannes Escendensis[128]) og Johannes Hasfurts mundtlige Beretning. Den første skyldes, hvad Sammenstillingen viser, saa godt som hele Stoffet; fra Escendensis skriver sig kun de to med Petit trykte Stykker (p. 67 og 69), hvor han nævnes som Kilde. Tilbage staar kun Stykket om Bjærget *Hechelberg*, som mangler hos Schoner og i Wienertexten, og for hvilket ingen Kilde angives. Efter sin Stilling maatte det snarest formenes at skrive sig fra Clavus, hvilket Storm da ogsaa antager; at dette imidlertid ikke er Tilfældet, viser et andet Sted hos Irenicus, lib. VII, cap. XXIV: *Rettulit mihi nuper Joannes Virdung*

[128]) Johannes Escendensis (Estwood, Escuidus), engelsk Astrolog i det 14de Aarhundrede. Hans 1489 i Venezia trykte Værk *Summa astronomica s. judicialis de accidentibus mundi*, af hvilket et Expl. findes i det store kgl. Bibl., blev forfattet 1347; cfr. Jöcher. *Allg. Gelehrten-Lexicon* II, p. 414; Deschales. *Cursus seu Mundus mathematicus* I. Lugd. 1690, p. 84. De citerede Steder har vi ikke fundet hos Escendensis; men i Evropas Biblioteker ligger adskillige uudgivne Værker af ham i Ms.

astrologus doctissimus e Daniæ partibus rediens, in Noruegia formidolosissimum montium omnium conspici (Hechelberg) dictum, ubi tantum clamorem exoriri eiulantium asseruit, ut pene integrum miliare tumultus dilatetur, fontesque duos diuersissimos scatere retulit, unum intollerandę frigiditatis, alium intensissimi caloris feruere, in parua tamen distantia, coruosque nigerrimos crudelissimo clamore montem sine intermissione circunsonare, ut accolis religioni deditissimis persuasum sit, purgatorii speciem montem hunc præ se ferre. Legenden skyldes altsaa mundtlig Fortælling af Johannes Virdung (Hasfurt).

For Irenicus' Vedkommende er nu alt klart. Fraregner man de nævnte tre Stykker, bliver hans Uddrag en langt ufuldstændigere, men hvad Tallene og Navnene angaar ligesaa værdifuld Overlevering som Wienerhaandskrifterne og tør derfor anvendes ved den kritiske Behandling af disse.

Langt mere indviklet er Udredningen af Schoners Kilder. Hans Skildring af de Lande, Wienertexten omfatter, findes paa forskellige Steder i hans Værk. Hovedskildringen staar fol. B_4 og omhandler kun Danmark, Sverige, Norge med Thule, Grønland med Polaregnene samt Gotland. Overskriften over dette Afsnit *Regiones asperrime extra Ptholemeum obseruate per quendam Claudium Chlaus nigrum* angiver tydeligt, hvem der har været Kilden. De øvrige Lande, som Wienertexten skildrer, nemlig Island og Østersøens Kystlande, behandles i en anden Sammenhæng, og dette gælder ogsaa om de nordiske Byer, der omtales sammen med Europas øvrige Byer i et Afsnit for sig. Vi kan først udskille, hvad Schoner har om Island og Østersøens Kystlande (henholdsvis fol. $A_2{}^v$ og $B_1{}^v$—$B_3{}^r$). At de behandles helt uden Sammenhæng med det øvrige Norden, og at Clavus ikke nævnes, maa strax vække Tvivl om, at han her har tjent som Kilde. Islandsbeskrivelsen er, som Storm[129]) bemærker, fælles for adskillige Værker fra det 15de Aarhundrede. At Clavus ikke er Kilden, derpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at Irenicus omtaler Island paa to Steder, i cap. XVII med en kort Henvisning til Schoner, i cap. XXI, hvor han siger, at Island har 14 Øer, hvilket stemmer med Wienerhaandskrifterne. I Beskrivelsen af Østersøens Kystlande stemmer Irenicus og Wienerhaandskrifterne Punkt for Punkt med hinanden, medens Schoners Skildring er langt mere omfattende og har en helt anden, mere moderne Karakter. Men paa Schoners Tid, da de ny Kort over Germanien var blevet optagne i Ptolemæusudgaverne, var Kendskabet til Nordtyskland og Østersølandene allerede saa omfattende, at navnlig en tysk Geograf for disse Egnes Vedkommende med god Grund kunde skyde Clavus til Side (cfr. Kap. 8 B).

Tilbage staar da Schoners egentlige Nordensbeskrivelse fol. B_4. Vergilcitatet om Thule har allerede Storm[129]) antaget ikke stammede fra Clavus; det findes i første Bog af *Georgica*, Vers 30. Hvorfra Schoner iøvrigt har faaet sin Bemærkning om, at Thule ogsaa kaldes *Cambria* (Wales), har vi ikke kunnet finde; men hele Slutningen af hans Thulebeskrivelse skyldes tydeligt nok ikke Clavus, og den savner da ogsaa ganske en Parellel hos Irenicus, der her Ord til andet stemmer med Wienerhaandskrifterne.

Den Legende, hvormed Schoners Nordensbeskrivelse slutter: *Sunt vtique asperrime etc.*, findes heller ikke i Wienerhaandskrifterne og hos Irenicus. At den ikke skyldes Clavus, turde fremgaa deraf, at den i næsten enslydende Form findes paa adskillige italienske og katalanske Kompaskort fra Tiden baade før og efter Clavus, saaledes paa Dalortos Kort fra 1325[130]) og

[129]) Cfr. *Ymer* 1889, p. 138—39.

[130]) Dette lidet kendte Kompaskort publiceredes i Facsimile af A. Magnaghi. *La carta nautica costruita nel 1325 da Angelino Dalorto*, Firenze 1898. Kortet ejes af Fyrst Corsini og opbevares i hans Palads i Firenze.

1339 („Dulcert")[131]), paa det katalanske fra 1375[132]) og det udaterede i Museo Borbonico i Napoli[133]) samt Portolan Nr. 16 i Biblioteca Nazionale i Firenze[134]), endvidere paa Andrea del Biancos fra 1436[135]), Bartolomeo Paretos fra 1455[136]) og Benincasas fra 1482[137]) og 1508[138]). Vi anfører blot til Sammenligning Ordlyden paa Kortet fra 1339: *Noruegia est regio asperrima et frigidissima, montuosa, siluestris et nemorosa, cuius incole plus de piscaria et de venacione viuunt quam de pane, quia rara ibi annona ob magnum frigus quod ibi facit.*

Hermed er de af Schoner i den egentlige Nordensbeskrivelse indflettede Legender udskilte. Foruden disse forekommer en Del Navne, delvis Dubletter, som afviger fra eller helt mangler i Wienerhaandskrifterne og hos Irenicus. De er hentede fra et Kort af A- eller B-Typen, som Schoner har kombineret med Clavustexten. Disse Navne er:

Gottia meridionalis som paa Kortene; Wienerhss. *Søndergødhin*; Irenicus intet Navn.
Suetia que et Gottia occidentalis som paa Kortene; Wienerhss. *Uestgødhengh*; Irenicus *Visogotthi⟨æ⟩*.
Gronelandia quam et Engronelandiam vocant, hvor hverken Wienerhss. eller Irenicus kender en saadan Sammenstilling.
Vermelandia et Vintlandia alias Ventelandia, hvor Wienerhss. kun kender *Vermenlandh* og *Findland*, Irenicus kun *Vermenland*.
Uuildlappmani quorum regio Pilappelandia, hvor første Form stemmer med Wienerhss. og Irenicus, anden Form med Kortene.

Hertil kommer i Afsnittet *De Europe ciuitatibus* følgende Byer, der ikke genfindes som saadanne i Wienerhaandskrifterne og hos Irenicus:

paa Island: *Thirtos*, *Nadar*.
i Sverige: *Vpsalia, ibi sancta Brigitta vidua mirabilis in spiritu prophetie migrat.*
paa Gotland: *Bespue uel Wisbuy*, *Rumefalche*.
i Skaane: *Lunda*.

At det Kort, Schoner har benyttet, er det i Ulmerudgaven 1486, kan nu bevises. Navnene *Nadar*, *Vpsalia*, *Rumefalche* og *Lunda* er ganske vist fælles for de fleste A- og B-Kort og *Thirtos* for B-Kortene, men Notitsen om Upsala og Formerne for Visbys Navn henviser bestemt til Udgaven 1486. Om Notitsen bemærker Storm: „Her er aabenbart Vadstena oversprunget"[139]); men dette er ikke Tilfældet. Schoner har simpelt hen skrevet denne Notits ud af Regers *Registrum* (se Bilag 2), hvor netop den samme Forvexling af Upsala og Vadstena er begaaet.

---

[131]) Publiceret i Nordenskiölds *Periplus*, Tavle VIII—IX; cfr. ogsaa *Comptes rendus de la société de géographie*, Paris 1887, p. 28—35.

[132]) Cfr. Note 101.

[133]) Cfr. *Bulletins de la société de géographie.* 2e série, tome XX, p. 64—68.

[134]) Publiceret i Ongania, Tavle XIII.

[135]) Publiceret i Ongania, Tavle IX. Der existerer flere ældre Reproduktioner.

[136]) Publiceret i Kretschmers *Atlas*, Tavle V.

[137]) Om dette Kort, som findes i Bolognas Universitetsbibliotek, se Lelewel. *Géographie du moyen âge* II, p. 104; cfr. Kretschmers *Atlas*, Tavle IV, 1.

[138]) Dette Kort har nu Signaturen »Vat. nov. 8« (tidligere i Museo Borgia). Det har Dateringen *Andreas Benincasa Anconitanj composuit Ancone Anno domini 1508.*

[139]) Cfr. *Ymer* 1889, p. 141, Note 1.

Endvidere kan Formen *Bespue* kun opfattes som en yderligere Forvanskning af *Bysbe*, som findes i Textindskuddet i samme Udgave og kun der. Formen skyldes en Fejltydning af 1486-Kortets *wisbe*, fra hvilket vel Dubletten *Wisbuy* hos Schoner skriver sig. Da alle de haandtegnede Kort har *uisbu*, Wienerhaandskrifterne *Visbu*, henvises vi atter til Ulmerudgaverne.

Da Schoner udarbejdede sin Nordensbeskrivelse, har han altsaa flittigt benyttet Ulmerudgaven 1486, og det i denne optagne Nordenskort af Nicolaus Germanus' tredje Redaktion har haft en ikke ringe Indflydelse paa hans Forestillinger om de nordlige Egne. Hans egen Globus fra Aar 1515 [140]), som hans Bog skal beskrive, har laant sin Form for Norden fra dette Kort, gengiver altsaa B-Typen, og med denne stemmer ogsaa hans Beskrivelse (fol. $A_1{}^r$) af *mare glatiale siue concretum vel congelatum*, som beskyller *Islandiam insulam, Pilappelandiam, Engronelandiam a parte septentrionis*; ti denne Beskrivelse passer aabenbart ikke paa Kort af A-Typen. Mærkeligt er det, at Schoner ikke nævner den Uoverensstemmelse, der er mellem Wienertextens og B-Kortenes Grønland og Island; ti som vi senere skal se, svarer Wienertexten her helt igennem til A-Typen. Da han imidlertid forkaster Wienertextens Stedsbestemmelser og erstatter dem med sine egne til hans Globus svarende, har han maaske slet ikke foretaget nogen detaljeret Sammenligning af Wienertexten og B-Kortene. At han har foretrukket i adskillige Tilfælde at holde sig til eller som Dubletter anføre Kortets tydelige Landskabsnavne og til dem knytte Clavus' beskrivende Text, er let forstaaeligt; adskillige af Wienertextens Navne kunde jo nok volde en i de nordiske Sprog ukyndig Tysker Vanskeligheder. Ogsaa Irenicus har haft Besvær med dem. Wienertextens *Liuonia et uocabatur quondam Østerghødhengh*, som Schoner udelader, gengiver han ved *Ostrogotthia*, rimeligvis støttet paa det efterfølgende *ruptura maris oceani Ostrogothorum*; Wienertextens *Uestgødhengh* gengiver han ved *Visogotthia*, maaske i Analogi med det foregaaende.

Et Tegn paa, hvor gennemgribende B-Kortets Indflydelse paa Schoners Nordensbeskrivelse har været, er den Sammenblanding af Norges og Grønlands Beskrivelse, som hos ham finder Sted, idet Grønland er skudt ind mellem Norge med det tilhørende Thule og Wärmland med det efterfølgende Lapmarken („de vilde Lappers Land"), hvorved det norske Forbjærg *Nadhegrum* bliver opført under Grønland. Grunden hertil kan kun være den, at Schoner har ordnet sin Beskrivelse (ligesom han har tegnet sin Globus) efter B-Kortenes Landsnavne gaaende frem fra Syd til Nord, hvorved hans Orden bliver: Danmark, Sverige, Norge med Thule, Engroneland (paa B-Kortet Navn paa Norge Nord for Nidaros), Wärmland, Lapmarken. Efter det sidstnævnte følger paa B-Kortet atter et *Engroneland* (det virkelige Grønland), som Schoner forbigaar, da han allerede har identificeret det norske *Engroneland* med Clavustextens *Gronelandia* [141]). Forklaringen af Oprindelsen til Navnet *Engroneland* og dets dobbelte Anbringelse skal vi senere komme tilbage til. Hvad Schoner angaar, da er han simpelt hen gaaet i den Fælde, som Nicolaus Germanus' B-Type udsatte ham for at gaa i.

Hele denne Udvikling viser, hvor frit Schoner i Modsætning til Irenicus har benyttet Wienertexten, og vi kan derfor ogsaa rolig betragte denne som fuldstændig, saaledes

---

[140]) Afbildninger hos Jomard. *Monuments de la géographie*, Tavle 15—16 og Nordenskiöld. *Facsimile-Atlas*, p. 78—79.

[141]) Cfr. Storm, *Ymer* 1889, p. 139.

som den foreligger i de to Wienerhaandskrifter. At Schoner ogsaa, hvad Stedsbestemmelserne angaar, ganske emanciperer sig fra det af Clavus givne Grundlag, er allerede nævnt, og det kan her tilføjes, at dette sikkert hænger sammen med hans Globekonstruktioner, med det ved Amerikas Opdagelse skabte ny Verdensbillede og Fastsættelsen af O-Meridianen gennem *Porta sancta insula* i Øgruppen Madeïra[142]). Schoner siger selv, at Opdagelserne i Syd og Vest fører en langt ud over Klassikerne, og i sin Indledning giver han udførlige Anvisninger paa, hvorledes man rettest skal foretage Stedsbestemmelser og fastsætte Steders indbyrdes Beliggenhed.

Foruden Schoner og Irenicus har, som paavist af Storm[143]), ogsaa andre tyske Geografer fra det 16de Aarhundrede Notitser om Norden, der aabenbart gaar tilbage til den samme Clavustext, hine har benyttet. Wilibald Pirckheimer har i sin *Germaniae ex variis scriptoribus perbreuis explicatio* (Norembergæ, 1530) fol. C_2 Efterretningerne om de vilde Lapper (*wildlappmanni*), Grønland (*Gronlandia*) og Karelerne (*Caroli*); Andreas Althamerus har i sine *Scholia in Cornelium Tacitum de situ, moribus, populisque Germaniæ* (Norimbergæ, 1529) p. 55^{v} Citater om de vilde Lappers Land (*Bilappenland*) og «*Nordhebodhij*», og Sigismund v. Herberstein kombinerer i sine *Rerum Moscoviticarum comentarii* (Wien, 1549) Oplysninger hentede fra Clavus med sine russiske Efterretninger. Der er dog intet hos disse Forfattere, som tyder paa, at de selv har benyttet eller kendt Wienertexten, og Clavus' Navn anfører de ikke; alt taler, som ogsaa Storm bemærker, for, at de blot har excerperet Uddragene hos Schoner og Irenicus. Heller ikke hos Peter Apian, der 1524 udgav en *Cosmographicus liber* i Schoners Stil, vil man finde noget direkte Kendskab til Wienertexten. Hans Navne paa Lande, Øer og Byer i Norden (col. 77—78, 98) med tilhørende Længder og Bredder, er, som Navneformerne og Gradsbestemmelserne viser, skrevne af efter Schoner, og de nordiske Lokaliteter, han har ud over denne, har han paa friere Maade taget fra de trykte B-Kort, hvorved han ikke har undgaaet snurrige Fejltagelser, som naar Kortenes *erici p⟨ortus⟩* hos ham er blevet til *Eticum proui⟨ncia⟩* 35.5. 56.58 i Skaane. Derimod skal vi senere vise, at den bayerske Geograf Jacob Ziegler maa have kendt og for enkelte Navnes Vedkommende benyttet Wienertexten ved Udarbejdelsen af sin *Scondia* (1532)[144]).

Det er da blandt Sydtysklands Lærde, i Bayern, der i Humanismens første Tider var Hovedcentret for det videnskabelige Studium af Geografi, at vi finder Clavus' andet Værk kendt og benyttet. Hvorledes man her har faaet dette Værk i Hænde, derom lader sig intet sige med Vished, men en Formodning tør udtales om, hvorledes det kan være sket. Af Irenicus' Ord fremgaar det, at det er den nylig (*nuper*) fra Danmark tilbage-

[142]) Se Schoners Værk fol. N_3^{v}.
[143]) Cfr. *Ymer* 1891, p. 35.
[144]) Cfr Kap. 6 (under «Island»).

vendte Matematiker Johannes Virdung fra Hasfurt[145]), der har henledet hans Opmærksomhed paa Wienertexten og opfordret ham til at fremdrage den. Fra samme Hasfurt, der ses at have haft adskilligt at fortælle om nordiske Forhold, kan ogsaa Bemærkningen hos Irenicus om, at det var efter den danske Konges (Erik af Pommerns) Opfordring, at Clavus forfattede sit Værk[146]), stamme, idet Hasfurt kan antages at have faaet denne Oplysning under sit Ophold i Danmark. Det ligger nær, forekommer det os, ud af Irenicus' Sammenstilling af Hasfurt og Clavus tillige at slutte, at det netop var Hasfurt, som fra Danmark bragte Wienertexten til Tyskland. At i alt Fald et første Exemplar i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede er kommet til Tyskland fra Danmark, slutter ogsaa Storm af Irenicus' Ord. Naar Hasfurt var i Danmark, derom har vi ingen bestemt Oplysning kunnet finde; Irenicus siger blot 1518, at han *nuper* var vendt tilbage, men i dette *nuper* kan godt ligge et Tidsrum af flere Aar. Da Schoner 1515 maa have haft den selv samme Wienertext for sig, som Irenicus havde 1518, maa Hasfurt, om det virkelig er ham, der har bragt Clavustexten Syd paa, enten være vendt tilbage før 1515 eller under sin Rejse have sendt en Afskrift til sine sydtyske Venner; ti han stod i Forbindelse med den lærde Kreds, hvortil ogsaa Schoner hørte.

Har der i Danmark i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede existeret Afskrifter af dette Clavus' andet Værk — at der har det, er rimeligt nok, da, som vi skal se, alt tyder paa, at det i Modsætning til Nancyværket er forfattet i Norden —, saa er de dog sikkert snart gaaede tabt. De Efterretninger, danske Lærde som Lyschander og Pontanus har om ham og hans Værk[147]), beror tydeligt nok ikke paa selvstændigt Kendskab, men paa Uddragene hos Irenicus. Lyschander er den, der citerer Clavus hyppigst; Ed. Erslev har allerede gjort opmærksom paa hans *Scriptores danici* og Fortalen til hans store Danmarkshistorie, og hertil kan føjes, at han i Forfatterfortegnelsen foran i *De danske Kongers Slectebog* (1622) som benyttet Kilde anfører *Claudius Niger*. Men der er intet, som tyder paa, at Lyschander selv har været i Besiddelse af eller blot set Clavus' Værk.

---

[145]) Johannes Virdung fra Hasfurt i Unter-Franken blev født i sidste Fjerdedel af det 15de Aarhundrede og døde ca. 1550. Om hans Liv vides ikke stort andet, end hvad der kan læses ud af hans Skrifter. Han var Matematiker og Astrolog og synes at have ført et omflakkende Liv i Tyskland, Frankrig og Italien. Til Danmark blev han kaldt «um dem Könige Christian II. die Genesis auszulegen». Om denne Rejse siger han i sine *Tabulæ resolutæ*, Norimb. 1542, fol. b_2: *In comitatu dum esses accito mihi ad Danorum regem, ultra mare Balthicum, & ad alios postea Cymbrorum Regulos...* At han senere stod i Forbindelse med Christian II, fremgaar af et Brev fra C. Vinter til denne, dateret Speier $^{22}/_{6}$ 1528, hvori staar: «Hasfurt haffuer oc scriffuit meg tiil paa e. n. natiuitet vti thette indgangende aar ...»; cfr. *Allg. d. Biogr.* XL, p. 9—10; Allen. *Breve og Aktstykker til Oplysning af Chr. II's og Fr. I's Historie* I, Kbh. 1854, p. 528.

[146]) Mærk Irenicus' Ord (cfr. ovfr. p. 73) ... *Claudio Nigro, qui precibus regis Danorum impulsus, totius Daniæ descriptionem sibi desumpsit.* Med *totius Daniæ* kan paa Kalmarunionens Tid godt sigtes til hele Norden.

[147]) Cfr. Ed. Erslev. *Jylland*, p. 129—130.

Det eneste Sted, hvor han kunde synes at røbe et nøjere Kendskab til ham end det, Irenicus har, findes i *Den Grønlandske Chronica* (Kbh., 1608), hvor de fra Wienertexten og A-Kortene kendte grønlandske Navne anføres Bl. D ⟨4⟩ — uden at dog Clavus med et Ord nævnes; disse Navne har han imidlertid, som Storm viser [148]), skrevet ud enten fra Zenikortet eller fra en Kilde, der gaar tilbage til det. Ligesaa lidt som Lyschander kan Pontanus antages at have kendt mere til Clavus, end hvad han kunde læse hos Irenicus, og hvad Erik Pontoppidan angaar, da har han sin Viden alene fra Pontanus. Allerede i Slutningen af det 16de Aarhundrede har man da her i Danmark næppe kendt andet til Clavus og hans Værk, end hvad man kunde læse sig til hos Irenicus, og i alt Fald i danske Biblioteker vil man vist forgæves lede efter Afskrifter.

I Tyskland derimod blev Wienertexten ret hyppigt benyttet, indtil Fremkomsten af Zieglers *Scondia* (1532) og Olaus Magnus' *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) gjorde den i Hovedsagen overflødig.

Kapitel 5.

Wienertexten og det tilhørende Kort.

Desværre hører der ikke noget Nordenskort til Texten i Wienerhaandskrifterne, ligesaa lidt som noget saadant findes hos Schoner og Irenicus. Alligevel kan der næppe være nogen Tvivl om, at der oprindelig til Wienertexten har hørt et Kort. Til Støtte for denne Antagelse kan der ikke blot fremføres den Art nærliggende Grunde, som at der med Clavus' andet Arbejde — Nancytexten — fulgte et til Texten svarende Kort, som var udarbejdet under ét med denne, og at hans Forbillede Ptolemæus ledsager sin Geografi med detaljerede Kort, som det aabenbart har været Hensigten at supplere; men man er berettiget til af Wienertextens egne Ord at slutte, at den oprindelig er udarbejdet sammen med et Nordenskort. Indledningsordene: *Ego Claudius Clauß ... regna subscripta mihi uisu experimentali mathematicaliter cognita picture diligentia necnon scriptibili memoria posteris fideliter perennare curaui* maa nemlig gengives saaledes: «Jeg Claudius Claussøn ... har ved omhyggelig Tegning saa vel som ved skriftlig Optegnelse søgt

[148]) Storm. *Om Kilderne til Lyschanders „Grønlandske Chronica".* *Aarbøger for nord. Oldkynd. og Historie* 1888, p. 204 ff.

at give Efterverdenen et tro Billede af de mig ved Selvsyn nøje bekendte nedennævnte Lande.» I disse Ord ligger, at der med Texten har fulgt et Kort, ja Clavus synes endog at lægge Hovedvægten paa dette, og herved gives der os maaske et Vink om hans Arbejdsmetode, som peger i samme Retning som de Side 27—29 omtalte Uoverensstemmelser mellem Nancytexten og Nancykortet.

Der er en anden Passus i Wienertexten, som maaske tør tolkes som en Henvisning til et ledsagende Kort og da giver os en Oplysning om dettes Udstyr. Ved Omtalen af Lapmarken («de vilde Lappers Land») staar der nemlig *Wildlappmanni, qui sunt homines omnino syluestres et pilosi, sicut depinguntur*, og her maa de fremhævede Ord oversættes: «saaledes som de afbildes». Tør man formode, at der hermed henvises til en Afbildning af behaarede Skovmennesker paa Clavus' Kort? At optage Afbildninger paa Kort har baade før og efter Clavus' Tid været meget almindeligt. Allerede paa den tidligere Middelalders *mappæ mundi* finder man billedlige Fremstillinger, saadanne optoges ogsaa paa Kompaskortene og fremtræder navnlig i rigeligere Mængde paa Lande, der var mindre vel kendte, og til hvilke man derfor henlagde alle Slags Myter og Fabler. For de nordeuropæiske Egnes Vedkommende kan der ogsaa fremføres talrige Exempler paa den Art Afbildninger. Paa Dalortos Kort fra 1339 findes paa Norges Sydkyst Billedet af en Falk med den hyppigt forekommende Legende: *Hic ursi albi . . . Hic sunt grandes falcones*[149]). Ved den tilsvarende Legende: *Hic sunt ursi et falcones albi et consimilia* paa en *mappa mundi* fra det 15de Aarhundrede findes Afbildninger af en Bjørn, en Falk og et Rensdyr[150]). Paa Portolan Nr. 1 i Biblioteca Nazionale i Firenze fra Aar 1447 er afbildet en Isbjørn med Vedtegningen *forma ursorum alborum*[151]). Billeder som disse er det sikkert, der har givet Anledning til Wienertextens *Liste promontorium, ubi capiuntur falcones albi.* Men denne Omstændighed gør, at Clavus' Ord om de vilde Lapper kunde forstaas som en almindelig Henvisning til slige Kompaskortafbildninger. Afbildninger af Lapper kan nu netop paavises. Paa Portolan Nr. 16 i Biblioteca Nazionale i Firenze fra ca. 1400 er afbildet to Rensdyr med Ryttere i lange Kapper og med turbanlignende Hovedbedækninger[152]). Paa Andrea del Biancos Verdenskort af 1436 — altsaa netop fra Clavus' Tid — findes Billeder af flere skindklædte Mennesker med Vedtegningen: *In ac parte est massimum frigus quia est sub tramontana et nasitur omines siluestros*[153]). Til en Afbildning som denne kunde Clavus' Ord særdeles godt henvise. Ogsaa paa senere Kort findes lignende Fremstillinger, saaledes paa Pierre Descelliers' Kort fra 1546 i Landet *Vuillapia* en

[149]) Cfr. Note 131.

[150]) Cfr. *Periplus*, Tavle XXXIX.

[151]) Publiceret i Ongania, Tavle X. Dette Kort er det saakaldte genuesiske Verdenskort; cfr. Th. Fischer. *Welt- und Seekarten*, p. 155 ff.

[152]) Cfr. Note 134.

[153]) Cfr. Lelewels *Atlas*, Tavle XXXII og *Periplus*, p. 19.

skindklædt Pige i et granbevoxet Bjærglandskab, i hvilket ogsaa findes en Bjørn og et Vildsvin[154]). De talrige Billeder paa Olaus Magnus' *carta marina* fra 1539 viser, at ogsaa nordiske Kartografer har anvendt Kortillustrationer. Efter alt dette tør man vel ikke med Bestemthed paastaa, at det til Wienertexten hørende Kort har haft billedlige Fremstillinger; men os forekommer det dog sandsynligt.

Endskønt vi altsaa maa fastholde, at Wienertexten ligesom Nancytexten har været ledsaget af Kort, er der dog endnu ikke fundet noget saadant, som bærer Clavus' Navn; men det kan paavises, at de i det foregaaende saa ofte nævnte Kort af A-Typen virkelig er Kopier af det til Wienertexten hørende Clavuskort. Grundlaget for denne Paavisning har Storm allerede givet i sin Bevisførelse for, at Irenicus' og Schoners Clavusuddrag og A-Kortene havde fælles Udspring, og at disse sidste maatte henføres til Clavus' Tid. Nu, da vi i Stedet for Zamoiskikortet alene har sex A-Kort til vor Disposition og i Stedet for korte Uddrag hele Clavustexten, og vi er klare over, at Nancytexten og dets Kort er et Arbejde for sig, bliver Beviset langt lettere at føre og kan føres saaledes, at Tvivl eller Modsigelse ikke mere er mulig.

Sammenstilles Navnene i Wienertexten med dem paa de sex haandtegnede A-Kort, saaledes som det er sket i Tabellen (Bilag 3), vil man se, at der gennemgaaende er en ganske god Overensstemmelse; man vil ogsaa se, at Kortenes Navne gensidigt supplerer hverandre, saa at deres samlede Navneforraad svarer bedre til Texten end Navnene paa et enkelt af dem. Grunden er naturligvis, at alle Kortene er mere eller mindre ufuldstændige Kopier af en fælles Original. Alligevel bliver der i Texten en Del Navne til overs, som ikke kan paavises paa noget af Kortene; dette er navnlig Tilfældet paa saadanne Steder som Skaane, de danske Øer, Island, Gotland og Norge paa Strækningen Stavanger—Trondhjem, hvor Textens benævnte Lokaliteter ligger saa tæt op ad hverandre, at Udeladelserne paa Kortene tør antages at skyldes Pladsmangel. For andre Egnes Vedkommende er til Gengæld Kortenes Navneforraad fyldigere end Textens; dette gælder navnlig Sverige og Østersøens Kyst fra Stralsund og opover til den svenske Grænse. For Sveriges Vedkommende maa det dog fremhæves, at Navnene langs Kysten i Text og paa Kort næsten ganske dækker hverandre, og at Wienertexten er holdt som en Kystbeskrivelse, der af Byer inde i Landet principmæssigt kun medtager dem, der kan siges at ligge tæt ved Kysten. Paa andre Dele af Kortene svarer Navnene derimod saa godt til Textens, at den oprindelige Samhørighed af Text og Kort synes i høj Grad sandsynlig. At Overensstemmelsen ikke er absolut, bør ikke undre og kan under ingen Omstændigheder tjene som Bevis mod Samhørigheden. Vi maa nemlig dels regne med den Mulighed, at der ved Afkopieringen er tilsat Navne, saaledes som vi saa det var Tilfældet med det

---

[154]) Cfr. *Periplus*, Tavle LII.

oftere omtalte *ducatus elfacie*[155]), dels maa vi erindre, at heller ikke i Clavus' andet Værk (Nancyværket) var Overensstemmelsen mellem Text og Kort, hvad Navne angaar, synderlig nøjagtig.

Noget sikkert Bevis for Samhørigheden giver selv en gennemgaaende Sammenfalden af Navne imidlertid ikke; ti jo bedre Navnene og deres Rækkefølge svarer til Virkeligheden, des svagere bliver Beviset. En fælles Fejl eller Misforstaaelse beviser derfor mere end mange Overensstemmelser. Saadanne fælles Fejl eller karakteristiske Overensstemmelser er der imidlertid mange af; enkelte er det allerede lykkedes Storm ved Hjælp af Uddragene hos Schoner og Irenicus at fremdrage. Af geografiske Fejl fælles for Texten og Kortene kan nævnes: Kolding Nord for Vejle, Plön Nord for Kiel, Vesterås langt Nord for Stockholm, Skara ved Kysten mellem Stockholm og Kalmar, Åhus i Sverige i Stedet for i Skaane, Simrishamn paa Hallands Vestkyst i Stedet for paa Skaanes Østkyst — Fejl, der gaar igen i Nancyværket. Af andre mærkelige Overensstemmelser mellem Texten og Kortene kan nævnes Flodbetegnelserne første Aa, anden Aa osv.[156]) og de Rækker af Navne paa Grønland, Island, Norge Nord for Trondhjem og Gotland, som det hidtil ikke er lykkedes at tyde paa en tilfredsstillende Maade. Da Wienertextens Navne her Navn for Navn kan sidestilles med Kortenes ad hel anden Vej overleverede, kan disse altsaa ikke være saa stærkt fordærvede, som man har antaget, og vi skal senere se, at deres Tydning yder et ganske uimodsigeligt Bevis for Wienertextens og A-Kortenes Samhørighed. Endvidere kan fremhæves Thules Anbringelse som en Ø ved Norges Kyst, hvori Text og Kort stemmer overens, men er i Modstrid med Nancyværket, hvor Thule ikke forekommer, Legenderne om Korset i de vilde Lappers Land, forbi hvilket man ikke maa komme, og om Forbjærget *New* (*Neum*) længst mod Nord paa Grønlands Vestkyst, der er Jordens yderste Grænse.

Endskønt der saaledes ikke lades nogen Tvivl tilbage om, at Wienertexten har hørt sammen med A-Kortenes Original, og de detaljerede Navneundersøgelser i det følgende Kapitel yderligere bekræfter dette, vil vi dog her ligesom ved Nancyværket, ikke mindst af Hensyn til den textkritiske Behandling af Wienertextens Stedsbestemmelser, foretage en systematisk Sammenligning af Text og Kort, dels ved at uddrage Længder og Bredder af Kortene, dels ved at konstruere et Kort efter Texten. Til Uddragning af Længder og Bredder egner Henricus Martellus' Kort (A_1) sig bedst. Medens nemlig de andre Kort af A-Typen er tegnede i Nicolaus Germanus' trapezformige Projektion, er som nævnt A_1 tegnet i Marinus' rektangulære med Breddegraderne afsatte dobbelt saa lange som Længdegraderne. Da denne ældre Projektion maa være anvendt af Clavus ved hans

[155]) Cfr. p. 39.

[156]) A-Kortenes mærkelige Former *fursta, auenas, trediera, fierdena* osv. er, hvad Sammenstillingen med Wienertexten viser (cfr. Tabellen, Bilag 3), simpelt hen Forvanskninger af *første aa, annen aa* osv.

i Nancyhaandskriftet afkopierede Kort, er der Grund til at formode, at ogsaa hans med Wienertexten følgende Kort har været tegnet i denne. A_1 er derfor det eneste af A-Kortene, der ikke er omtegnet i en anden Projektion. Naar man vælger Lokaliteter, for hvilke Textens og Kortenes Navne sikkert kan identificeres, uddrager deres Længder og Bredder af Kortene og sammenligner dem med Wienertextens, viser det sig virkelig ogsaa, at A_1 svarer saa meget bedre til Texten end de andre A-Kort, at Forskellen ikke ene kan skyldes den Omstændighed, at A_1 er en Del større end de andre, hvorved Uddragningsfejlen jo formindskes. I Tabellen har vi derfor kun medtaget en Rubrik for de af A_1 uddragne Længder og Bredder. Deres Sammenligning med Wienertextens giver et særdeles gunstigt Resultat. Man se f. Ex. paa Grønland, hvor den stadige Vexlen af Forbjærg og Flodmunding har gjort det muligt at uddrage Længder og Bredder for næsten alle Wienertextens Lokaliteter. Afvigelsen mellem Text og Kort beløber sig højst til $^1/_2{}^\circ$, overstiger sjældent $^1/_4{}^\circ$ og holder sig i Reglen nede paa $5'$ à $10'$[157]). Hvor Afvigelserne er over $10'$, er i Reglen en Række af Kortets Tal større end Textens eller omvendt, saa at der har fundet en lille Forskydning af et helt Stykke Kystlinie Sted, medens Afstandene mellem de paa hinanden følgende Steder bliver omtrent ens for Text og Kort. Tallene viser, at enhver Tanke om, at de skulde have forskelligt Udspring eller blot være undergaaede en bevidst Bearbejdelse, fuldstændig maa opgives. Et bedre Resultat turde man næppe vente sig, naar Talen er om en Text, som vi kun har i anden eller tredje Haands Afskrifter, og et Kort, som næppe engang er direkte Kopi efter Originalen. Overensstemmelsen er en saadan, at man mellem Textens Talvarianter uden stor Risiko tør vælge den, der ligger nærmest ved det tilsvarende af Kortet uddragne Tal, og at man, hvor der er Tvivl om Identifikationen af Text- og Kortnavnene, kan støtte sig paa Overensstemmelsen i Beliggenheden, saafremt der da ikke bestemt kan paavises en Konfusion fra Forfatterens eller en Afskrivers Side. Korttegningen, der i saadanne Tilfælde er et godt Kontrolmiddel, vil næsten altid vise, at man har grebet rigtigt.

Ved Korttegningen er man ved Wienertexten betydelig heldigere stillet end ved Nancytexten. I Wienertexten mangler der saa godt som ingen Tal, og de er opbevarede i to, hvor Irenicus angiver Længder og Bredder, endogsaa i tre Overleveringer. Wienertextens Angivelser af Forbjærge, Kyster, Bugter og Flodmundinger er dernæst saa righoldige og følger saa tæt efter hverandre, at vi i langt ringere Grad end ved Nancytexten tvinges til Optegning af lange Kystlinier paa fri Haand, og at de faa Tilfælde, hvor en Stedsbestemmelse er forkert i alle Wiener-

[157]) Som Tabellen viser, er Forskellene mellem Textens og Kortets Længder ikke gennemsnitlig dobbelt saa store som Forskellene mellem Bredderne, hvad man maatte vente, fordi Kortets Breddegrader er dobbelt saa store som Længdegraderne. Grunden er, at Længderne kunde uddrages med langt større Sikkerhed end Bredderne, fordi Kortet strækker sig over 2 Sider og paa Grund af Indfalsningen paa Midten har to Knæk med en dyb Fure imellem. Dette er det ogsaa, der har forhindret Fotografen i at faa Kortets midterste Parti ordentlig med (se Reproduktionen i Nordenskiölds *Bidrag till Nordens äldsta kartografi*, Tavle I).

textens Versioner, sikkert kan paavises. Hvor Korttegningen synes at fordre en Korrektion af Tallene, viser det sig ogsaa ofte, at der paa det vedkommende Sted er et Brud paa Breddernes eller Længdernes jævne Stigen eller Aftagen. Korttegningen har vi foretaget efter Texten alene, og det viste sig, at fem Korrektioner var nødvendige; Sammenligning med A-Kortene, som vi for at undgaa ubevidste Tilsnigelser først foretog efter Korttegningens Fuldendelse, viste, at Korrektionerne havde Hjemmel i Kortene. De er følgende:

1. *Primus sinus Pruscie* lægger Texten paa 55° ø. L.; vi retter til 57° ø. L. Længdetallenes Række i Omegnen af denne Kystbestemmelse er 54° 30′ — 55° 0′ — 55° 40′ — 56° 0′ (Variant 55° 0′) — **55° 0′** — 57° 50′ — 58° 30′ — 59° 20′ og viser tydeligt et Brud, som bortfalder, naar 55° rettes til 57°. Ved Korttegningen giver 55° en Odde i Stedet for en Bugt (se Pilens Udgangspunkt). Korrigeres til 57°, faas derimod Bugten. Korrektionen har Hjemmel i A-Kortene, der netop under 57° ø. L. har en *primus sinus Prussie.*

2. *Secundus sinus* Nord for *Arosia* (Vesterås) lægger Texten paa 54° 20′, hvorved Bugten kommer til at ligge nede i Tyskland. Vi retter til 64° 20′, hvorved Bruddet i Rækken 64° 30′ — **54° 20′** — 64° 20′ — 64° 0′ bortfalder.

3. *Femthe aa fluuii ostia* Nord for Kalmar lægger Texten paa 62° 25′ n. Br.; vi retter til 61° 25′, hvorved Bruddet i Rækken 62° 5′ — 61° 40′ — 61° 30′ — **62° 25′** — 61° 15′ — 61° 5′ — 61° 0′ bortfalder. Ved Korttegningen vilde 62° 25′ give en dyb smal Fjord, som vred sig 1° mod Nord ind mellem to tæt ved hinanden liggende Bugter (se Pilen). Korrektionen 61° 25′ giver derimod en Kystlinie ganske som A_1-Kortets, der har en Flodmunding paa ca. 61° 30′ n. Br. At denne Flod paa Kortet har Navnet *seta fluuius,* medens der ikke findes nogen *femthe aa*, skyldes blot, at dette sidste Navn er faldet bort og Navnet *seta* rykket en Plads op.

4. *Falsterbode reef* og *Falsterbod emporium* lægger Texten begge paa 59° n. Br. Med denne Bredde kommer Revet til at gaa ind i Landet som en Fjord, Markedet til at ligge Nord for de efterfølgende Byer Skanør og Malmø, Skanør til at danne en Pynt (se Pilene), hvilket er meningsløst. Korrigerer man 59° til 58°, hvilket vilde være det naturligste, kan Korttegningen fuldføres, men denne Korrektion har ingen Hjemmel i A-Kortene, der lægger Sveriges Sydpunkt paa 58° 30′ à 58° 45′ n. Br. Det rimeligste er derfor at korrigere 59° til 58° 30′ og antage ikke en Afskriverfejl, men en lignende Konfusion i Uddragningen af Bredder som dem, vi kunde paavise, at Clavus har begaaet i Nancytexten [158]).

5. Øen Taasing (*bhasind* W, *basind* V) lægger Texten paa 40° 55′ ø. L. og 57° 20′ n. Br., hvorved Øen kommer til at ligge midt paa Fyen. Naar Hensyn tages til den virkelige Beliggenhed og den ganske korrekte Anbringelse i Nancytexten (se det efter denne konstruerede Kort), maa Længden anses for rigtig, idet Wienertexten lægger Svendborg paa 40° 50′ ø. L. Det er altsaa Bredden, der maa rettes. Men at forudsætte en Afskriverfejl og korrigere til 56° 20′ er umuligt, da Øen derved kommer til at ligge paa Langeland. Vi nødes derfor til at korrigere til 56° 50′, hvorved Øen kommer til at ligge, som den skal, mellem Svendborg og Langeland, ganske som den ligger baade paa A-Kortene og Nancykortet. Denne absolut nødvendige Korrektion paa $^1/_2$° nøder os til atter at forudsætte en Konfusion fra Clavus' Side ved Uddragningen af Bredden.

Det sidste Tilfælde tvinger os til om Wienertexten ligesom om Nancytexten at antage, at den er forfattet som Følgeblad til et Kort, for Wienertextens Vedkommende altsaa til A-Kortenes

[158]) Cfr. p. 27.

Original, idet Textens Stedsbestemmelser maa være uddragne af Kortet. Jo længere Undersøgelsen skrider frem, des flere Beviser faar vi i Hænde for, at det netop er paa denne Maade, Clavus' Texter er blevne til. De i de ovennævnte Tilfælde 1—3 nødvendige Korrektioner kunde godt forklares som Afskriverfejl, der da maatte være begaaede i en Afskrift, der ligger til Grund for begge Wienerhaandskrifterne, men det er ligesaa rimeligt, at her foreligger Uddragningsfejl, begaaede af Clavus selv. I vor Restitution af Wienertexten lader vi derfor ogsaa de forkerte Tal staa i alle de ovennævnte Tilfælde.

Det ligger nu nær for at undersøge, om der ikke skulde være andre Tilfælde, hvor Sammenligningen mellem det konstruerede Kort og A-Kortene maa lade en formode, at lignende Uddragningsfejl har fundet Sted. Følgende tre Tilfælde kommer her i Betragtning.

1. *Annen aa fluuii ostia* Nord for Ystad lægger Texten paa 48° 20′ ø. L. Naar man antager en Fejl paa 1° og retter til 49° 20′, forsvinder Bruddet i Rækken 51° 35′ — 50° 30′ — 50° 5′ — **48° 20′** — 49° 0′ — 48° 25′ — 47° 40′, og vi undgaar at tegne en dyb Fjord (se Pilen), som ingen Hjemmel har i A-Kortene.

2. *Borghsznes* paa Sjælland mellem Vordingborg og Køge lægger Texten paa 47° 0′ ø. L. Korttegningen giver da for Næsset en meget lang Odde ud i Østersøen helt Syd om Øen Falster. Naar man korrigerede til 46° 0′ ø. L., vilde Misforholdet kunne forklares som Afskriverfejl. A-Kortene viser dog, at der snarere maa antages en Uddragningsfejl paa $1^1/_2$°, 47° 0′ for 45° 30′.

3. *Holbekz* paa Sjælland lægger W paa 44° 0′ ø. L. — i V mangler denne Lokalitet. Det efterfølgende *Holbekh uilla* lader en antage, at Genitivformen *Holbekz* maa opfattes som Begyndelsen til *Holbekz nes* eller *Holbekz houedh.* Benyttes 44° 0′, kommer hele den nordvestlige Del af Sjælland til at mangle (se Pilen). Ved Antagelsen af Uddragningsfejlen 43° 0′ for 44° 0′ forsvinder Misforholdet, og A-Kortenes rigtige Form for Sjælland kommer frem.

Anm. Ved *Kyl ciuitas,* som Texten lægger paa 56° 5′ n. Br., medens den forangaaende «nordre Havn» er paa 56° 30′ og den efterfølgende «søndre Havn» paa 56° 20′, er det næppe muligt at gennemføre Tegningen. Om her foreligger en Afskriverfejl 56° 5′ for 56° 25′ eller en Uddragningsfejl 56° 5′ for 56° 35′, lader sig ikke afgøre. At en af Delene maa være Tilfældet, viser A-Kortene.

I de her anførte Tilfælde har vi, skønt Korrektionen ikke som i de tidligere nævnte er absolut nødvendig, gennemført Korttegningen med de korrigerede og ikke med Textens Tal. Pilene viser atter her Korrektionerne. I den restituerede Wienertext har vi som ovenfor bibeholdt Haandskrifternes Tal trods Uoverensstemmelsen med A-Kortene.

Sammenligner vi nu A-Kortene med det konstruerede Kort, viser det sig, at Korttypen helt igennem er den samme, og at Kystlinierne svarer forbavsende godt til hinanden. Landenes indbyrdes Beliggenhed, Ejendommeligheder som Havforbindelsen mellem Østersøen og Nordhavet, Norges, Islands og Jyllands mærkelige Form og det for A-Typen ejendommelig rigtige Grønland viser den fuldstændigste Overensstemmelse. Og ikke blot i de store Træk, men ogsaa i Enkeltheder er Overensstemmelsen overvejende. Først ved en nøjere Undersøgelse viser Ulighederne sig. Vi skal her fremhæve de vigtigste.

Man savner paa det konstruerede Kort en Del af A-Kortenes Øer. Som oftest ligger dette i, at Wienertexten nøjes med at nævne Antallet af de til hvert Land hørende Øer uden at angive deres Beliggenhed. De kunde derfor ikke afsættes paa det konstruerede Kort, og ved

denne Mangel forandres Karakteren af den skandinaviske Halvø, Grønland og Island betydeligt. Tabellen viser dog, at Antallet af Øerne paa A-Kortene stemmer taaleligt med Wienertextens Angivelser. Af benævnte Øer savnes paa det konstruerede Kort Øsel, Tønsberg, Thule, Helgeland (*holrelant*) og *magarester* (Magerø?)[159]). Af disse er Øsel i Wienertexten den ene af de syv Smaaøer (*insulæ ignobiles*), som hører til Livland. Tønsberg nævnes vel i Wienertexten, men uden forklarende Tillæg. Hvad der i Texten siges om Thule, passer ganske til Anbringelsen paa A-Kortene, men Stedsbestemmelser mangler. Helgeland og Magerø endelig nævnes ikke i Texten. En direkte Modstrid mellem A-Kortene og det konstruerede Kort finder Sted ved Øen Baagø. A-Kortene lægger den Nord for Fyen, Wienertextens Tal derimod midt ude i Nordsøen[160]), saa at her finder en lignende Uoverensstemmelse Sted som ved Øen *Vdhenskaun* i Nancyværket.

En ret iøjnefaldende Afvigelse fra A-Kortene fremviser det konstruerede Kort ved at mangle Landforbindelsen mellem Lapmarken og Grønland. At A-Kortene her virkelig gengiver Clavus' Opfattelse, skal senere vises. Da Wienertexten imidlertid ingen Stedsbestemmelser giver for denne ogsaa paa A-Kortene navnløse Kyst, har den ikke kunnet medtages ved Korttegningen. Naar derimod paa nogle af A-Kortene Navnene paa Grønlands Østkyst strækker sig langt højere mod Nord end paa det konstruerede Kort, skyldes dette, som vi allerede har set[161]), Kopisternes, navnlig Nicolaus Germanus' Trang til at udfylde den nøgne Kyststrækning.

En tom Kystlinie fremkommer paa det konstruerede Kort i Nordnorge, hvor Wienertexten mangler to af A-Kortenes Navne. Om Manglen skyldes Clavus eller en Afskriver, kan naturligvis ikke afgøres.

Den mest gennemgribende Uoverensstemmelse finder Sted paa Østersøkysten mellem Stralsund og Sverige og i det indre af den skandinaviske Halvø, hvor A-Kortene har talrige Byer og adskillige Indsøer, som Texten ikke kender. Om disse Forskelligheder skyldes et Princip fra Clavus' Side eller har andre Aarsager, kan først afgøres samtidigt med Spørgsmaalet om hans Kilder og om Omfanget af Kopisternes Bearbejdelse af det originale A-Kort.

I Spørgsmaalet om A-Kortenes og Wienertextens Samhørighed spiller de her fremdragne, delvis endog kun tilsyneladende Uoverensstemmelser ingen Rolle overfor de talrige og gennemgribende Overensstemmelser. De viser kun, at A-Kortene, som de foreligger, ikke kan være lavede efter Wienertexten, og at denne, af hvis mange beskrivende Legender der kun findes Spor paa Kortene, ikke af ukyndig Haand er lavet efter Kortene som f. Ex. Regers Textindskud i Ulmerudgaven 1486 efter det trykte B-Kort. Forholdet mellem Wienertexten og A-Kortenes Original maa opfattes som analogt med Forholdet mellem Nancytexten og Nancykortet: en Del af det Stof, Forfatteren har villet meddele, har han fundet det formaalstjenligt at give kun paa Kortet, andet kun i Texten. Tagne hver for sig gengiver Kort og Text derfor kun ufuldstændigt det, Forfatteren har villet yde:

---

[159]) Kortene har *iuagarester* eller *uiagarester*, saa at det er meget tvivlsomt, om denne Ø, som Storm mener, er Magerø; cfr. *Ymer* 1891, p. 20.

[160]) Det er sikkert Tallene i Wienertexten, der her er helt forkerte; thi efter Pladsen i Wienertexten skulde Øen som paa Kortet ligge Nord for Fyen.

[161]) Cfr. p. 44.

en saa vidt det stod til ham fuldstændig kartografisk og beskrivende Skildring af Norden (cfr. Wienertextens Indledningsord); og ligesom i Nancyværket fremkommer denne kun, naar Kort og Text tages under ét som et samlet Hele. Dog maa det hævdes, at Kortet for Forfatteren har været det principale, at det er paa Grundlag af og som Supplement til dette, at Texten er blevet til, og at dennes Stedsbestemmelser er ganske afhængige af Kortets. Den oprindelige Samhørighed af Wienertexten og A-Kortenes Original, som nu antagelig er hævet over enhver Tvivl, godtgør til fulde Rigtigheden af Storms energiske Paastand, at A-Kortene var Danskeren Claudius Clavus' Arbejde, en Paastand, der for saa vidt har Medhold i Kortene selv, som disse jo fremviser en helt igennem dansk Sprogform fra det 15de eller Slutningen af det 14de Aarhundrede.

Vi kan hermed afslutte den første Del af vore Undersøgelser, hvis Formaal var at udrede Sammenhængen mellem de Kilder, i hvilke Clavus' Arbejder er opbevarede, og skal kort rekapitulere Hovedresultaterne af denne Udredning.

Det er paavist, at Nancyværket er en Afskrift af et Arbejde, Clavus forfattede i Italien, at Afskriften for Textens Vedkommende er fuldstændig, og at Kortet vel har et mindre Format, men iøvrigt omfatter samme Omraade som Originalen. At dette Værk ikke har andet at gøre med de andre Clavusoverleveringer, end at Forfatteren er den samme, har Undersøgelserne paa mange Maader lagt klart for Dagen.

Om Clavus' andet Værk har vi vist, at det som Nancyværket oprindelig maa have bestaaet af et Kort (A-Kortenes Original) med ledsagende Text (Wienertexten).

For nu at anskueliggøre Overleveringernes Sammenhæng og Historie har vi opstillet en Stamtavle over begge Clavus' Arbejder. Stamtavlen over Nancyværket, hvis Original vi kalder C_1, er ligesaa enkel, som den over det yngre Værk (dets Original kalder vi C_2) er indviklet og vidtløftig. Dette yngre Værks Text og Kort er tidligt blevet skilte fra hinanden, eller rettere vi kender kun Værket gennem Kopier af Text for sig og Kort for sig, der til forskellig Tid er komne henholdsvis til Tyskland og Italien. Undersøgelsen af Nicolaus Germanus' og Henricus Martellus' Ptolemæushaandskrifter godtgør, at der ca. 1470 maa være kommet en Kopi af Kortet uden ledsagende Text til Norditalien. Denne hidtil ikke fundne første Kopi er i Stamtavlen betegnet ved (A). Fra den skriver sig de haandtegnede Kort A_1—A_6 og de ældre Kort B_1—B_3 af den ved Nicolaus Germanus dannede B-Type, dog saaledes at flere af disse Kort, som Stamtavlen viser, har laant fra hverandre. Det sidste af disse italienske Kort B_3 vandrede

Nord paa til Tyskland og dannede her Grundlaget for de trykte B-Kort i Ulmerudgaverne 1482 og 1486, fra hvilke ikke blot de mange nyere Kort af B-Typen, men ogsaa Regers Textindskud (Stamtavlens R) i Udgaven 1486 skriver sig.

Først i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede naaede Texten, dog uden det tilhørende Kort, til Tyskland. Alle Textoverleveringerne synes nemlig at kunne henføres til en og samme temmelig sene og stærkt fordærvede Afskrift, og efter hvad vi har paavist, tør det antages, at det er Johannes Virdung fra Hasfurt, der under sit Ophold i Danmark har taget denne Afskrift og skaffet de tyske Geografer den i Hænde. I Stamtavlen har vi derfor betegnet denne tabte første Afskrift ved (H). Af den har, uafhængigt af hinanden, Schoner 1515 og Irenicus 1518 gjort Uddrag, medens Vögelin noget senere (omkring 1525) og en ukendt Wienergeograf kort efter 1529, ogsaa indbyrdes uafhængigt, har skrevet den af (cfr. Stamtavlens S, I, V, W). Hos Schoner gør sig det mærkelige Forhold gældende, at Clavus' Text her mødes og kombineres med den fordærvede Korttype, som Nicolaus Germanus dannede paa Grundlag af Clavus' langt tidligere til Norditalien overførte Kort.

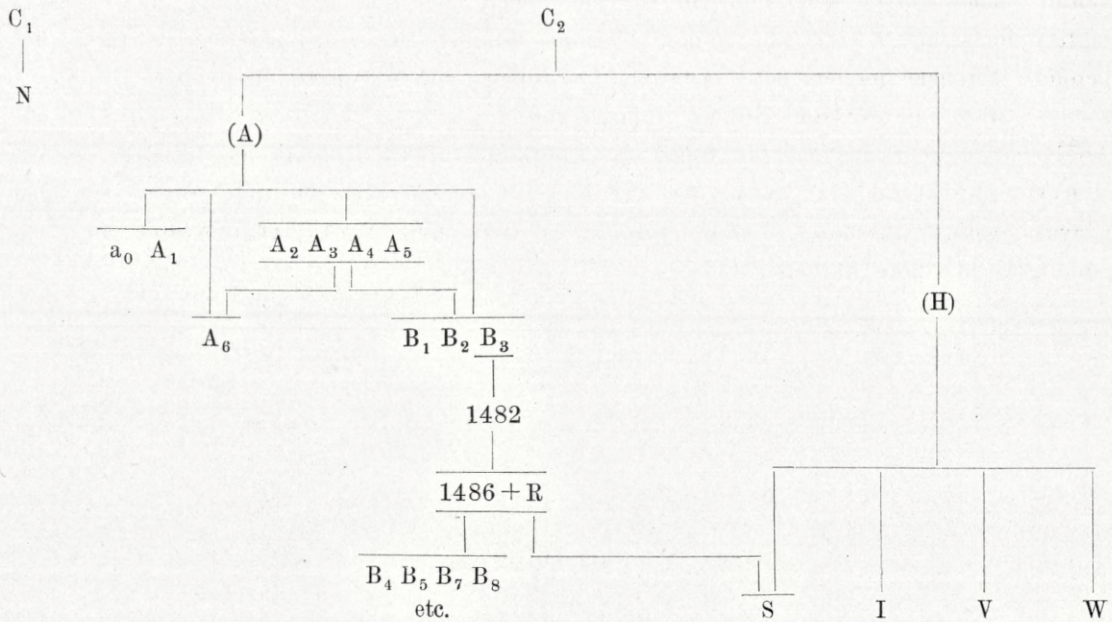

Endnu frembyder sig det Spørgsmaal, hvilket af de to Værker der er ældst. Den nøjere Undersøgelse af Værkernes Indhold vil ikke lade nogen Tvivl tilbage herom, men allerede af rent ydre Grunde kan det fastslaas, at Nancyværket er det ældste.

Ved Hjælp af de Noter, som Kardinal Fillastre lod føje til Nancyhaandskriftets Ptolemæuskort, paaviser Storm aldeles uimodsigeligt[162]), at Kardinalen lærte Clavus' i Nancyhaandskriftet opbevarede Arbejde at kende under sit Ophold i Italien 1427. Altsaa maa dette Arbejde nødvendigvis være forfattet senest Aar 1427. Wienertexten derimod maa være forfattet efter Aar 1425; ti den nævner, at der dette Aar blev fundet Guld ved et Forbjærg paa Skaanes Vestkyst. Nogen Tid vilde det tage for Meddelelsen om dette Fund at naa til Italien, og da Fillastre ikke selv har kendt Clavus, men faaet hans Værk gennem Mellemmænd, tør det næppe forudsættes, at Nancyværket blev til i samme Aar, Kardinalen fik det i Hænde. Altsaa er der kun to Muligheder, enten maa Nancytexten være ældre end Wienertexten, eller ogsaa er de begge forfattede i Italien Aar 1426. Med den sidste Mulighed tør man imidlertid ikke regne. Værkerne er trods alt saa forskellige, deres Længde- og Breddebestemmelser saa afvigende og de kartografiske Billeder, de giver af Norden, hinanden saa ulige, at de ikke kan være forfattede af en og samme Mand ganske samtidigt. Ingen vilde heller falde paa paa ên Gang at forfatte to faktisk forskellige Værker om nøjagtigt samme Emne. Der maa ligge en kortere eller længere Aarrække mellem deres Affattelse, og altsaa er Nancyværket det ældste.

Hvad iøvrigt Nancyværkets Affattelsestid angaar, har vi intet at føje til Storms Angivelse, at det maa være forfattet i Italien efter Aar 1413 (Landskronas Anlæggelsesaar), snarest vel omkring Aar 1424, det Aar Poggio omtaler, at han har truffet den med Clavus identiske *Nicolaus Gothus* i Rom[163]). Det yngre Værks Affattelsestid falder da rimeligvis adskillige Aar efter 1425.

---

[162]) Cfr. *Ymer* 1889, p. 136.
[163]) Cfr. *Ymer* 1891, p. 17—18.

II.

Værkernes Indhold, Kilder og Betydning.

Kapitel 6.

Stednavnene hos Clavus.

Efter at vi i de foregaaende Afsnit har søgt at paavise den indbyrdes Sammenhæng mellem de forskellige Overleveringer af Clavus' Arbejder, skal vi i de nu følgende se nøjere paa disse Arbejders Indhold, deres Værdi og Betydning, gøre Rede for de to Værkers Forhold til hinanden og paavise, hvilke Kilder Forfatteren har benyttet. En nødvendig Forudsætning for en indgaaende Behandling af disse Spørgsmaal er imidlertid Forstaaelsen af de Claviske Stednavne. For Nancyværkets Vedkommende maa Storms Udgave anses for afsluttende; hvad vi yderligere har at tilføje, indskrænker sig til spredte Bemærkninger hist og her og angaar mindre Enkeltheder end Helheden i Nancytextens Nordensbeskrivelse. For os gælder det først og fremmest om at skaffe Klarhed over Navnene i Clavus' andet Værk: den nyfundne Wienertext og de tilhørende A-Kort. At der ved denne Undersøgelse vil møde os mange Vanskeligheder, er allerede paa Forhaand indlysende; ti da Wienertexten kun foreligger i sene Afskrifter ved Udlændinge, der ganske manglede Kendskab til de nordiske Sprog, er dens Stednavne naturligvis fordærvede i ikke ringe Grad. Paa den anden Side danner de tilhørende A-Kort, saa vidt vi har kunnet se, en Overlevering, der, hvad Navnene angaar, ikke blot er ufuldstændig, men ogsaa stærkt fordærvet, og hertil kommer saa det ejendommelige Forhold, at Texten og Kortene tidligt er blevet skilte, saa at Textnavne og Kortnavne har gennemgaaet Forvanskningsprocesser ganske uafhængigt af hinanden. Navne, som i Virkeligheden intet har med hinanden at gøre, kan derved i Text og paa Kort have faaet en tilfældig Lighed, og omvendt kan Navne, der i Virkeligheden er identiske, være blevet forvanskede i saa vidt forskellige Retninger, at man ofte vilde have svært ved at tro paa den oprindelige Samhørighed, om man ikke Trin for Trin kunde følge Fordærvelsen. *Skálholt* paa Island har — for at tage et Exempel — utvivlsomt i Originalen haft Formen *Scalotensis ciuitas*; i Wienertexten er Navnet blevet forvansket til *Stiolocēn ciuitas* og *Snolocēn ciuitas*, paa Kortene har det gennemløbet alle Grader af Forvanskning: *stålo*, *steloch*, *stelōtk*, *stelonch*, *slelonsk*, *nelōnick*, indtil Fordærvelsen kulminerer i Ulmerudgaven 1486's Text med Formen *Nelsnick*. Kan Sammenstillingen mellem Textens og Kortenes Navne ikke klarlægge den Art Forvanskninger efter et uigendriveligt Princip, er

man udsat for at begaa de samme Fejl, som tidligere Fortolkere uforskyldt har begaaet, idet de, benyttende sig af Lydligheden med virkelige Stednavne, opfattede Navne, der faktisk blot er forskelligartede Forvanskninger af et og samme, som to vidt forskellige Lokaliteter. I det her foreliggende Tilfælde antager f. Ex. Bredsdorff, at *Slelocth* (Zenikortet) muligt kan være *Steinsholt*, Ólafur Davíðsson, at Ulmerudgavens *uelõ nist* (ɔ: *nelõnick*) er *Vallanes*.

En flygtig Sammenligning af de forskellige Kortkopier indbyrdes viser Forvanskninger af en anden Art. Paa Grund af den ofte ringe Plads er ikke saa sjældent to Navne løbne sammen til ét eller ét Navn blevet spaltet i to. Hvad der har fundet Sted i hvert enkelt Tilfælde, er det næppe muligt at konstatere ud fra Kortene selv; ogsaa her maa Sammenstillingen med Texten bringe paa Sporet. Den Art Forvanskninger er der Grund til at formode har fundet Sted, naar f. Ex. paa Island A_4 har *os* og *hos* mod A_1 *hosos*, A_2—A_5 *t(h)ir* og *hos* mod *tirchos* eller *tirhos* paa B_1—B_3 og i Ulmerudgaven, eller naar paa Sjælland *nardi-amb'g* i Ulmerudgaven 1486 er bleven til *Nardi* og *Ansig*.

En sikker og paalidelig Sammenstilling af Textens og Kortenes Navneformer, saa at man paa dette Grundlag med Udsigt til noget Resultat tør vove en Tolkning, kan af disse Grunde næppe bygges alene paa en mere eller mindre tilsyneladende lydlig eller bogstavret Overensstemmelse. Da nu imidlertid Wienertexten og A-Kortene utvivlsomt har hørt sammen, og der tilmed er Grund til at antage, at Texten er blevet til ved Uddragning af de langs det tabte Originalkorts Kyster liggende geografiske Lokaliteter, saa bliver Navnenes Rækkefølge i Text og paa Kort uden Tvivl det sikreste Grundlag for Angivelsen af deres Samhørighed. Absolut afgørende virker dette Kriterium imidlertid ikke, da Navnemængden paa Kort og i Text sjældent dækker hinanden fuldstændigt; men det siger saa meget, at to Navne, der følger efter hinanden i Texten, ogsaa skal følge efter hinanden paa Kortene. Kun hvor de forskellige A-Kort er i Modstrid med hinanden, tør der afviges fra dette Princip. Overholdes det, maa iøvrigt Navnesammenstillingen foretages — foruden efter Lydligheden — efter den geografiske Beliggenhed og efter Lokaliteternes Art, ɔ: Sammenstillingen maa foretages saaledes, at Textens efter Originalkortet uddragne Stedsbestemmelser saa vidt muligt skal svare til de Længder og Bredder, vi kan uddrage af de Kopier af Originalkortet, som er opbevarede, og Flodnavn paa Kortet skal svare til Flodnavn i Texten, Bynavn til Bynavn, o. s. v. Selvfølgelig er A_1, det eneste af A-Kortene, der ikke er omtegnet i Nicolaus Germanus' Projektion, det, der i denne Henseende tør benyttes med størst Chance for at give et paalideligt Resultat. Gaar man frem paa denne Maade, er der kun meget faa Tilfælde, hvor der lades Tvivl tilbage om, hvilke Textnavne og Kortnavne der hører sammen; derimod er det ikke saa sjældent, at de identificerede Navne er hinanden vidt forskellige; vi kan som Exempler nævne *tornborg* og *colesing*, *grintz* og *archius*, *manh* og *naf*, *eeynth* og *hien*, *heyde* og *ceum* eller *crui* (Zenikortets *trin*); at Sammenstillingen næsten altid er rigtig, er der alligevel ingen Tvivl om; de Principper,

den hviler paa, er de eneste, der kan føre til Maalet, og den paa Grundlag af Sammenstillingen foretagne Tolkning yder saa ofte paa den besynderligste Maade Garanti for Sammenstillingens Rigtighed, at Tvivlene maa forsvinde. Det er Resultatet af denne Identifikation af Text- og Kortnavne, vi meddeler i den som Bilag tilføjede Tabel, og vi skal nu paa Grundlag af det i denne givne Materiale gaa over til Navnenes Tolkning.

Sammenligner man Navneforraadet i Nancytexten med Navneforraadet i Wienertexten og paa A-Kortene, vil man ikke kunne undgaa at lægge Mærke til, at dette er langt rigere end hint; men man vil tillige se, at Rigdommen og Fattigdommen staar i et ganske eget Forhold til hinanden. Hvad Have, Landskaber, Byer og Øer angaar, er Navneforraadet omtrent det samme i de to Værker; der findes vel i Wienertexten og paa A-Kortene Navne, som ikke findes i Nancytexten, og omvendt; men de for hvert Værk særlige er i Almindelighed let forstaaelige og gennemgaaende lidet forvanskede. Hvad derimod Forbjærge, Bugter og Floder angaar, er Forskellen iøjnefaldende. Nancytexten beskriver Kysterne med deres Forbjærge og Bugter paa Ptolemæisk Vis i almindelige Vendinger som: *meridionalis lateris descripcio*, *prima eius extensio*, *post extensionem primam extensio*, *que deinde subscribitur*, *que ad ortum flectitur*, — *primum*, *secundum* o. s. v. *promontorium et eius sinus*, *et quod in dorso eius est uersus occidentem* o. l. Wienertexten benytter sig ganske vist ogsaa af Betegnelser som *primus sinus*, *primum littus*, *primum promontorium*; men medens de i Nancytexten navnlig er stærkt fremtrædende i Sverige, Norge, paa Island og i Grønland, har Wienertexten og A-Kortene netop paa disse Steder et helt andet Udseende. I Sverige vexler her latinske Talord for Forbjærge med danske for Floder, i Norge, paa Island og i Grønland samt paa Gotland er de latinske beskrivende Udtryk i Ptolemæus' Stil ganske forsvundne og erstattede med bestemte Navne. Disse har man hidtil altid opfattet som Navne paa virkelige Forbjærge og Floder, og det maa indrømmes, at paa Forhaand vilde det være urimeligt at forstaa dem paa anden Maade.

Men netop disse Navnes Tolkning som henholdsvis norske, islandske, grønlandske og gotlandske Stednavne har altid voldt uovervindelige Vanskeligheder, og medens man skulde tro, at det stedse voxende Materiale maatte have bragt større Klarhed, har dette saa langt fra været Tilfældet, at snarere det omvendte maa siges at have fundet Sted.

Medens Ed. Erslev[164]) holdt sig til Tydningen af de danske Navne, er H. P. Eggers, H. F. J. Estrup, Zahrtmann, I. H. Bredsdorff, Joachim Lelewel, Nordenskiöld og Japetus Steenstrup[165]) ved deres Studier over Zenikortet komne

[164]) Erslev. *Jylland*, p. 139.

[165]) H. P. Eggers. *Om Grønlands Østerbygds sande Beliggenhed. Det kgl. danske Landhuusholdnings-Selskabs Skrifter* IV, Kbhvn. 1794, p. 239 ff. (om Navnene p. 313 ff.). — H. F. J. Estrup. *Nogle Bemærkninger angaaende Grønlands Østerbygd. Det skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter* XX, Kbhvn.

ind paa de paa dette optagne islandske og grønlandske Clavusnavne og har til Dels sammenstillet dem med de tilsvarende paa det trykte B-Kort. Lelewel kommer ved at behandle B-Kortet i dets Helhed ogsaa ind paa Tolkningen af de uforstaaelige norske og gotlandske Navne. De gotlandske har ogsaa G. Lindstrøm[166]) søgt at tyde, og de islandske Navne paa en Række gamle Kort, deriblandt adskillige Claviske, har Ólafur Davíðsson[167]) behandlet. Alene den Omstændighed, at næppe to af de nævnte Forskere tolker samme Navn paa samme Maade, maa vække Tvivl om Resultaternes Rigtighed, og de har da heller ikke vundet Bifald hos de senere Forfattere, der mere eller mindre indgaaende har beskæftiget sig med Spørgsmaalet: Storm, Thoroddsen, Hans Hildebrand, Ahlenius, Oscar Brenner, Jos. Fischer og F. W. Lucas. Der er for os en særlig Grund til at nævne disse Mænd, ti deres Tavshed har været os mere lærerig end hines Resultater; den har nemlig hos os styrket den Opfattelse, at ad de hidtil betraadte Veje naaede man ingen tilfredsstillende Forstaaelse. Naar vi i vor følgende Undersøgelse kommer til at kuldkaste de Resultater, de ældre Forfattere mente at have vundet, har vi dog til fulde Erkendelsen af, hvilke Vanskeligheder de har haft at kæmpe med, og hvor langt heldigere vi er stillede. I Stedet for et enkelt, sent og unøjagtigt Kort foreligger nu et omfattende Kortmateriale, hvis ældre og yngre Bestanddele det er lykkedes at udskille, og hvis indre Sammenhæng har kunnet bestemmes; medens man tidligere ganske savnede en Texts korrigerende Støtte, har man nu i Wienertexten et ypperligt Korrektiv, saa meget ypperligere, som Text er overleveret uafhængigt af Kort, og det altsaa er sandsynligt, at Fejl paa Kortene kan være undgaaede i Texten og omvendt. Man tør roligt paastaa, at uden Wienertexten vilde ethvert Fortolkningsforsøg strande og blive ørkesløst. For et enkelt Lands Vedkommende, nemlig Island, synes den tilmed at give os et Vink, som peger i en ganske bestemt Retning. Vi skal derfor begynde vore Tolkningsforsøg med dette Land.

Island.

Mellem Grønlands- og Islandsbeskrivelsen staar der i Wienertexten umiddelbart foran Ordene *Descripcio Yslandie meridionalis* en Notits, hvis Forstaaelse aabenbart er af betydelig Vigtighed. Prof. Traube i München har velvilligst læst Stedet for os saaledes:

1824, p. 243 ff. — Zahrtmann. *l. c.* (cfr. Note 48), p. 1 ff. — I. H. Bredsdorff. *Om det ældste bekjendte Kort over Grønland. Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* III, Kbhvn. 1836, p. 193—211. — Samme. *Brødrene Zenos Reiser. Grønlands hist. Mindesmærker* III, Kbhvn. 1845, p. 529 ff. — Lelewel. *Géographie du moyen âge* IV, Breslau 1852, p. 79 ff. — A. E. Nordenskiöld. *Om bröderna Zenos resor. Studier och forskningar*, Stockh. 1883, p. 1 ff. — Japetus Steenstrup. *Zeniernes Rejser i Norden. Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie*, Kbhvn. 1883, p. 136 ff.

[166]) G. Lindstrøm. *Anteckningar om Gotlands medeltid* I, Stockh. 1892, p. 56 ff.

[167]) Ó. Davíðsson. *Um Landfræðissögu Íslands. Tímarit hins íslenzka bókmenntafjelags* XIV, Reykjavík 1893, p. 136 ff.

Nota: ista nomina sicut Oos sunt nomina litterarum gotticarum (W; *Gothorum* V) *et non locorum. Litteræ gotticæ* var hos det 16de og 17de Aarhundredes Lærde en Betegnelse for Runebogstaver — saaledes kalder Olaus Magnus Runealfabetet *alphabetum Gothicum*, og Titlen paa en af Ole Worms Bøger om dette Emne lyder: *Runir seu danica literatura antiquissima vulgo Gothica dicta.* Notitsen maa da gengives saaledes: Mærk: Navnene her, som f. Ex. *Oos*, er Navne paa Runebogstaver og ikke Stednavne. Notitsen giver altsaa en Forklaring af visse Navne i Texten, og som den staar, maa den referere sig enten til Grønland eller muligvis til Island. Paa de grønlandske Navne passer den nu ikke — her findes heller intet Navn som det omtalte *Oos*; men ser man paa de islandske, vil man blandt de første finde *eos* (Kortenes *os*), og en nærmere Undersøgelse vil vise, at største Delen af dem — naturligvis med Undtagelse af «Bynavnene» Hólar og Skálholt — virkelig er de kendte nordiske Runenavne, til Dels i en noget forvansket Skikkelse. Anbringelsen af Notitsen foran Island synes derfor, særlig da Ordet *iste* anvendes, mindre naturlig, og vi er af den Grund tilbøjelige til at tro, at den er en Randnote, der ved en Afskrivers Uagtsomhed er indkommet i Texten. Om denne Randnote skyldes Clavus selv, synes os at kunne være Tvivl underkastet; ti, som vi skal se, er de islandske Navne ikke de eneste, der ikke er virkelige Stednavne. Snarere skulde vi derfor være tilbøjelige til at tro, at Notitsen er tilføjet af en Læser, der har forstaaet dette Opkaldelsessystem, men ikke de andre; i hvert Fald er den utvivlsomt tilføjet i Norden.

De nordiske Runenavne foreligger bl. a. i et gammelt norsk Runedigt fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede og i islandske Runerim fra omtrent samme Tid. De er udgivne af Kr. Kålund i *Småstykker udg. af Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur*, Kbhvn. 1885, p. 100 ff., og af Wimmer i *Die Runenschrift*, Berlin 1887, p. 275 ff. Her gives imidlertid Runenavnene med normaliseret Ortografi, og vi har derfor for at danne os et Begreb om de forskellige Skrivemaader med Kålunds Kataloger[168]) som Vejledere gennemgaaet en Del haandskrevne Kilder, nemlig Haandskrifterne A. M. 136, 4 (15de Aarhundredes Slutning), A. M. 723a, 4 (17de Aarhundrede), Thottske Samling 1030, 4 (skrevet 1775), 477, 8 (18de Aarhundrede), Ny kgl. Saml. 1093 fol. (18de Aarhundrede), samt Jón Ólafssons haandskrevne *Runologia*, ligesom vi har konfereret Ole Worms ovenfor nævnte Værk[169]); men alt uden noget væsentlig nyt Udbytte for vort Formaal. Vi faar da:

eos fl. ost. (i Notitsen *oos*), A_4 og B_3 *os* = *oos* (*óss*), Navn paa ą (o)-Runen ᚬ (ᛅ).
laycher fl. ost. = *laugur* (*logr*), Navn paa l-Runen ᛚ.

---

[168]) *Katalog over den arnamagnæanske håndskriftsamling* I—II, Kbhvn. 1889—1894; *Katalog over de oldnorsk—islandske håndskrifter i det store kgl. bibliotek*, Kbhvn. 1900.

[169]) Olaus Wormius. ᚱᚢᚾᚬᚱ *s. Danica literatura antiquissima*, Hafn. 1636, p. 90; cfr. Arngrímur Jónsson. *Crymogaea sive Rerum Islandicarum libri III*, Hamb. s. a. [1609], p. 24.

tim prom., A_1 *thyr*, A_3 og A_6 *thir*, A_2, A_4 og A_5 *tir* = *tyr* (*týr*), Navn paa t-Runen ᛏ.
storgyys fl. ost., A_6 *stangenis*, A_3 og A_5 *stange* = *stungin yys* (*stunginn íss*), Navn paa den punkterede i-Rune ᛁ.
knesol prom., A_1 *knosol*, A_2—A_6 *knesol* = *knesol*, der i „Den tredje grammatiske Afhandling" (Sn. E. II 76[9]) anføres som Navn paa den brækkede s-Rune ᛋ.
madher prom., Kortene *macre* = *madur* (*maðr*), Navn paa m-Runen ᛘ.
nadher, A_2—A_5 *nader*, *noder* = *nod* (*nauð*), Navn paa n-Runen ᚾ.
ar fl. ost., Kortene ⟨*h*⟩*ar*⟨*sol*⟩ = *ar* (*ár*), Navn paa a-Runen ᛅ.
bercke prom. W, *berche* eller *birche* prom. V = *bjarkan*, Navn paa b-Runen ᛒ.
conus prom. = *koon* (*kaun*), Navn paa k-Runen ᚴ.
doos fl. ost., A_2, A_4 og A_5 *dos* = *dos*, *duss* (*Þurs*), Navn paa Þ-Runen ᚦ.
eeyr prom. = *yr* (*ýr*), Navn paa y (R)-Runen ᛦ, der enkelte Gange ogsaa skrives *eir* eller *eyr*.
yys fl. ost. = *ys* (*ís*), Navn paa i-Runen ᛁ.
soolh prom., A_1 *sol*⟨*is*⟩ (af: sol + is, den foregaaende Rune), A_3 *sol* = *sool* (*sól*), Navn paa s- eller z-Runen ᛋ.
reynd fl. ost., A_1 *terd* = *reið*, Navn paa r-Runen ᚱ.
wr prom. = *wr* (*úr*), Navn paa u-Runen ᚢ.

Hvorledes man end vil forklare Textens fordærvede Former, saa meget turde dog staa fast, at af Islands 22 Navne er de 16 faktisk **Runenavne**. Skrivemaader som *laych**er*** og *madh**er*** viser tillige, at disse Runenavne gengives i dansk Sprogform, hvad der i Betragtning af, at Forfatteren er dansk, næppe vil vække Forundring.

Tilbage staar fire Navne, hvis Betydning er os uklar. At identificere dem med virkelige islandske Stednavne vil næppe være muligt eller tilraadeligt; snarere turde man maaske antage, at ogsaa de er Runenavne; de haandskrevne Kilder viser, at ikke alene Runetegnene selv havde talrige varierende Former; men ogsaa at der fandtes adskillig flere Runenavne end Runedigtenes sexten, og at ogsaa Runenavnene optræder i varierende Former. En Særstilling indtager dog vistnok *Synt*, der mangler paa alle Kortene, idet det næppe er noget Runenavn, hvad ogsaa Notitsens Ordlyd synes at tyde paa; men hvad det betyder, maa vi ganske lade staa hen. For de øvrige tre Navnes Vedkommende vover vi følgende Hypotese:

choas prom. W, *cheus* eller *choas prom.* V (mangler paa Kortene) kunde maaske opfattes som *thoos* og være en anden Skrivemaade for Navnet paa Þ-Runen, der ovenfor er gengivet ved *doos*. Varianter for Skrivemaaden af dette Runenavn gives ikke alene af Ole Worm, men findes ogsaa i Haandskrifterne.

haffclioos fl. ost. W, *haffilios* V. (maaske Kortenes *hauus* eller *hauos*, om dette ikke er en Dittografi af det følgende Navn) kunde maaske opfattes som *haffthoos*, en Sammensætning af *thoos*, og da være Navn paa en ejendommelig Form for Þ-Runen (A. M. 723_a gengiver den ved ᚹ).

hauos prom., A_1 *hanog*, A_6 *hauos*, A_4 *hanos* kunde muligt være en Forvanskning foraarsaget af dansk Udtale (*g* = *u*) af Runenavnet *hagel* (*hagall*), Navn paa h-Runen ᚼ.

Som Runenavnene viser, er det anvendte Runealfabet det nordiske i dets yngre Skikkelse, de saakaldte «stungne» Runer, «Valdemarsrunerne». Efter spredte Tilløb allerede

fra Slutningen af det 10de og Begyndelsen af det 11te Aarhundrede fik de deres med det latinske Alfabet mere overensstemmende Skikkelse ved Torod Runemesters og Olav Hvitaskjalds Runereformer henholdsvis i det 12te og 13de Aarhundrede; men deres Udvikling var ganske vist ikke dermed afsluttet. Runenavnenes Anvendelse i et dansk geografisk Arbejde fra det 15de Aarhundrede giver et nyt og ganske interessant Bidrag til Runernes Historie i Middelalderen, men er i sig selv næppe i særlig Grad forunderlig, naar henses til den udstrakte Brug, der endog langt ned i Tiden gjordes af Runerne saa vel paa Island, i Norge og Sverige, som ikke mindre i Danmark[170]). «Indtil vor Tid er der bevaret en Mængde Runeindskrifter paa Kirkers Mure, Døre og Vægge, paa Ligstene, Klokker, Døbefonter og Alterskabe, paa Røgelsekar, Monstranser, Relikvieæsker og andre indviede Gjenstande» (P. Købke). Talrige Runeligstene, Runestave eller Primstave til kalendarisk Brug, «Runekævler», Bomærker af Runetegn vidner om Runernes Anvendelse i det daglige Liv. I de danske Folkeviser, hvis Blomstringstid falder i det 13de og 14de Aarhundrede, spiller Runerne som bekendt en overordentlig Rolle, sjældnere som Meddelelsesmiddel, mest som magiske Tegn, og denne Side af deres Anvendelse er der endnu Spor af i vore Dages Folkeovertro. Ogsaa som Skrifttegn i Litteraturen har de sikkert haft en langt større Udbredelse, end de faa Levninger af den haandskrevne Runelitteratur sætter os i Stand til at konstatere. Fra ca. 1300 stammer i Danmark den berømte *Codex Runicus*, Haandskriftet af skaanske Lov, fra det 15de Aarhundredes Begyndelse Fragmentet af den svenske *Marieklage*; et tredje Runehaandskrift — ligeledes svensk — var endnu til paa Ole Worms Tid, men er rimeligvis gaaet til Grunde ved Københavns Brand 1728. Om andre haves der Efterretninger, men de er nu ganske forsvundne. Endnu i det 16de Aarhundrede var det i Danmark ikke ganske ualmindeligt at anvende Runer til skriftlige Optegnelser; saaledes skrev Rigsadmiralen Mogens Gyldenstjerne († 1569) sin Dagbog paa Togtet 1543 med en let og flydende Runeskrift, Roskildebispen Joachim Rønnow († 1544) noterede i sin Aristotelesudgave et udvidet Runealfabet, og Kanniken Bendt Bille († 1555) benyttede Runer til forskellige private Optegnelser. Kendskabet til og Brugen af Runer har saaledes været almindelig i Danmark gennem hele Middelalderen, som det synes navnlig blandt Kirkens Mænd, og der er da næppe noget paafaldende i, at Clavus, der sikkert har faaet kirkelig Opdragelse, har kendt den.

Clavus' Islandsnavne er gaaede over i forskellige kartografiske Arbejder fra det 16de Aarhundrede. Nu da Betydningen af dem er klar, vil det, trods den ofte stærke Forvanskning, ikke være vanskeligt at udskille disse Navne fra dem, der stammer fra andre

---

[170]) Cfr. P. G. Thorsen. *Om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale*, Kbhvn. 1877; en lettere tilgængelig Fremstilling hos P. Købke. *Om Runerne i Norden*, 2. Udg. Kbhvn. 1890; cfr. ogsaa L. F. Leffler. *Fornsvenska runhandskrifter. Nordisk Tidskrift*, Stockh. 1879, p. 603—616; B. M. Olsen. *Runerne i den oldislandske Literatur*, Kbhvn. 1883.

Kilder. At de i stor Udstrækning genfindes paa Nordenskortene i de talrige Ptolemæus-udgaver fra det 15de og 16de Aarhundrede, der bygger paa A- eller B-Kortene, er ganske selvfølgeligt; men ogsaa Forfattere, paa hvis Kort Islands Konfiguration er ganske uclavisk, og de nordiske Lande overhovedet har faaet en helt anden og langt rigtigere Skikkelse, har laant enkelte islandske Navne fra Clavuskortene. *Choas promontorium* og *Madher promontorium* i Jacob Zieglers *Scondia* 1532[171]) er tagne fra Clavus; men Formerne viser, at Ziegler ikke har taget dem fra noget hidtil kendt haandskrevet eller trykt Kort, men enten fra et langt nøjagtigere eller, da hans Former er ganske de samme som Wienertextens, snarere fra denne, der da ikke har været ham ubekendt. Paa Olaus Magnus' store *carta marina* fra 1539[172]) findes som Bynavn paa Island *Berghē*. Det har hidtil været uforklarligt, hvorledes han kunde komme til at anbringe Bergen paa Island; det tør nu antages, at hans *Berghē* kun er en yderligere Forvanskning af Runenavnet *berchē* (*bjarkan*) optaget fra Clavus; det genfindes dog ikke paa noget af de os bekendte A- eller B-Kort; Olaus maa da antages i Italien, hvor hans Værk blev forfattet, at have haft Adgang til et udførligere og nøjagtigere Kort end disse. Bergen som islandsk By genfindes endnu hos Gerhard Mercator (1569) og Abraham Ortelius (1570). Ogsaa andre islandske Navne hos disse to berømte Kartografer røber deres utvivlsomme Claviske Oprindelse: Mercators og Ortelius' *Tulios*, Ortelius' *Honos fl.* er blot yderligere Forvanskninger af A-Kortenes *Tirhos* (af *Tir* + *chos*?) og *Hauos*, og Ólafur Davíðssons Forklaring af disse Navne som henholdsvis Dalir og Húnaflói hører aabenbart intet Steds hjemme. Paa det paa Universitetsbiblioteket i København opbevarede B-Kort (B_7) ser det ud, som om Nidaros (Trondhjem) var henlagt til Island; men Kortets *nadaros* er kun en Sammenblanding af de to Runenavne *nadar* og *os*. Derimod er det urigtigt, naar Thoroddsen[173]) og Lucas[174]) siger, at ogsaa Kortet i Ulmerudgaven 1482 har Nidaros paa Island; ti de to Bymærker viser, at paa dette Kort er *Nadar* og *Os* endnu holdte ude fra hinanden; i sit Textindskud i Ulmerudgaven 1486 har Reger her heller ikke ladet sig forvirre.

I langt større Udstrækning har det berømte Zenikort (1558) laant Navne fra Clavus' Island. Zenikortets Island er, som paavist af Storm, hvad Formen angaar, overført fra Olaus Magnus' Kort paa en meget vilkaarlig Maade, idet dettes Isflager Nordøst for

---

[171]) Udgivet paa ny af Hans Hildebrand i *Skrifter utg. af Svenska sällskapet för anthropologi och geografi* 1878—1880, Stockh. 188? (Bd. I, 1878. Nr. 2).

[172]) Fundet og udgivet af Oscar Brenner: *Die ächte Karte des Olaus Magnus vom Jahre 1539. Chria. Videnskabs-Selskabets Forhandlinger* 1886. Nr. 15, Chria. 1887.

[173]) Thoroddsen. *Geschichte der isländischen Geographie* I, Leipz. 1897, p. 87.; *Oversigt over de geografiske Kundskaber om Island før Reformationstiden. Dansk geogr. Tidsskrift* X, Kbhvn. 1890, p. 123.

[174]) F. W. Lucas. *The Annals of the Voyages of the Brothers Nicolo and Antonio Zeno*, London 1898, Appendix IV.

Øen er blevet indlemmede som Dele af Landet og har faaet Navne. Hvad Navnene angaar, da har Nicolo Zeno derimod fulgt to Kilder; en Del har han, som paavist af Brenner[175]), taget fra Olaus Magnus, andre derimod fra Clavus. En Sammenstilling af Zenikortets Islandsnavne med A-Kortenes og Olaus Magnus' er allerede foretaget af Lucas; men det turde være paa sin Plads nu, da det er paavist, fra hvem disse Navne oprindeligt stammer, og hvad de egentlig betyder, atter at give en saadan, da der derved falder et endnu klarere Lys over Arten af Zeniernes Værk.

Zenikortet.	**Olaus Magnus.**	**A_4**	**B_2**
Anafiord	Hanafiord		
Tuhos		tir hos	tirhos
Iuocl	Iokel		
Vestrabor	Vestrabord		
Honos f.		hanos	hanos f.
Conesol		knesol	kenesol
Olensis	Holensis	holēsis	hollesis
Havos		hauos f.	hauos
Noder		noder	nader
Mane		marcre	macr*
dos		dos	dos
Aisol		harsol	harsol
Valen	Vallen		
Slelocth		slelōch	slelonsk
Flogascer	Foglasker		
Scalodin	Scalholdin		
Ochos	Chaos		
Rok	Rok		

Sammenstillingen viser, at Zeno muligvis kan have benyttet A_4 (cod. Urb. lat. 274) eller B_2, som er de Clavuskort, der ligger Zenikortet nærmest. Da imidlertid baade A_4 og B_2 (cod. Vat. lat. 3811) findes i Vatikanet, er det muligt, at begge Kort er benyttede for Islands Vedkommende. Hvad Grønland angaar, kan det bevises, at Zeno fortrinsvis har benyttet A_4. Kun dette A-Korts Grønlandsnavne dækker nemlig og forklarer de Zeniske. Som hos Zeno mangler *spichbod* og *nurdum*, staar der *diuer* for *driuer*, *ghi* for *ygi* eller *yhi*; desuden er netop paa A_4 *hien* utydeligt, fordi dets midterste Del dækkes af den forgyldte Polarcirkelstreg, og en Flodlinie foran Navnet ligger saaledes, at der kan læses et *C* foran det, hvad der forklarer det Zeniske *Chā*. Naar Zeno foruden *Chā* ogsaa har det rigtige *hien*, har han dog for dette Navns Vedkommende rimeligvis taget sin Tilflugt

[175]) Brenner. *l. c.* p. 19.

til endnu et A-Kort, vi formoder A_5, der ogsaa findes i Vatikanerbiblioteket i samme Samling som A_4, nemlig Hertugen af Urbinos (cod. Urb. lat. 275); cfr. Tabellen, Bilag 3.

Nærmere at gaa ind paa de Tolkninger af Zenikortets Islandsnavne, som er fremsatte af Eggers, Bredsdorff, Lelewel, Davíðsson o. a., er der ingen Grund til; vi kan nøjes med at henvise til Lucas[176]), hvor de er sammenstillede. Det skal kun siges, at de nævnte Forskere alle gik ud fra, at samtlige Zenikortets Navne var virkelige islandske Stednavne; men medens Laanene fra Olaus Magnus uden Vanskelighed lod sig identificere, kunde de fra A-Kortene laante trods al Skarpsindighed hos Tolkerne kun med største Vanskelighed bringes til at have en fjern Lighed med enkelte islandske Lokaliteter. Grunden hertil er nu klar. Dog bør det bemærkes, at Brenner bestemt udtalte, at disse Navne var uforstaaelige, og samme forsigtige Standpunkt indtog ogsaa Thoroddsen, Hildebrand og Ahlenius, der lige saa lidt som Storm og Nordenskiöld indlod sig paa nogen Tydning.

Grønland.

I almindelig og videnskabelig Interesse kan sikkert ingen Del af de gamle A-Kort maale sig med Grønland. I to Aarhundreder var det paa disse Kort givne Billede af Grønland saa godt som eneherskende i den kartografiske Litteratur; den Dag i Dag vækker dets overraskende rigtige Form og Beliggenhed Forskernes Forundring, og mange har de Forsøg været, der er blevet gjorte for at give en Forklaring af dets relative Fortræffelighed. Som vi i et senere Afsnit skal søge at vise, findes der i Wienertexten en hidtil ukendt Oplysning, som vistnok forklarer Aarsagen til denne Fortræffelighed. Her skal vi kun beskæftige os med de Claviske Grønlandsnavne, der til Dato har unddraget sig enhver nogenlunde sandsynlig Tydning.

Medens den af Nicolaus Germanus skabte B-Type med Henlæggelsen af Grønland til Nord for Norge var saa godt som eneraadende i Ptolemæusudgaverne og andre kartografiske Arbejder fra det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, trængte A-Typen igennem ved Midten af det sidste. Dette skyldtes Fremkomsten af Zenikortet, der for Grønlands Vedkommende med en enkelt selvlavet Tilføjelse (*S. Tomas Zenobium*) ganske gengav Clavus' Kort. Med Ruscellis Ptolemæusudgave af 1561 kom Zenikortet ind i Ptolemæusudgaverne; det blev knæsat af Mercator i hans store Kort af 1569 og af Ortelius i hans Kortværk af 1570 og fortrængtes først langsomt i det 17de Aarhundrede ved Polarforskernes ny indhentede Efterretninger og det voxende Kendskab til de ældre nordiske Beretninger om Grønland. Angaaende Zenikortets overordentlige Indflydelse henviser vi til Udredningen hos Lucas og minder her kun om den almindelig bekendte

[176]) Lucas. *l. c.* Appendix V.

Kendsgerning, at det var med Zenikortet som Vejleder, at Frobisher 1576 rejste mod Nord og fandt Grønland og Passagen mellem dette og Labrador. De nordiske Lærde derimod, som i det 16de Aarhundrede begyndte at sysselsætte sig med kartografisk Fremstilling af Grønland, byggede til at begynde med paa de gamle Kursforskrifter, Ivar Baardsens Beretning og de gamle islandske Kilder og skød Zenikortet til Side. Det første selvstændige Kort over Grønland efter Claudius Clavus' udarbejdedes ca. 1570 af Rektoren ved Skálholt Skole Sigurður Stefánsson (Sigurd Stephanius); men lige saa lidt som de følgende Kartografer: Biskop Hans Poulsen Resen 1605, G. Thorlacius 1606 og Th. Thorlacius 1668—69[177]) optager han noget Navn fra Zenikortet; dette blev derimod flittigt kompileret af andre af det 17de Aarhundredes Lærde som Lyschander i *Den Grønlandske Chronica* 1608 og Matthias Henrichsen Schacht (1660—1700) i hans utrykte *Collectanea enarrationum historicarum de Gronlandia* (A. M. 364 fol., Afskrift bl. a. i Ny kgl. Saml. 1290 fol.). Endnu indtil 1778 var Zenikortet «i visse måder det bedste kart over Grønland»[178]), eller med andre Ord: det af Clavus skabte Kortbillede er først langt op mod vor Tid afløst af bedre og mere tidssvarende.

Denne Kendsgerning maa naturligvis vække Ønsket om ogsaa at forstaa Clavus' mærkelige Grønlandsnavne. De ældre Fortolkere[179]) arbejdede paa Grundlag af Zenikortet, men gik ad vidt forskellige Veje og kom til vidt forskellige Resultater. Lelewel[180]) tog sit Udgangspunkt i det moderne Grønlandskort, lod Lokaliteternes Beliggenhed være det afgørende, saa ganske bort fra selve Navneformerne og opnaaede derved en Identifikation, som i Virkeligheden ingen Identifikation er; ti Forklaringer som, at *pr. Neum* er Cap Seldon, *pr. Na* Cap Svartehuk, *fl. Han* Bearsund, *fl. Nice* Frideriksfiord, *pr. Trin* Cap Farvel o. s. v., bringer os ikke et Skridt nærmere mod Gaadens Løsning — Tolkningen af Navnenes Betydning. Andre Forskere søgte at vinde en virkelig Forstaaelse. Ganske vist ytrede hverken Eggers eller Zurla sig om Navnene; men Estrup[181]), der ligesom disse Forfattere var overbevist om Paalideligheden af Zeniernes Beretning og Kort, udtalte, at Navnene rimeligvis skyldes den i Beretningen omtalte Fyrst Zichmni, men bemærkede tillige, at «forresten har ingen af de Benævnelser paa Forbjerge og Fjorde, der ere antagne paa Kaartet, fjern Lighed med nogen af dem, der findes i de islandske Beretninger, uden netop Navnet *Avorf*, der i Lyden stemmer noget overens med *Hvarf*. Selv Avarf er rimeligvis ligesom de andre een af Zichmnis egne Benævnelser». At nogle af Navnene

---

[177]) Reproduktioner af disse Kort hos K. I. V. Steenstrup. *Om Østerbygden. Meddelelser om Grønland* IX, Kbhvn. 1889.

[178]) Storm. *Om Zeniernes reiser. Det norske geografiske Selskabs Aarbog* II, Kria. 1891, p. 4.

[179]) Ogsaa over Tolkninger af de grønlandske Navne giver Lucas. *l. c.* Appendix V. en udmærket Oversigt.

[180]) Lelewel. *Géographie du moyen âge* IV, p. 98.

[181]) Estrup. *l. c.* p. 259—260; cfr. Note 165.

kan skyldes Zichmni, deri er Bredsdorff[182]), som ogsaa hævder Paalideligheden af Zeniernes Beretning, enig med Estrup; men iøvrigt finder han, at de for en Del er forvanskede Gengivelser enten af de gamle Nordboers Navne paa grønlandske Lokaliteter eller i hvert Fald af nordiske Ord; men under sit Forsøg paa en Tolkning i Enkeltheder maa han for det meste indrømme, at han enten ikke kan finde en passende Tydning, eller ogsaa, at Lokaliteternes Anbringelse paa Zenikortet ikke stemmer med, hvad der kan udledes af de gamle nordiske Kilder. Som Prøve paa Bredsdorffs Tolkning skal anføres: «*Neum promontor.* kan være det islandske *á nefum*, en ikke upassende Benævnelse for et Forbjerg»; «*Nha promontor.* veed jeg ikke at forklare»; «*Diuer flumen* kan være Benævnelsen *Dýrafjörðr*, som hos Bjørn Jonsen bruges om et Sted i Østerbygden, men Beliggenheden svarer ikke dertil»; o. s. v. Før Bredsdorff fremsatte sine Tydninger, udtalte Zahrtmann[183]), der energisk hævdede, at hele Zeniernes Beretning var Opspind og Kortet lavet paa Grundlag af flere ældre Kort, at *Diuer flumen* (Dyrefjorden) og *Pederf*[184]) (Peders Viig) var de eneste Navne, som genfandtes i de gamle nordiske Chorografier, og at «Donis»-Kortets *Spichbod* var det eneste, «hvis Navn bærer Præg af hollandsk Oprindelse»; men udover dette udtalte han sig ikke om Navnenes Betydning eller Oprindelse.

At Navnene ikke kunde være de fra de gamle islandske og norske Kilder kendte Navne paa grønlandske Lokaliteter, udtaltes samtidigt med største Bestemthed af to berømte Forskere: Nordenskiöld og Japetus Steenstrup, og den sidste tilføjede, at de heller ikke kunde være de af Eskimoerne anvendte Stednavne; men iøvrigt var deres Anskuelser om Navnenes Oprindelse og Betydning hinanden grundigt ulige. Nordenskiöld[185]) fandt i Zenikortets Grønlandsnavne lydlig Overensstemmelse med de nordiske Sprog, og ad sproglig, særlig lydlig Vej, søgte han da at tolke dem som nordiske Ord. Under Henvisning til hans egne udførlige Sammenstillinger af Navnene fra Zenikortet med Navnene fra Kortet i Ulmerudgaven 1482 skal vi som Prøver paa hans Tydning anføre følgende: *Nha*, *Na* = Nha-wahlr, *Diuer* = Dyr, *Feder* = Fjöðr («fjäder, dun»), *Hit* = Hit («påse, säck»), *Nice* = Nes, *Spichbodus* = «Späckskär, Späckbåda, sammansättningar med -båda el. -boda användas ofta i svenska skärgården att beteckna lågt liggande ytterskär», *Trin* = Tryni, *Han* = Hani, *Hian* = Hren, *Naf* = Nef («näbb»), *Bojer* = Bœr («by, gård»), *Ther* = Tjara («tjärudden»). Nordenskiöld udtaler sig iøvrigt med største Forsigtighed om Rigtigheden af sine Tydninger og vil ingenlunde paastaa at have løst Gaaden. Han synes heller ikke senere at have fundet sine Tydninger tilfredsstillende; i *Periplus*[186]) fastholder han blot,

---

[182]) Bredsdorff. *G. h. M.* III, p. 609 ff.; cfr. *Nord. Tidsskr. for Oldk.* III, p. 201—205.
[183]) Zahrtmann. *l. c.* p. 17; cfr. Note 48.
[184]) Saaledes læser Zahrtmann Navnet *Feder f(luvii ostia)*.
[185]) Nordenskiöld. *Stud. och forskn.* p. 52—53.
[186]) *Periplus*, p. 90.

at Navnene «äro alldeles afvikande från namnen i de nordiska sagorna», og at de er «mycket svårförklarliga». Et ganske andet Resultat kom Japetus Steenstrup til ud fra den samme Metode, nemlig Lydligheden. Som bekendt forfægter han den Anskuelse, at Zenikortets *Engroneland*, som han læser *Engroueland*, er Eiderstedt i Frisland, og i Overensstemmelse med denne Opfattelse tyder han ad Lydlighedens Vej alle Grønlandsnavnene som Navne i det Frisiske. Som Prøve hidsætter vi[187]: *Neum pr.* = *Nien*-damm, *nha* = *Nai*baul, *Diuer* = ? Dünen ɔ: Klitter, *Peder f.* = St. Peder Sogn, *Han f.* = *Han*um Kirkeby paa Föhr, *Lande* = *Lande*by ved Løgumkloster, o. s. v.

Andre Forfattere, der har beskæftiget sig med Zenikortet eller med A-Kortene, har forsigtigt ladet Spørgsmaalet om Grønlandsnavnene staa aabent, enten forbigaaet dem med Tavshed eller indrømmet, at de var uforstaaelige. Dette er Tilfældet med Ed. Erslev, Storm, Lucas og Jos. Fischer, og til dem bør man regne Nordenskiöld i hans senere Arbejder om dette Emne. Dette Standpunkt er vistnok ogsaa det eneste forsvarlige, saa længe man ikke har fundet Nøglen til Forstaaelsen af de gaadefulde Navne; ti intet af de fremsatte Tolkningsforsøg kan siges at være blot tilnærmelsesvis tilfredsstillende. At opfatte Navnene som opfundne af Zichmni gaar ikke længere an, da det tør anses for bevist, at hele Zeniernes Beretning er opdigtet og deres Kort en forvansket Kopi efter ældre Kort, og Zichmnis historiske Existens turde være mere end tvivlsom. Paa den anden Side maa det anses for sikkert, at virkelige fra andre Kilder kendte Stednavne kan de Claviske Grønlandsnavne ikke være. Tilbage staar da blot den formodede Lighed med nordiske Ord; men hvor farligt et Princip den blotte Lydlighed er at bygge paa, ses af, at man ad denne Vej kan komme til de mest forskelligartede Resultater. For os har det stadigt været klart, at de grønlandske Navne ligesom de islandske beroede paa et Opkaldelsessystem, selv om Wienertexten denne Gang ikke indeholder noget som helst Fingerpeg til Gaadens Løsning.

Sammenstiller man, som det er sket paa Tabellen, Navnene fra de forskellige Kort med Wienertextens, ser man strax, at de i Hovedsagen dækker hinanden, om det end er klart, at snart Kortenes, snart Textens Former maa være Forvanskninger af de oprindelige; men hvor Forvanskningerne i hvert enkelt Tilfælde ligger, vil det ikke være muligt at afgøre, før man har vundet Forstaaelse af, hvad Navnene overhovedet betyder. Et Sted synes der dog at være Uoverensstemmelse mellem Kortene og Texten og det en Uoverensstemmelse af en ret mærkelig Art. Paa 13° 0′ ø. L. og 64° 10′ n. Br. har Texten et *secundum promontorium*; paa 13° 0′ ø. L. og 64° 25′ n. Br. har A_1 et Navn, som rimeligst læses *vy pr.*, hvortil svarer A_6 *yc pr.*, A_2 *ygi pr.*, A_5 *yi pr.*, A_3 *yhi pr.*, A_4 *ghi pr.*, B_3 og Ulmerudgaverne *ÿ pr.* Er Princippet for vor Sammenstilling af Navnene i Tabellen rigtigt, maa altsaa disse forskellige Former, der aabenbart gaar tilbage til en og samme Grundform, identificeres

[187]) Steenstrup. *l. c.* p. 212–213 og 150 ff.

med Textens *secundum promontorium*. Nu er der den Mærkelighed, at dennes *secundum promontorium* slet ikke er Grønlands andet Forbjærg, idet *Thoer* er det første, *Eeynth* det andet, *secundum* altsaa faktisk det tredje. Der kan da ikke være nogen Tvivl om, at der oprindeligt har staaet et Ord, som paa den ene Side har kunnet opfattes som en Talbestemmelse, paa den anden Side har kunnet afføde Kortenes Former. Et saadant Ord kan næppe være andet end *ij*. Man er da fuldkommen berettiget til i Stedet for det sikkert forkerte *secundum promontorium* at læse *ij promontorium*.

Allerede selve Grønlands Navn i Clavus' andet Arbejde volder Vanskeligheder. Medens Nancyværket og Wienertexten kun har det nordiske Navn i den latinske Form, henholdsvis *Gronlandia* og *Grolandia*, har alle A-Kortene med Undtagelse af det bedste (A_1) to Navne paa dette Land: *Gronelanth* eller *Gronelandia* og *Engrolant* eller *Engronelanth* (med endnu flere ortografiske Varianter, se Tabellen). Det første Navn *Gronelandia* er anbragt mellem Streger (rubriceret), hvad der paa Kortene altid betegner Landsnavne (cfr. *Magne germanie pars, Sarmatie europe pars, Gottia occidentalis, Norbegia, Sielandia* o. s. v.), og det er paa nogle Kort skrevet med store Bogstaver. Det andet Navn *Engronelanth* er derimod skrevet med mindre Skrift og paa Kortene A_3 og A_4 anbragt langs Østkysten mellem *naf fl.* og *lande fl.*, paa Kortene A_2, A_5, A_6 derimod tværs over Halvøen længere mod Syd end Hovednavnet *Gronelandia*. Som andre Landskabsnavne (f. Ex. *Bahus, Luste*) er det oftest skrevet med brunrød Farve uden Rubricering, og herefter maatte *Gronelanth* (*Gronelandia*) være at opfatte som Landets Hovednavn, det virkelige Landsnavn, *Engronelanth* derimod snarere som Navn paa en mindre Del af Landet, Østkysten eller Halvøens sydlige Del. Paa B-Kortene, hvor Grønland er skudt op Nord for Norge, er Hovednavnet *Gronelandia* ganske forsvundet og kun Binavnet *Engronelanth* blevet tilbage uden dog derfor ved den kalligrafiske Udstyrelse at være blevet fremhævet som et virkeligt Landsnavn.

Navnet *Engronelanth* har altid været ganske uforklarligt, og de fleste Forskere har nøjedes med at tilstaa, at de ikke forstod det. De enkelte Forklaringer, der er fremkomne, som Fr. Krarups[188]) «Indgrønland» (ɔ: det indre Grønland) og Jap. Steenstrups «Indgrøftsland» (ɔ: Ejderstedt), er næppe heller overbevisende; og naar Storm[189]) antager, at Lydligheden mellem Kortenes *Gronelant* og deres i Norge anbragte *Engronelant* (forvansket af *Engromelant* ɔ: Ångermannland) skulde have bevirket, at det sidste blev flyttet over paa Grønlands Østkyst, forudsætter han vistnok en altfor stor Vilkaarlighed hos den vedkommende Kortkopist. En langt mere nærliggende Forklaring giver Wienertexten

---

[188]) Fr. Krarup. *Om Zeniernes Rejse til Norden. Dansk geogr. Tidsskrift* II, Kbhvn. 1878, p. 148.
[189]) *Ymer* 1891, p. 35—36.

os. Som den tredje af Grønlands Floder paa Østkysten findes her mellem *Manh fl.* (= Kortenes *naf fl.*) og *Spieldehbedh fl.* (= Kortenes *spichbod' fl.*) Navnet *Eyngromenlandz aa fluuii ostia* (V; *Eyngromenden landz aa fluuii ostia* W). Dette *Eyngromenlandz aa* kan nu næppe være andet end det ganske simple «en Grønlands Aa», altsaa en Flodbetegnelse af lignende Art som de bekendte Aa-Navne i Sverige og langs Østersøens Kyst. Fra dette Navn mener vi, at Kortenes *Engronelanth* skriver sig: Clavus har skrevet dette Flodnavn paa sit Kort; men Pladsen paa det ret smalle Grønland har været for kneben til det temmelig lange Ord, der da enten af ham selv eller af en Kopist er blevet skrevet i to Linier og ved en Misforstaaelse spaltet dels i *Engroneland*, der ved Ligheden med Landets Navn *Groneland* er blevet gjort til Landskabsbetegnelse, dels i *lande*, der vedvarende fungerer som Flod. At Navnet har voldt Kopisterne Vanskeligheder, ses ogsaa af den Maade, hvorpaa det er blevet behandlet paa Kortene. Medens paa A_2, A_4, A_5 og A_6 Forvandlingen fra Flodnavn til Landskabsnavn er fuldbyrdet, befinder Zamoiskikortet (A_3) sig aabenbart paa et Overgangstadium. Paa tværs af Ordene *en gronelan* staar her *san de*, saaledes at Ordene, af hvilke Stavelserne *en gronelan de* er skrevet med større Skrift end *san*, synes at tillade to Læsninger, enten *endegronelan san* eller snarere *en gronelandesan* ɔ: en Forvanskning af *en gronelandes aa.* Paa Originalkortet eller i alt Fald paa den antagne første Kopi, der naaede til Italien, er altsaa det lange Navn blevet udstykket og skrevet paa Krys og tværs, og af dette Sammensurium har da de to Navne *lande* og *Engroneland* udskilt sig. Da Martellus' A-Kort (A_1) kun har Navnet *lande*, er det rimeligvis i Nicolaus Germanus' Værksted det famøse *Engroneland* er blevet til, og det er ikke usandsynligt, at det er Ångermannlands Navn, som Nicolaus Germanus fejlagtigt læste som *Engroneland* i Stedet for *Engrom̄eland* (cfr. Nancykortets *Engromelandi* og *Engromelandh* paa A_6), der har bevirket, at han læste et *Engroneland* ud af den for ham uforstaaelige Ordforbindelse.

Mod denne vor Forklaring synes os kun at kunne rettes den Indvending, at det maa siges at være mærkeligt midt imellem en Række uforstaaelige Enkeltnavne pludselig at finde en dansk Ordforbindelse som «en Grønlands Aa». Dette vilde især være mærkeligt, om de andre Navne var virkelige Navne eller Ord fra et andet Sprog end det danske. Men det er de ikke. Ser man bort fra de latinske Epiteta *promontorium* og *fluuii ostia* og læser Wienertextens Navne fra oven nedad, idet man begynder med *Thoer* og ender med *New*, og stadigt sammenholder dem med de tilsvarende A-Kortnavne, vil man finde, at de hidtil ganske uforstaaelige og uforklarlige Navne giver Mening. Med en lempelig Forbedring af enkelte af Textens Navne paa Grundlag af Kortenes, deriblandt Indsættelse af Formen *ij* for det ovenfor omtalte sikkert urigtige *secundum* ⟨*promontorium*⟩, giver Grønlandsnavnene følgende Vers:

Thær boer eeynh manh *ij* eyn *Gromenlandz aa,
ooc *Spieldehbedh mundhe hanyd heyde;
meer hawer han aff *nidefildh,
een hanh *hawer* flesk *hynth* feyde.
Nordh um *driwer* sandhin *naa new.

De med * mærkede Ord kræver en nøjere Undersøgelse, de med *Kursiv* trykte er dem, hvor vi har rettet Textens Ordformer ved Hjælp af Kortenes, og for disse Rettelser skal vi med det samme gøre Rede.

thær] *thoer* W, *theoy* V. Kortenes *ther* giver fortræffelig Mening, men forklarer ikke Textens forvanskede Former; disse forklares derimod ved Antagelsen af Formen *thær*.

ij] Rettelsen er foretaget i Henhold til Udviklingen ovenfor.

hawer] *haṁ* W, *harm* V, *dauer* A_1, *oaner* A_2—A_6. Antages det, at Texten har bevaret Ordets første, Kortene dets anden Del uforvansket, faas Verbalformen *hauer*, der giver Mening i Verset. Originalkortet har da haft Formen *hauer*, Texten snarest *haẇ* (ɔ: *hawer*), der bedst forklarer Forvanskningen *haṁ*, som i V opløses til *harm*.

hynth] *hyrch* W, V, *hüc* A_1, *hic* A_2—A_6. En Forvanskning *hyrch* for *hynth* er let forklarlig, og vi antager derfor, at Texten har haft *hynth* svarende til et *hit* eller *hīt* paa Kortene, alle tre forskellige gammeldanske Former for Ordet „hint", der giver Mening i Verset.

driwer] *drub* W, V, *driuer* A-Kortene. Kortenes Form giver Mening, og vi indsætter da et *driwer* i Stedet for det meningsløse *drub*, idet Forkortelsen *driw'* let forklarer Forvanskningen.

At det Vers, der her utvivlsomt foreligger, er fuldstændigt, saa at Meningen er afsluttet med Ordet *new*, derpaa tyder den Omstændighed, at dette sidste Ord *new* paa Kort som i Text er gentaget og anvendt som Navn paa begge de Lokaliteter, hvormed Grønlandsbeskrivelsen slutter.

Versets hele Karakter tyder paa, at det er et **Folkevisevers** eller i hvert Fald digtet i Folkevisestil: fireliniet Strofebygning med Rim mellem anden og fjerde Linie (*heyde — feyde*) og Omkvæd (*nord um driwer sandhin *naa new*). Man har naturligvis Lov at formode, at Clavus selv har digtet Verset; men Gentagelsen af Omkvædets sidste Ord tyder snarere paa, at det er et færdigt Vers, han har haft paa rede Haand og benyttet; efter Indholdet at dømme er det i saa Fald snarest et Begyndelsesvers. En Vise med et saadant Begyndelsesvers vil dog næppe kunne findes i den nordiske Overlevering; men enkelte Vendinger minder om vel kendte danske Folkeviser[190]). Begyndelsesstrofen: «Thær boer eeynh manh ij eyn *Gromenlandz aa» minder saaledes svagt om Begyndelsesstroferne af *Hr. Bøsmer i Elvehjem* (D. g. F. Nr. 45): «Her Bunde hand buor seg vde wed aa» (Vers 2: «Den elle-kuone buode seg vdde wed aa») eller af *Ridderen i Hjorteham* (D. g. F. Nr. 67), der i Opskrift C begynder: «Dett waar her Peder, hannd bor sig ude wed aa». I

[190]) *Danmarks gamle Folkeviser*, udg. af Svend Grundtvig, Kbhvn. 1853 ff.

Analogi med dette i Folkevisedigtningen staaende Udtryk «ude ved Aa» kunde det være fristende at læse *wit eyn *Gromenlandz aa*, og A-Kortenes *vy*, *yc*, *ygi*, *yi* o. s. v. kunde endda støtte denne Korrektion; men B_3-Kortets *ÿ* og navnlig det dertil svarende *secundum* i Texten, der bestemt forudsætter et *ij*, forbyder i vore Øjne denne Læsemaade. Omkvædet: «Nordh um driwer sandhin *naa new» erindrer om Omkvædet til Visen om *Angelfyr og Helmer Kamp* (D. g. F. Nr. 19): «Men nu driffuer wreden paa huiden sannd for nordenn». Versets *nordhum* turde være en Fejl for «nordhen» ɔ: «nord fra» (cfr. oldnordisk *norðan*); men man tør dog ikke rette, da Clavus vel kan have skrevet *nordhum* (*nordh um*), og alle Overleveringer har denne Form. Derimod maa vistnok *naa* paa Trods af alle Overleveringer (se Tabellen) rettes til *paa* eller *aa*, da det ellers ikke synes at give nogen som helst Mening. I sin Helhed kunde Verset hos Clavus maaske sidestilles f. Ex. med følgende Begyndelsesvers i Visen om *Rosmer Havmand* (D. g. F. Nr. 41 A):

Der boer en frue y Dannemarck,
frue Hille-lille lader hun sig kalle:
hun lodt bygge enn borrig af nye,
denn skienner offuer Dannemarck alle.
Di maa saa vel y Danmarck.

At finde Grønland nævnt i et dansk Folkevisevers kunde vække Forundring; men det er dog ikke uden Analogi. Visen om *Hr. Luno og Havfruen* (D. g. F. Nr. 43), der kun kendes i ên — dansk — Opskrift, fortæller om, hvorledes Hr. Luno lader bygge et Skib, sejler «y haffuen frem» og møder en Havfrue, hvem han ved Hjælp af Runer binder til en Sten. Omkvædet er «Thi henter thett guld paa Grøn-land», og de sidste Linier lyder:

Her Luono hand segler til Grønn-land hiem,
thend haffrw seder buonden wed den steen.
Dy henter deris guld paa Grøn-land.

I færøiske Viser[191]) forekommer Grønlands Navn ikke saa sjældent, mest dog i Forbindelse med Æventyr om Kampe med Trolde i de nordlige Have, saaledes i Visen om *Tormod Skjald*, der faktisk opholdt sig paa Grønland (Hammershaimb II, p. 108), og *Gongu-Rólvs kvæði* (*ibid.* II, p. 127), der svarer til den danske Vise om *Rosmer Havmand* (D. g. F. Nr. 41) og ogsaa haves paa Norsk (Landstad Nr. 5); dog bør det bemærkes, at Grønland ikke forekommer i de danske og norske Opskrifter[192]). Overhovedet synes der ikke at være nogen nærmere Forbindelse mellem disse Viser og Verset hos Clavus.

[191]) *Færøiske Kvæder*, samlede af V. U. Hammershaimb, II, Kbhvn. 1855.

[192]) Ogsaa i andre — utrykte — færøiske Folkeviser nævnes Grønlands Navn; cfr. Sv. Grundtvig og Jørgen Blochs haandskrevne *Føroyja kvæði — Corpus carminum Færoensium — Færøernes gamle Folkeviser* (opbevaret paa det store kgl. Bibl. i Kbhvn.) V, p. 229 ff.: *Grimmars kvæði*; VII, p. 247 ff.: *Jökuls kvæði* (óbygðir í Grønlandi).

At Verset har Sigte til det Land, til hvilket dets enkelte Ord som Stedsbestemmelser er knyttede, er i sig selv sandsynligt. Vi retter derfor i Overensstemmelse med Kortenes *Engroneland* V's *Eyngromenlandz* til *eyn Grœnenlandz* (eller *Gronœnlandz*?)[193]. Hvad Versets Mening iøvrigt kan være, turde det være vanskeligt at afgøre. Et enkelt Vers, der forekommer i forvansket Overlevering, løsrevet fra sin Sammenhæng, og som ikke kan henføres til nogen kendt Vise, vil altid være mere eller mindre uforstaaeligt. Er der her Tale om et overnaturligt Væsen, som bor i en Aa og breder Fordærvelse om sig, eller er Verset Begyndelsen af en Nid- eller Skæmtevise med Adresse enten til en bestemt Person eller til Grønlændernes kummerlige Livsvilkaar i det hele taget? De ganske vist ikke synderlig stærke Lighedspunkter med Viserne om overnaturlige Væsner kunde maaske tyde paa det første, den noget plumpe Tone og Bemærkningen om Manglen paa „Flæsk hint fede" maaske paa det sidste.

Verset giver os altsaa kun meget svage Holdepunkter, naar det gælder en Restitution af de af dets Ord, som endnu staar tilbage som formentlig forvanskede: Ordene *Spieldehbedh* i anden og *nidefildh* i tredje Linie. Mindst Vanskelighed volder *Spieldehbedh*, Navnet paa den Mand, som bor i Grønlandsaaen; ti et virkeligt Personnavn af omtrent samme Form kan paavises som existerende i de nordiske Sprog. Paa en Runesten fra Uppland tilhørende det 11te Aarhundrede læses følgende Indskrift (her gengivet i restitueret Sprogform)[194]: *Rúna lét giara merki at Spial⟨d⟩buða ok at Svœin ok at Andvit ok at Ragnaʀ syni sín ok Egla ok Siríð at Spial⟨d⟩buða bónda sinn. ⟨h⟩ann vaʀ dauðr í Hulmgarði í Ólafs grið. Yppiʀ risti.* At Haandskrifternes *Spieldehbedh* og Kortenes *spichbod'* er det samme Navn som Runestenens *Spialdbuði* er indlysende, og vi indsætter derfor i Verset Mandsnavnet *Spieldehbodh* (*Spieldehbodhe*?). Navnet *Spialdbuði*, hvis første Led maa sættes i Forbindelse med oldn. *spjall* eller *spell* „Skade som tilføjes noget", har vi ikke fundet i Dansk; men dets første Del forudsættes aabenbart i et Stednavn som *Spjellerup*[195]. Oprindeligt har vel Navnet været et Øgenavn, med nedsættende eller afskrækkende Betydning, og det vilde da ikke passe daarligt ind i den Opfattelse, at Visen handlede om et ondt Væsen eller havde nedsættende Hentydning til en Person.

Vanskeligere er Forstaaelsen af *nidefildh*. Ordet minder i den Form, Overleveringen giver det, om *Niþafjǫll* („de mørke Bjærge") i *Vǫluspǫ́* (Jónssons Udgave V. 48); men dette mytologiske Navn tør man dog næppe antage foreligger her. I gammel Dansk findes Substantivet *nederfald* eller *nedfald*, der bl. a. betyder „Skade, Ødelæggelse" (se Kalkars *Ordbog* III, p. 210, cfr. oldn. *niðrfall*, Fritzners *Ordbog* II, p. 821), men i danske Dialekter ogsaa kan betyde „stærk Regn". Da Versets *nidefildh* imidlertid staar som Modsætning til *flesk hynth feyde*, giver *nederfald* næppe nogen Mening, og af samme Grund kan der vel heller ikke tænkes paa en Sammensætning af *nid* (*níð*) „Forhaanelse". Palæografisk ligger en Rettelse af *nidefildh* til *uide sildh* nær for Haanden, og ved denne Konjektur er vi blevet staaende, da der ved den kommer en Slags Modsætning frem mellem Versets anden og tredje Linie. Vi antager derfor, at Verset har haft følgende Skikkelse:

---

[193]) Vi foretrækker at se bort fra den Mulighed, at der i W's *Eyngromenden landz* skulde skjule sig et «Ångermannlands» svarende til de omtalte *Engromelandi* og *Engromelandh* paa Nancykortet og A_6.

[194]) E. Brate. *Runverser. Antiqvarisk tidskrift för Sverige* X, Stockh. 1887—1891, p. 334—336.

[195]) O. Nielsen. *Olddanske Personnavne*, Kbhvn. 1883, p. 86. — I Dahlerup og Steenstrup. *Navneboy*, Kbhvn. 1902, p. 83 findes flere (af Udgiverne dannede) Sammensætninger med Spjeld(e).

Thær boer eeynh manh ij eyn Grœnenlandz aa,
ooc Spieldebodh⟨e⟩ mundhe hanyd heyde;
meer hawer han aff uide sildh,
een hanh hawer flesk hynth feyde.
Nordh um driwer sandhin paa new.

I moderne Dansk:

Der bor en Mand i en Grønlands Aa,
og Spjeldebod monne han hedde;
mer haver han af hvide Sild,
end han haver Flæsk hint fede.
Norden driver Sandet paa ny.

Vi har i vor Restitution af Verset intet forandret i den i flere Henseender mærkelige Ortografi, hvormed det fremtræder i Haandskrifterne. At Sproget er Dansk og ikke f. Ex. Islandsk eller Norsk, er tydeligt og i sig selv naturligt, da Nedskriveren var dansk; men flere af de ortografiske Særegenheder trænger til en nærmere Belysning. Dette gælder særlig Skrivemaader som *eyn* eller *eeynh*, *heyde*, *feyde*, *hanyd*, den hyppige Anvendelse af Forbindelsen *nh*: *eeynh*, *manh*, *hanh*. At betragte alle disse ortografiske Særegenheder som fremkomne ved Afskriverfejl gaar næppe an, dertil forekommer de for hyppigt; at derimod under Afskrivningsprocessen hist og her et Bogstav kan være fordoblet (*eeynh* — *eyn*) eller et dansk *æ* blevet opløst i to Bogstaver, er naturligvis muligt, men det vedkommer ikke Spørgsmaalet. Hertil kommer, at samme Ortografi ogsaa forekommer andet Steds i Wienertexten. Hallands Navn findes to Gange, og den ene Gang har begge Haandskrifter *Hayldland⟨is⟩* og Irenicus *Heildstland⟨is⟩*. Øen Møen skrives i det bedste Haandskrift *Monh*, og at Navnet har endt paa to Konsonanter, viser det andet Haandskrifts *Mond* og Kortenes *mēb*. Ogsaa i Nancytexten kan der paavises enkelte Skrivemaader af samme Art som de her omtalte; der staar saaledes *Nordinckbøind* og *Mønh*. Den ejendommelige Ortografi i Grønlandsverset er da sikkert Forfatterens egen og skyldes hverken Ændringer fra danske eller Fejltagelser fra tyske Afskriveres Side. Vi ser i den Spor af Forfatterens Modersmaal i snævrere Forstand: den fyenske Dialekt.

Det tør anses for hævet over enhver Tvivl, at de danske Dialekters vigtigste Ejendommeligheder allerede var udviklede i det 15de Aarhundrede, selv om de i Datidens skrevne litterære Efterladenskaber kun kommer frem glimtvis, naar Skriverne falder ud af den gennem Øjet tillærte Ortografi og giver sig deres Øre i Vold[196]). Ejendommeligt for den fyenske Dialekt er bl. a., at Nasalerne hyppigt bortfalder, men erstattes af nasalerede Vokaler, at der ofte indskydes et svagt artikuleret *i* eller *j* som Overgangslyd mellem en Vokal og følgende Konsonant (især *l*), og at den aabne *d*-Lyd altid bortfalder i Udlyd, medens den i Indlyd enten bortfalder eller bliver til *j*[197]). Disse Ejendommeligheder findes nu allerede i fyenske Sprogmindesmærker fra det 15de og 16de Aarhundrede[198]). I Odenserektoren Christiern Hansens Komedier fra ca. 1530[199]) findes

[196]) Cfr. O. Nielsen. *Gamle jydske Tingsvidner*, Kbhvn. 1882, p. XV—XVI.

[197]) Cfr. Dines Andersen i *Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed*, II, p. 47.

[198]) Vilh. Thomsen. *Om oprindelsen til nogle ejendommeligheder i den danske retskrivning. Forhandlinger paa det 4de nordiske Filologmøde*, Kbhvn. 1893, p. 205 ff.

[199]) Udg. af S. Birket Smith. *De tre ældste danske Skuespil*, Kbhvn. 1874.

saaledes i *Paris Dom*: *tyin* (din), *veynne* (vende), *kaylle*r (kalder), *faille* (falder), *gaille* (Galde), i *Dorotheæ Komedie*: *af stej* (af Sted) rimende paa *i wej*, i *Den utro Hustru*: *møyde* (Impf. af Verbet møde?); i Odense Skomagersvendes Lavsartikler fra 1405—06[200]) findes *eyntenæ — eller* (enten — eller), i deres Lavsartikler fra 1508[201]) *delye* (Dele), *vre* (vred), *gilbrøire* (Gildebrødre), *brøre* (Brødre), *Onsse* (Odense). Lignende med Udtalen stemmende Skrivemaader findes i jydske Tingsvidner og i andre jydske Sprogmindesmærker[196]), og Vilh. Thomsen[198]) har paavist, at den samme Ortografi i Breve fra Christiern II's Dronning Elisabeth[202]) skyldes Indflydelse fra Øbomaalenes Udtale; hun skriver f. Ex. *hayn* (han), *kayn* (kan), *layn* eller *laynd* (Land), *deyn* (den), *seynde* (sende), *ayl* (al), *fayle* (falde), *hoyle* eller *hoylye* (holde), o. s. v. De ovenfor fremdragne Skrivemaader (*eeynh*, *eyn*, *hanyd*, *feyde*, *heyde*, *Hayldland*, *Nordinckbøind*) hos Fyenboen Claudius Clavus maa derfor snarest forklares som lignende Udslag af hans Fødeøs Dialekt, Formerne *feyde*, *heyde*, *hanyd* som en Sammenblanding af fonetisk og etymologisk Skrivemaade. Fyensk Udtale genfinder vi ogsaa i Navnet *Knushouet* (Knudshoved ved Nyborg), hvortil Haandskrifternes forvanskede *Kunshonet* maa rettes, og i Formen *new* (ny). Om derimod den i begge Clavus' Værker forekommende Forbindelse *nh* (*eeynh*, *manh*, *hanh*, *Monh*, *Mønh*) skyldes andet end grafisk Lune eller Uøvethed hos Forfatteren, lader vi staa hen; *h* findes i middelalderlige Skrifter tilsat snart med, snart uden bestemt Betydning; den ene af de fyenske Skrivere, som afskrev de ovenfor omtalte Lavsartikler af 1508 for Odenseskomagerne, benytter sig stærkt af et, som det synes, ganske overflødigt *h*, idet kan skriver: *ellerh*, *seeduaneh*, *ydermereh*, *aarh och dagh*, *naarh*, *førh*, *voxh*, *skallh*.

Det Resultat, hvortil vi er naaede, at Navnene paa Grønland i Clavus' yngre Værk udgør et Vers i Folkevisestil, har det kun været muligt at naa ud fra Wienertexten; Kortenes Navne derimod er dels alt for forvanskede, dels for mangelfuldt overleverede til, at et saadant Resultat kunde naas fra dem alene. Som Vejledning under Forsøget paa at restituere Textens Navne har adskillige af dem Værdi, men meget ofte er de forvanskede indtil Ukendelighed, som naar alle Kortene har *naf* = Textens *manh*; *ceum*, *crui* eller *trin* = *heyde*; *aner* = *han*; *hoen* = *een*[203]).

Til Folkevisernes Overleveringshistorie giver Grønlandsverset et Bidrag, der ikke ganske tør ladesi upaaagtet. Som bekendt kendes Folkeviserne først fra Opskrifter fra det 16de Aarhundrede; fra Middelalderen selv foreligger af danske Viser kun to Linier i Runehaandskriftet af skaanske Lov fra ca. 1300 (*drømde mik en drøm i nat um silki ok ærlik pæl*), otte Vers af Visen *Ridderen i Hjorteham* i Linköpinghaandskriftet fra ca. 1450

---

[200]) *Samling af Danmarks Lavsskraaer fra Middelalderen*, udg. af C. Nyrop, 1. Hefte, Kbhvn. 1895, p. 14—23.

[201]) *Ibid.* 2. Hefte, Kbhvn. 1896, p. 299—309.

[202]) Trykte i: *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern II's og Frederik I's Historie* I, Kbhvn. 1854.

[203]) Af denne Grund vil det næppe heller være muligt at danne sig et Begreb om den Sprogform, Verset har haft paa Kortene; det bør dog siges, at de ortografiske Ejendommeligheder, i hvilke vi for Textens Vedkommende ogsaa uden for Versets Omraade saa Indflydelse fra fyensk Udtale, vistnok ikke lader sig paavise paa Kortene, hvor der f. Ex. staar *feder* (ɔ: *fedæ*) for Textens *feyde*, *han* for dens *hanyd*.

(D. g. F. 67 A) samt Omkvædet (*fforthy standh landh j waadh*) paa en af Marsk Stig-Viserne i Ny kgl. Saml. 123, 4° (1454)[204]. Til disse tre eneste Opskrifter fra Middelalderen selv kommer da her en Visestump — et Vers —, bevaret i et geografisk Arbejde fra første Halvdel af det 15de Aarhundrede og overleveret dels paa Kort fra ca. 1475, her dog i en ufuldstændig og stærkt fordærvet, til Dels næsten ukendelig Skikkelse, dels i Haandskrifter fra ca. 1525 i en fuldstændig og langt mindre forvansket Form. Selv i denne sidste Skikkelse er Overleveringen ca. 25 Aar ældre end Karen Brahes Foliohaandskrift, det ældste i vor egentlige Folkeviseoverlevering.

Norge og Gotland.

I Modsætning til Island og især Grønland fik Clavus' Fremstilling af Norge ingen videre Betydning i Kartografiens Historie, og det er let forstaaeligt. Ikke blot maa selve Norges Form paa A-Kortene siges at være meget mislykket; men netop for dette Lands Vedkommende blev Clavus' Arbejde snart ganske overskygget ved de fortræffelige Kortarbejder af Ziegler og Olaus Magnus. Om Navnene i Norge, navnlig i den nordligste Del af Landet, og paa Gotland har kun faa Forskere ytret sig. Hvad de nordnorske Navne angaar, da opgiver Storm[205] at tolke dem; han anser dem dog for virkelige Stednavne og udtaler den Formodning, at de stammer fra tyske eller nederlandske Søbøger, men antager dem for forvanskede indtil Ukendelighed. Clavus' Gotland, saa vel paa Nancykortet som paa A-Kortene, er, saa vidt vi ved, kun blevet gjort til Genstand for udførligere Omtale af G. Lindstrøm (cfr. Note 166). Hans Bemærkninger om A-Kortenes Alder og indbyrdes Forhold, der viser, at han slutter sig til Nordenskiöld, kan vi ikke bifalde; om Navnene ytrer han, at det næppe er muligt at identificere andre af dem end Visby, og at det overhovedet nu turde være ugørligt at udrede, hvad de oprindelig har betydet.

De Resultater, vi lige har naaet for Grønlands Vedkommende, viser dog, at Clavus-overleveringerne ingenlunde er saa fordærvede, at en Tydning af Navnene af den Grund er umulig. Det ligger derfor nær at antage, at det, der hidtil har hindret Forstaaelsen af Navnene i Nordnorge og paa Gotland, er det samme, som hindrede Forstaaelsen af dem paa Island og Grønland, nemlig Anvendelsen af et Opkaldelsessystem.

Rent fraset hvad Navnene i Norge og paa Gotland kan tænkes at betyde, saa er ên Ting sikker: virkelige Stednavne kan de ikke være. Undersøger vi nemlig lidt nøjere disse Navne, saaledes som de er sammenstillede i Tabellen (Bilag 3), vil man se, at den Række paa i alt 12 Navne (fra *En arene* til *Ynesegh*), som i Norge følger lige efter Nidaros, gentages paa Gotland, hvor den følger lige efter Visby i nøjagtig samme Række-

[204]) Cfr. Johs. Steenstrup. *Vore Folkeviser*, Kbhvn. 1891, p. 316—317.
[205]) Cfr. *Ymer* 1891, p. 20—21.

følge. Hist og her mangler et af Navnene paa enkelte af Kortene, og i Texten er der et Sted oversprunget to, et andet Sted et enkelt; men om den samlede Overlevering er der ingen Tvivl: den giver paa Gotland 12 Navne, der dækker de 12 i Nordnorge. Altsaa foreligger der her ingen virkelige Stednavne, men et Kunstprodukt, et Opkaldelsessystem, og til dette hører efter al Sandsynlighed de 8 uforklarlige Navne paa Gotland, som følger direkte efter de omtalte 12, og ligeledes de to *Apetane* og *Vithu* mellem Tønsberg og Lister i Sydnorge, som falder sammen med Nr. 2 og Nr. 3 af de omtalte 12.

Dermed er Problemet om de norsk-gotlandske Navne i Virkeligheden løst: Navnene er ikke Stednavne og har altsaa for Geografihistoriens Vedkommende kun Kuriositetens Interesse. Naturligvis kan der i disse Navne skjule sig Ting af mere almen Interesse, ganske som Tilfældet var med de to andre Opkaldelsessystemer; men derom kan der ikke siges noget paa Forhaand; det vil først kunne vise sig, naar Nøglen til Systemet er fundet, og vi maa strax indrømme, at vi ikke kan løse Gaaden, men maa nøjes med at antyde, i hvilke Retninger vore Forsøg paa Løsningen er gaaede.

Tolkningen af det norsk-gotlandske Opkaldelsessystem umuliggøres ikke ved, at dets Ord ved Afskrift er forvanskede til Ukendelighed; ti der, hvor Ordene gentages, er de let kendelige. At *ynesegh*, *iueseh*, *uirsech* og *masegh* gaar tilbage til en og samme Grundform, er ganske utvivlsomt, og særlig betydelige Forvanskninger kan denne Grundform ikke være undergaaet; men ligesom ved de andre Opkaldelsessystemer gælder det her, at uden at man har fundet Nøglen til Systemet, kan ingen Restitution foretages, og den kan det saa meget vanskeligere her, som Varianternes Antal paa Grund af Ordenes Gentagelse er langt flere end ved Grønland og Island. Hvad der kunde tænkes at lede paa Sporet, er følgende:

Paa A_6-Kortet svarer et *ici* til Wienertextens *En arene* eller *En ǻene*, det Ord, der, hvor det gentages paa Gotland, i Texten hedder *Eeøne* eller *Eeone*, paa Kortene *onane*. Tolkningen *En annen* er ret nærliggende, men forklarer ikke det mærkelige *ici*.

Ordene i Systemet er anbragte saaledes, at de to og to begynder med samme Konsonant eller med forskellig Vokal. Vi har: *e — a* eller *o* | *v — w* | *s — s* | *c — c* | *t — t* | *e — i*, *u* (*m*) | *s — s* | *c* (*t*) — *c* (*k*) | *v* (*u*) — *v* (*u*) | *t — t*. Selv om Hensyn tages til alle de forekommende Varianter, er disse „Stavrim", om man tør kalde dem saaledes, saa utvivlsomt sikre, at man ud fra dem tør forkaste adskillige Varianter. Det ovennævnte *masegh* kan saaledes ikke bruges, fordi det skal svare til et Ord, der begynder med *e* (*enog* eller *euegh*); i Wienertextens *tolleyr* maa *t* vige for *c* i Kortenes *cober*, fordi Ordet skal svare til et *knaper*. Paa denne Maade kan Begyndelsesbogstaverne i 16 af de 20 Ord, det drejer sig om, slaas fast; kun de 4, der begynder med Vokaler, er og bliver usikre.

Det ser ud, som om Slutningsstavelsen i hvert andet Ord i Reglen danner Begyndelsesstavelsen i det følgende. Vi har saaledes: sale*crogh* — *crogh*er | comen*ter* — *ter*efer (eller *tar*roner = tær ouer?) | yne*segh* — *seg*er | san*colder* — *cober* eller ⟨*t*⟩*olleyr* | von*chiadh* eller no*tialch* — *tyald*er. Turde man stole sikkert paa denne Gentagelse, vilde vi have en stor Hjælp ved Valget

mellem Varianterne, idet en Mængde af disse kunde kastes bort; imidlertid sker der Brud paa denne Regel, overalt hvor der forekommer Vokal eller *v* i Spidsen af Ordene.

Disse Mærkværdigheder kunde tyde paa, at vi havde at gøre med et særlig kunstigt slynget Vers eller med en ren Lønskrift. Endelig er det værd at bemærke, at enkelte Ord som f. Ex. *comenter*, der aldeles sikkert er overleveret i ganske uforvansket Form, tilsyneladende ikke letter Forstaaelsen, og at de mange Endelser paa *er*, Dobbeltvokalerne, *k*'erne og *w*'erne tilsammen tagne tyder paa, at det Sprog, vi her har for os, er et nordisk Sprog, ikke f. Ex. fordrejet Græsk, Latin, Plattysk eller Lappisk; vi har heller ikke i Ordbøger over disse Sprog kunnet finde et eneste af Opkaldelsessystemets Ord eller gennem dem fundet en Traad, der gav os Forstaaelsen i Hænde.

Disse forskellige Karakteristika i Forening med den Omstændighed, at enkelte af Ordene kunde tyde paa forvansket Islandsk, vakte den Tanke hos os, at der her maaske kunde foreligge et islandsk Vers med en Slags Stavrim. Dette mente Prof. Finnur Jónsson, til hvem vi henvendte os, dog ikke var Tilfældet; han erklærede, at Ordene næppe var islandske, og at Anvendelsen af de formodede Rimbogstaver ikke stemte med Reglerne for Stavrim i nordisk Skjaldepoesi. Læser man imidlertid Ordene bagfra, ɔ: begynder man med det gotlandske *tyanesaldh*, kan man vel faa de regelrette Rimstave frem, naar adskillige af Ordene opløses i flere; tillige kan man faa en vis — maaske blot tilfældig eller tilsyneladende — Rytme og Verslinier paa 5 eller 4 Stavelser; men en Mening bringes der, saa vidt vi kan se, ikke til Veje paa denne Maade. Skønt flere af Ordene ved passende Valg mellem Varianterne vel kunde se ud som nordiske (danske?) Ord, saa er der andre, der synes ganske ukendelige og gaadefulde, og at faa alle 20 Ord til at give en sammenhængende Mening, er ikke lykkedes os.

Da der er en vis Rimelighed for, at Clavus ligesom ved de islandske og grønlandske Navne har valgt en Ordrække, som han havde rede i sin Hukommelse, er den Tanke ret nærliggende, at det gotlandsk-norske Navnesystem danner en Remse, Børnerim, Gaade, Trylleformular, „Lægeraad" (Recept) eller lignende, og de ovennævnte karakteristiske Egenskaber — Bogstavrimene og de stadige Gentagelser af Stavelser — kunde egentlig godt tages til Indtægt for denne Antagelse. Vore Forsøg paa at løse Gaaden ad denne Vej har dog ikke ført til noget Resultat; vi har heller ikke i den os bekendte hidhørende Litteratur, som f. Ex. A. C. Bangs Samling af norske Formularer og Remser, fundet nogen Ledetraad.

Naturligvis er der intet til Hinder for, at Ordene kan være Gloser uden indbyrdes Sammenhæng; men da bliver det saa godt som umuligt at finde den rette Tydning; ti der findes i saa Fald intet Middel, hvormed man kan gøre Prøve paa Tydningens Rigtighed. Imidlertid er det jo muligt, at Navnene her ligesom de islandske kunde være Ord af en bestemt begrænset Klasse. En Formodning, der var opstaaet hos os om, at det her drejede sig om Dyre-, navnlig Fuglenavne, har vi dog ikke kunnet gennemføre trods Søgen i ældre og nyere faunistiske Arbejder. De ældre — danske og norske — Fortegnelser over Dyrenavne, som dog næppe kan føres længere tilbage end til det 16de Aarhundredes Ordsamlinger og topografiske Skrifter, har Pastor O. Kalkar venligst henledt vor Opmærksomhed paa. Ud af dem kan der ganske vist samles et ret fyldigt Materiale af Dyre- og ikke mindst Fuglenavne; men i sig selv er dette Materiale næppe udtømmende[206]).

[206]) Vi indskrænker os til at henvise til Peder Claussøns *Norrigis Beskriffuelse* (*Saml. Skrifter* udg. af G. Storm. Kria. 1881, p. 389 ff.; «Om Fische», smst. p. 60 ff.) som et af de ældste Kildeskrifter; til

For vor Undersøgelse har det vist sig utilstrækkeligt, og jo flere forskellige Arter af Dyrenavne der maa drages ind i Identifikationen, des usikrere bliver denne naturligvis, da Tilfældighederne derved faar større Raaderum. Det kan saaledes være ganske tilfældigt, naar den sidste Del af Ordene *tyanesaldh* (Var. *rumefalck*) og *vonchiadh* (Var. *notialch*) synes at have en vis Lighed med Fuglenavnene *Falk* og *Kjeld* (eller *Kjælk*), og en Identifikation af disse Ord med de paagældende Fuglenavne tør ikke foretages, med mindre man genfinder Ordene i deres Helhed som Fuglenavne; men det har vi ikke kunnet. Det kan ligeledes være en Tilfældighed, at Ordene *tior* (Var. *tier*, *tiar*, *tion*) og *termor* (Var. *terefer*, *tarroner*) kan bringes til at have Lighed med Fuglenavnene *Tjur* og *Terner*. Nogen mere Vægt tør der maaske lægges paa, at Ordene *crogher* og *tyalder*, der næppe kan være synderligt forvanskede, minder paafaldende om Fuglenavne som *Krage* (Norsk *Kraaka*) og *Tjeld* (Islandsk *tjaldur*), og mærkeligt maa det vel siges at være, at man i Fuglenavnet *Sandtollen* (vistnok bestemt Form) eller *Sandtal* har et Ord, der har umiskendelig Lighed med det ellers gaadefulde *sancolder* (Var. *saurolder*, *sansols*, *faucols*). Men hermed er ogsaa fremdraget saa godt som alle de Fuglenavne, der overhovedet kunde være Tale om at genfinde blandt Opkaldelsessystemets Ord. Resten vil næppe kunne forklares som Fuglenavne. Vender vi os nu til andre Dyrenavne, da bliver Identifikationen om muligt endnu usikrere. En vis Lighed med enkelte Fiskenavne kan atter bero paa Tilfældigheder, som naar *segh* minder om *Seig* (ogsaa kaldet *Sei*), *tolleyr* (Var. *cober*) om *Koljer* (ɔ: Kuller), *cuapar* (Var. *knaper*, *enaper*) om *Qvappe*; ved at opfatte det usikre *Vmer* (eller *Uiuer*) som *Uwer* kunde man faa en Lighed frem med Fiskenavnet *Uver* (ogsaa i Former som *Uer*, *Ouer*, *Auer*). Men Ord som *apotane*, *wultu*, *comenter*, *euegh*, *iuesegh* har vi aldeles ikke kunnet genfinde som Dyrenavne.

En vis Mulighed for, at der i Navnerækken skjuler sig en Del gamle Dyrenavne, er aabenbart til Stede; men denne Mulighed er meget problematisk. Det mindst fordærvede af alle Navnene — *comenter* — er næppe noget Dyrenavn, ja Ordet kan, om det ikke opløses i flere, kun opfattes som ét dansk Ord, Plantenavnet *Komender* (*blomme*). Vi føres herved over i Planteriget, og slaar man op i Registret til Jenssen-Tusch's *Nordiske Plantenavne* (Kbhvn. 1867), finder man foruden *Komende* (*blomme*) Plantenavne som *Seg*, *Knapper*, *Kokle* og *Kolla*, *Tjelg* og *Tjäle*, *Kraga* og *Kråke*, *Tjor*, *Tol* eller *Tåll*, som alle kan sidestilles med flere af de nævnte Fugle- og Fiskenavne. I flere Tilfælde er det de samme Ord, der kan opfattes baade som Dyre- og Plantenavne. Vi kommer da med de sidste lige saa vidt som med de første, nogle kan identificeres, andre ikke, og vi nødes til, om vi vil fastholde den Antagelse, at Navnerækken bestaar af løsrevne Gloser, at kombinere flere Ordklasser eller søge rundt i hele det nordiske Navneordsforraad. Men da er vi netop lige saa vidt, som Nordenskiöld i sin Tid var med de grønlandske Navne, som, da en bedre Kilde dukkede op, alligevel viste sig ikke at være nordiske Navneord, men en paa Verber og Smaaord righoldig Ordforbindelse.

Sverige.

Ogsaa i Sverige træffer vi et Slags Opkaldelsessystem. Som et saadant maa nemlig de danske Aa-Betegnelser med vedføjede Ordenstal, som Dahlgren først henledte Opmærk-

---

Jonas Ramus' *Norriges Beskrivelse*. Kbhvn. u. A. [1715], p. 244 ff.; og til Erich Pontoppidans *Norges naturlige Historie* II, Kbhvn. 1753, p. 91 ff. Den nyere ornitologiske Litteratur, ogsaa med Hensyn til Navne, anføres hos G. Kolthoff och L. A. Jägerskiöld. *Nordens fåglar*, Stockh. 1898.

somheden paa, betragtes. Denne Forklaring af Grunden til Talordenes Anvendelse forekommer os langt rimeligere end den af Ahlenius foreslaaede[207]), at de skulde være tagne fra en eller anden Søbog; ti en saadan Numerering, der helt mekanisk begynder forfra ved hvert nyt Landskab, kan næppe paavises i nogen Søbog og maa siges at være særdeles upraktisk som Vejledning ved en Sørejse; Søbøgerne anvender da ogsaa ganske anderledes nøjagtige og betegnende Vendinger.

Iøvrigt falder Navnene i Sverige, som det ogsaa er Tilfældet i Danmark, uden for Opkaldelsessystemernes Omraade; ti de er virkelige Stednavne og vil som saadanne blive behandlede andet Steds. Derimod beror de Navne, hvormed Wienertexten benævner de forskellige Dele af Sverige, vistnok paa en friere Navnedannelse af Clavus selv.

Det svenske Rige deler Clavus i sit yngre Arbejde i tre Dele; men et fælles Navn giver han det ikke i Texten — Nancytexten kalder det *Suecia que olim Gochia est dicta*, og Nancykortet har *Suetica Regio* sidestillet med *Danorum Regio* og *Noruegica Regio*. A-Kortene har for Landene Øst for Østersøen Benævnelsen *Gottia orientalis*, for Landet Nord for de svenske Søer *Suecia que et Gottia occidentalis* og for Landet omkring de svenske Søer *Gottia meridionalis*. Til disse latinske Benævnelser svarer nu i Wienertexten de mærkelige danske Benævnelser *Østerghødengh*, *Uestgødhengh* og *Søndergødhin*. Disse Navne vil man næppe kunne genfinde andet Steds; men de er sikkert dannede af Clavus selv, aabenbart over Folkenavnet *Gøding*, der i Danmark forekommer i det 15de Aarhundrede (f. Ex. i *Rimkrøniken*) som Navn paa Indbyggerne i «Gødingeland» ɔ: Sverige (se Kalkars *Ordbog* II, p. 120). Om det er Navne som Østergötland og Vestergötland, der har foresvævet Clavus, turde det være umuligt at afgøre; et «Södergötland» existerer som bekendt ikke — dog bør det bemærkes, at ogsaa Olaus Magnus inddeler *Gothia* i tre Dele: *Vestrogothia*, *Ostrogothia* og *Meridionalis Gothia*, og Broderen Johannes Magnus siger *Smalandiæ quas nonnulli Meridianam Gothiam appellant*[208]).

Store Dele af Navneforraadet i Clavus' andet Arbejde har saaledes vist sig at være ikke virkelige Stednavne, men forskellige af Forfatteren vilkaarligt valgte «Opkaldelsessystemer»: paa Island Runenavnene, i Grønland et Vers i Folkevisestil, i Norge og paa Gotland et og samme System af usikker Oprindelse, i Sverige og paa Østersøens Østkyst afvexlende danske og latinske Talord — med andre Ord: Rækker og Remser, som han har haft i Hovedet. Naar Clavus har valgt denne Fremgangsmaade, der dog maatte vildlede

---

[207]) Ahlenius. *Olaus Magnus*, p. 33.
[208]) *Ibid.* p. 282—283.

og har vildledet enhver, der benyttede hans Arbejde, — hvilket Begreb maa ikke Tilhørerne ved Vögelins Forelæsninger over Ptolemæus' Geografi have faaet om Norden! — tør man heraf drage visse Slutninger baade om, hvad der for ham var det principale i hans Arbejde, og om, under hvilke Forhold det blev til.

Vi har oftere i det foregaaende gjort opmærksom paa forskellige Omstændigheder, der syntes at vise, at Korttegningen, Optrækningen af Kysternes Linier og Landenes Former, for Clavus har været det principale. Paa Grundlag af sin Korttegning har han, som vi gentagne Gange har fundet Vidnesbyrd om, lavet sine Texter, idet han ud af Kortene uddrog Længder og Bredder for de paa dem afsatte Lokaliteter og saa nøjagtigt som muligt i Ord beskrev deres Kystlinier og Landomrids. Kun ud fra denne Opfattelse af Clavus' Arbejdsmetode forekommer Anvendelsen af Opkaldelsessystemerne os forstaaelig. Hvor nemlig hans Kundskab om de beskrevne Landes Lokaliteter ikke strakte til til for Læseren ved blotte Navneangivelser at anskueliggøre Kystliniens Løb, dèr valgte han i Nancytexten at beskrive Forbjærge og Floder, Bugter og Kyster i Ptolemæisk Stil ved latinske Udtryk og Vendinger. Ganske naturligt betjente han sig i dette Arbejde af det latinske Sprog under Indflydelse af de Omgivelser, hvori han da færdedes. Nancyværket blev jo forfattet i Italien og med italienske Lærdes Tarv for Øje; han anvendte selvfølgelig derfor den samme Fremgangsmaade som Ptolemæus, hvis Metode og Stil var «klassisk» og toneangivende for videnskabelig Geografi. Men overalt hvor i hans første Arbejde det Ptolemæiske latinske «Benævningssystem» er brugt, dèr optræder i hans andet Arbejde de selvlavede Opkaldelsessystemer. At han nu oftest benytter sig af nordisk Sprog, kan næppe forklares paa anden Maade end ved at antage, at de Forhold, hvorunder det yngre Værk blev til, var andre end de, under hvilket det ældre udarbejdedes. Denne Anvendelse af danske Talord, nordisk Runealfabet, Folkevisevers o. s. v. forekommer os at tyde paa, at hans andet Arbejde er blevet til i Norden selv. Vi har i Slutningen af første Afsnit paavist, at Wienertexten med tilhørende A-Kort maatte være yngre end Nancyværket; vi mener da her ud fra de nordiske Opkaldelsessystemer, ud fra den mere hjemlige Sprogtone, der slaar en i Møde fra det nyere Arbejde, at kunne tilføje som sandsynligt, at Afstanden mellem de to Værkers Affattelse ikke blot er en Afstand i Affattelsestid, men ogsaa en Afstand i Affattelsessted, og vi skal senere ved Undersøgelsen af det Grundlag, hvorpaa det yngre Værk hviler, se, at denne Antagelse paa mange Maader yderligere styrkes.

Ser man nu bort fra Opkaldelsessystemerne, bliver der en ikke ubetydelig Mængde Navne tilbage, som maa antages at være virkelige Stednavne, flest i Danmark, færre i Sverige og Norge, kun ganske enkelte paa Island og Gotland og slet ingen paa Grønland.

Det overvejende Antal af disse tiloversblevne Navne er nu ogsaa trods adskillig Forvanskning let genkendelige; men en Del er der, hvis Identifikation er forbundet med Vanskelighed, ja næsten umulig.

Et Støttepunkt for Navnenes Tydning vilde man paa Forhaand vente at finde i Stedernes Beliggenhed. Med en vis Ret vilde man ræsonnere saaledes: naar et Navn paa A-Kortene eller paa det efter Wienertexten konstruerede Kort er anbragt f. Ex. paa Kyststrækningen mellem Svendborg og Nyborg, maa den til Navnet svarende Lokalitet ogsaa søges i denne Egn, og er Navnet stærkt forvansket, maa det blot gælde om blandt vedkommende Landsdels Lokaliteter at finde den, hvis Navn bedst — sprogligt og palæografisk — lader sig bringe i Overensstemmelse med Textens og Kortenes. En anden Støtte vilde man ogsaa med Grund vente at finde i de Epiteta, som ofte i Text og paa Kort ledsager Navnet (*promontorium*, *insula*, *ciuitas*, *uilla*, *fluuius*). Den nøjere Undersøgelse vil imidlertid mane til stor Varsomhed i Slutninger af denne Art; det kan nemlig paavises, at Anbringelsen af en Lokalitet f. Ex. mellem Svendborg og Nyborg ingenlunde er en Borgen for, at Lokaliteten virkelig ligger der, og ligeledes, at Epiteton'et *insula* f. Ex. ingenlunde giver Sikkerhed for, at Lokaliteten virkelig er en Ø.

Skulde man noget Sted i Clavus' Værk vente at finde nøje Tilslutning til Virkeligheden, maatte det være paa Fyen, Forfatterens Fødeø, som han vel dog maa antages at kende bedst, og som han saa vel i Nancy- som Wienertexten har gjort til Genstand for en særlig udførlig Omtale. Men hvad hans Anbringelse af Lokaliteterne i Forhold til hverandre angaar, viser netop Fyen mærkelige Afvigelser fra Virkeligheden. Det konstruerede Kort — A-Kortene har her kun kunnet medtage en forsvindende Del af det rige Navneforraad — viser, at *Fyenshoved* lægges paa Sydsiden af Øen i Nærheden af Svendborg, at *Knudshoved* fra Nyborg er henlagt til Fyenshoveds Plads paa Nordspidsen af Hindsholm, at *Arnakke Hoved* fra Nyborg er flyttet op til Bogense, og at *Hindsgavl*, som i Virkeligheden ligger Vest for Middelfart, er anbragt Øst for denne By i Nærheden af Bogense. Fyen staar imidlertid ikke ene. I Jylland ligger *Kolding* Nord for Vejle og *Plön* Nord for Kiel og Eckernförde; det skaanske *Simrishamn* (Somershaun) er henlagt til Båhus eller Halland i Nærheden af Lödöse, *Elleholm* er fra Blekinges Sydkyst flyttet til Skaanes Vestkyst, og det skaanske *Åhus* er lagt Nord for den danske Grænse ind i Sverige; i Norge er *Korshavn*, som ligger ved Kap Lindesnæs, flyttet hen til Strækningen mellem Stavanger og Bergen. Mindre væsentligt i denne Henseende er det, at *Vesterås* (*Arosia*) og *Skara* er opfattede som Kystbyer, og at de vestjydske Byer er anbragte urigtigt i Forhold til de østjydske: *Ribe* omtrent paa samme Bredde som *Flensborg*, *Børglum* paa samme Bredde som *Kolding*, og at det ikke nævnes, at det iøvrigt rigtigt anbragte *Lödöse* hører til Sverige.

At antage, at disse Uoverensstemmelser med Virkeligheden er fremkomne ved, at de oprindelige Talbestemmelser er blevet fordærvede ved Textens gentagne Afskrivning, er ikke tilladeligt. Selve Textens Form taler nemlig bestemt herimod. Den er jo ikke blot, som oftere fremhævet, en Kystbeskrivelse, men en Kystbeskrivelse efter en ganske bestemt Plan. Clavus vælger sig et Sted paa Kysten til Udgangspunkt, og ud fra dette opregner han Lokaliteterne i den Orden, han mener at træffe dem. For Øernes Vedkommende bevæger vi os da rundt i en Cirkel, og

dette Princip er overalt konsekvent gennemført. Uoverensstemmelserne med Virkeligheden i Anbringelsen kan da ikke skyldes Afskrivnings- eller Kopieringsfejl af nogen Art, men maa skyldes Forfatteren, hvad enten de nu beror paa mangelfuld Hukommelse, Tankeløshed eller, hvad der er det sandsynligste, paa Uvidenhed.

Uoverensstemmelser som disse er iøvrigt ikke særlig karakteristiske for Wienertexten; de findes ogsaa i Nancytexten i ret betydeligt Antal. Paa det efter denne konstruerede Kort ligger *Kolding* Nord for Vejle, *Skagen* Syd for Viborg paa Højde med Kolding, *Vendsyssel* Vest for Sallingsyssel, *Svendborg* Nord for Nyborg, *Esrom* mellem Næstved og Vordingborg, *Simrishamn* oppe ved Lödöse, det norske *Hamer* Syd for Lödöse i Halland, *Oslo* og *Olaui villa* (*Sarpsborg*?) i Halland, *Åhus* i Sverige og *Tønsberg* som en Ø ved Hallands Kyst. Ogsaa her er Indlandsbyer opfattede som Kystbyer, f. Ex. *Vesterås* (*Arus*), *Strengnäs*, *Hamar*, og Forholdet i Bredde mellem vest- og østjydske Byer er aldeles urigtigt: *Ribe* ligger paa Højde med *Kiel* og *Plön*, *Skagen* og *Vendsyssel* med *Kolding*.

Man vilde her kunne indvende, at Nancytextens Tal helt igennem er saa fordærvede, at disse Uoverensstemmelser med Virkeligheden næppe bør tilskrives Forfatteren, men derimod Afskriveren, som har læst Tallene forkert, og det er muligt, at nogle af Besynderlighederne virkelig maa skrives paa Afskriverfejlenes Regning; men det gælder ikke dem alle. For det første kan flere af de urigtige Tal skyldes Forfatteren selv, som kan have uddraget dem forkert af Kortet; for det andet forbyder Texten selv bestemt at opfatte det overvejende Antal af „Fejlene" som Afskriverens Uagtsomheder. Nancytexten er nemlig i Hovedsagen bygget paa det samme Princip som Wienertexten: en Kystbeskrivelse med et enkelt Punkt som Udgangspunkt. Ser man nu paa Texten for Fyen, viser det sig ganske vist, at Forfatteren ikke er i Tvivl om *Svendborgs* virkelige Beliggenhed, idet Texten har den rette Orden: Ellemose, Hindsholm, Nyborg, Svendborg, Agernake; naar ikke des mindre det efter Tallene konstruerede Kort udviser Rækkefølgen: Ellemose, Hindsholm, Svendborg, Nyborg, Agernake, maa dette enten skyldes en Afskriverfejl i Tallet eller en urigtig Breddeuddragning af Forfatteren selv. For andre af de paapegede Uoverensstemmelsers Vedkommende stemmer imidlertid Anbringelsen i Texten nøje med Tallene, og der er da her ingen anden Forklaring mulig, end at Fejlen stammer fra Forfatteren. Dette er saaledes Tilfældet med Byerne i Halland, hvor Ordenen Nord fra er denne: Oslo, Sarpsborg, Simrishamn, Lödöse, Hamar, Sioholm; med Lokaliteterne i Jylland: Ribe, Vendsyssel, Sallingsyssel, Skagen og Viborg, Aarhus, Kolding, Vejle, Aabenraa.

Der kunde være Grund til at formode, at de urigtige Anbringelser skyldtes de Kilder, Clavus har benyttet ved Affattelsen af sine Arbejder. Af disse Kilder kan der i denne Henseende næppe være Tale om andre end Rejsebogen: *Itinéraire Brugeois* (cfr. Kap. 8 B); men den har ikke Fejl af ovennævnte Art, idet den Orden, hvori den opregner de nordiske Lokaliteter, stemmer med Virkeligheden, med den ene Undtagelse, at *Plön* vistnok lægges Nord for Kiel.

I et geografisk Arbejde fra en senere Tid vilde vistnok Fejl som de ovenfor omtalte vække Betænkeligheder med Hensyn til Forfatterens videnskabelige Evner og Værd; men naar Talen er om Middelalderen, bliver Sagen en noget anden. Fejl af samme Art forekommer ikke blot i stor Mængde paa de sydevropæiske Kompaskort, men ogsaa hos Forfattere, der har en ganske anderledes omfattende Viden og righoldigt Materiale til deres Raadighed, end Clavus har haft. Paa sit store *Carta marina* gør saaledes Olaus Magnus

sig skyldig i lignende Fejl; han anbringer *Horsens* Nord for Aarhus, *Faaborg* mellem Svendborg og Nyborg, *Ørebro* Nord for Hjälmaren, o. s. v.

Maa man altsaa være forsigtig med i Lokaliteternes Beliggenhed i Clavus' Arbejder at søge Holdepunkter for en Tolkning af Navneformerne, bør man være ikke mindre varsom med at lægge for afgørende en Vægt paa de Epiteta, der tillægges Lokaliteterne; ti ogsaa her kan der baade i det ældre og yngre Værk paavises Uoverensstemmelser med de virkelige Forhold. I Nancytexten har Byerne *Dragør*, *Tønsberg* og *Trondhjem* (*Truntheym*) alle Epitetonet *insula*; Ø kaldes ogsaa *Ladehorn*, af Storm identificeret med Bjærget Lyderhorn ved Bergen, og Halvøen *Listerland* kaldes *sinus*. Enkelte af disse Fejl genfindes i *Itinéraire Brugeois* og er da vel som formodet af Storm[209]) indkomne i Nancytexten herfra (cfr. Kap. 8 B). I Clavus' yngre Arbejde er vel adskillige af disse Fejl blevet korrigerede — *Trondhjem* opfattes her rigtigt som det andet Navn paa Byen *Nidaros*, og *Lister* kaldes rigtigere *promontorium* —, men *Dragør* og *Tønsberg* betegnes stadigt som Øer, og andre Urigtigheder eller mindre korrekte Betegnelser er tilkomne. Nancytexten har rigtigt *Sallingsyssel*, Wienertexten urigtigt *Salling Herred* (i Jylland); Nancytextens Opfattelse af *Hindsholm* som *promontorium* er rigtigere end Wienertextens *uilla et portus magnus*; urigtigt gør A-Kortene det norske Landskab *Helgeland* til en Ø, og naar Wienertexten kalder *Dovre* for *promontorium*, er dette næppe korrekt.

Forfatteren viser sig saaledes jævnligt ganske desorienteret med Hensyn til de enkelte Lokaliteters Art, og som Støtte for Navnetolkningen bliver de anvendte Epitetas Værdi derfor meget illusorisk. Endnu mindre Vægt tør man lægge paa Anvendelsen af Betegnelserne *ciuitas* og *uilla*; ti de hensættes aabenbart ganske paa Skøn. Hvad *ciuitas* angaar, da bruges det ikke alene om Byer, der virkelig var Købstæder, men ogsaa om Lokaliteter, der paa ingen Maade var det, som naar Børglum, Vendsyssel og Færøerne kaldes *ciuitates*. At opfatte *ciuitas* i Betydningen «Bispesæde» gaar heller ikke an, da det ogsaa anvendes om Byer, der ikke var Sæde for nogen Biskop (f. Ex. Flensborg, Lödöse, Kalmar og de skaanske Byer). Paa den anden Side bruges *uilla* ikke alene om Byer med Købstadsrettigheder, men ogsaa om Landsbyer (som de fyenske Sallinge og Stige), og selv betydelige Byer som København kaldes *uillæ*, medens *ciuitas* ofte anvendes om Byer, der hverken ved Størrelse eller Indflydelse var fremtrædende. Uden for det danske Riges Omraade kaldes derimod paa ên Undtagelse (Ribnitz) nær alle Byerne for *ciuitates*[210]).

---

[209]) *Ymer* 1891, p. 19.

[210]) I sine *Studier over Kong Valdemars Jordebog* (Kbhvn. 1874) antager Johs. Steenstrup p. 127 ff., at Forskellen mellem *civitates* og *villæ forenses* er den, at *civitas* betegner en By, der har faaet sin Ordning fra oven, «navnlig gjennem en konfirmeret Stadsret», *villa forensis* derimod en By, som har «indrettet sig som Kjøbing paa egen Haand, men hjulpen af Privilegier». Steenstrups Distinktion tiltrædes af Hildebrand (*Sveriges Medeltid* I. 2, Stockh. 1894, p. 325). Muligt er det, at denne Datidens Opfattelse kan have foresvævet Clavus ved hans Omtale af de *danske* Byer; men sikkert er det ikke. Af sjællandske Byer var foruden Roskilde ogsaa København og muligvis Holbæk *civitates*, men begge de sidste betegner Clavus som *villæ*; i Skaane var kun Lund *civitas*, men Clavus kalder næsten alle de skaanske Byer for *civitates*. At

For Tolkningen af Stednavnene er disse Resultater ret nedslaaende. Naar et Navn er saa forvansket, at det ikke med Sikkerhed kan identificeres ud fra selve sin Ordform, svigter aabenbart alle andre Holdepunkter, og en Korrektion vil særdeles vanskeligt træffe det rette. Hertil kommer, at for Lokaliteter som Bjærge, Næs, Aaer, Elve og Floder flyder Kilderne til vor Kundskab om Stednavnene forholdsvis sparsomt og er af en mere tilfældig Art, og det er netop saadanne Lokaliteter, hvis Identifikation er usikker, medens By- og Landsbynavne i Reglen kan identificeres. Vore Tydninger af Stednavnene i Clavus' andet Arbejde findes i Udgaven af Wienertexten (Kap. 7), og vi skal her kun nævne dem, det har været os umuligt at identificere. De er desværre ikke ganske faa.

I Norge optræder paa Strækningen Lister—Trondhjem Navnene *Bobchara*, *Horiza*, *Trollenbyern*, *Nadhegrun*, *Grintz aa*. Der er intet, som taler mod, at de er virkelige Stednavne; de falder ganske uden for det norsk-gotlandske Opkaldelsessystem, og adskillige af dem har et afgjort norsk Præg; desuden er der til et af dem (*Nadhegrun*) knyttet et Legende, der tydeligt nok er fremgaaet af stedlig Folkeovertro. Men at identificere dem med virkelige Stednavne har ikke været os muligt. For det første er der meget faa Varianter til dem (til nogle endog slet ingen), og de Varianter, Kortene leverer, er saa afvigende fra Textens Former, at meget stærke Forvanskninger maa have fundet Sted i alt Fald et af Stederne, som naar Textens *Bobchara* paa Kortene har Varianten *burn fl.*, dens *Grintz aa* Varianten *archius fl.* For det andet er disse Navne spredte over en ret stor Kyststrækning, og man har, som ovenfor vist, i deres Plads paa det konstruerede Kort ingen som helst Garanti for deres virkelige Beliggenhed; heller ikke ved man det ringeste om, hvorvidt de maa søges ude ved Kysten eller dybere inde i Landet. Korrektioner hviler da her ganske paa det løse. Mellem Bergen og Trondhjem findes vel adskillige Navne som *Gryten*, *Grjot* o. l.; men om der ved *Grintz aa* bør tænkes paa nogen af dem, er ganske usikkert. Kun ét af disse Navne vover vi at korrigere. Navnet *Trollenbyern* (Var. *Trollenpiern̄*: med Hensyn til Vexlen af *b* og *p* cfr. *Tumsberg* i W mod *Tūsperck* i V) minder stærkt om adskillige *Troldfjælde*, *Troldtinder* o. lign. netop paa Strækningen mellem Bergen og Trondhjem. Vi formoder derfor, at *Trollenbyern* (rigtigere vistnok *Trollenbyern̄*) er en Forvanskning af *Trollenbyerrene* og Navn paa Fjældmasser i Jotunheim eller Dovre[211]).

Af andre af Wienertextens norske Navne, som er os uforstaaelige, eller hvis Forstaaelse er saare tvivlsom, skal vi nævne *Farn civitas* og *Mestebrodh promontorium*. *Mestebrodh*, der findes i alle Overleveringer, ogsaa paa Kortene, i omtrent samme Form og altsaa ikke kan være videre fordærvet, er os ganske uforstaaeligt, og Storms Tolkning af *Farn civitas* (Var. *Faren*, paa Kortene *farensis*) som Sarpsborg ved Kristianiafjord maa betegnes som saare usikker. Forstaaelsen af dette sidste Navn vanskeliggøres i betydelig Grad ved den mærkelige Uoverensstemmelse mellem

---

Begreberne *civitas* og *villa* snarere for Clavus' Vedkommende maa antages at være udflydende, derpaa tyder den Omstændighed, at mellemstore Byer som Malmø og Ystad i Wienertexten kaldes *civitates*, paa de tilhørende A-Kort derimod *villæ*.

[211]) Til disse Egne henlægger baade Nancyværket og A-Kortene en Sø ved Navn *lacus penarum*. At opfatte *Trollenbyern* som *Trollentiern* og altsaa som det nordiske Navn paa denne Sø er der dog næppe Grund til; ti dels er Stedsbestemmelserne for *lacus penarum* og *Trollenbyern* ikke de samme, dels vilde det være underligt at kalde en saa stor Sø for et *Tjern*, hvorved betegnes et mindre Vand.

Wienertexten og A-Kortene, som finder Sted i Sydnorge mellem Oslo og Lister (cfr. det konstruerede Kort sammenholdt med A-Kortene). Paa Kortene mangler *Varna*floden, eller rettere: paa dens Plads ligger en By med Navnet *farensis*, paa *Farn*'s Plads ligger *amerensis* (Hamar) og paa Hamars *repuris civitas magna* (eller *repuris grandia* eller *grandie repuris*) lige Syd for *lacus penarum*. Endelig forekommer Tønsberg dels som Øen eller Øerne *tonsberes*, dels som *litus tumebor*. Efter vort Syn paa Clavus' Arbejdsmetode, at Texten er uddraget af Kortet, maatte vi snarest antage, at Kortene her havde det oprindelige, medens Texten var galt uddraget; men da *repuris civitas magna* er en ganske gaadefuld og ukendt Lokalitet og Navnene paa denne Del af Kortene staar stærkt sammentrykt, kunde det være fristende at opfatte *grandie repuris* som hørende til det lige ovenfor staaende *lacus penarum*, rette det til *grandis teporis* og antage, at *civitas* er løbet med i Navnet fra det nærliggende *Stavanger civitas*, og at *magna* er en anden Betegnelse for *grandis* henført til *civitas*. Den Mulighed er overhovedet ikke udelukket, at der paa denne Strækning af Norges Kyst ved Kortets Afkopiering kan være sket en Forskydning af en Række Navne.

Foruden de norske er adskillige danske Navne os uforstaaelige[212]). Under Henvisning til vore Bemærkninger i Noterne til Textudgaven nævner vi dem her: paa Fyen *Loydhez portus*, paa Sjælland *Ozoenes*, *Thorsan* (eller *Thorsam*) *portus*, *Vrenes* (eller *Uienes*), *Kagenes* (eller *Ragenes*); i Øresund Øen *Syoholm*, i Skaane Forbjærget *Knudshoved* (Kortenes *cunutis orot*). Om de fleste af disse Navne gælder, at der savnes Varianter fra Kortene.

Wienertexten med de tilhørende A-Kort indeholder saaledes endnu adskillige dunkle Punkter, og trods Storms skarpsindige Tolkning af Nancytexten, gælder det samme om den. Hverken dens *Sioholm* eller *Vdhenskaun*, *Lotho* eller *Ougard*, *Starcoteris promontorium* eller *Ras fluvius* har hos ham fundet nogen Forklaring.

Kapitel 7.

Udgave af Wienertexten med Oversættelse.

Vor Udgave af den restituerede Wienertext er i Hovedsagen bygget paa de to Wienerhaandskrifter (**W** og **V**)[213]), i hvilke Texten er opbevaret i sin fuldstændige Skikkelse. Samtlige Varianter fra disse Haandskrifter er angivne i det textkritiske Apparat, paa nær

[212]) For de danske Stednavnes Vedkommende har vi foruden de Note 93 nævnte Kilder efterset Registrene til *Danske Magazin*, Kbhvn. 1744 ff.; *De ældste danske Archivregistraturer* I—IV, Kbhvn. 1857—1885; *Kancelliets Brevbøger*, Kbhvn. 1885 ff.; *Kronens Skøder* udg. ved Laursen I, Kbhvn. 1892. Det er dog ikke lykkedes os at finde hverken *Thorsam* (*Thorsan*), *Vrenes* (*Uienes*) eller *Kagenes* (*Ragenes*). For de to sidstes Vedkommende, som i Følge Stedsbestemmelserne snarest skulde søges i Holbæk- eller Kallundborg-egnene, har vi fra stedkendte Mænd modtaget den Oplysning, at man i disse Egne ikke kendte saadanne Navne.

[213]) Fotografier af begge disse Haandskrifters Clavustext findes paa det store kgl Bibliotek i København.

saadanne, der maa betegnes som rent ortografiske: *t* og *c*, *u* og *v*, *i* og *j*, *e* og *ę* (æ); dog er ogsaa adskillige af disse medtagne, hvor det drejer sig om Egennavne. I disse Tilfælde følges iøvrigt principmæssigt W's Ortografi, da denne i Modsætning til V's gengiver det 15de Aarhundredes Skrivemaade.

Da det er bevist (Kap. 4), at Irenicus' og Schoners Clavuscitater er udskrevne af Wienertexten, angives ogsaa Varianterne fra disse, dog ikke Talvarianterne fra Schoner, da hans Stedsbestemmelser ikke er de Claviske, og heller ikke de Navne hos ham, der er tagne fra det trykte B-Kort i Ulmerudgaverne. Fra A- og B-Kortene og fra Clavus' ældre Værk (N) har vi i det textkritiske Apparat til Konference anført saadanne Navne, der enten kunde tjene til at afgøre, hvilken af de til Raadighed staaende Varianter i de egentlige Overleveringer af Wienertexten der bør vælges, eller til at dokumentere Rigtigheden af en Korrektion i Texten, hvor en saadan syntes os at være nødvendig. En enkelt Variant er anført fra Olaus Magnus' *carta marina* (O) i et Tilfælde, hvor dette Kort, som paavist (se p. 100), repræsenterer en Clavusoverlevering, der er bedre end de os kendte.

For ved Restitutionen af Wienertexten at indføre saa faa fremmede Elementer som muligt har vi mellem Talvarianterne valgt saaledes, som Korttegningen bød, og kun, naar den ikke var i Stand til at lede os, har vi taget vor Tilflugt til A-Kortene. Hvor Irenicus angiver Tal i Tilfælde, hvor der er Talafvigelser mellem Wienerhaandskrifterne, har vi selvfølgeligt valgt det Tal, som to af Kilderne har fælles mod den tredje. I intet som helst Tilfælde har vi korrigeret Tallene, da det som tidligere fremhævet er umuligt at afgøre, om Fejlen er en Uddragningsfejl af Clavus eller en Afskriverfejl i den Afskrift, der kom til Tyskland. De Tal, hvor en Fejl sikkert foreligger, har vi imidlertid mærket med en Stjerne og i Noterne under Texten angivet Fejlens Størrelse. Overhovedet har vi saa vidt muligt undgaaet at rette i Texten og navnlig at foretage Tilføjelser, selv om saadanne synes plausible. Vor Grund var atter den, at Manglerne meget godt kan skyldes Forfatteren, der, lige saa vel som han kan have uddraget Tal forkert af Kortet, kan have sprunget den ene eller den anden af dets Lokaliteter over. Overspringelserne har vi dog angivet i Noterne.

Hvad Gengivelsen af de talrige Stednavne angaar, da har vi overalt, hvor det var muligt, fulgt Haandskrifternes Skrivemaade. Denne er ingenlunde konsekvent; der skrives saaledes *-borg*, *-borgh*, *-burg*, *-burgh*, *-burkh*; men det vil næppe være muligt i hvert enkelt Tilfælde at afgøre, om Ortografien skyldes Forfatteren selv eller Afskriverne, og Kortene yder her ingen Vejledning, da deres Navneformer ofte er stærkt forkortede eller helt mistydede. Hvor Haandskrifternes Form er forvansket, har vi selvfølgeligt rettet med Hensyntagen til Skrivemaader i samtidige Kilder, men vi har valgt den Form, der bedst syntes os at kunne forklare Fejlskrivningen i Overleveringerne. At der herved undertiden er

fremkommet Former, som er afvigende fra de almindelige, har ikke kunnet undgaas; at vi overalt skulde have truffet det rette, er vi langt fra at mene.

For at vise vor egen Forstaaelse af Texten, som er en Forudsætning for Afhandlingens øvrige Partier, har vi anset det for nødvendigt at give en Oversættelse. Heller ikke her har vi vel altid truffet det rette. Navnlig har de forklarende Epiteta som *extimus*, *ultimus*, *intimus*, *extremus* jævnligt sat os i Forlegenhed; vor Gengivelse af disse Ord er nærmest baseret paa det konstruerede Kort sammenholdt med A_1. Iøvrigt har vi søgt at gøre Oversættelsen saa tro og ordret, som det har været os muligt. Vi oversætter saaledes overalt *civitas* ved «Stad», *villa* ved «By», ganske fraset, om de vedkommende Lokaliteter paa Clavus' Tid var Bispesæder, Købstæder eller Landsbyer; ligeledes har vi principielt oversat *promontorium* ved «Forbjærg», om end Oversættelsen «Næs» ofte bedre vilde dække vore Begreber om den vedkommende Lokalitet (f. Ex. Skagen). Navnene i Clavus' forskellige danske Opkaldelsessystemer har vi i Oversættelsen trykt *kursivt* for dermed at betegne, at her foreligger Navne af en særlig Art, som allerede i den latinske Text var danske; derimod har vi i Oversættelsen moderniseret disse Navnes Skrivemaade og gengivet Runenavnene i deres islandske (oldnordiske) Ortografi. For øvrigt skylder vi Storm at sige, at hans Oversættelse af Nancytexten har været os til den største Nytte ved vor og i mange Tilfælde hjulpet os ud over Vanskelighederne.

Følgende Forkortelser er anvendte:

W = Cod. Vindob. lat. 3227.
V = Cod. Vindob. lat. 5277.
I = Irenicus' Clavusuddrag.
S = Schoners Clavusuddrag.
A_1 = Martellus' A-Kort.
A_2—A_5, B_1—B_3 = Nicolaus Germanus' A- og B-Kort.
A_6 = A-Kortet i Bondelmontehaandskriftet.
N = Cod. Nanceian. 441 (Nancyhaandskriftet).
O = Olaus Magnus' carta marina.
M = Henricus Martellus' Germanienskort i Cod. Magliab. XIII, 16.

Ego Claudius Clauß Niger, Nicolai Petri Tuconis et Margarete Christierni Strangonis Vinninch filius, Cimbricus, regna subscripta mihi uisu experimentali mathematicaliter cognita picture diligentia necnon scriptibili memoria posteris fideliter perennare curaui, que Ptolemeo, Hipparcho et Marino erant incognita.

Jeg Danskeren Claudius Claussøn Swart, Søn af Claus Pederssøn Tyk og af Margarete, Datter af Christiern Strangessøn Vinning, har ved omhyggelig Tegning saa vel som ved skriftlig Optegnelse søgt at give Efterverdenen et tro Billede af de mig ved Selvsyn nøje bekendte nedennævnte Lande, som var Ptolemæus, Hipparch og Marinus ukendte.

Cimbrorum Chersonesus extensio occidentalis post Albim fluuium:	Longitudo	Latitudo	**Cimbrernes Halvø, Udstrækning mod Vest efter Floden Elben:**
Hamburg ciuitas imperialis parum procul a mari	32 0	56 20	Hamburg, fri Rigsstad nær ved Havet
Thitmersken Chersonesus	31	56 50	Ditmarsken, Halvø
Holzacie littus	32	57 0	Holstens Kyst
Frisie inferioris littus	33	57 20	Nordfrislands Kyst
Ripis ciuitas	34	57 40	Ribe, Stad
Burglanensis ciuitas	35	58 20	Børglum, Stad
Eius littus Robierghhede	36	58 20	Dens Kyst Raabjærghede
Secundum eius littus	37	58 20	Dens anden Kyst
Tertium eius littus	38	58 20	Dens tredje Kyst

1 Clauß] Claufz W; Claufs V; Chlaus S. Nicolai] W, V; cfr. Nielis N (Skrivefejl for Niclis). 2 Tuconis] Cucenis W, V; cfr. Tuchonis N. Margarete] W; Margarethę V. Christierni] Gersticierni W, V. 3 Vinninch] Utinich W; Vimich V; cfr. Vinningh og Viningh N. Cimbricus] W, S, I; Cymbricus V. 4 experimentali] W; experientali V. 6 fideliter] V; uideliter W. 6-7 Ptolemeo, Hipparcho et Marino] Ptolomeo, Hyparcho et Marino W; Hipparcho, Ptolemęo et Marino V; Ptole. Marin⟨us⟩, Hipparch⟨us⟩ I. 9 Cimbrorum] W, S, I; Cymbrorum V. Chersonesus] V, S, I; Chernosesus W. 11 Longitudo Latitudo] V; om W 12 56,20] V; 56,3 W; 26,20 I. 13 Thitmersken] Thitmeskem W; Thimesken V. 14 Holzacie] Holfatiæ I. 32] W, I; 33 V. 57,0] W; 57 V. 17 35] W, V; 36 I. 18 Eius] V; Eeius W. Robierghhede] Kobierghhede V; Kobierghhde W. 19 eius] W; om V. 20 eius] V; om W.

1 Om Clavus' Slægt se Kap. 9. 3 Cimbricus kalder Clavus sig, fordi han i Overensstemmelse med Middelalderens retslige Begreber regner sin Fødeø Fyen som hørende til Jylland. Ved at oversætte Cimbricus ved «Jyde» eller «Fyenbo» vilde man indsnævre det Begreb, der ligger i Ordet; vi er derfor blevet staaende ved Oversættelsen «Dansker», skønt dette Navn omfatter mere end Clavus' Cimbricus. 9 Cimbrorum Chersonesus, Ptolemæus' Navn paa den jydske Halvø, i Jacobus Angelus' Oversættelse *chersonesus Cimbrorum* og *chersonesus cimbrica*. 10 Albis, Ptolemæus' Navn paa Elben; paa A_1 den tyske Form *elbis*. 12 Hamburg, Originalen sikkert *hāburg*, hvoraf hos Nicolaus Germanus Dittografierne *hanburg* og *naburg*; Rettigheder som fri Rigsstad (civitas imperialis) fik Byen 1215. 13 Thitmersken, saaledes i S. R. D. IX, 157. 14 Holzacia, om Kortenes *ducatus* se p. 39. 15 Frisia, Kortenes *frigie* af *frizie* eller *frixie*. 16 Ripis, alm. latinsk Form; Kortenes *rupis* af *rijpis* eller *riipis*. 17 Burglanensis ciuitas, alm. lat. Form for Børglum i Hjørring Amt, Bispesæde for Vendsyssel til 1554; *burgrauen* (A_1 og A_6) af *burglanen̄*; *burgrafen* (A_2—A_5) med *f* for tysk *v*. 18 Robierghhede, enten Klitstrækningen ved Rubjærg (Vennebjærg Herred), hvis højeste Punkt Rubjærg Knude findes paa Søkort fra 16de Aarh., eller Raabjærg Miler (Horns Herred), begge i Hjørring Amt. Med Fejllæsningen *Kobiergh* for *Robiergh* sml. *Kyen* for *Ryen* (Rygen); paa Kortene kun *hedre* (ɔ: hedhe?) *litus*.

	Longitudo	Latitudo	
Salingehæret sinus eius	38 40	58 35	Salling Herred, dens Bugt
Sinus secundus	38 40	58 55	Anden Bugt
Sinus tertius	38 50	59 15	Tredje Bugt
Sinus quartus	38 55	59 25	Fjerde Bugt
Septentrionalis descripcio:			Beskrivelse af Nordsiden:
Vendesisel ciuitas	39	59 40	Vendsyssel, Stad
Primum littus	39 30	59 55	Første Kyst
Secundum littus	40 20	59 55	Anden Kyst
Orientalis descripcio:			Beskrivelse af Østsiden:
Skauen promontorium	40 35	59 55	Skagen, Forbjærg
Littus orientalis	40 55	59 40	Kyst mod Øst
Sinus orientalis	41	59 30	Bugt mod Øst
Viburg ciuitas parum a mari distans	40	59 20	Viborg, Stad i ringe Afstand fra Havet
Eius promontorium	40 35	59 15	Dens Forbjærg
Extimus sinus	40 20	59 0	Den yderste Del af [dens] Bugt
Intimus eius sinus	39 30	59 10	Den inderste Del af dens Bugt
Arus ciuitas	39 55	58 45	Aarhus, Stad
Sinus orientalis	40 20	58 45	Bugt mod Øst
Vltimus eius sinus	40 30	58 30	Dens sidste Bugt
Kaldinckh vi^{l}la murata	40 10	58 10	Kolding, befæstet By
Vethlis uilla murata parum a mari	38 10	57 40	Vejle, befæstet By nær ved Havet
Eius orientale littus	39	57 40	Dens Kyst mod Øst
Secundum littus	38 40	57 30	Anden Kyst

2 Salingehæret] Saligenharret W, V; cfr. Salinghesusel N og A-Kortenes salinge hert. 6 Septentrionalis] V; Sepemtrionalis W. 7 Vendesisel] W; Vendosisel V; Vendisisel I. 11 Skauen] Skaue W; Skarue V; cfr. A-Kortenes Scauē og Scauen. 14 Viburg] V, I; Uiburg W. 59, 20] W, I; 59, 30 V. 19 58, 45] W; 58, 30 V. 21 Kaldinckh] Fialdinckh V; Fialdinkh (k korrigeret) W; cfr. Kaldingh N. 58, 10] W; 57, 10 V. 22 Vethlis] Vechlis V; Uechlis W. 24 57, 30] V; 57, 37 W.

2 Salingehæret, i Nancytexten rigtigere *Salinghesusel*; paa Kortene som to Byer *salinge* og *hert*; cfr. p. 121. 7 Vendesisel ciuitas, i Nancytexten *Uendesusel* uden det forkerte Epiteton; Bispesædet for Vendsyssel (Vendelbo Stift) var Børglum (cfr. ovfr.). Om de forskellige Navneformer se p. 51—52. 11 Skauen, cfr. p. 51 om de forskellige Navneformer. 14 Viburg, Navnets yngre Form (cfr. p. 52), som ogsaa findes i Nancytextens *Uiburgh*; Kortene den ældre Form *viberg*, som findes paa de sydevropæiske Kompaskort. 18 Arus, alm. ældre dansk Form, endnu i det 15de Aarhundrede. Formen *Arhws* allerede i Diplomer 1400 og 1406; i plattyske Diplomer *Arusen* (1362), *Arhusen* (1365, 1391 etc.). 21 Kaldinckh villa murata: om Byen selv var befæstet, er usikkert; det stærke Koldinghus Slot opførtes 1248 af Hertug Abel. *Kaldyng* i Vald. Jrdb., *Kaldingh* alm. i 13de—15de Aarhundrede; dog allerede 1355 *Koldingæ* (gen.), 1390 *castrum Kaaldeengh*, 1396 *Koldingh*, 1389 og 1423 *Koldinghe*; *caldigē* (A_1) og *caldige* (A_6) af *caldige* = *caldinge* (A_2—A_5). 22 Vethlis uilla murata: om Byen selv var befæstet, er usikkert, men ved den laa i Følge Trap [3] V, p. 284 de befæstede Steder Borgvold (Diplom af 1351: *castrum Wethæl*) og Rosborg (1406 forlenedes Mogens Munk med *Rotsborgh*). Om de forskellige Navneformer cfr. p. 51.

	Longitudo	Latitudo	
Medelfar passus in Pheoniam insulam	38 30	57 30	Middelfart, Overfartssted til Øen Fyen
Eius littus extremum	38	57 25	Dens yderste Kyst
Sinus ultimus	38	57 20	Sidste Bugt
Littus ultimum	38 5	57 10	Sidste Kyst
Flenseborghis portus	38	57	Flensborg Havn
Flenseborghis ciuitas	37 20	57 20	Flensborg Stad
Slesuigh ciuitas	36 30	57 15	Slesvig, Stad
Portus eius	36 30		Dens Havn
Igernefyordh uilla	36 30	56 25	Eckernförde, By
Portus eius	36 25	56 25	Dens Havn
Pløne uilla	35 35	56 40	Plön, By
Portus meridionalis	35 40	56 35	Havn mod Syd
Kylis portus septentrionalis	35 25	56 30	Kiels nordre Havn
Kyl ciuitas	35 5	56* 5	Kiel, Stad
Portus meridionalis	35 25	56 20	[Kiels] søndre Havn
Traun portus primus	35 5	56 15	Traves første Havn
Portus strictus	35 10	56	Den snævre Havn
Lubk ciuitas imperialis, caput regni Danorum anno Christi 1240, parum distans a mari	34 30	56	Lübeck, fri Rigsstad, Hovedstad for det danske Rige i Aaret 1240 e. C. F., i ringe Afstand fra Havet
Regni Sclauorum extensio septentrionalis:			**Det slaviske Riges Udstrækning mod Nord:**
Portus magnus	35 20	56	Den store Havn
Eius primum littus	35 50	56	Dets første Kyst

2 57,30] W; 57,? i Marg. korr. til 57,30 V. 6 Flenseborghis] W; Flenseborgis V. 7 Flenseborghis ciuitas] W; om V. 8 Slesuigh] Slesinkh W; Slesingk V; cfr. Slesuigh og Slesuig N. 9 36,30] V; 36,20 W. 11 eius] V; om W. 36,25] W; korr. fra 36,35 V. 12 Pløne] V; Pløe W; cfr. Plóne N. 14 Kylis] W; Kilis V. 15 Kyl] W; Kyyl V. 19 Lubk] W, V; Lubec⟨o⟩ I; cfr. A-Kortenes Lubick. 19-20 Danorum] V, I; Dauorum W. 21 56] W, I; 50 V. 22 septentrionalis] V; septemtrionalis W; aduersus septentrionem I. 23 magnus] W; mgnus (sic!) V.

2 Medelfar, se ndfr. under Fyen. 6 Foran Flensborg er oversprunget Aabenraa, som findes paa alle Kortene (Grundform *obēro* B_2 og B_3); om dets forskellige Navneformer cfr. p. 50. Kortenes *also portus* (Als Havn) er maaske identisk med Textens *Flenseborghis portus*. Fra dette Sted og ned til Lübeck er Stedsbestemmelserne i V forrykket en Plads. 10 Igernefyordh uilla, nævnes i Vald. Jrdb. kun som Borgen *Ykærn⟨æ⟩burgh*, men allerede 1288 som By; om dennes Navneformer cfr. p. 50. 12 Pløne, alm. Navn i 14de—15de Aarhundrede var *Plone*, dog forekommer ogsaa *Plône*, f. Ex. i Diplom fra 1366. 15 Kyl, alm. Form; Bredden 56° 5′ er rimeligvis forkert uddraget eller afskrevet, cfr. p. 86. 17 Traun, den alm. Form i plattyske Diplomer fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede er *Trauene*, af og til forekommer *Trauen⟨n⟩*. 19 Lubk, denne mærkelige Navneform har en Analogi i Formen *Lubke*, som findes i to danske Diplomer fra 1420 og 1425; fri Rigsstad (civitas imperialis) blev Staden 1226. En Begivenhed i Danmarks Historie 1240, som kan begrunde Udtrykket *caput regni Danorum*, kendes ikke. 22 Regnum Sclauorum kaldes paa Nancykortet *Slauorum regio insidiatrix*; i begge Tilfælde sigtes der, som Storm hævder, til «de vendiske Stæder» (*civitates Slauiæ* eller *Slavicæ*), den Del af Hanseforbundet, der havde Lübeck til Hoved, og hvortil de i det følgende nævnte Byer hørte.

	Longitudo	Latitudo	
Vismaria ciuitas	36 40	55 55	Wismar, Stad
Rostokh ciuitas et portus	39 20	55 40	Rostock, Stad og Havn
Rebanes uilla	42 10	56	Ribnitz, By
Portus	42 40	56 5	Havn
Eius littus	43 30	56	Dens Kyst
portus Sundensis	45	56	Stralsund Havn
Sundis ciuitas	45	55 40	Stralsund Stad
Hostium Aderini fluuii occidentale	45	55 30	Oderflodens vestlige Munding
Ryen promontorium	45 20	56	Rügen, Forbjærg
Littus primum	45 40	56	Første Kyst
Littus secundum	47 10	56	Anden Kyst
Littus tertium	48 35	56	Tredje Kyst
Littus quartum	50	56	Fjerde Kyst
Ostium orientale Aderini fluuii, ubi est initium Pomerie	50	56	Oderflodens østlige Munding, hvor Pommern begynder
Primus littus	51 15	56 40	Første Kyst
Secundum littus	52 30	56 30	Anden Kyst
Vltimum littus in ostio Rubnis	53	57	Sidste Kyst, ved Rubons Munding
Pruscie primum littus	54	57 20	**Preussens første Kyst**
Secundum littus	54 30	57 30	Anden Kyst
Tertium littus	55	57 40	Tredje Kyst
Quartum littus	55 40	58 10	Fjerde Kyst
Turunci fluuii ostia	56	58 30	Turuntusflodens Munding

2 Vismaria] V; Uismaria W. ciuitas] W; portus V. 8 Sundis] V; Sundus W. 9 Aderini] Aderinj V; Aderim W. 10 Ryen] Kyen V; Køyen W. 11 primum] 1 W; om V. 15 Aderini] Aderinj V; Aderin W. 16 Pomerie] Pomerię V; Pomarie W; cfr. Pomeria A_1, A_6; Pomaria N. 19 ostio] V; hostio W. 20 Pruscie] W; Pruscię V; Prussię I. 54] W, V; 54,30 I. 24 56] W; 55 V.

4 Rebanes, Byen Ribnitz i Mecklenburg-Schwerin, en Mil Nordøst for Schwerin. Formen *Rebanes* er usædvanlig; i Diplomer fra ca. 1400 forekommer almindeligt *Rybbenitz*, *Ribbenisse* o. l. 7-8 Sundis (gen.) og Sundensis (adj.), alm. lat. Former i Middelalderen; Kortenes *lundis magna* hentet fra de sydevropæiske Kompaskort, cfr. Note 243. 9 Aderinus, denne Form har vi ikke fundet i andre Kilder; Kortene har det Ptolemæiske *istula*, der ellers tolkes som Weichsel; A_1's *odra* hentet fra en tysk Kilde, cfr. Kap. 8 B. 10 Ryen, paa Kortene forvansket til *ruron*, medens deres *ruya* (eller *rura*) *insula* stammer fra de sydevropæiske Kompaskort, cfr. Kap. 8 B. I Diplomer findes 1338 *Ruya*, 1376 og 1413 *Ruyen*; N. har Øen *Ryland*. 15 Ostium orientale Aderini, paa Kortene det Ptolemæiske *cronon*. Om dette og de følgende Ptolemæiske Flodnavnes Tolkning se Schafariks *Slawische Alterthümer* I, Leipzig 1843, p. 493 ff.; Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* II, Berlin 1887, p. 351—352 og Noterne i C. Müllers Udgave af Ptolemæus' Geografi, Paris 1883. 19 Rubnis (gen.), Kortenes *rubon*, det Ptolemæiske *rubon* eller *rudon*. 24 Turunci (gen.), Kortenes *turonitus f.* eller ved Forvexling med det fra Kompaskortene hentede *turon* (Thorn): *turon f.*, er det Ptolemæiske *turuntus* eller *turuntas*.

	Longitudo	Latitudo	
Primus sinus Pruscie	55*	58 40	Preussens første Bugt
Secundus sinus	57 50	59 5	Anden Bugt
Cerchin fluuii ostia	58 30	59 30	Chersinusflodens Munding
et habet duas insulas ignobiles.			og [ved Preussen] er der to Smaaøer.
Primus Liuonie sinus — et uocabatur quondam			**Første Bugt i Livland — og det hed tidligere**
Østerghødhengh — cuius gradus sunt	59 20	59 55	Østergøding — ligger under
Secundus sinus	60 40	61	Anden Bugt
Første aa fluuii ostia	61 20	61 20	*Første Aa*, Flodmunding
Sinus tertius	61 30	61 55	Tredje Bugt
Annen aa fluuii ostia	62	62 25	*Anden Aa*, Flodmunding
Sinus quartus	62	63	Fjerde Bugt
Sinus quintus	62	63 30	Femte Bugt
Thredie aa fluuii ostia	62	64	*Tredje Aa*, Flodmunding
Sinus sextus	61 20	64 5	Sjette Bugt
Fierdhe aa fluuii ostia	60 30	64 30	*Fjerde Aa*, Flodmunding
Sinus ultimus	59 20	64 30	Sidste Bugt
et habet septem insulas ignobiles.			og [ved Livland] er der syv Smaaøer.
Uestgødhengh orientalis descripcio:			**Vestergødings Beskrivelse mod Øst:**
Finnorum primus sinus — iuxta ruptura maris oceani Ostrogothorum, vbi longus tractus maris de Norenbodhn ingreditur mare Gotlandie — et gradus habet	58 20	64 30	Finnernes første Bugt — tæt ved afbrydes Östgöternes Ocean, der hvor det lange Stræde fra Nordbotten kommer ind i Gotlandshavet — og den ligger under
Secundus sinus	58	54*20	Anden Bugt

4 58,30] W; 58,30 korr. fra 58,39 V. 5 ignobiles] V; ingnobiles W. 6 Liuonie] Liuonię V, I; Linonie W. uocabatur] W; uocatur V. 7 Østerghødhengh] Osterghodhengh W; Osterghedengh V; Ostrogotthia⟨m⟩ I; cfr. A-Kortenes Gottia orientalis. 9 ostia] V; ostra (sic!) W. 11 Annen] Amnē W; Amen V. ostia] V; ostra W. 62,25] V; 52,25 W. 14 Thredie] Threde W, V; cfr. A-Kortenes Tredie (na). 16 ostia] V; ostra W. 18 et ... ignobiles] W; om V. 19 Uestgødhengh] Uestgdhengh W; Vestødhengh V; Visogotthi⟨æ⟩ I; cfr. A-Kortenes Gottia occidentalis. 20 Finnorum] Sinuorum W; Synnorum V; Hunnorum I; cfr. Finnones N og A-Kortenes Fin⟨de⟩lant⟨h⟩. ruptura] V, I; reptura W. maris] W, I; marum V. 21 oceani] V, I; occeani W. 22 Norenbodhn] Norendbudhn V; Norē bodhij W; Norēbodhē I; cfr. Nordhindhbond og Nordinckbøind N. 23 Gotlandie] Grolandie W, V. 64,30] W, V; 64 I.

2 55° 0′ galt uddraget eller forvansket fra 57° 0′; cfr. p. 85. 4 Cerchin, det Ptolemæiske *chersinus* eller *chesinus*; Kortenes Former stærkt forvanskede. 7 Østerghødhengh, cfr. p. 117. 9 Første aa, om dette og de følgende danske Aanavne cfr. p. 116—117. 18 Til de 7 Øer hører Kortenes *oxilia* (Øsel), hvis Navn rimeligvis er hentet fra Kompaskortene, cfr. Kap. 8 B. 19 Uestgødhengh, cfr. p. 117. 22 Norenbodhn, Navn for Ishavet mellem Grønland og Rusland, der ansaas for en mod Nord lukket Bugt; andre Navne er *Hafsbotn* (Landnáma og Hauksbók) eller *Trollebotnen* (Ivar Baardsen); Ivar har ogsaa *landnordenbotnen* o: Bugten mod Nordøst; cfr. G. h. M. III, 210, 212, 250 og Hist. Norvegiæ p. 79, samt Note 312. 24 54° 20′ galt uddraget eller forvansket fra 64° 20′; cfr. p. 85.

	Longitudo	Latitudo	
Arosia ciuitas	57	64 20	Vesterås, Stad
Tertius sinus	56 20	64	Tredje Bugt
Annen aa fluuii ostia	55 40	63 55	*Anden Aa*, Flodmunding
Quartus sinus	55 20	63 30	Fjerde Bugt
Thredie aa fluuii ostia	54 30	63 20	*Tredje Aa*, Flodmunding
Quintus sinus	54 30	62 50	Femte Bugt
Fyerdhe aa fluuii ostia	54 20	62 15	*Fjerde Aa*, Flodmunding
Ultimus sinus	54 30	62 15	Sidste Bugt
Sthokolm ciuitas magna parum distans a mari et habet quinque insulas ignobiles.	53 30	62 20	Stockholm, stor Stad i ringe Afstand fra Havet og [ved Vestergøding] er der fem Smaaøer.

Søndergødhin descripcio orientalis: **Søndergødings Beskrivelse mod Øst:**

Primus sinus est in ore Sthokolm	54 30	62 5	Første Bugt er den ved Indløbet til Stockholm
Skarensis ciuitas	54	61 40	Skara, Stad
Tertius sinus	53 25	61 30	Tredje Bugt
Femthe aa fluuii ostia	52 30	62*25	*Femte Aa*, Flodmunding
Quartus sinus	52 40	61 15	Fjerde Bugt
Kalmarn ciuitas magna	52 40	61 5	Kalmar, stor Stad
Sæthe aa fluuii ostia	52	61	*Sjette Aa*, Flodmunding
Sextus sinus	52	60 30	Sjette Bugt
Aosia ciuitas	52	60 30	Åhus, Stad
et habet tres insulas ignobiles et unam magnam, que uocatur Ølandia, que habet	53 52	60 40 60	og [ved Søndergøding] er der tre Smaaøer og en stor, som hedder Öland og ligger under

2 Arosia] W; Arasia V; cfr. A-Kortenes Arosia. 4 Annen] Anen W; Arnen V. 6 aa] W; a V. 8 Fyerdhe] V; Fyerde W. aa] a W, V. 54, 20] W; 54, 30 V. 10 Sthokolm] I; Schokolnn W; Stockolm V; cfr. Stokalm A_1, A_6. 62, 20] W, V; 62 I. 12 Søndergødhin] Sønderøghin W; Sondergødhin V; cfr. A-Kortenes Gottia meridionalis. 13 Sthokolm] Schokolm W; Stockolm V. 62, 5] W; 52, 5 V. 14 Skarensis] W; Sckaren V; cfr. A-Kortenes Soriensis. 16 Femthe] Femche W, V. 18 Kalmarn] W; Kalmari V; Calmarii I; cfr. Kalmarn N og Calmarn A_1. 19 Sæthe] Sarthe W, V; cfr. A-Kortenes Seta. 22 insulas ignobiles] V; ignobiles insulas W. 24 60] 6 W, V.

2 Arosia, i daglig Tale blot *Aros*, paa Latin altid *Arosia*; Bispesæde. Efter *Arosia* er oversprunget en *første Aa*; Kortene har en Flod uden Navn. 10 Sthokolm, Former uden *h* (holm) kender vi ellers ikke; Kortenes *st⟨h⟩ocalnaga* eller *stokalmti mangna* er Forvanskninger for *stokolm ciuitas magna* (A_1); Staden spillede en vigtig Rolle under Unionstiden og kan derfor med Rette kaldes *magna*. 12 Søndergødhin, cfr. p. 117. 14 Skarensis, alm. lat. adj. Form; ældgammel Stad og Bispesæde; Kortenes *soriensis* af *scarensis*. Før eller efter Skara er oversprunget en *secundus sinus*. 16 62° 25′ galt uddraget eller forvansket af 61° 25′; cfr. p. 85. 18 Kalmarn, under Unionstiden den betydeligste Stad i Sydsverige; i Diplomer ved Siden af *Kalmarne* ogsaa *Kalmarn*; Kortenes *calmaur* og *calmur* af *calmarn* (A_1). Før eller efter Kalmar er oversprunget en *quintus sinus*. 19 Sæthe aa, Kortenes *seta*; ved Siden af Brydningsformen *siæte* findes i Vestdansk ogsaa *sæte* uden Brydning, cfr. Kalkars Ordbog III, p. 709. 21 Aosia, alm. lat. Form; Byen, som fik Købstadprivilegier i 14de Aarhundrede, ligger ved Helgeaaens Udløb. Med Nancytextens Navn *Oues* kan sidestilles Formen *Awis* i Diplom fra 1299.

	Longitudo	Latitudo	
Regni Danorum orientalis descripcio:			**Det danske Riges Beskrivelse mod Øst:**
Primus sinus et promontorium	51 35	60	Første Bugt og Forbjærg
Første aa fluuii ostia	50 30	59 40	*Første Aa* Flodmunding
Secundum promontorium	50 5	59 25	Andet Forbjærg
Annen aa fluuii ostia	48* 20	59 20	*Anden Aa*, Flodmunding
Tertium promontorium	49	59	Tredje Forbjærg
Quartum promontorium	48 25	58 35	Fjerde Forbjærg
Meridionalis partis descripcio:			Sydsidens Beskrivelse:
Ysthede ciuitas	48 25	58 35	Ystad, Stad
Falsterbode reef	47 40	59*	Falsterbo Rev
Falsterbod emporium	47 25	59*	Falsterbo Markedsplads
Skanøør portus	47 20	58 45	Skanör, Havn
Elleboghen ciuitas	47 20	58 55	Malmö, Stad
Magnus Skanie portus	46 40	58 50	Skaanes store Havn
Elleholm	46	58 40	Elleholm
Erichshaun portus	45 30	58 35	Landskrona, Havn
Helsenborg ciuitas	44 50	58 35	Helsingborg, Stad
Occidentalis descripcio:			Beskrivelse af Vestsiden:
Primum littus	44 35	58 40	Første Kyst
Secundum littus	44 50	58 55	Anden Kyst
Tertium littus	45	59	Tredje Kyst

2 Danorum] V; Dauorum W; Daniæ I. 3 51,35] W, V; 51, 25 I. 60] I; 6 W, V. 4 Første] Forste W, V. 5 59,25] W; korr. fra 59,26 V. 6 Annen aa] Aruen a W; Arueni a V. 8 Quartum] W, V; Vltim⟨o⟩ I. 58,35] W; korr. fra 58,36 V. 9 partis descripcio] V; korr. fra descripcio partis W. 10 Ysthede] V; Yschede W; Ischede I. 14 Elleboghen] Elleboghei W; Ellebogel V; Elebogum S. 16 Elleholm] V; Ellcholm W. 17 Erichshaun] Grichzhoun W; Grichzhooiuij V; cfr. Erichstadn N og A-Kortenes Erici portus. 18 Helsenborg] Helsenberg W, I; Helsenbergh V; cfr. A-Kortenes Elsibors og Helsingborgh N. ciuitas] W, V; urb⟨i⟩ I. 21 58,55] W; korr. fra 58,56 V.

6 48° 20′ er rimeligvis galt uddraget eller forvansket fra 49° 20′; cfr. p. 86. 10 Ysthede, Kortenes *istrude* rimeligvis forvansket af *isthede*; cfr. om Navneformer p. 51. 11-12 Falsterbode og Falsterbod, om Navneformerne cfr. p. 51. 59° 0′ Uddragningsfejl for 58° 30′; cfr. p. 85. 13 Skanøør, Kortenes *scanock* af *scanoer*, cfr. *føkste* for *første* p. 133,10. 14 Elleboghen, den alm. plattyske Form i 14de og 15de Aarhundrede var *Ellenboghen* eller *Mellenboghen*; dog forekommer *Elbogen* i Diplom fra 1435; den alm. danske Form var *Malmøge*; af andre Former kan mærkes: *Malmoy* (1358), *Maalmøvæ* (1387), *Malmø* (1378); Kortenes *elebragen* og *elcebrogen* svært forklarlige Forvanskninger. 15 Magnus Skanie portus sigter utvivlsomt til det store Sildemarked ved Skanör og Falsterbo, hvor Handelsflaaderne fra Østersøen og Vesterhavet samledes (cfr. Styffe. *l. c.* 2. Udg. p. 47—48). Kompaskortenes *dondina* eller *andine* ɔ: *nundinæ Skanienses* er maaske ogsaa en Betegnelse for dette Marked (cfr. Dahlgren i Nordenskiölds *Facsimile-Atlas* p. 52, Note 2). 16 Elleholm, sikkert Slottet og Godset Elleholm i Blekinge; den derom dannede By fik Købstadprivilegier 1450. 17 Erichshaun — Kortenes *erici portus* — er sikkert Landskrona, cfr. p. 54. 18 Helsenborg; Former som Haandskrifternes *Helsenberg⟨h⟩* kendes ikke.

	Longitudo	Latitudo	
Quartum littus	45 20	59 15	Fjerde Kyst
Første aa fluuii ostia	45 40	59 30	*Første Aa*, Flodmunding
Quintum littus	45	59 15	Femte Kyst
Annen [aa] fluuii ostia	44 45	59 40	*Anden* [*Aa*], Flodmunding
Knutzhouet promontorium, ubi foditur minera auri reperta anno Christi 1425	44	59 30	Knudshoved, Forbjærg, hvor der graves en Guldmine, som blev opdaget i Aaret 1425 e. C. F.
Huius anguli primus sinus habet	44	59 45	Dette Fremsprings første Bugt ligger under
Første aa fluuii ostia	44 20	60 5	*Første Aa*, Flodmunding
Secundus sinus	44	60 20	Anden Bugt
Annen aa fluuii ostia	44 35	60 35	*Anden Aa*, Flodmunding
Tertius sinus	44 10	60 50	Tredje Bugt
Quartus sinus	44	61	Fjerde Bugt
Hayldhlandis descripcio meridionalis:			**Hallands Beskrivelse mod Syd:**
Første aa fluuii ostia	43 40	61 5	*Første Aa*, Flodmunding
Primum promontorium	43 20	61	Første Forbjærg
Secundum	42 30	60 55	Andet
Tertium	42	60 40	Tredje
Quartum	41 25	60 40	Fjerde
Quintum in introitu portus Sømershaun	41	60 40	Femte, ved Indløbet til Havnen Simrishamn
Løodese ciuitas	41 30	61	Lödöse, Stad
Occidentalis descripcio:			Beskrivelse af Vestsiden:
Primus chersonesus	40 50	60 50	Første Halvø
Primum littus	41	61 10	Første Kyst
Secundum littus	41	61 15	Anden Kyst
Tertium littus	41 5	61 40	Tredje Kyst

5 Annen] Arnen W, V. 6 Knutzhouet] Kumtzhoner V; Kumtzhone I; Kumthz Ionec W; cfr. A-Kortenes Cunutis orot (ɔ: Canuti hovet). 6-7 foditur . . . reperta] W, V; fodiuntur auri mineræ repertę I. 8 59,30] W, I; 59,45 V. 10 Første] V; Føkste W. 12 Annen] Anen W; Arnen V. 15 Hayldhlandis] W, V; Heildstlandis I. 21 Sømershaun] Sømershaim W, V. 22 Løodese] Løodest W, V; cfr. Lodese N. ciuitas] W; om V. 26 littus] W; om V. 27 littus] W; om V.

6 Knutzhouet, én Lokalitet med dette Navn har vi ikke fundet paa denne Kyst; Kortenes *cunutis orot* af *canuti hovet*. Om noget Guldfund i disse Egne er det ikke lykkedes os at finde nogen som helst Oplysninger. 15 Hayldhlandis, om denne Form cfr. p. 111–112. 16 Første aa svarer til *trodia f.* paa Kortene. 21 Sømershaun, – paa Kortene betegnet som Flod — er Simrishamn paa Skaanes Østkyst. I Diplomer *Symbrishafn* (1378), *Symbirshafn* (1430) og plattysk *Somershauen* (1361); N har *Somerzhaim*. 22 Løodese er Lödöse i Vestergötland, i Middelalderen Sveriges eneste Købstad ud mod Kattegat. I Diplom 1413 skrives Navnet *Lødhese*; Kortene har den lat. Form *Lodosia*, andre saadanne er *Lødhosia* (1285), *Lythosia* (1313), *Ludhosia* (1326).

	Longitudo	Latitudo	
Første aa huius partis fluuii ostia	41	62	*Første Aa* paa denne Side, Flodmunding
Quartum littus	40 20	62	Fjerde Kyst
et habet Hallindh insulas 15 in circumferencia.			og omkring Halland ligger der 15 Øer.
Regni Norbegie meridionalis descripcio:			**Det norske Riges Beskrivelse mod Syd:**
Aslo ciuitas	40 5	62 15	Oslo, Stad
Varna fluuii ostia	40 30	62 30	Varnaflodens Munding
Portus eius	40 20	62 30	Dens Havn
Vone fluuii ostia magna	39 40	62 40	Venerflodens store Munding
Portus eius	39	62 30	Dens Havn
Promontorium primum Norbege			Norges første Forbjærg
Farensis ciuitas super Tunsberg habet gradus	38 20	62	?, Stad ovenfor Tønsberg, ligger under
Secundum promontorium	37 30	61 40	Andet Forbjærg
Tertium promontorium	37	62	Tredje Forbjærg
Apetane fluuii ostia	37 5	62 20	*?*, Flodmunding
Quartum promontorium	36 40	62 30	Fjerde Forbjærg
Uitu fluuii ostia	36 55	62 40	*?*, Flodmunding
Quintum promontorium	36 30	62 40	Femte Forbjærg
Amerensis ciuitas super ostia Uitu fluuii	36	63	Hamar, Stad ovenfor *?*-flodens Munding
Huius capitis primum promontorium	35 30	62 25	Dette Fremsprings første Forbjærg
Liste promontorium, ubi capiuntur falcones albi	35	62 10	Lister, Forbjærg, hvor man fanger hvide Falke

4 Hallindh] Hallidh W, V; cfr. Halindhia og Hallindhia N. 6 Norbegie] V; Norbeige W; Noruegiæ I; cfr. A-Kortenes Norbegia. 7 Aslo] V; Also W; cfr. Aslo A_1. 8 Varna] V; Yarne W. 10 Vone] W, V; cfr. A-Kortenes Yona, A_6 Vone fl. hostia. 13 Farensis] Faren W; Farn V; cfr. A-Kortenes Farensis. Tunsberg] Tumsberg W; Tū sperck V; cfr. Tunsbergh og Tonsberg N og A-Kortenes litus tumebor og tons beres (A_3). habet gradus] W; om V. 15 promontorium] W; om V. 18 Uitu] W; Vita V. 19 62,40] V; 62,43 W. 20 Amerensis] Ameren W, V; cfr. A-Kortenes Amerensis. Uitu] Vitu V; Uictu W. 22 Liste] Lisce W, I; Lyste V; cfr. Liste A_1 og N.

4 Hallindh, i Diplomer 1394 *Hallend*, 1389 *Syndrœhallœnd*, ellers er *Halland⟨h⟩* den alm. danske Form. 7 Aslo, ved Siden af *Oslo* (N) alm. dansk Form i 14de og 15de Aarhundrede; den plattyske Form var *Anslo*. 8 Varna, maaske *Varma* (Vormen), hvilket Navn dog kun vides at være benyttet om Glommens øvre Løb. Muligvis tænkes paa Klostret *Varna* (nu Værne) Syd for Mosselvens Udløb i Borgarsýsla (nuv. Smaalenenes Amt). I begge Tilfælde er Beliggenheden i Forhold til Oslo urigtig. 10 Vone, Forvanskning af *Væni* (Venern). Søens Navn er her overført paa Udløbet (Götaelven), om hvis Beliggenhed Clavus er i Tvivl. 13 Farensis, kun A_3 har her *farensis*, som Storm identificerer med Sarpsborg efter Udtalen Sarsborg. Man kunde maaske vove den Gisning, at *civitas farensis* var «Staden ved Farriselven», men hvor gammelt Elvens Navn er, kan vi desværre ikke oplyse; om Navnet *Far-elv* se *Norske Vidensk. Selsk. Skrifter* 1882, p. 9 og 60. 16 Apetane hører til det norsk-gotlandske Opkaldelsessystem ligesom det efterfølgende *Uitu*; cfr. p. 113—116. 20 Amerensis, — i N og i Diplom 1423 *Hamer* — Byen Hamar ved Mjøsen i Hedemarken, Sæde for en Biskop og en Lagmand. 22 Liste, Halvøen Listerland i Lister og Mandals Amt. Paa A-Kortene er Navnet anvendt baade om Halvøen og dens yderste Forbjærg. Om den til Navnet knyttede Bemærkning se p. 81.

	Longitudo	Latitudo	
Secundum promontorium	34 30	62 25	Andet Forbjærg
Tertium promontorium	34 30	62 35	Tredje Forbjærg
Stauanger ciuitas	34	62 55	Stavanger, Stad
Corshaun	33 35	62 35	Korshavn
Bobchara	33	62 55	?
Somershaun	33 5	62 40	Mosterhavn ?
Bergen ciuitas maxima, promontorium et emporium regni	33	63 15	Bergen, meget stor Stad, Forbjærg og Stapelplads
Ladhehorn	32	63 10	Lyderhorn
Horiza fluuii ostia	31 30	63 10	? Flodmunding
Trollenbyerrene	31 10	63	Troldebjærgene
Nadhegrun promontorium, ubi est spiritus malignus aereo corpore omnibus uisibiliter apparens	30 35	63	Nadhegrun?, Forbjærg, hvor der er en ond Luftaand, som viser sig synlig for alle og enhver
Grintz aa fluuii ostia	30 30	63 5	Grintz Aa?, Flodmunding
Douerfyeld promontorium altissimum	30	63	Dovrefjæld, meget højt Forbjærg
Nedrosia siue Trunthheim, ciuitas regalis, ubi requiescit corpus sancti Olaui regis Norbegie	29 39	63 5	Nidaros eller Trondhjem, Hovedstad, hvor Liget af Hellig Olav, Norges Konge, hviler
Occidentalis descripcio:			Beskrivelse af Vestsiden:
En annen fluuii ostia	30	63 30	*En anden* Flodmunding
Apocane	29 45	63 50	? [Forbjærg]

3 promontorium] W; om V. 4 Stauanger] Stananger W, V; cfr. Stauanger N og A-Kortenes Stauangerensis. 5 Corshaun] W; Corshaum V. 6 Bobchara] V; Bobcharu W; cfr. A-Kortenes burn fluuius. 7 Somershaun] Samershaim W, V; cfr. Summershaun insula N. 8 Bergen] W, V, S; Berga I. ciuitas maxima] W, V; urbs maxima I. 9 33] W, V; 33,5 I. 10 Ladhehorn] W; Ladhehorn̄ V; cfr. Ladehorn insula N. 12 Trollenbyerrene] Trollen byern W; Trollenpierñ V; cfr. Varianterne for Tunsberg ovfr. 13 Nadhegrun] W; Nadhegrim V; Nadhegrin I; Nadhegrum S. 16 Grintz] V; Grincz W; cfr. A-Kortenes archius fluuius. 17 Douerfyeld] Douersgeld W, V; cfr. Douerfyeldh N. 18 Nedrosia] W; Neidrosia V; Nodrosia S; cfr. Nedrosia & Nidrosia N og A-Kortenes Nodrosia. Trunthheim] W; Truchaim V; cfr. Truntheym insula N. 19 sancti] W; s. V. Olaui] Olani W, V. 20 Norbegie] Norbegię V; Norbeige W. 22 En annen] En arene V; En aene W; cfr. lCI fluuiuș A_6.

5 Corshaun, Korshavn Syd for Stavanger, men Vest for Kap Lindesnæs, Norges Sydspids. 6 Bobchara, cfr. p. 122. 7 Somershaun, paa Grundlag af den Legende, Clavus i Nancytexten knytter til dette Navn, slutter Storm, at Navnet maa bero paa en Forvexling af Simrishamn med Mosterhavn (mellem Stavanger og Bergen); cfr. *Ymer* 1891, p. 33 og *Christiania Videnskabsselskabs Forhandlinger* 1885, Nr. 3, p. 7. 10 Ladhehorn, oldnorsk Lögðarhorn, Bjærget Lyderhorn direkte Vest for Bergen, spillede i Folketroen samme Rolle som Hekla paa Island, Blåkulla i Sverige og Brocken i Tyskland som Samlingssted for Hexe; cfr. *Grundriss der germ. Philologie* [2] III, p. 277. 11-16 Horiza-Grintz, cfr. p. 122. 17 Douerfyeld, Fjældmasse i Midtnorge mellem Gudbrandsdal og Orkedal; i snevrere Forstand Fjældene i Dovre Præstegæld. 18 Nedrosia siue Trunthheim, den alm. lat. Form er *Nidrosia* (N). Parallelformer til det yngre Navn *Trunthheim*, cfr. S. R. D. IX, p. 509. 22 En annen, dette og de følgende Navne til *Ynesegh* danner et Opkaldelsessystem, cfr. p. 113—116.

	Longitudo	Latitudo		
Septentrionalis descripcio:				Beskrivelse af Nordsiden:
Uithu fluuii ostia	30 40	63 50	?	Flodmunding
Wultu	31 20	64	?	[Forbjærg]
Segh fluuii ostia	32 20	64 5	?	Flodmunding
Sarlecrogh	32 35	64 35	?	[Forbjærg]
Crogere fluuii ostia	34 20	64 35	?	Flodmunding
Comenter	35 20	65	?	[Forbjærg]
Enegh fluuii ostia	40	65 25	?	Flodmunding
Ynesegh promontorium et emporium, ubi mare congelatum appellatur Nordhenbodhn — per longum tractum aqua ipsius ingreditur mare Gotlandie uersus orientem et septentrionem — cuius gradus	41	66	?	Forbjærg og Markedsplads, hvor Ishavet kaldes Nordbotten — gennem et langt Stræde løber dets Vand mod Øst og Nord ind i Gotlandshavet —, som ligger under
dies horarum 24.				Dag paa 24 Timer
Wildlappenland descripcio occidentalis maritima:				**De vilde Lappers Land, Kystbeskrivelse mod Vest**
Mestebrodh	44 30	66 20		Mestebrodh? [Forbjærg]
Vltimus limes cruce Christi signatus, ne christiani audeant absque licencia regis ultra accedere etiam cum comitatu maximo, habet gradus	43	67		Yderste Grænse, afmærket ved et Krucifix, for at de Kristne ikke skal understaa sig til, uden Kongens Tilladelse, at gaa videre, ikke engang med meget stort Følge, ligger under

Et ab hoc loco uersus occasum longissimo ambitu terre habitant primo Wildlappmanni, qui sunt homines omnino syluestres et pilosi, sicut depinguntur; et soluunt regi tributum singulis

Og fra dette Sted bor mod Vest over et vidtstrakt Landomraade først de vilde Lapper, ganske vildtlevende Mennesker og helt behaarede, saaledes som de afbildes; og de betaler Kongen

3 Uithu] W; Vithu V. 4 Wultu] V; Wltu W; cfr. A-Kortenes Uultu 9 Enegh] W: Euegh V; cfr. A-Kortenes Enog. 10 Ynesegh] W, V; Ynesegk I; Yuesegk S; cfr. A-Kortenes Iuesech etc. 11 Nordhenbodhn] Nordhi'bodhij W; Nordhirbod hy V; Nordhebodhij S; cfr. ovfr. p 130, 22. 13 Gotlandie] V, I; Gottlandie W, S. 14 septentrionem] V, I, S; septemtrionem W. 16 Wildlappenland] V; Wildlappenn land W. 22 comitatu maximo] W; magno comitatu V; comitatu magno I; comitatu forti S. 23 habet gradus] W; et est in gradibus S; om V, I. 25 Wildlappmanni] W; Wildlapmanni V; Uuildlappmanni S (bis); Vuildlappmanni I; cfr. Wildhlappelandi N. 26 syluestres] V, I, S; siluestres W.

8 Comenter, efter dette Navn er oversprunget Kortenes *termor fluuii ostia* og *thion* (A, *tiem*) *promontorium*, svarende til Textens *Tarroner* og *Tier* paa Gotland, hvor Navnerækken gentages; cfr. p. 145, 12 ff. 11 Nordhenbodhn, cfr. p. 130, 22. 15 dies horarum 24, cfr. Kap. 8 C. 18 Mestebrodh, efter Kortene et Forbjærg; ukendt Lokalitet, cfr. p. 122. 20 Vltimus limes etc., Kors anvendtes saa vel ved Nedlæggelse af Forbud som ved Afmærkning af Grænseskel; cfr. Fritzners Ordbog, Artikel *kross*. 20-21 ne christiani etc. Muligvis sigtes herved til de jævnlige Forbud mod, at fremmede handlede paa «Nordlandene» (ɔ: Finmarken og Helgeland). Om saadanne Forbud under Erik af Pommern se Huitfeldt (Kvartudgaven) III under Aarene 1420, 1425, 1431, 1432; cfr. ogsaa G. Schiønning. *Forsøg til de Nordiske Landes, særdeles Norges, Gamle Geographie*, Kbhvn. 1751, p. 94. 25 Wildlappmanni, cfr. p. 81—82. 27 soluunt regi tributum, Finmarken var skatskyldigt til de norske Konger; cfr. Schiønning. *l. c.* p. 96 ff.

annis. Et post illos magis uersus occasum sunt Pigmei parui cubitalis longitudinis, quos uidi captos in mari in parua naui de coreo, que nunc pendet in ecclesia cathedrali Nedrosie; est et ibi longa nauis de coreo, que etiam quondam cum talibus Pigmeis capta fuit.

Habet Noruegia 18 insulas, terre in hyeme propter glaciem semper continuas et raro separatas, ni ualde calida estate.

Grolandie insule chersonesus dependet a terra inaccessibili a parte septentrionis uel ignota propter glaciem. Ueniunt tamen Kareli infideles, ut uidi, in Grolandiam cum copioso exercitu quottidie et hoc absque dubio ex altera parte poli septentrionalis. Non ergo alluit oceanus limen terre recte sub polo, ut omnes autores prisci autumant; nec dixit mendacium nobilis miles Johannes Mandeuil Anglicus, qui dixit se de Seres Indie nauigasse uersus unam insulam Noruegie.

en aarlig Skat. Og efter dem kommer længere mod Vest de smaa Pigmæer, en Alen lange, hvem jeg har set, efter at de var blevet fangne paa Havet i en Skindbaad, som nu hænger i Domkirken i Trondhjem; dêr er der ligeledes et langt Fartøj af Skind, som ogsaa en Gang blev taget med saadanne Pigmæer i.

Norge har 18 Øer, som om Vinteren paa Grund af Is altid hænger sammen med Fastlandet og sjældent er skilte derfra, naar Sommeren da ikke er meget varm.

Øen Grønlands Halvø strækker sig ned fra et mod Nord utilgængeligt eller paa Grund af Is ukendt Land. Dog kommer, som jeg har set, de vantro Kareler stadigt ned paa Grønland i store Hærskarer, og det uden Tvivl fra den anden Side Nordpolen. Altsaa beskyller Oceanet ikke det faste Lands Grænse lige under Polarcirklen, som alle gamle Forfattere paastaar; og den ædle Ridder, Englænderen Johannes Mandevil, løj altsaa ikke, naar han sagde, at han fra Kina var sejlet hen ad en af Norges Øer til.

Descripcio orientalis Grolandie:	Longitudo	Latitudo	**Grønlands Beskrivelse mod Øst:**
Thær promontorium	18	65 35	*Der*, Forbjærg
Boer fluuii ostia	16 20	65 30	*Bor*, Flodmunding

2 Pigmei] W, V, S; Pygmæ⟨os⟩ I; cfr. Pigmei N. 3 coreo] W; choreo V; corio S. 4 ecclesia] V, S; eclesia W. cathedrali] V, S; kathedrah W. Nedrosie] Nidrosię V; Modrosie W; Nodrosie S; cfr. ovfr. p. 135, 18. 5 coreo] W; choreo V; corio S. 7 Noruegia] W, S, I; Nordwegia V. insulas] V, S, I; om W. 8 propter glaciem semper] V; semper propter glaciem W. 9 ni] W; nt V. 11 Grolandie] W, V, I; Gronelandi⟨a⟩ S. 12 a parte septentrionis] V, S; a parte septemtrionis W; a parte septentrionem (sic!) I. 13 Kareli] Karili W; Karoli V; Caroli I; cfr. Careli N. 14 quottidie] V, I; cottidie W. 15-16 septentrionalis] I; 7nalis V; septemtrionalis W. 16 oceanus] V, I; occeanus W. 17 autores] W; authores V; auctores I. 18 Johannes] W; Joannes V. Mandeuil] W; Monte vill V. 20 Noruegie] W; Norbegię V. 23 Thær] Thoer W; Theoy V; cfr. A-Kortenes Ther.

2 Pigmei etc. cfr. ndfr. Kap. 8 C—D. 11 Grolandie insule chersonesus, af dette Udtryk fremgaar, at naar Clavus kalder Grønland for en Halvø, mener han at komme i Modstrid med tidligere Lærdes Opfattelse. Ø kaldes Grønland ogsaa hos Adam af Bremen, og at denne Anskuelse ikke er ualmindelig, viser et Brev fra Pave Nicolaus V fra 1448; cfr. Kap. 8 D. 11-20 cfr. Kap. 8 C—D. 18-19 Johannes Mandeuil Anglicus, Johannes de Mandeville, engelsk Ridder (1300—1372), skrev oprindeligt paa Fransk 1355—1356 en Skildring af Orienten; Værket var et af de mest læste i Middelalderen og nød trods sine Fabler og Løgne almindelig Tiltro. Det oversattes paa mange Sprog, ogsaa paa Dansk (udgivet af Lorenzen 1882). Monte vill (V) er den tyske Form for Navnet. Seres Indie, «de indiske Serer» ɔ: Kineserne; hos Ptolemæus Serica = Kina. Et Sted som det, hvortil Clavus her hentyder, har vi ikke fundet hos Mandeville. 23 Thær, om dette og de følgende Navne paa Grønland cfr. p. 102—113.

	Longitudo	Latitudo	
Eeynh promontorium	15 20	65	*En*, Forbjærg
Manh fluuii ostia	13 40	64 40	*Mand*, Flodmunding
Ij promontorium	13	64 10	*I*, Forbjærg
Eyn Grœnenlandz aa fluuii ostia	12 25	64	*En Grønlands Aa*, Flodmunding
Ooc promontorium	12 20	63 40	*Og*, Forbjærg
Spieldehbodh fluuii ostia	11 30	63 30	*Spjeldebod*, Flodmunding
Mundhe promontorium	11 25	63	*Monne*, Forbjærg
Hanyd fluuii ostia	10 40	62 50	*Han*, Flodmunding
Heyde promontorium	10 30	62 40	*Hedde*, Forbjærg
Meer fluuii ostia	10	62 40	*Mer*, Flodmunding
Hawer promontorium	9 25	62 40	*Haver*, Forbjærg
Han fluuii ostia	9 30	62 50	*Han*, Flodmunding
Aff promontorium	9 15	63 10	*Af*, Forbjærg
Uide sildh fluuii ostia	9 40	63 20	*Hvide Sild*, Flodmunding
Een promontorium	9 35	63 40	*End*, Forbjærg
Hanh fluuii ostia	10 30	64	*Han*, Flodmunding
Hawer fluuii ostia	10 30	64 30	*Haver*, Flodmunding
Flesk fluuii ostia	11 40	64 55	*Flæsk*, Flodmunding
Hynth promontorium	11 30	65 40	*Hint*, Forbjærg
Feyde fluuii ostia	13	66 10	*Fede*, Flodmunding
Nordh um promontorium	13 35	67 10	*Norden*, Forbjærg
Driwer fluuii ostia	14 0	67 40	*Driver*, Flodmunding
Sandhin promontorium	12 35	68 20	*Sandet*, Forbjærg
Paa promontorium	12 10	68 30	*Paa*, Forbjærg
New promontorium	14	69 30	*Ny*, Forbjærg
New ultimus terre terminus nobis in illa parte cognitus habet gradus	15 40	70 10	*Ny*, den yderste Grænse for Landet, som vi kender paa den Side, ligger under
et habet 12 insulas per gyrum facientes solennes portus.			og rundt om [Grønland] er der tolv Øer, der danner ypperlige Havne.
Et ultimus locus uisibilis habet gradus	20	72	Og det yderste synlige Punkt ligger under

2 Eeynh] V; Eeynth W. 3 13,40—64,40] W; 13,20—63,40 V. 4 Ij] Secundum W, V; cfr. Kortenes vy, yi, ÿ etc. 5 Eyn Grœnenlandz] Eyngromenlandz V; Eyngromenden landz W; cfr. En gronelan|de|san A_3. 7 Spieldehbodh] Spieldehbedh W, V; cfr. A-Kortenes Spichbod'. 12 Hawer] Haẇ V; Hawr W. 15 Uide sildh] Nidefildh W, V. 18 Hawer] Haṁ W; Harm V; cfr. ovfr. Haẇ (V) og Dauer A_1. 20 Hynth] Hyrch W, V; cfr. A-Kortenes Hic og Hiic. 22 67,10] V; 67,5 W. 23 Driwer] Drub W, V; cfr. A-Kortenes Driuer. 25 Paa] Naa W, V. 26 New] W, V; Neu I. 69,30] W, V; 69.39 I. 28 habet gradus 15,40—70,10] W; om V. 29 12] W; duodecim I; vndecim V. 30 solennes] V; solemnes W. 31 Et ultimus] W; Vltimus V.

18 Hawer fluuii ostia, galt uddraget, skal være *promontorium*, cfr. A-Kortene (Tabel, Bilag 3). 30 solennis = illustris (Ducange).

	Longitudo	Latitudo	
Nota: ista nomina sicut Oos sunt nomina literarum gotticarum et non locorum.			Mærk: Navnene her som f. Ex. Oos er Navne paa Runebogstaver og ikke Stednavne.
Descripcio Yslandie meridionalis:			**Islands Beskrivelse mod Syd:**
Synt promontorium	22 40	63 20	Synt?, Forbjærg
Oos fluuii ostia	22	63 20	*Óss*, Flodmunding
Thoos promontorium	21 40	63	*Þurs*, Forbjærg
Laycher fluuii ostia	21 30	63 20	*Løgr*, Flodmunding
Tiir promontorium	21	63 25	*Týr*, Forbjærg
Stongen yys fluuii ostia	21 20	63 40	*Stunginn íss*, Flodmunding
Knesol promontorium	21	64	*Knésól*, Forbjærg
Haffthoos fluuii ostia	21 30	64 25	*?-þurs*, Flodmunding
Hauol promontorium	21 5	64 40	*Hagall*, Forbjærg
Hollensis ciuitas	21 30	65	Hólar, Stad
Madher promontorium	21 20	65 10	*Maðr*, Forbjærg
Nadher	22	65 25	*Nauð*
Ar fluuii ostia	22 20	65 20	*Ár*, Flodmunding
Bierken promontorium	22 40	65 20	*Bjarkan*, Forbjærg
Conus promontorium	22 50	65	*Kaun*, Forbjærg
Doos fluuii ostia	22 40	64 45	*Þurs*, Flodmunding
Eeyr promontorium	23	64 40	*Ýr*, Forbjærg
Yys fluuii ostia	22 40	64 30	*Íss*, Flodmunding
Soolh promontorium	23 20	64 20	*Sól*, Forbjærg
Reynd fluuii ostia	23	63 40	*Reið*, Flodmunding
Scalotensis ciuitas	22 20	63 35	Skálholt, Stad
Wr promontorium	22 40	63 25	*Úr*, Forbjærg
et habet 14 insulas in gyro facientes bonos portus.			og rundt om [Island] er der fjorten Øer, der danner gode Havne.

2 sicut] scc' V; stc' W (ɔ: sic'). 3 gotticarum] W; gotthorum V. 6 Oos] Eos W, V; cfr. Os A_1 og Linie 2 ovfr. 7 Thoos] Choas W, V; Chaos O; cfr. A-Kortenes ⟨C⟩hos. 9 Tiir] Tim W, V; cfr. A-Kortenes Thyr, Thir og Tir. 21] W; korr. fra 21,20 V. 63,25] W; korr. fra 63,45 V. 10 Stongen yys] Sto'gyys W; Storgyys V; cfr. Stangenis A_6. 63,40] W; korr. fra 62,40 V. 12 Haffthoos] Haffclioos W; Haffilios V. 64,25] V; korr. fra 64,20 W. 13 Hauol] Hanos W, V. 14 Hollensis] Hollen W, V; cfr. Hollensis A-Kortene og N. 15 21,20] V; korr. fra 20,20 W. 18 Bierken] Be'rke W; Bircke V; Berghen O. promontorium] V; promontorium habet W. 25 Scalotensis] Stiolocensis W; Snolocensis V; cfr. Stälo*** A_6 og Scalotensis N. 26 63,25] V; 63,52 W. 27 gyro] V; giro W.

2 Nota: ista nomina etc., oprindelig vistnok en Randnote, cfr. p. 96—97. 5 Synt, Betydning ukendt. 6 Oos, om dette og de følgende islandske Navne cfr. p. 96—102. 14 Hollensis (adj.), alm. lat. Form for Bispesædet Hólar paa det nordlige Island. 25 Scalotensis (adj.), alm. lat. Form for Bispesædet Skálholt paa Islands Sydland.

	Longitudo	Latitudo	
Insula Byørnø inter Grolandiam et Yslandiam	17 25	63 30	Øen Bjørneø mellem Grønland og Island
Inter Yslandiam et Norbegiam Farreøø insula et ciuitas, cuius gradus	26 25	64 25	Mellem Island og Norge Færø, Ø og Stad, som ligger under
Alia parua insula	25 5	64	En anden lille Ø
Est insula feminarum, ubi nunquam femine concipiunt mares, que uocatur Fæmeøø	26	63	Der er Kvindeøen, hvor Kvinderne aldrig undfanger Drengebørn, og som hedder Fæmeø

Tyle pars Norbegie est nec reputatur insula, licet limite uel tractu maris separetur a terra, quoniam glacies eam octo uel nouem mensibus terre coniungit, et ideo reputatur terra firma. Sic intelligendum est de mari Nordhinbodnen, quod longissimo tractu diuidit Wildlappenland ab Vermenlandh et Findland, quoniam glacie fere perpetua iunguntur regna.

Thule er en Del af Norge, men om det end er skilt fra Landet ved en Kanal eller et Stræde, regnes det dog ikke for en Ø, saasom Isen forbinder det med Landet i otte eller ni Maaneder; og derfor regnes det for fast Land. Det samme gælder ved Havet Nordbotten, som ved et langt Stræde skiller de vilde Lappers Land fra Värmland og Finland, eftersom Landene forenes ved en hartad evig Is.

	Longitudo	Latitudo	
Insule circa chersonesum Cymbrorum sunt hee:			**Øerne omkring Cimbrernes Halvø er følgende:**
Primo Trendel parua periculosissima nauibus gradus habet	41	60	For det første ligger den lille for Skibene særdeles farlige Ø Trindelen under
Aneholth due prima	41 40	59 30	Anholt, to [Øer], den første
Secunda	42 10	59 20	Den anden

2 Yslandiam] W; Islandiam V. 3 Norbegiam] V; Norweiam W. 4 insula . . . gradus] W; ciuitas et insula V. 8 Fæmeøø] Fameøø W, V; cfr. Femøe N og Femo A-Kortene. 26—63] W, I; om V. 9 Tyle] W, V; Thyle I; Tile S. Norbegie] W, V; Noruegie I, S. 10 maris] W, I, S; om V. separetur] V, I, S; seperetur W. 13 Nordhinbodnen] Nordhinboduch W, V; Nardlimbaduch I; Nordinhoduch S. 14 Wildlappenland] W, V; Vuildlappenland I. 14-15 Vermenlandh] W, V; Vermenland I; Vermelandia S. Findland] W; Flindland V; Vintlandia S; cfr. A-Kortenes Fin⟨de⟩lant⟨h⟩ og Findlandi N. 16 iunguntur regna] W, S; iungitur regno V. 21 Trendel] Srendet W; Srendl̄ V; cfr. A-Kortenes Tred og Trendel N. 22 gradus habet] W; om V. 23 Aneholth] Anehobch W, V; cfr. Anaold A_1.

2 Byørnø, vistnok de islandske Sagaers *Gunnbjarnareyjar* (el. *-sker*) ved Grønlands Østkyst; cfr. Kap. 8 D. 3 Farreøø, i Nancytexten *Fareø*; Færøerne var Sæde for en Biskop. 8 Fæmeøø, i Nancytexten *Femøe*; optaget efter Itinéraire Brugeois: *Femo*; cfr. Lelewel. *Épilogue*, p. 287. Legenden om denne Ø kan sidestilles Kompaskortlegenderne om Øerne ved Irland; cfr. Hamy. *Les origines de la cartographie de l'Europe septentrionale* i *Bulletin de géographie historique et descriptive* 1888, p. 364. 9 Tyle, cfr. Kap. 8 A. 13 Nordhinbodnen, cfr. ovfr. p. 130, 22. 14 Wildlappenland, cfr. ovfr. p. 136, 16. 14-15 Vermenlandh et Findland, her er oversprunget Jämtland, A-Kortenes *Venteland*, Nancykortets *Gentelandi*. 21 Trendel, A-Kortenes *Tred*, er den lille Stengrund Trindelen Nordøst for Syrodde paa Læsø, en af Kattegats farligste Grunde. I et plattysk Diplom fra 1419: *Trendele*. 23 Aneholth, om de forskellige Navneformer cfr. p. 51. 24 Secunda, den nordligste af de to Øer Anholt — begge Øer findes paa Kortene — maa maaske opfattes som Læsø.

	Longitudo	Latitudo	
Bogheø	34 30	58 40	Baagø
Alsø	37 40	56 40	Als
Femeren prima	{36 / 37}	56 25 / 56 25	Femern, den første
Secunda	{37 5 / 38}	56 20 / 56 20	Den anden

Pheonie insule descripcio:			**Øen Fyens Beskrivelse:**
Medelfar portus	38 25	58	Middelfart, Havn
alias	38	57 25	eller
Finis illius passus	38 15	57 50	Dette Overfartssteds Pynt
alias	38 15	57 20	eller
Asnes uilla et portus habet	38 30	57 20	Assens, By og Havn, under
Aghernes	38 30	57 10	Agernæs
Liydhez portus	38 40	57	Lyøs? Havn
Eius sinus	39	57	Dens Bugt
Faborczhouet	39 25	57	Faaborghoved
Faborkh uilla et portus	39 40	57	Faaborg, By og Havn
Faborkh sinus	40	57	Faaborg Bugt

2 Bogheø] Bogheos W, V. 3 Alsø] Allø W, V; cfr. A-Kortenes Als og Alse N. 37,40] W; 37,4 V. 4 prima] W; om V. 8 Pheonie] Phoenie W, V; cfr. A-Kortenes Feonia og Pheonia N. 9 Medelfar] V; Medhelfar W; cfr. Medelphar N og Medelfar A_1. portus] W; om V. 10 alias] W; om V. 57,25] V; 57,27 W. 12 alias] W; om V. 13 Asnes] V; Afnes W; cfr. Asnes N og A-Kortenes Aspres. et] W; extra V. 14 38,30] W; 38,40 V. 15 Liydhez] Loydhez W, V. 17 Faborczhouet] Faborczhonet W; Fabortzhonet V.

2 Bogheø, Øen Baagø ved Fyen i Lillebælt (Baag Herred, Odense Amt), her urigtigt i Nordsøen, paa A-Kortene i Kattegat. Om de forskellige Navneformer cfr. p. 50. Kortenes *boge* af *bogø*. 3 Alsø, alm. dansk Form ved Siden af *Alsœ* (Vald. Jrdb., her ogsaa den lat. Form *Alsia*) og *Alse*; cfr. S. R. D. IX, 21. 4 Femeren, alm. Form i plattyske Kilder; det danske Navn var *Ymbrœ*, latiniseret *Ymbria*. Ogsaa Kortene har fejlagtigt to Øer *Femeren*. N har *Femierem insula* og Øst derfor *illius parua insula*, som ikke existerer. 8 Pheonia, alm. lat. Form ved Siden af *Feonia* (saaledes Kortene) og *Fyonia*. Den nuværende danske Form *Fyen* allerede 1354. 9 Medelfar, Fiskerleje paa Fyen, fra gammel Tid Overfartssted til Jylland; cfr. ovfr. p. 128,2. Om Navneformerne cfr. p. 51. 10 alias, om den dobbelte Stedsangivelse er oprindelig eller ikke, om den refererer sig til to Kort eller to Haandskrifter af Wienertexten, kan vi ikke afgøre. Korttegningen viser, at de rigtige Tal er 38° 25′ og 57° 25′. 11 Finis illius passus, Oversættelsen af *finis* er her usikker; ndfr. p. 142,9 betyder *finis* Pynt; rigtigt er 38° 15′ og 57° 20′. 12 alias, se Note 10. 13 Asnes, alm. dansk Form; naar Assens blev Købstad, vides ikke. 14 Aghernes, Halvøen Avernæs mellem Assens og Faaborg (Dreslette Sogn, Baag Herred). N's *Agarnes promontorium* er Fyens Nordspids (Krogsbølle Sogn i Skam Herred). 15 Liydhez portus, Rettelsen usikker; N's *Hwde* (ɔ: *Liwde*) paa samme Sted som det herværende *Loydhez* er Lyø. I S. R. D. IX, 452 anføres *Liytho* ved Siden af de alm. Former *Liuthø* eller *Lyuthœ*. 17 Faborczhouet, et saadant Navn kendes ellers ikke. Efter Stedsbestemmelserne skulde Faaborgs Hoved være det yderste Næs («Knollen») paa Halvøen Horneland Vest for Byen. 18 Faborkh, ret anselig By, fik Privilegier af Valdemar Sejr. Den alm. Skrivemaade er *Foburgh*, Diplom 1384 *Faaburgh*.

	Longitudo	Latitudo	
Egenz uilla	40 30	57	Egense, By
Swinshouedh	40 40	56 55	Svendshoved
Suinborkh portus et uilla murata	40 50	57	Svendborg, Havn og befæstet By
Fyynzhouet	41 20	57	Fyenshoved
Nyburkh uilla magna murata et portus	41 10	57 20	Nyborg, stor befæstet By og Havn
Knushouet	41 25	57 20	Knudshoved
Cuius medium	41 35	57 25	Midten af det
Finis	41 20	57 35	Pynten
Hinzholm uilla et portus magnus	41 10	57 25	Hindsholm, By og stor Havn
Monkebierg	40 50	57 25	Munkebjærg
Alse aas portus	40 20	57 20	Allesø Aas Havn
Stige uilla	40 20	57 25	Stige, By
Otthonia ciuitas, in qua requiescit corpus sancti Kanuti regis Danorum, Anglorum, Sclauorum et Gottorum	40 20	57 15	Odense, Stad, hvor Liget af Hellig Knud, de Daners, Angelsachsers, Venders og Gothers Konge, hviler
Bovghens promontorium	40 40	57 25	Bogense Forbjærg

2 Egenz] Egeycz W; Egeitz V. 3 Swinshouedh] Swinshonedh W, V. 4 Suinborkh] Smerborkh W, V; cfr. Suinborg N og Suinpor^{s} B_1. 5 Fyynzhouet] Fyynzhonet W; Fyỹntzhonet V. 41] W; V?. 6 murata et portus] W; et portus murata V. 7 Knushouet] Kunshonet W; Kunßhonet V. 10 Hinzholm] Huczholm W; Hultzholm V; cfr. Hinsholm N. 41, 10] W; 41, 20 V. 11 57, 25] W; korr. fra 57, 35 V. 12 Alse aas] Alle aas W; Alle eus V. 13 57, 25] W; korr. fra 37, 25 V. 14 Otthonia] W; Orthonia V; Othonia I; cfr. Ottonia N. ciuitas] W, V; urbs I. 15 Kanuti] V, I; Camsti W. Danorum] V; Dauorum W. 17 Bovghens] Borgheus W, V.

2 Egenz, Landsbyen Egense (Sunds Herred, Svendborg Amt). 3 Swinshouedh, et saadant Navn kendes ellers ikke; efter Stedsbestemmelsen skulde det være Næsset ved det vestlige Indløb til Svendborg Sund (ved Herregaarden Lehnskov i Egense Sogn). 4 Suinborkh portus et uilla murata, allerede fra 13de Aarhundrede var Svendborg en vigtig Købstad; den blev befæstet af Hertug Abel. Om Formerne for dens Navn — de ældste er *Swineburgh, Svineborgh* — se O. Nielsen. *Blandinger* I, p. 343; i Diplomer 1372 *Svinburgh*, 1385 *Swynburgh*, 1394 *Swinburgis* (gen). 5 Fyynzhouet, Nordspidsen af Fyen paa Halvøen Hindsholm (Stubberup Sogn, Bjærge Herred); her urigtigt anbragt Øst for Svendborg. 6 Nyburkh, alm. Form i Middelalderen var *Nyburgh*. Nyborg fik Privilegier af Valdemar Sejr, var fra Midten af det 13de Aarhundrede til 1413 Samlingssted for Danehofferne; i det 15de Aarhundrede næppe befæstet, men ved Byen laa siden Valdemar Sejr det vigtige Nyborg Slot. Kortenes *nibar⟨d⟩* af *nibor* eller *niborg* (cfr. N's *Niborg* og Note 95). 7 Knushouet, Knudshoved paa Halvøen Østerø ved Nyborg Fjord; om Navneformen cfr. p. 112. 10 Hinzholm uilla et portus, i N rigtigere *promontorium*, Halvøen Hindsholm (Vald. Jrdb. *Hægnæzholm*) i Bjærge Herred, ved hvilken Kerteminde Købstad (*Itinéraire Brugeois* har *Kierchen mûne*). 11 Monkebierg, Navnet ukendt; efter Stedsbestemmelsen nærmest Munkebo Bakker (Loddenhøj, 186 Fod) i Bjærge Herred. 12 Alse aas portus, Stavis Aa gennem Allesø-Broby (1515 *Allesze-Brouby*), nu Næsbyhoved-Broby Sogn, løb tidligere ud i Odense Fjord, Baagø Strand (Trap [3] III, p. 346 & 405), nu i Odense Kanal. 13 Stige uilla, Landsbyen Stige (Lumby Sogn, Lunde Herred), nu ved Mundingen af Odense Kanal, tidligere ved Odense Fjord. 14 Otthonia ciuitas, alm. lat. Form for Bispesædet (siden ca. 1020) Odense, ældgammel By, Privilegier maaske først ca. 1326—1330. I St. Albani Kirke Relikvier af Knud den Hellige. 15 Anglorum, Knud den Hellige førte ikke Titelen *rex Anglorum*; her sigtes ved denne Titel rimeligvis til hans paatænkte Englandstog. De danske Konger fra Valdemar Atterdag kaldte sig *rex Sclauorum et Gothorum*. 17 Bovghens promontorium, Navnet kendes ellers ikke som Forbjærg; efter Stedsbestemmelsen Hals Odde, ogsaa kaldet Enebærodde (Norup Sogn, Lunde Herred), som lukker for Odense Fjord.

	Longitudo	Latitudo	
Bovghens uilla	39 40	57 30	Bogense By
Arnake promontorium	39 40	57 30	Arnakke, Forbjærg
Hinzgauel portus	39	57 30	Hindsgavl, Havn
In medio huius insule est Salingh uilla, in qua natus est auctor anno Christi 1388, 14. septembris duabus horis ante ortum solis	40	57 20	Midt paa denne Ø ligger Byen Sallinge, hvor Forfatteren blev født Aar 1388 e. C. F., den 14. September to Timer før Solopgang
Iuxta hanc insulam sunt plures ignobiles, inter quas est Thasind maior, cuius gradus	40 55	57* 20	I Nærheden af denne Ø er der flere mindre, blandt hvilke den største er Taasing, som ligger under
Et alia Langenland	{41 25 / 40 0}	{56 50 / 56 30}	Og en anden er Langeland
Et Sproue insula parua	42	57 10	Og den lille Ø Sprogø
Inde Lalandh due prima	{42 55 / 44 20}	{56 40 / 56 40}	Derefter Laaland, to [Øer], den første
Falster insula	{46 / 46 30}	{57 30 / 57 50}	Øen Falster
Monh insula alta	47	58	Den høje Ø Møen
Draghor insula	46 20	58 10	Øen Dragør
Syoholm	45	58 30	Søholm

2 Bovghens] Borgheus W, V. 4 Hinzgauel] Huczgankh W; Hutzgauch V. 39] 39 W; 39,? V. 6 auctor] W; om V. 9 hanc] V; om W. 10 Thasind] Bhasind W; Basind V; cfr. Thasindh N og Tosen M. 14 Sproue] Sprone V; Spreone W; cfr. Sprone N. 16 Inde Lalandh] In Lalandh W; Inlalandi V. 19 Monh] W; Mond V; cfr. Mønh N. 20 58,10] W; korr. fra 57,10 V. 21 Syoholm] W; Syelsolm V; cfr. A-Kortenes Sioholm eller Sieholm og Sioholm N. 58,30] V; korr. fra 45,30 W.

2 Bovghens uilla, Korrektionen fra *Borghens* usikker — N har *Bogens uilla*, A-Kortene *bergis, borgris, begrus*, M *bogna* (cfr Kap. 8 B) —; den korrigerede Form at opfatte som en Sammenblanding af etymologisk og fonetisk Skrivemaade; Byen Bogense paa Nordkysten af Fyen nævnes første Gang 1288; om Formerne for dens Navn cfr. p. 50. 3 Arnake promontorium, efter Stedsbestemmelsen lige ved Bogense, men er Arnakke Hoved ved Nyborg (cfr. A. D. Jørgensen i *Danske Samlinger* 2 R. I, p. 376 ff.). 4 Hinzgauel portus, Slottet Hindsgavl (Middelfart Landdistrikt, Vends Herred, Odense Amt) nævnes første Gang 1287. Vald. Jrdb. *Hæghnæthscogh iuxta Mæthælfar*, Diplomer 1387 *Hynseghauel*, 1434 *Hinzegawel*. 5 Salingh uilla, — i N *Salinga uilla* — Landsbyen Sallinge (Hillerslev Sogn, Salling Herred, Svendborg Amt). 10 Thasind, Øen Taasinge kaldes i Knytlinga Saga *Þjórslundr* (v. l. *Þórslundr*), i Vald. Jrdb. *Thosland*, en Form, der forekommer i alle Kilder fra 13de og 14de Aarhundrede og endnu 1408; senere forekommer Former som *Tosind, Tasing, Tosing, Taasing* og *Taasen* (cfr. Trap [3] III, p. 645). 11 57° 20′, galt uddraget for 56° 50′, cfr. p. 85. 13 Langenland, i Vald. Jrdb. *Langæland, Langeland* og *Langland*; i N *Lamidh* ɔ: *Lauindh*, der oftere forekommer i det 15de Aarhundrede som en Gengivelse af Beboernes Udtale (cfr. Trap [3] III, p. 757). 14 Sproue, Øen Sprogø i Store Bælt; i Vald. Jrdb. *Sprowæ*. 16 Lalandh due prima, *secunda*-Øen er oversprunget; Kortene har indtil 4 Øer *Lalant*. 19 Monh, Øen Møen Sydøst for Sjælland; Vald. Jrdb. *Møon* eller *Møn*; Diplomer 1286, 1317, 1387 *Møon*, 1267 *Møn*; de latinske Former var *Meonia, Myonia, Meyonia, Mønia*; plattysk *Mone* (1342), *Müne* (1428). Om Formen *Mønh* cfr. p. 111—112. 20 Draghor insula, — i N *Draghør* — Landsbyen Dragør paa Øen Amager, efter Itinéraire Brugeois opfattet som en Ø; om Navneformerne cfr. p. 50; Kortenes *idnagor* af *i⟨nsula⟩ dragor*. 21 Syoholm, maa efter Stedsbestemmelsen være Saltholm eller Hven; men ingen af disse Øer vides at have haft et saadant Navn; henregnes i N til Halland. Paa Stevns ligger Gaarden Søholm, Diplom 1346 *Syøholm* (Trap [3] II, p. 852). Endnu paa Kort fra det 18de Aarhundrede er Stevns og Guldborgland fremstillede som Øer (G. h. M. III, p. 537).

	Longitudo	Latitudo	
Canis marini insula, uulgariter Seeland, ita describitur:			**Sælhundeøen, i daglig Tale Sælland, beskrives saaledes:**
Thornborgh	43 5	57 20	Taarnborg
Corshuyr portus	43	57 20	Korsør, Havn
Oxænes	43	57	Øxnæs?
Koholm	43 30	57	Koholm
Nestued uilla et portus	44 20	57 10	Næstved, By og Havn
Vardhinborgh uilla et portus	44 50	57 20	Vordingborg, By og Havn
Borghsznes	47*	57 15	Borgsnæs
Chorsaa portus	45 30	57 25	Kors Aa Havn
Koøghe	45 30	57 40	Køge
Køobenhaun uilla murata cum portu maximo	46 5	58	København, befæstet By med en meget stor Havn
Helsinghøor uilla et portus in ore ponti	44 40	58 30	Helsingør, By og Havn ved Øresund
Roskildis ciuitas parum a mari distans	44 40	57 50	Roskilde, Stad i ringe Afstand fra Havet

4 Thornborgh] W; Tornborg V. 5 Corshuyr] Corshays W, V; cfr. Torsur A_1. 6 Oxænes] Ozoenes W, V. 9 Vardhinborgh] W; Vardhimborgh V; cfr. Vardhinghburgh N. 10 Borghsznes] W; Borgsnes V. 11 Chorsaa] Thorsan W; Thorsam V; cfr. Crucis portus N. 12 Koøghe] W; Køoche V. 14 Køobenhaun] Køobenham W; Koobentham V; Hoppenhagen I; Copenhagna S. uilla] V; uilla uilla W. 15 Helsinghøor] Helfinghøor W, V. ore ponti] W, V; cfr. Øresvndh, Øresudh og Øreson N. 44, 40] W; korr. fra 44, 60 V. 16 Roskildis] V; Koskildis W; Roschilde S.

2 Canis marini insula, samme Etymologi i N, hvis Korts *caniscula* er *canis insula*. Samme Etymologi opstiller S. Bugge i *Arkiv för nordisk filologi* VI, Lund 1890, p. 237 ff. Seeland, om denne ældgamle Navneform se O. Nielsen. *Blandinger* I, p. 170. 4 Thornborgh, Taarnborg Slot (Taarnborg Sogn, Slagelse Herred, Sorø Amt) paa Østsiden af Korsør Nor. I Diplomer *Thornburgh* (1322, 1399, 1425); paa Kortene stærkt forvansket (cfr. Tabellen, Bilag 3). 5 Corshuyr, Korsør havde trods sin gode Beliggenhed ringe Betydning; ældste Købstadsprivilegier maaske givne 1425 af Erik af Pommern (cfr. Trap[3] II, p. 605). Haandskrifternes fordærvede *Corshays* rimeligvis af *Corshuyr*, *Corshüyr* eller *Corshyyr*, maaske gengivende fyensk Udtale. I Diplomer 1381 *Korsøør*, 1425 *Korssør*. 6 Oxænes, Korrektionen usikker. Syd for Skelskør i Vester Flakkebjærg Herred (Sorø Amt) findes ved Herregaarden Basnæs et Øxnæs; men hvor gammelt dette Navn er, ved vi ikke. 7 Koholm, efter Stedsbestemmelsen en af Holmene ved Sjællands Sydkyst mellem Øxnæs og Gavnø; Navnet har vi ikke fundet. 8 Nestued, en af Sjællands betydeligste Byer, hvor der dreves omfattende Land- og Søhandel. Om Formerne for Navnet cfr. p. 50. 9 Vardhinborgh, gammel, men ikke betydelig Søstad med et stærkt Slot, der i Unionstiden ofte var Opholdssted for Kongerne. I Diplomer f. Ex. *Wardingborgh, Wordingborgh, Woringburgh* m. fl. Kortenes Former stærkt forvanskede og ofte delte i to Byer *nardi amb'g* (ɔ: *uardimborg*). 10 Borghsznes, Navnet kendes ikke, men maa efter Stedsbestemmelsen opfattes som Næsset (ved Kallehave), hvori Baarse Herred løber ud, eller muligvis som ⟨Vording⟩borgs Næs. Baarse Herred i Vald. Jrdb. *Burghushœret, Burghøshœreth*; Diplom 1320 *Burusœ H.* 47° 0′; galt uddraget, rimeligvis for 45° 30′, cfr. p. 86. 11 Chorsaa portus, hvilken Lokalitet her menes, ved vi ikke. Paa samme Sted henlægger Nancytexten et *Crucis portus*, der altsaa næppe, som Storm mener, tør opfattes som Korsør. 12 Koøghe, Køge, gammel og betydelig By, om Navneformerne cfr. p. 50; Kortenes *tauga* fordærvet af *c**g**? 14 Køobenhaun, — i N *Købingh portus* — paa Unionstiden befæstet Havnestad af stor Betydning. Fra 1416 Hovedstad for Danmark. Om Navneformerne cfr. p. 50; Kortenes ⟨*c*⟩*obenam*⟨*e*⟩ af *cobenhaun*. 15 Helsinghøor, alm. dansk Form; Byen fik først større Betydning ved Erik af Pommerns Privilegier og Sundtoldens Indførelse ca. 1425; Kortenes *falsigar* stærkt forvansket.

	Longitudo	Latitudo	
Urenes	44 30	58 10	?-næs
Holbekz[houedh]	44*	58	Holbæks[hoved]
Holbekh uilla	43 40	57 40	Holbæk, By
Kagenes	43	57 30	?-næs
Slaglosia parum a mari	43 50	57 25	Slagelse, tæt ved Havet
Insula Bornholm habet	{49 30 / 50 50}	{58 30 / 58 30}	Øen Bornholm ligger under
Insula Gotlandie:			**Øen Gotland:**
Visbu ciuitas cum portu maxime	57 40	61 55	Visby, Stad med en meget stor Havn
Eius introitus	57	61 55	Indsejlingen til den
En annen promontorium	57 5	61 35	*En anden*, Forbjærg
Opetane fluuii ostia	57 45	61 20	? Flodmunding
Uithu promontorium	57 45	61 20	? Forbjærg
Segh fluuii ostia	58 35	60 55	? Flodmunding
Salecragh promontorium	59	60 45	? Forbjærg
Crogher promontorium	59 30	60 50	? Forbjærg
Comenter	59 30	61 15	? [Forbjærg?]
Tarroner	59 20	61 20	? [Forbjærg?]
Tier fluuii ostia	59	61 40	? Flodmunding
Masegh fluuii ostia	59 35	62 20	? Flodmunding
Seger estus	60	62 30	? Brænding

2 Urenes] Vrenes V; Uienes W. 3 Holbekz[houedh]] Holbekz W; om V. 44—58] W; om V. 4 uilla] W; om V. 57,40] W; korr. fra 47,40 V. 5 43—57,30] W; korr. fra 43,50—57,25 V. 9 Gotlandie] W; Gottlandię V; Gotlandi⟨a⟩ S. 11 Eius] V; Eus W. 12 En annen] Eeøne W; Eeone V; cfr. Onane A-Kortene og En arene V = En àene W, p. 135,22. 14 Uithu] W; Vithu V; cfr. p. 134,18—20 og 136,3. 15 Segh] W; Seg V; cfr. p. 136,5. 16 Salecragh] V; Salekragh W; cfr. p. 136,6. 17 59,30] W; 50,30 V. 18 59,30] V; 59,3 W. 19 Tarroner] V; Tarrener W; cfr. p. 136,8 Note. 20 59,0—61,40] W; 59,20—61,20 V.

2 Urenes, eller *Vienæs*, har vi ikke fundet i disse Egne. Øen Ourø i Isefjord hed allerede tidligt i Udtalen Orø, men skrives i Vald. Jrdb. og endnu i Diplomer fra 14de Aarhundrede *Warthærø*; cfr. Note 212. 3 Holbekz[houedh], om Korrektionen cfr. p. 86; Længden 44° 0′ er rimeligvis galt uddraget eller afskrevet for 43° 0′. 5 Kagenes, Navnet har vi ikke fundet; efter Stedsbestemmelsen Refsnæs (oprindelig *Røthsnes*) eller Asnæs (*Asknæs*); cfr. Note 212. 6 Slaglosia, alm. lat. Form for Byen Slagelse var i 14de—15de Aarhundrede *Slaulosia*. Navnet skrives i Vald. Jrdb. *Slauløsæ* og *Slaglæsæ*; *Slauløse* og *Slawælsæ* alm. i Diplomer fra 14de—15de Aarhundrede. Betydelig Handelsby med egen Havn ved Udløbet af Tude Aa; cfr. Trap[3] II, p. 595. Kortenes *floglosia* af *slaglosia*; cfr. p. 44. 7 Bornholm, om Navneformerne cfr. p. 51. 10 Visbu, alm. Navn for Visby paa Clavus' Tid. I plattyske Diplomer *Wisbu* (1425 og 1438), *Wysbu* (1425, 1428 og 1435), *Wisbucensis* (adj.) (1425). Byen var endnu i 15de Aarhundrede Midtpunkt for Østersøhandelen. 12 En annen, dette og samtlige de følgende Navne hører til det norsk-gotlandske Opkaldelsessystem; cfr. p. 113—116. 14 Uithu, herefter er oversprunget Kortenes *uulta*, som i Formen *Wultu* findes i Norge; cfr. p. 136,4. 20 Tier, herefter er oversprunget Kortenes *eng* eller *erig*, som i Formen *Enegh* findes i Norge; cfr. p. 136,9.

	Longitudo	Latitudo	
Sancolder promontorium	59 40	62 40	? Forbjærg
Tolleyr promontorium	59 20	62 40	? Forbjærg
Knaper fluuii ostia	58 55	62 30	? Flodmunding
Uiuer promontorium	58 30	62 35	? Forbjærg
Uonchiadh promontorium	57 40	62 30	? Forbjærg
Tyalder promontorium	57	62 20	? Forbjærg
Tyanesaldh promontorium	57	62	? Forbjærg

2 Sancolder] W; Saurolder V. 5 Uiuer] W; Viuer (eller maaske Vmer) V. 62,35] W; 62,30 V
6 Uonchiadh] W; Vouchiadh V. 57,40] V; 52,40 W.

Kapitel 8.

Clavus' Kilder.

Spørgsmaalet om, hvilke Kilder Clavus har benyttet under Udarbejdelsen af sit i Nancyhaandskriftet opbevarede Værk, er taget op til grundig og indgaaende Behandling af Storm, og hans Undersøgelser konkluderer i det Resultat, at Clavus' Kilder væsentligt har været tre: Ptolemæus, italienske Kompaskort (Portolaner) og en praktisk Rejsebog. Storms Undersøgelse vedrørte ganske naturligt nærmest Nancyværket; men i Overbevisningen om, at Zamoiskikortet gik tilbage til samme Værk som dette, inddrog han, hvor det lod sig gøre, dette Kort, det eneste da kendte A-Kort, i Undersøgelsen. Da vi imidlertid ved Fundet af Wienertexten er komne til et Storm modsat Resultat, nemlig at Nancyværket og A-Kortene er to af hinanden uafhængige Arbejder, bliver det nødvendigt for os ud fra dette ny Synspunkt at tage Spørgsmaalet om Clavus' Kilder op til fornyet Drøftelse. I det følgende skal vi undersøge, hvilke disse tør antages at være, og vor Undersøgelse falder da i følgende Afsnit: Ptolemæus, Kompaskort og Rejsebøger, Selvsyn, nordiske Kilder. Naturligt begynder Undersøgelsen med Ptolemæus.

A. Ptolemæus.

Hvilken Indflydelse Ptolemæus' Geografi har haft paa Clavus, har Storm udførligt udviklet og i Enkeltheder nærmere eftervist. Hvad der i denne Henseende gælder for det

ældre Værk, gælder ogsaa for det yngre. Som hint er dette for Textens Vedkommende holdt i Ptolemæus' Stil, «med dennes korte geografiske Bemærkninger, hans Opregning af Byer, Floder, Havbugter, Øer og Forbjærge, hans Angivelse af Stedernes geografiske Længde og Bredde»[214]). Baade Nancytexten og Wienertexten er anlagte som Supplementer til Ptolemæus' Værk, og Storms Betegnelse af Clavus som «en Geograf af Ptolemæus' Skole» er lige rammende for begge Værker. Men ikke alene Metoden og Dispositionen er den Ptolemæiske, ogsaa i de geografiske og kartografiske Enkeltheder er Afhængigheden aabenbar og Laanene betydelige. Adskillige saadanne har Storm allerede fremhævet. De britiske Øer, den jydske Halvø, de tyske Nordsø- og Østersøkyster, de danske Øer frembyder ikke alene paa Nancykortet, men ogsaa paa A-Kortene slaaende Lighed med Ptolemæus' kartografiske Billede af Norden. Selv ved en overfladisk Betragtning falder denne Lighed strax i Øjnene, naar man lægger Ptolemæus' 1ste og 4de Europakort ved Siden af Clavus' Kort. En nærmere Undersøgelse viser imidlertid, at Ligheden ikke blot beror paa, at Clavus skizzemæssigt har eftertegnet de Ptolemæiske Kystomrids, men paa, at det er Ptolemæus' Tal, hans Længder og Bredder, som har været det faste Grundlag, paa hvilket han har bygget sit Nordensbillede op.

Den Ptolemæustext, som har staaet til Clavus' Disposition, er naturligvis ikke den græske Originaltext, men derimod Jacobus Angelus' latinske Oversættelse, som blev fuldendt 1409, spredtes i talrige Afskrifter og gav Stødet til de videnskabelige geografiske Studiers Genfødelse. En kritisk, paa et omfattende Haandskriftmateriale hvilende Udgave af denne Oversættelse foreligger imidlertid ikke; man er, om man ikke har Adgang til Haandskrifterne selv, henvist til de ældste trykte Udgaver, der i Følge Tidens Skik kun er Optryk og ofte ret unøjagtige Optryk af et enkelt Haandskrift. For de Landes Vedkommende, der vedrører Clavus, har vi konfereret Udgaverne Vicentiæ 1475 (editio princeps), Ulmæ 1482 (1486) og Romæ 1490, der alle findes paa det store kongelige Bibliotek i København, og det viser sig, at de for Jylland og de danske Øer ingenlunde stemmer overens i Længde- og Breddeangivelser. Dog viser 1482 og 1490 saadanne Overensstemmelser, ogsaa ved indskudte Legender, at de maa antages at gaa tilbage til samme Haandskrift — muligvis er 1490 kun et Optryk af 1482 eller 1486 —, medens 1475 maa betragtes som en selvstændig Redaktion. Afvigelserne mellem de to Textoverleveringer er for gennemgaaende og betydelige til at turde opfattes som Trykfejl; de kan heller ikke skyldes vilkaarlige Ændringer af Udgiverne eller Bogtrykkerne, ti de kan eftervises i Haandskrifterne. Paa vor Anmodning har Hr. cand. mag. Julius Nielsen velvilligst kollationeret for os to gamle Angelushaandskrifter i Vatikanbiblioteket: cod. Vat. lat. 5699[215]) og cod. Vat. lat.

[214]) *Ymer* 1891, p. 14.

[215]) Om dette Haandskrift cfr. Note 62.

2052[216]). Sammenholdes disse med Udgaverne, viser det sig, at 5699 i det hele og store stemmer med 1482 og 1490, 2052 derimod med 1475. Af C. Müllers Udgave af Ptolemæus' græske Text[217]) fremgaar det iøvrigt, at Varianterne allerede var til Stede i de græske Haandskrifter. Om Grunden til dette Forhold tør vi intet udtale, heller ikke om, hvorvidt Forskellighederne er gennemgaaende i hele Ptolemæustexten; vi har blot villet paapege, at de findes og altsaa for Nordensbeskrivelsens Vedkommende opfordrer til Forsigtighed i de Undersøgelser, vi her anstiller; ti vi ved ikke, hvilket Ptolemæushaandskrift Clavus har haft for sig, og heller ikke, om der ikke i andre Haandskrifter har gjort sig yderligere Afvigelser gældende. Hvad der desuden besværliggør Sammenligningen af Tallene hos Ptolemæus og Clavus, er, at Nancytextens Tal er fejlfulde, navnlig for Jyllands Vedkommende, at Nancykortet mangler saa mange Navne, og endelig, at de Længder og Bredder, som uddrages af A-Kortene, selv for det bedste af dem, A_1, kun tilnærmelsesvis giver Clavus' Tal. Den eneste af Clavusoverleveringerne, man derfor ved Sammenligningen med Ptolemæus kan stole sikkert paa, er den rensede og kritisk behandlede Wienertext.

1. For Østersøens Sydkysts Vedkommende hersker der, hvad Længde- og Breddeangivelser angaar, fuldkommen Enighed mellem de latinske Ptolemæusudgaver, de to nævnte Angelushaandskrifter og Müllers græske Text. Her er følgelig en udmærket Lejlighed til at konstatere, hvorvidt Clavus Østersøkyst blot paa et Skøn er tegnet efter Ptolemæus', eller den virkelig er bygget paa hans Tal; en direkte Sammenligning er dog kun delvis mulig, da Wienertexten blot optager de Ptolemæiske Navne for Sarmatiens Vedkommende. Her viser Sammenligningen følgende:

Ptolemæus					Wienertexten				
Chroni flu. ost.	50°	ø. L.	56°	n. Br.	Ostium orientale Aderini	50°	ø. L.	56°	n. Br.
Rudonis flu. ost.	53°	—	57°	—	Rubnis osti(um)	53°	—	57°	—
Turunti flu. ost.	56°	—	58° 30′	—	Turunci flu. ost.	56°	—	58° 30′	—
Chesini flu. ost.	58° 30′	—	59° 30′	—	Cerchin flu. ost.	58° 30′	—	59° 30′	—

En saa nøjagtig Overensstemmelse kan kun forklares ved, at for denne Kyststræknings Vedkommende har Clavus afsat Ptolemæus' Tal.

---

[216]) Dette Haandskrift er en smukt skrevet Membran fra 1ste Halvdel af det 15de Aarhundrede, som kun indeholder Ptolemæustexten uden Kort. Jul. Nielsen har for os udtalt den Formodning, at Haandskriftet muligvis er det til Pave Alexander V bestemte Originalexemplar af Jacobus Angelus' Oversættelse, i saa Fald fra 1409; denne Antagelse tiltraadtes af Vatikanbibliotekets Præfekt F. Ehrle. Dette faar imidlertid staa hen; sikkert er det, at dette Haandskrift saa vel som den gamle Samling latinske Ptolemæuskort i cod. Vat. lat. 5698 (cfr. Note 62) maa undersøges nøje, naar engang den latinske Ptolemæusoversættelses Overleveringshistorie tages op til en grundig Behandling. Navnene paa Kortene i 5698 ligger de græske Navne nærmere end Navnene paa alle andre os bekendte latinske Ptolemæuskort.

[217]) Claudii Ptolemæi *Geographia*, rec. Carolus Müllerus, vol I, pars I, Paris 1883: Thule p. 105; Germaniens Østersøkyst p. 247; Jylland p. 249 - 250; Øerne ved Jylland p. 275 - 276; Sarmatiens Østersøkyst p. 411 - 412.

Østersøkysten Vest for Floden *Chronus* følger hos Ptolemæus den 56de Breddegrad. I Wienertexten er intet af de Ptolemæiske Navne medtaget, men Kystlinien følger denne Breddegrad, idet *primum littus regni Sclauorum*, *Rebanes uilla*, *eius littus*, *portus Sundensis*, *Ryen promontorium*, dets *littus primum*, *secundum*, *tertium*, *quartum* alle ligger paa 56° n. Br. Endvidere ligger *hostium Aderini fluuii occidentale*, der svarer til Ptolemæus' *Vistulae flu. ost.*, paa 45° ø. L. ligesom denne; da Clavus imidlertid lader Floden udmunde i en stor Havbugt (Delta), er hos ham Bredden for dens Udløb 55°30′ mod 56° hos Ptolemæus, der fører den helt op til Kystranden; men *portus Sundensis*, der efter Wienertexten kommer til at ligge ved Kystranden, giver Clavus 45° ø. L., 56° n. B., netop de Ptolemæiske Tal for *Vistulas* Udløb.

Tager vi det bedste af A-Kortene til Hjælp, ser vi, at dets Flodmundinger paa denne Kyst svarer til Ptolemæus'. At Tallene ikke viser fuld Overensstemmelse, men kun en god Tilnærmelse, viser blot, at, som vi har sagt, A-Kortene ikke er en saa sikker Overlevering som Wienertexten.

Ptolemæus				A_1			
Calusii flu. ost.	37°	ø. L.	56° n. Br.	Calusius flu.	36°55′	ø. L.	56°10′ n. Br.
Sueui flu. ost.	39°30′	—	56° —	Suanus flu.	39°40′	—	56°15′ —
Viadi flu. ost.	42°10′	—	56° —	Nuarus flu.	42°15′	—	55°40′ —
Vistulae flu. ost.	45°	—	56° —	Istula flu. s. Odra	45°10′	—	55°30′ —

Østersøkysten begynder hos Ptolemæus, hvor den jyske Halvøs Østkyst støder sammen med Germaniens Nordkyst, paa 35° ø. L. 56° n. Br. (*quae ad ortum flectitur*). Wienertexten har ikke noget bestemt Navn paa Kystens Bøjning; men den maa begynde omtrent ved *portus strictus* paa 35°10′ ø. L., 56° n. Br., og efter A_1 begynder den netop paa 35° ø. L.

Medens Wienertexten for Germaniens Nordkyst udelader de Ptolemæiske Floder, som A_1 optager, har den til Gengæld en Række Byer, som A_1 udelader. De øvrige A-Kort har baade Flodnavnene og Bynavnene; men de anbringer enkelte af dem anderledes, end Textens Tal berettiger til. Stralsund henlægger Textens Tal, som vi saa, bestemt til Udløbet af *Aderinus* (*Istula*), men A_2—A_6 anbringer den ved Mundingen af *Viadus*, ɔ: paa ca. 42°15′ ø. L., 55°40′ n. Br. i Stedet for paa 45° ø. L., 55°40′ n. Br.; Ribnitz, som Wienertexten lægger paa 42°10′ ø. L., 56° n. Br., ɔ: lidt Vest for *Viadus flu.* (42°15′ ø. L., 55°40′ n. Br.: A_1), anbringer A_2—A_6 sammen med Rostock Vest for *Suenus flu.*, hvorved Ribnitz paa disse Kort kommer til at ligge paa samme Længde og Bredde som denne By, ɔ: paa ca. 39°20′ ø. L,, 55°40′ n. Br. Denne aabenbare Strid mellem Texten og Kortene A_2—A_6 kan nu næppe skyldes nogen Art af Misforstaaelse eller Fejluddragning fra Clavus' Side, men maa langt snarere skyldes en Bearbejder. Hvorledes Uoverensstemmelsen er fremkommet, og hvem den snarest skyldes, synes os ikke vanskeligt at paapege.

A_1 viser, at Clavus har identificeret Oder (*Aderinus*) med Ptolemæus' *Vistula* (*istula siue odra* A_1), til hvilken Flod han har henført Stralsund (*Sundis ciuitas*) med *Ryen promontorium*. Nu var imidlertid efter den lærde Opfattelse i Tyskland i det 15de og 16de Aarhundrede Ptolemæus' *Vistula* ikke Oder, men derimod Weichsel, hvorimod *Viadus* antoges at være Oder.

Det laa da nær for en tysk Bearbejder at bringe de nordtyske Byer i Overensstemmelse med den almindelige Opfattelse af deres Beliggenhed i Forhold til de Ptolemæiske Lokaliteter, og da det er paa Nicolaus Germanus' Kort (og det af dem delvis afhængige A_6), at Flytningen af de nævnte Byer er foretaget, tør denne tilskrives ham. At den Anbringelse, de har faaet paa Kortene A_2—A_6, ikke skyldes Clavus, derpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at Wienertextens Tal for Ribnitz og Stralsund Havn netop henfører dem til henholdsvis *Viadus* og *Vistula*, men ikke til *Suenus* og *Viadus*, som det vil ses af følgende Sammenstilling:

Ptolemæus		Wienertexten	
Viadi flu. ost.	42° 10′ ø. L. 56° n. Br.	Rebanes uilla	42° 10′ ø. L. 56° n. Br.
Vistulae flu. ost.	45° — 56° —	Portus Sundensis	45° — 56° —

De nøjagtigt sammenfaldende Tal borger for, ikke alene at Clavus har henført dem til disse Floder i Modsætning til, hvad der er sket paa Kortene A_2—A_6, men ogsaa for, at han atter her har afsat Ptolemæus' Tal.

Vi tør da fastlaa, at Østersøens Kystlinie i Wienertexten og paa det til denne hørende Originalkort saa vel for Germaniens som for Sarmatiens Vedkommende er fremkommet ved, at Clavus paa sit Kort har afsat en Række af Ptolemæus' Længder og Bredder med den samvittighedsfuldeste Nøjagtighed. Hele denne Del af Clavus' Værk er da ganske bygget paa Ptolemæus, og Storm har Uret, naar han paastaar, at Østersøens Østkyst er laant fra de italienske Kompaskort, i alt Fald gælder dette ikke det yngre Værk, altsaa heller ikke Zamoiskikortet.

Hvad det ældre Værk angaar, da kan for disse Egnes Vedkommende Afhængigheden eller Uafhængigheden af Ptolemæus ikke bestemt konstateres, da alle Navne her mangler, og Flodmundingerne kun løseligt er antydede. Det kan dog siges, at selve Kystlinien frembyder, som allerede fremhævet af Storm, slaaende Lighed med det yngre Værks og med Ptolemæus', at ved Uddragning af Kortet kan de ubenævnte Flodmundinger bringes nær hen til Ptolemæus' Tal, at Sammenstødet mellem den jydske Halvø og Germaniens Nordkyst finder Sted paa omtrent 35° ø. L., og at Kysten bøjer mod Nordøst ind i Sarmatien paa ca. 50° ø. L. ganske som i det yngre Værk og hos Ptolemæus, medens selve Kystlinien gennemgaaende ligger 10—15′ under den 56de Breddegrad.

2. En Afhængighed af Ptolemæus af en delvis noget anden Art end den her paapegede viser andre Afsnit af Clavus' Arbejder. Karakteristisk for Ptolemæus' Nordensbillede er bl. a. de tre Rækker af Øer, som han anbringer i Havet omkring den jydske Halvø: de tre saxiske ud for Elbens Udløb i Nordsøen, de tre alociske Nord for den jydske Halvø og de fire scandiske (tre mindre og en større) Vest for den jydske Halvø og Nord for Germaniens Fastlandskyst. Uagtet disse Øer maatte kollidere med en Nordbos Viden om Nordens geografiske Udseende, har Clavus ikke vovet at afvige fra Ptolemæus, men

har samvittighedsfuldt medtaget dem. Ingen af Øgrupperne nævnes i nogen af Texterne, men de findes, som Storm har paavist, ganske tydeligt afsatte ikke alene paa Nancykortet, men ogsaa paa A-Kortene. Paa Nancykortet er de saxiske Øer identificerede med Helgoland (*Hælieland*), uden for de alociske Øer staar skrevet *vdenskon*, medens de tre mindre scandiske Øer ses som ubenævnte Smaaøer Nordøst for Fyen. Paa A-Kortene er Forholdet mere indviklet. A_1 har slet ikke de saxiske Øer, paa de øvrige A-Kort findes de under deres Ptolemæiske Navn *Saxonum insulæ*; paa A_1 er der paa de alociske Øers Plads to eller tre halvt udviskede Øer, medens de mangler paa de øvrige A-Kort; de tre mindre scandiske Øer ses derimod tydeligt paa alle A-Kort Nordøst for Fyen og *Boge* (Bogø), men uden Navn.

Ved Bestemmelsen af disse paa Clavus' Kort optagne Øers Længder og Bredder i Forhold til de Ptolemæiske er man paa Grund af Wienertextens Tavshed udelukkende henvist til de af Kortene uddragne Tal; de Varianter, Ptolemæusoverleveringen viser, er her næppe af Betydning og beror maaske kun paa Afskriver- eller Trykfejl.

	Ptolemæus						Nancy-kortet		A-Kortene	
	5699, 2052-1475		1482, 1490		Müllers Udg.					
	ø. L.	n. Br.	ø. L.	n. Br.	ø. L.	n. Br.	ø. L.	n. Br.	ø. L.	n. Br.
Den midterste af:										
de saxiske Øer	31°	57°40′	31°	56°40′	31°	57°20′	31°	57°30′	31°	56°
de alociske Øer	37°	59°20′	37°	59°20′	37°	59°20′	37°	59°30′	37°	60°
de tre mindre scandiske Øer	41°30′	58°	41°30′	58°	41°30′	58°	41°30′	58°	41°30′	58°

Medens Bredden varierer noget, er Længden alle Vegne nøjagtigt den samme, og med den foregaaende Undersøgelses Resultater for Øje tør man hævde, at ogsaa de tre Ptolemæiske Øgrupper af Clavus er afsat direkte efter Ptolemæus' Tal.

3. Ptolemæus' store scandiske Ø (*appellatur vero proprie et ipsa Scandia*) genfinder Storm i Clavus' Sjælland, om hvilket han siger: «medens Nancy-kartets *Caniscula* (ɔ: Sjæland) endnu ved sin Form minder om Ptolemæus's Scandia, har Zamoiski-kartet et fuldstændig nyt og mere ægte Omrids af Sjæland» [218]). Ligheden mellem Nancykortets Sjælland og Ptolemæus' Scandia er i Virkeligheden iøjnefaldende, og at Storm har Ret i, at Clavus identificerede dem, fremgaar af Øens Længde og Bredde, der i begge Clavus' Arbejder næsten ganske er den Ptolemæiske. Her har Texterne saa mange Stedsbestemmelser, at vi

[218]) *Ymer* 1891, p. 15.

ikke behøver at ty til Kortene; da Ptolemæus imidlertid ingen Lokaliteter kender paa Scandia, kan Sammenligningen naturligvis kun gaa ud paa at vise, om Sjællands Anbringelse svarer til Scandias[219]).

Ptolemæus			Nancytexten			Wienertexten		
Partes ⟨Scandiae⟩ extremae sitae sunt	ø. L.	n. Br.		ø. L.	n. Br.		ø. L.	n. Br.
ad occasum	43°	58°	vestligst: Slagelse . . .	43°	58°	vestligst: Kagenæs.	43°	57°30′
						Korsør . .	43°	57°20′
ad ortum	46°	58°	østligst: København.	46°	58°	østligst: København.	46° 5′	58°
ad septentriones	44°30′	58°30′	nordligst: Holbæk . . .	44°40′	58°30′	nordligst: Helsingør.	44°40′	58°30′
ad meridiem	45°	57°40′	sydligst: Vordingborg	45°	57°20′	sydligst: Øxnæs	43°	57°

Mellem Tallene hos Ptolemæus og i Nancytexten er der næsten nøjagtig Overensstemmelse, idet der kun et Sted er en Variant paa 10′ i Længde, et andet Sted paa 20′ i Bredde — af otte Talbestemmelser. For det yngre Værks Vedkommende er Afvigelserne ganske vist betydeligere; men ogsaa der ligger Sjællands nordligste Punkt vedvarende paa den Ptolemæiske Længde, dets østligste og nordligste Punkter paa den Ptolemæiske Bredde. Det maa fremhæves, at A-Kortenes Sjælland nøje svarer til Wienertextens Længder og Bredder og altsaa udviser de samme Afvigelser fra Ptolemæus' Scandia som denne.

4. Grænsen for den kendte Verden dannes hos Ptolemæus af den 63de Breddegrad, om hvilken det siges, at den gaar gennem Midten af Øen Thule. Ogsaa denne fra Oldtidens Forestillinger om Norden bekendte Ø er optaget i Clavus' yngre Værk, baade i Wienertexten og paa A-Kortene. Derimod nævnes den ikke med et eneste Ord i Nancytexten, lige saa lidt som der er nogen Antydning af den paa Nancykortet. Naar Storm siger, at Thule paa Nancykortet «urigtigt har mistet sin Nordkyst og derved er bleven indlemmet i Norge»[220]), saa maa dette opfattes som et af de uheldige Udslag af hans Trang til at bringe alle Clavusoverleveringerne ind under ét. Heller ikke gaar det an, som Storm synes at ville[221]), af Thules Forekomst paa det første Europakort i Kardinal Fillastres Ptolemæushaandskrift og af Kardinalens Omtale af den i Noterne til 1ste og 8de Europakort at slutte, at den ogsaa maa have været optaget paa Clavus' Kort og dêr være den Del af Norge, som bærer Paaskriften *Stauanger*; ti Navnet Thule var i Middelalderen europæisk Fælleseje. Da Clavus, hvor han i Wienertexten omtaler Thule, ingen Gradsbestemmelser angiver, er vi henviste til her at paavise Afhængigheden af Ptolemæus ud fra A-Kortene.

[219]) Romerudgaven 1490 har for *pars maxime septentrionalis* Trykfejlen 48½° ø. L. for 44½° ø. L.
[220]) *Ymer* 1891, p. 15.
[221]) *Ymer* 1889, p. 140.

	Ptolemæus			A-Kortene
	2052-1475	5699-1482, 1490	Müllers Udg.	
Pars, quae maxime ad occasum tenditur, gradus habet.....	29° 0′-63° 0′	29°30′-63° 0′	29° 0′-63° 0′	29°30′-63° 0′
quae maxime ad ortum.....	31°40′-63° 0′	33°40′-63° 0′	31°40′-63° 0′	33°0′ á 33°20′-63°0′
quae maxime ad arctos.....	33° 0′-63°15′	33° 0′-63°15′	30°20′-63°15′	32°45′-63°15′
quae maxime ad austrum.....	33° 0′-62°40′	33° 0′-62°40′	30°20′-62°40′	33° 0′-62°20′ á 62°40′
Medium insulae.....	33° 0′-63° 0′	33° 0′-63° 0′	30°20′-63° 0′	

Denne Sammenstilling viser, at Clavus har afsat Øen paa sit Kort i Overensstemmelse med Ptolemæus' Længde- og Breddebestemmelser, og A-Kortenes Thule minder i sin Form ogsaa utvivlsomt om Ptolemæus'. Men medens Thule for ham som for Klassikerne overhovedet var den nordligst beliggende Del af *οἰκουμένη* (den beboede Verden), er den derimod for Clavus en Del af Norge. Ved denne Antagelse synes han at bryde med sin lærde Samtids Anskuelser. Siden den irske Munk Dicuilus i det 9de Aarhundrede først udtalte den Anskuelse, at de gamles Thule var Island, var denne Mening, selv om enkelte Forfattere hyldede andre Opfattelser, hele Middelalderen igennem den almindelige, ikke mindst i Norden, hvor den tiltraadtes af de islandske Lærde selv (f. Ex. i Fortalen til *Landnáma* med Paaberaabelse af Beda), af Adam af Bremen, af Saxo og *Historia Norvegiæ*. Naar Clavus da paa Trods af den gængse Antagelse i Norden siger, at Thule er en Del af Norge, er Grunden hertil simpelt hen den, at Ptolemæus' Bestemmelser for Thule bragte denne Ø til at ligge netop der, hvor Clavus af andre Grunde havde udlagt Norges Sydkyst, og derfor maatte han erklære den for en Del af dette Land. Ligefrem at gøre den landfast med det vovede han ikke; ti Ptolemæus siger, at Thule er en Ø; derfor tilføjer han Bemærkningen om Havarmen, der skiller den fra Fastlandet.

5. Af det egentlige Norden hos Ptolemæus staar kun den jydske Halvø tilbage. Den umiskendelige Lighed mellem Ptolemæus' og Clavus' Jylland er allerede fremhævet af Storm, som siger: «den jydske Halvø har fra Ptolemæus laant sin Retning mod Nordøst, sin Form og sine Bugter». Spørgsmaalet bliver kun, om det ogsaa her er muligt at paavise, at Ptolemæus' Tal er ligefrem afsatte; men dette er ugørligt, dels paa Grund af de ovenfor omtalte stærke Afvigelser mellem de forskellige Ptolemæusoverleveringers Tal, dels paa Grund af, at Clavustexternes Jyllandsbeskrivelser er saa stærkt detaljerede i Forhold til Ptolemæus' og formedelst Medtagelsen af de mange Byer har en ganske anden Karakter. Desuden er der i Jacobus Angelus' Ptolemæusoversættelse indløbet Fejl eller Misforstaaelser, der gør Tallene meningsløse, idet Jyllands Nordpunkt efter Texten ligger Syd for det efterfølgende Østpunkt, hvilket tydeligt fremgaar af følgende Variantsammenstilling for Kysten fra Elben over til det Punkt, hvor Halvøen ophører:

	Ptolemæus			Wienertexten
	Müllers græske Text	2052-1475	5699-1482, 1490	
extensio quae post Albim est fluuium..	32° 0′-56°50,	32° 0′-56°50′	31°30′-56°50′	Ditmarsken.. 31°0′-56°50′
extensio quae subsequitur.	35° 0′-58°20′	35° 0′-58°20′	35° 0′-58°20′	Børglum ..... 35°0′-58°20′
quae etiam subsequitur			39° 0′-58°20′	Vendsyssel ... 39°0′-59°40′
quae etiam subsequitur et max. sept...	38°40′-59°30′	35°40′-58°20′	39°40′-59°40′ | 39° 0′-59°40′	Nordkyst {39°30′ / 40°35′} -59°55′ Østpunkt 41° 0′-59° 30°
pars eius maxime oriental.	40°15′-58°30′	44° 0′-59°30′	40° 0′-59°50′ | 40°20′-59°50′	
sinus interior..			36° 0′-59°15′	
post extensionem primam extensio	39°20′-59°20′	39°20′-39°15′ | 39°30′-59°15′	deest | 39°20′-59°15′	
quae deinde subsequitur.			40° 0′-58°	
quae deinde subsequitur.	37° 0′-57° 0′	37° 0′-57° 0′	37° 0′-57° 0′ | 37° 0′-56° 0′	
quae ad ortum flectitur	35° 0′-56° 0′	35° 0′-56° 0′	35° 0′-56° 0′	Traun portus primus ... 35°5′-56°15′ portus strictus 35°10′-56°0′

Sammenlignes nu disse Bestemmelser med Nancykortet (Nancytexten mangler Kystbestemmelser, og dens Tal er, som det konstruerede Kort viser, stærkt fordærvede), vil det ses, at den jydske Vestkyst passerer Punkterne 32°—56° 45′, 35°—58° 20′, 39°—58° 15′, hvor dog Breddeuddragningen er noget usikker, at Nordspidsen er paa 40°—59° 30′, det østligste Punkt paa 41°—58° 50′, og at Halvøen ophører paa 35° 25′—55° 50′, d. v. s. der er en særdeles god Overensstemmelse undtagen ved Nord- og Østpunktet, hvor den latinske Ptolemæustext er meningsløs.

Hvad Wienertexten angaar, viser Sammenstillingen de Bestemmelser, der nøjagtigt eller med stærk Tilnærmelse svarer til Ptolemæus'. Om muligvis Tallene for Børglum og Vendsyssel er hentede direkte fra Ptolemæus' Text, skal vi lade være usagt. Det sikre er, at en Overensstemmelse som den, vi ellers ofte har kunnet paavise mellem Ptolemæus' og Clavus' Tal, ikke kan eftervises for Jyllands Vedkommende.

Hvad A-Kortene angaar, er naturligvis de af dem uddragne Tal som altid usikre. Til Sammenligning med Ptolemæus' Jyllandstal kan vi dog anføre, at Forbjærget i Ditmarsken ligger paa 31°—56° 55′, det ved Børglum paa 35°—58° 30′, Jyllands Nordpunkt paa 40° 30′—60°, Østpunktet paa 41° 10′—59° 40′ og det Sted Nord for Lübeck, hvor Kysten drejer mod Øst, paa

35° 0′—56° 0′, altsaa en Overensstemmelse, der er særdeles god undtagen netop atter for Nordpunktet og Østpunktet, hvor den latinske Ptolemæustexts Tal er meningsløse.

6. Fra Ptolemæus' første Europakort har Clavus paa sine Kort optaget Storbritannien, Island og de til dem hørende Øer: Shetlands- og Orknøerne samt de „ebudiske" Øer. Disse Lande nævnes hverken i Nancy- eller Wienertexten, og det har selvfølgeligt ogsaa ligget ganske uden for Forfatterens Formaal at skildre dem; de er blot aflagte paa Kortene, fordi de en Gang laa inden for disses Omraade. I Germanien er paa A-Kortene optaget en Del flere Ptolemæiske Navne og Lokaliteter end dem, Wienertexten nævner: der er Floderne *Amasus* og *Visurgus* Sydvest for Elben, *Calusius*, *Sueuus*, *Viadus*, *Vistula* og *Chronus* i Nordtyskland med Udløb til Østersøen, Bjærgene *Bondini*, *Alauni*, *Riffei* og paa A_1 tillige *Venedici montes*. Derimod er ingen af Ptolemæus' Byer og af hans mange Folkenavne kun de to Hovedlandsnavne *Magne Germanie pars* og *Sarmatie Evrope pars* optagne paa A-Kortene. Disse til Norden grænsende Lande danner saa at sige det Ptolemæiske Fodstykke, hvorpaa Clavuskortet hviler.

Den her foretagne Undersøgelse støtter i enhver Henseende Storms Resultat, at Ptolemæus' kartografiske Fremstilling af Norden er gaaet over i Clavus' Arbejder, ikke alene for de store Træks, men ogsaa for talrige Enkeltheders Vedkommende, og vi maa tilføje, at Clavus overalt, hvor han kunde, har benyttet Længde- og Breddetallene i Ptolemæus' Text. Ikke blot hvad Metode og Fremstillingsform, men ogsaa hvad selve Stedsbestemmelserne angaar, er Ptolemæus derfor ubetinget Clavus' Hovedkilde og Forbillede.

B. Rejsebog og Kompaskort.

At en Samling af Rejseruter som den, Lelewel har aftrykt under Navnet *Itinéraire Brugeois*[222]) er blevet benyttet af Clavus, er til fulde godtgjort af Storm[223]). Efter den Sondring mellem Clavus' to Værker, vi har foretaget, kommer hans Bevis dog til hovedsageligt at gælde Nancyværket, og for dettes Vedkommende er det ganske uigendriveligt. Ligesom i Rejsebogen gøres her Fiskerlejet *Dragør* til en Ø, *Karelerne* henlægges til hinsides Grønland, paa Vejen fra Bergen til Island anbringes foruden *Fareø* (Færøerne) den mytiske *Femøe*, der medtages Smaabyer som *Markaryd* og *Plön*, og *Visingh lacus* optages efter Rejsebogens *insula Vinsingo* som Navn for Vettern, altsammen Exempler, Storm har fremdraget. Hertil kan føjes de tre svenske Byer *Vadstena*, *Skäninge* og *Stockholm*, der i den her angivne Rækkefølge er optagne paa Nancykortet lige efter Rejsebogen, og endvidere Folkenavnene *Dalingi*, *Stalbergi* og *Findhlappi* svarende til dens *Dalen*, *Staelberch* og *Finlandlappen*[224]).

Clavus har altsaa benyttet en Rejsebog, hvad der jo ogsaa var ganske naturligt for ham som omvankende Lærd; men at denne har haft netop samme Form og Omfang som

[222]) Lelewel. *Géographie du moyen âge, épilogue*, p. 285—308.
[223]) *Ymer* 1891, p. 19—20.
[224]) I Lelewels Udgave *Finlandbappen*.

den af Lelewel fundne, er mindre sandsynligt. Dels er der stærke Afvigelser i Skrivemaaden ved de Navne, der er fælles for *Itinéraire Brugeois* og Nancyværket, dels er det urimeligt at antage, at Clavus skulde have forbigaaet Byer som Aalborg i Jylland, Kerteminde og Faaborg paa Fyen, Trelleborg og Halmstad i det østlige Danmark, Örebro og Grenna i Sverige. Rimeligvis maa *Itinéraire Brugeois* derfor antages at være en nyere Afskrift af en Samling Rejseruter, af hvilken Clavus har besiddet en anden, afvigende Version.

Spørgsmaalet er nu: har denne Rejsebog ogsaa haft Indflydelse paa Clavus' yngre Værk? I sig selv er det sandsynligt, at de Kilder, hvorpaa det ældre Arbejde støttede sig, direkte eller indirekte har paavirket det yngre. I dette genfindes virkelig ogsaa adskillige af det ældre Værks Laan. *Dragør* som Ø, *Karelerne* Nord for Grønland og Øen *Fæmeøø* (A-Kortenes *Femo⟨na⟩*) er de mest iøjnefaldende. At de indsvenske Navne mangler i Wienertexten ligesom delvis i Nancytexten, kommer af, at Clavus' yngre Text kun er en Kystbeskrivelse, og skyldes ikke nogen Tilsidesættelse af Rejsebogen. De tilhørende A-Kort har derimod Navnerækken *Vadstena*, *Skäninge*, *Stockholm*, hvorimod *Markaryd*, *Stalbergi* og *Dalingi* er faldne bort, og *Visingh lacus* er erstattet med andre Navne. Til Gengæld er *Plön* bibeholdt baade paa Kort og i Text, og der er tilføjet *Faaborg* samt flere af Rejsebogens nordtyske Navne. Af disse viser *Faaborg* intet, da det ligger paa Clavus' Fødeø, og lige saa lidt viser Navne som *Hamburg*, *Lübeck*, *Wismar*, *Rostock* og *Stralsund*, som alle hører til de paa Clavus' Tid mest bekendte Hansestæder og desuden findes i ældre Kilder som f. Ex. paa Kompaskortene. Derimod er *Ribnitz*, som kun kendes fra Rejsebogen, sandsynligvis laant fra denne. Paa A-Kortene, derimod ikke i Wienertexten, findes desuden to af de mange Bynavne Øst for Stralsund, som Rejsebogen nævner, nemlig *Danzig* og *Riga*; men om dem gælder det atter, at de er alment kendte og kan være hentede andet Steds fra. Som vi skal se, er det endda tvivlsomt, om disse to Navne er ægte Claviske.

Alt i alt viser de her fremdragne Exempler, at den Rejsebog, der laa til Grund for det ældre Værk, ogsaa har paavirket det yngre, om end maaske i mindre Grad; men om denne Paavirkning er sket direkte eller indirekte gennem det ældre Værk, lader sig næppe afgøre.

Vanskeligere er det at skaffe fuld Klarhed over Clavus' Forhold til de sydeuropæiske (italienske og katalanske) Kompaskort. Ganske vist har Storm[225]) Ret i, at der paa Zamoiskikortet — saa vel som paa de andre A-Kort — findes en Del Navne, der utvivlsomt skriver sig fra Kompaskortene; men dette beviser ikke, hvad Storm i Følge sin Opfattelse af Clavusoverleveringernes Sammenhæng maatte antage, at Clavus har laant fra dem. For Nancyværket viser det det ikke, fordi der i dette ikke forekommer et eneste af de for

[225]) *Ymer* 1891, p. 16.

Kompaskortene karakteristiske Navne, og for det yngre heller ikke, fordi Navnene kun findes paa A-Kortene, men mangler i den tilhørende Wienertext, og A-Kortene, som vi flere Gange har haft Lejlighed til at overbevise os om, ikke er saa ægte Overleveringer som Wienertexten og Nancyværket. De er jo nemlig ikke blot som Nancykortet overleverede i ufuldstændig Skikkelse, men hvad værre er, overarbejdede af de tyske Korttegnere. Vi maa derfor være yderlig forsigtige i de Slutninger, vi ud fra de for A-Kortene specielle Navne drager angaaende Clavus' Kilder; navnlig maa vi først have Klarhed over, hvor stort Omfang Overarbejdelsen af A-Kortene tør antages at have.

Det er imidlertid ikke blot ud fra Navnene, at Storm vil paavise Clavus' Afhængighed af Kompaskortene; han mener, at disses Nordensbillede har paavirket selve den Claviske Korttype, baade Nancykortet og Zamoiskikortet. Denne Paavirkning mener han navnlig har fundet Sted ved Østersøen og den skandinaviske Halvø. Hvad Østersøen angaar, er Storms Paastand dog ganske uholdbar. Vi har ovenfor paavist, at Clavus i begge sine Værker, endog i Detaljerne, holder sig ganske nøje til Ptolemæus; vi kan her tilføje, at Kompaskortene giver et helt andet Billede af Østersøen end Clavus. Specielt har dens Østkyst, hvor Storm mener, Paavirkningen kan paavises, hos Clavus den af Ptolemæus angivne Retning fra Sydvest til Nordøst, medens Kompaskortenes tilsvarende Kyst har Retning fra Vest til Øst. Ligheden er derfor rent negativ og bestaar kun i Udeladelsen af de rigaiske, finske og botniske Bugter. Mere Lighed er der paa dette Punkt mellem Clavuskortene og Marino Sanutos Kort fra ca. 1320, hvis Billede af Skandinavien og Østersøen, navnlig som det foreligger i Brüsselerhaandskriftet 9405, i flere Henseender minder om det af Clavus givne[226]).

Noget mere berettiget er det, naar Storm siger, at Clavus' Skandinavien erindrer om Kompaskortenes. Ligheden indskrænker sig dog til, at Længderetningen ganske modsat Virkeligheden er øst-vestlig, og at Clavus angiver to Søer i Sverige ligesom Kompaskortene. Iøvrigt er Korttypen hos ham helt ny, navnlig Nancykortets Norge svarer langt bedre til Virkeligheden end Kompaskortenes skematiske Fremstilling. Skaane anbringes i begge Clavus' Værker rigtigere i Forhold til det øvrige Danmark og til Nordtyskland end paa Kompaskortene. Hvad dernæst den forkerte Længderetning angaar, er det en bekendt Sag, at der i ældre Tider var en stærk Tilbøjelighed til at overvurdere Længdedistancerne i Forhold til Breddedistancerne; men hvad der er langt vigtigere: den skandinaviske Halvøs fladtrykte Form, som især træder frem i Clavus' yngre Værk, er en nødvendig Følge af, at Ptolemæus' Jylland og hans Østersøkyst er lagt ca. 2° for højt mod Nord, noget vi senere skal komme

[226]) Cfr. Hamy. *Les origines de la cartographie de l'Europe septentrionale. Bulletin de géographie hist. et descript.* 1888, p. 349—350 og pl. VII; cfr. ogsaa Lelewels *Atlas*, Tavle 27. En Sammenligning af Stednavnene paa Sanutos og Clavus' Kort tyder ikke paa nogen indbyrdes Afhængighed, og en vis Lighed i Typen kan meget godt være rent tilfældig.

tilbage til. Hvad endelig de to Søer i Sverige angaar, ligger de paa Clavus' Kort ganske anderledes end paa Kompaskortene, og paa Nancykortet har den nordligste af dem Udløb til Ishavet og ikke som paa disse til Kristianiafjord. Desuden angiver Clavus en Sø i Norge, som Kompaskortene ikke kender, og udelader deres to nordtyske Søer. Som Helhed maa det derfor siges, at han uden at tage Hensyn til Kompaskortene følger Ptolemæus' Geografi saa langt, den rækker, og hvor den stopper, sit eget Hoved. At han har kendt Kompaskortene, er mere end sandsynligt, da hans første Værk blev forfattet i Italien; men langt snarere end at følge dem har han underkendt deres Værdi og søgt at fri sig fra den Paavirkning, som hans Kendskab til dem let kunde komme til at udøve. Heller ikke var deres Fremstilling af den Del af Norden, han havde særlig nøje Kendskab til, nemlig de danske Øer, skikket til at indgyde ham Tillid til dem. Sjælland fremstiller de saaledes ved en cirkelrund Skive Nord for Jylland, Fyen og Langeland som Ovaler Øst for Sjælland, Samsø lægges derimod Syd for Sjælland og rigtigt i Forhold til Jylland.

Hvad Stednavnene angaar, maa man holde Clavus' to Værker skarpt ude fra hinanden, og man vil da i det ældre forgæves søge de karakteristiske Kompaskortnavne. Rigtignok paastaar Storm, at Åhus' Navn *Oues* hører til disse; men paa Kompaskortene findes kun Formerne *Aossia* (1325), *Aoxia* (1339 og det udaterede Kort i Museo Borbonico), *Aosia* (1367)[227] og *Osisia* (udateret Nr. 16 i Bibl. Naz. i Firenze). Dernæst siger han, at Simrishamns Navn er laant fra dem, skønt det forekommer i *Itinéraire Brugois*; endvidere antager han, at Nancytextens *Verson* skriver sig fra deres *cap̄* (capitulum) *de Vexiom* (Vexiö), skønt han andet Steds selv paaviser, at den Række indsvenske Bynavne, hvori *Verson* forekommer, skriver sig fra en særlig, os iøvrigt ukendt Kilde[228]. Det er derfor ikke lykkedes Storm at finde et eneste Navn i Nancyværket, som sikkert eller blot sandsynligvis er hentet fra Kompaskortene. Derimod kunde der nævnes talrige Exempler paa Afvigelser fra Kompaskortene, Forbigaaelse af deres Navne og afvigende Anbringelse af saadanne Navne, der er fælles for dem og Nancyværket. Der er derfor næppe Tvivl om, at Clavus ved Affattelsen af det ældre Værk med velberaad Hu har skudt Kompaskortene til Side.

Dernæst Wienertexten. Vi har allerede (p. 61) nævnt, at dens Omtale af Falkefangsten i Norge og af Afbildninger af behaarede Skovmennesker i Lapmarken maaske har Adresse til billedlige Fremstillinger paa sydevropæiske Kompas- eller Hjulkort; dog kan Notitsen om Falkefangsten hidrøre fra mange andre middelalderlige Kilder end netop disse[229] og Bemærkningen om Lapperne henvise til Clavus' eget Kort. Hvad Wienertextens Navne angaar, er der blandt dem intet, der med Sikkerhed kan henføres til Kompaskortene.

---

[227]) Fr. Piziganos Kompaskort, som findes i Parma; publiceret af Jomard. *Monuments de la géographie*, Tavle X. Om de andre Kort cfr. Note 130—138.

[228]) *Ymer* 1891, p. 16 og p. 30 Noterne.

[229]) Cfr. Hamy. *l. c.* p. 379—380.

Adskillige af dem, som Navnene paa Nordfriesland, Preussen, Livland, Børglum, Hamburg, Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund og Oder, der alle mangler i det ældre Værk, forekommer ganske vist paa de førclaviske Kompaskort, men har der gennemgaaende andre Former end i Wienertexten, er desuden for største Delen medtagne i *Itinéraire Brugeois* og er almen kendte. Af særlig karakteristiske Kompaskortnavne som *Riua*, *Cauodoxeland* eller *Eduxelant*, *Randeus*, *Orsnes*, *Lacus Alech*, *Lacus Neria*, *Flumen Nu*, *Chicloborgis*, *Mastranto*, *Eria* nævner Wienertexten derimod ikke et eneste, og vi kommer derfor ud fra denne til den samme Slutning som ved det ældre Værk, at Clavus kun kan have benyttet Kompaskortene i meget ringe Omfang og snarest maa antages at have underkendt deres Værdi og søgt at frigøre sig for Paavirkning af dem.

Netop derfor er det mærkeligt paa A-Kortene, der blev udarbejdede under et med og dannede det kartografiske Grundlag for Wienertexten, at finde en Mængde sikre Kompaskortnavne. Den mest nærliggende Forklaring er, at A-Kortene af dem, der kopierede dem, er blevet stærkt bearbejdede og kombinerede med Kompaskortene.

At paa visse Punkter en Bearbejdelse er foretaget, viser følgende Exempler:

Afgrænsningen af Holsten og Paaskriften *ducatus olfacie* skyldes sikkert Nicolaus Germanus; paa Henricus Martellus' A-Kort er hverken Grænser eller Navn optagne. Det forklares derved, at Holsten blev Hertugdømme Aar 1474, længe efter det originale A-Korts Tilblivelse[230]). Det er altsaa her ændrede politiske Forhold, som har foranlediget Rettelsen.

Havarmen, der paa Nicolaus Germanus' A-Kort helt i Overensstemmelse med Wienertextens Ord forbinder Østersøen med Ishavet, er paa hans B-Kort saa vel som paa Martellus' A-Kort rettet til to dybe Fjorde, der fra hver sin Side skyder sig ind i Landet og løber parallelt med hinanden. Rettelsen har Hjemmel i Virkeligheden og skyldes rimeligvis en Viden hos en af de tyske Korttegnere om, at Sverige var landfast med Rusland.

De 7 Øer, der ligger mellem Island, Grønland og de britiske Øer, har paa Martellus' A-Kort de gamle Ptolemæiske Navne, medens de yngre skotske er optagne paa de øvrige A- og B-Kort[231]). Enten Martellus eller Nicolaus eller de begge maa her have afveget fra Originalkortet. Sandsynligst er det vel, at de 6 sydligste af disse Øer paa Originalen har været navnløse ligesom paa Nancykortet, medens den 7de nordligste, der mangler paa dette, maa opfattes som Wienertextens „Bjørneøen mellem Island og Grønland". Om denne Formodning er rigtig, har begge Kopisterne hentet de 7 Ønavne fra fremmede Kilder og hver fra sin.

I Tilfælde som disse er det sikkert, at en Overarbejdelse har fundet Sted.

Det vilde nu være fristende ogsaa at antage en Bearbejdelse, naar et Navn, der mangler i Wienertexten, kun findes enten paa Martellus' eller Nicolaus' A-Kort. Der kan dog fremdrages 2 Exempler, der vil overbevise os om, at Antagelsen vilde være forhastet.

Paa A- og B-Kortene er der i Norge en Sø med Navnet *lacus penarum*. Navnet

---

[230]) Cfr. ovfr. p. 39–40.

[231]) Cfr. Tabellen, Bilag 3.

— men ikke Søen — mangler dog hos Martellus, og Søen omtales ikke i Wienertexten. Det ligger derfor nær at formode, at Navnet er tilsat af Nicolaus Germanus efter en fremmed Kilde. Nu har imidlertid Nancytexten Ordene: *Est et lacus penarum in Noruegia in situ 32° 0′ long. 65° 30′ lat.*, og paa dette Sted har Nancykortet en navnløs Sø. Da Søen og dens Navn ikke kan paavises i nogen førclavisk Kilde, og Nicolaus Germanus, i Betragtning af hans fuldstændige Tavshed om Clavus, ikke tør antages at have kendt Nancytexten (cfr. Note 120), er *lacus penarum* aabenbart specifikt for Clavus og maa altsaa have staaet paa det originale A-Kort, som indlandsk Lokalitet ligesom de svenske Søer være forbigaaet i Wienertexten og være oversprunget af Martellus.

Ganske analogt forholder det sig med Navnet *Engroneland* paa Norges Nordkyst. Det mangler hos Martellus og medtages ikke i Wienertexten; men Nancykortets *Engromelandi* paa samme Kyst viser, at Navnet er ægte, og at dets oprindelige Form er *Engromeland*, som ogsaa forekommer paa det yngste af A-Kortene (A_6)[232]. Da Navnet ikke findes i de ældre Kilder, maa det være ægte, skønt det mangler i begge Texterne og paa det bedste af A-Kortene.

Disse Exempler maner til stor Forsigtighed i at antage Rettelser og Tilføjelser paa A-Kortene og viser, at Manglen af et Navn paa et eller flere af dem ingenlunde er et Kriterium, man tør gaa efter. Tværtimod maa vi gribe Sagen an fra den modsatte Side, nemlig ved Hjælp af Nancyværket og særlige Karaktermærker se, hvor mange af de Navne paa A-Kortene, hvis Ægthed, fordi de savnes i Wienertexten, kan drages i Tvivl, vi alligevel maa anse for specifike for Clavus og altsaa ægte.

Af saadanne kan der nu fremdrages adskillige. Vi nævner *Venthelant*, som findes paa alle A-Kort; det har den parallele Form *Gentelandi* (Jämtland) paa Nancykortet og forekommer ellers ikke i de ældre Kilder. Dernæst Øen *Holrelant* ved Norges Nordkyst, som mangler hos Martellus; ovenfor (p. 53) er det vist, at *Holrelant* er en Forvanskning af den danske Form *Hælielant*, altsaa kan Navnet ikke skrive sig fra Kompaskortenes *alogia* eller *alolandia*, men maa være ægte Clavisk. Det samme tør ogsaa paastaas om Navnene *yona lacus* og *uena lacus* i Sverige; ti paa Kompaskortene forekommer kun Navnene *scarse* eller *scarsa lacus* og *stocol lacus*, der forøvrigt findes som Dubletter paa A-Kortene. Af de mange indsvenske Byer — de mangler alle i Wienertexten — er der to, der sikkert tør antages at have staaet paa Originalkortet, nemlig *Vasten* (Vadstena) og *Scening*. Disse to Byer og Stockholm er nemlig anbragte paa nøjagtigt samme Maade i Forhold til den sydligste af de to Indsøer (Vettern) og dens Afløb som paa Nancykortet de tilsvarende Byer *Wasten*, *Skeninge* og *Stokholm*. Vadstena ligger ved Søens Nordkant lige ved Udløbets Begyndelse, Skäninge lidt Østen for paa Nordsiden af Udløbet, Stockholm et

[232]) Cfr. ovfr. p. 148—149.

godt Stykke længere mod Øst ogsaa paa Nordsiden. Navnene og Rækkefølgen er som nævnt tagne fra Rejsebogen — Navne for Vadstena og Skäninge mangler paa Kompaskortene —, men deres ganske ens Anbringelse paa Nancy- og A-Kortene godtgør, at de stod paa det originale A-Kort. Ved Vetterns Sydspids har A-Kortene Byen *Sudercobing*, Nancykortet kun et Bymærke. Det er langt rimeligere, at det er Clavus, der har anbragt Rejsebogens *Sudercoping*, blot med det danske *b* for det svenske *p*[233]), paa Jönköpings Plads, end at det skulde være Kopisterne, der har tilsat Navnet efter Kompaskortenes *suderpigch*, *sodechping* eller *sudechpinjs*. Ogsaa A-Kortenes *Fin(d)lappeland*, der ligesom Nancyværkets *finnalappi* eller *findhlappi* er hentet fra Rejsebogens *finlandlappen*, maa antages at være Clavisk. Kompaskortene kender ikke Navnet, andre Kilder har *Finlandia* som Marino Sanuto[234]) eller *Finni* som *Historia Norvegiæ*[235]). Noget usikrere er Navnet *Bahus*, som mangler hos Martellus; for Ægtheden taler dog den danske Form[236]) — den plattyske var *Bahusen* — og alle andre Kilders Tavshed om dette Navn. Navnet *Stetina*, som kun findes hos Martellus, maa derimod antages at være tilsat af denne; som vi skal se, kan vi nemlig paavise en Kilde, som han faktisk har benyttet, og hvorfra Navnet kan være taget. At Aabenraas Navn kun findes paa A-Kortene, men mangler i Wienertexten, beror vistnok paa en Forglemmelse fra Clavus' Side[237]); ti Navnet findes i Nancyværket og har der ligesom paa A-Kortene det danske *b*[238]) i Modsætning til *p*'et i *Operom* paa Dalortos Kompaskort fra 1325.

Det, alle disse Exempler skulde vise os, er, at der paa A-Kortene findes en ikke ringe Mængde Navne, der, skønt de mangler i Wienertexten, dog sikkert stammer fra Clavus. Dette sammenholdt med andre Kap. 5 nævnte Grunde kan kun bestyrke os i den Formodning, at det oprindelige A-Kort var langt mere detaljeret end de Kopier, vi kender, og for yderligere at bekræfte dette skal vi nu fremdrage et Dokument, vi hidtil har ladet ude af Betragtning. Det er den *tabula moderna Germaniae*, som findes i samme cod. Magliab. XIII, 16 som Martellus' A-Kort.

Dette Korts nordlige Del viser os en Del af den jydske Halvø og de danske Øer i den fra A-Kortene velkendte Skikkelse og med adskillige af disses Navne. Martellus' Kopi er for disse Landes Vedkommende ganske vist temmelig sjusket foretaget — saaledes har Fyen faaet

---

[233]) Cfr. ovfr. p. 52.

[234]) Cfr. Hamy. *l. c.* p. 349.

[235]) Storm. *Monumenta historica Norvegiæ*, Kria. 1888, p. 75, 82, 86, 88 etc.

[236]) Cfr. ovfr. p. 53.

[237]) Vore Noter til Wienertexten (Kap. 7) beviser uigendriveligt, at Clavus meget ofte gør sig skyldig i Overspringelser, idet der kan paavises Huller i Wienertexten baade i de nummererede Lokaliteter og i det norsk-gotlandske Opkaldelsessystem. Cfr. p. 131, 2 Note, 14 Note, 18 Note; 136, 8 Note; 143, 16 Note; 145, 14 Note, 18 Note.

[238]) Cfr. ovfr. p. 50.

Navnet *Sieland*, Øen Falster (*alster*) er flyttet hen mellem en Ø med Navnet *lalant* og en med Navnet *lalant due*, og Rügen har faaet Navnet *meronea* (*Meonia* ɔ: Møen?) —, men om A-Kortenes Anvendelse er der dog ingen Tvivl. Navnene paa den Del af Kortet, som vedrører Clavus, er disse:

elba fluius = Elben
molen = Mölln
hamberg = Hamburg
titumer = Ditmarsken
ripen = Ribe
borgrauen = Børglum
nicobio = Nykøbing (Mors)
riusteruuch = Vestervig
flechsenberg = Flensborg
capenhagen = Kappelnhavn
selesta = Slesvig
plauro = Plön
slevick = Slesvig
cors = Kiel
Drill = Kiel
vagnisa fluius = Wagnitz
lubick = Lübeck
trano fluius = Trave
vissmaria = Wismar
rostock = Rostock
Sueyer (ɔ: Suerijn) = Schwerin
parchem = Parchim
Demyn = Demmin
sanolis (ɔ: sundis) = Stralsund
grispevalt = Greifswalde
volstat = Wolgast
stetina = Stettin
odra fluius = Oder
rappin = Reppen eller Ruppin
camyn = Kammin
coelborg = Kolberg
ruron = Rügen
stolpe = Stolp
levenborg = Lauenburg
POMARIA = Pommern
heyla = Hela
Danzig = Danzig
birsau = Dirschau
istula fluius = Weichsel
nag fluius = Nogat
marieburg = Marienburg
elbingen = Elbing
elbing fluius = Elbing
vernensis ecclesia = Ermeland Stift
Sanbinensis ecclesia = Samland Stift
asna fluius = Pregel (Alle, Auxinne)
canebach = Königsberg?
heydelberg = Heilsberg
reizneot = Weynothen
ragna = Ragnit
caua = Kowno
Sorsa fluius = Russ, Memel, Niemen
memelt castrum = Memelburg
PRVCIA = Preussen
Vilensis ciuitas = Wilna (eller Wilkomir?)
Tracha = Troki?
Mareburg = Marienburg
GERMANICVM PELAGVS = Østersøen
Duneburg = Dünaburg
prodelfur = Middelfart
fabrg (sic!) = Faaborg
sonich = Svendborg
liberg = Nyborg
bogna = Bogense
otoma = Odense
Sieland = Sjælland (paa Fyen)
Altse = Als
tosen = Taasinge
femern = Femern
Janantia = Langeland
lalant = Laaland
meronea = Møen
alster = Falster
lalant due = Laaland (Dobbeltø)

Dem af disse Navne, som Wienertexten kender, har vi trykt med *Kursiv*. De fleste af disse kursiverede Navne skriver sig utvivlsomt fra det samme Clavuskort, der laa til Grund for Martellus' A-Kort. Former som *titumer*, *cors*, *borgrauen*, *plauro* og alle de fyenske Bynavne er netop de for A-Kortene karakteristiske. Disse Claviske Navne er imidlertid kombinerede med eller optræder kun som Supplement til de øvrige, hvad Dobbeltformerne *selesta* (Clavisk) og *slevick* for Slesvig, *cors* (Clavisk) og *Drill* for Kiel udviser. At denne anden Kilde er tysk, ses tydeligt af tyske Former som *ripen*, *flechsenberg* og *altse* i Stedet for Clavus' danske *ripis*, *flensebor* og *als*. Overraskende virker det at træffe Navne som Vestervig og Nykøbing (Mors); ti disse forekommer ellers aldeles ikke i Clavusoverleveringerne; det tyder paa, at den tyske Kilde selv fra den jydske Halvøs nordligere Del har haft Navne, som Clavus ikke kendte. Hvad iøvrigt denne Kilde angaar, overgaar det Billede, den giver af Nordtyskland, saa langt, hvad Kompaskortene og Clavus kunde præstere, at Germanienskortet ubetinget burde publiceres. Det er dog vel et af de ældste af de moderne Germanienskort, rimeligvis endnu fra det 15de Aarhundrede, og derfor sikkert et Hoveddokument for Tysklands Kartografihistorie. Vi haaber senere at faa Lejlighed til nøjere at undersøge dette Kort i Sammenhæng med Martellus' andre kartografiske Arbejder og med de andre moderne Germanienskort[239]).

---

[239]) Martellus' Kort er omtrent samtidigt med Nicolaus Cusanus' graderede Germanienskort fra 1491 (publiceret i Nordenskiölds *Periplus*, Tavle XXXV, og i sammes *Bidrag till Nordens äldsta kartografi*, Tavle IV). Sammenstilles de nordtyske Navne paa disse to Kort, viser det sig, at de er uafhængige af hinanden, men tilsyneladende gaar tilbage til en og samme tyske Kilde, rimeligvis et Kort, hvis Navne er afkopierede med saa mange Fejltagelser, at intet af de herværende to Kort tør antages at være det originale Dokument. Vi har Grund til at antage, at denne tyske Kilde ogsaa kan bevises at have dannet Grundlaget for Martin Waldseemüllers Fremstilling af Nordtyskland paa hans *carta marina* fra Aar 1516 (se Fischers og v. Wiesers Udgave, Innsbruck 1903, Tavle 16); til samme Kilde kan maaske ogsaa de «moderne Kort» over Germanien henføres, som i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede blev optagne i Ptolemæusudgaverne. Hele dette Forhold kræver dog en nøjere Udredning paa Grundlag af et fyldigere Materiale end det, vi i Øjeblikket raader over.

At Waldseemüllers *carta marina* og Nicolaus Cusanus' Germanienskort hviler paa et fælles Kildegrundlag, bekræftes ved en Undersøgelse af disse Korts Fremstilling af Norden. For en Del beror denne ganske vist paa Navnebrokker, hentede fra Clavuskortene. Vi træffer saaledes paa begge Kortene Navnet *orepuris* i Norge, opstaaet af *repuris* (cfr. p. 123) og et Bymærke, hos Nicolaus Cusanus *Smistar flu.* (ɔ: *Første aa flu.*) i Halland og *Seta flu.* (ɔ: *Sæte aa flu.*) i Sverige, hos Waldseemüller *rupis* (Ribe), *titumer* (Ditmarsken), *Ventheland* (Jämtland) og *Pilappia* (*Wildlappenland*), alle Reminiscenser fra Clavus' Kort. Fra dem stammer ogsaa de noget fordærvede Kompaskortnavne *Roderin* og *Flautena*, som baade Waldseemüller og Nicolaus Cusanus opfører ved det inderste af Østersøen. I Hovedsagen støtter de sig dog begge paa en ny Fremstilling af Norden, hvis Ophavsmand har kendt en Mængde paa de ældre Kort aldrig forekommende Navne, som *Lundelues* (Lindesnæs), *Vortberg* (Varberg), *Halmstad⟨ia⟩*, *O⟨r⟩burgis* (Örebro), *Narba flu.* (Narva), som alle er fælles for de to Kort, *Judlanda* (Jylland), *Norcopia* (Norrköping), *Nucopia* (Nyköping), *Offnersee* (Østersøen), *Gottischonda* (Gottska Sandön), der kun findes hos Waldseemüller, *Voter aqva* (Vettern), *Melar aqva* (Mälaren), *Ienecope* (Jönköping), *Verendia* (Värend), *Landeskrone*, *Malino⟨h⟩us* (Malmöhus), *Solmesborch* (Sölvitsborg), *Rinstagia* (Ringsted), *Syeborg* (Søborg), *Kalundevorgh* (Kalundborg), *Olebargh* (Aalborg), der kun findes hos Nicolaus Cusanus. Af særlig Interesse for Kildesammenhængen er det at se, at Vendsyssel paa begge Kort er adskilt fra Jylland som en Ø med Navnet *Vendesis*, at Nicolaus Cusanus ved Kombinationen af Clavuskortene med den ny Kilde ligesom Martellus har faaet Navnedubletter som *Asto* (Clavus) og *Assloia* (begge = Oslo), *Lubick* (Clavus) og *Lubeck*, og endelig, at Nicolaus Cusanus fra den ny Kilde har optaget en Række Navne paa den jydske Halvø som *Estrewich* (Vestervig), *Rippe* (Ribe), *Fleseberg* (Flensborg), *Slewick* (Slesvig) og *Tril* (Kiel), som baade i Form

Hvad der ved Germanienskortet har særlig Interesse for os, er for det første Navnene *Stetina*, *Odra fluius* og *Pomaria* i Modsætning til Clavus' *Pomerania*; ti disse forekommer paa Martellus', derimod ikke paa de andre A-Kort; der er derfor al Grund til at antage, at de af ham er tilsatte A-Kortet og tagne fra den her omtalte tyske Kilde[240]). Dernæst er der Navnene *tosen* og *Ianantia* (Taasing og Langeland), som findes paa Germanienskortet, men mangler paa samtlige A- og B-Kort. Øerne nævnes nu i begge Clavus' Texter, og de findes paa alle Clavuskortene rigtigt udlagte, blot uden Navn. Da det er ganske usandsynligt, at Martellus har kendt nogen af Clavus' Texter, men det derimod ligger nær at antage, at han har faaet disse Ønavne, af hvilke i alt Fald Taasing er ganske ukendt i den ældre Kartografi, fra samme Kilde som den, hvorfra han henter de fyenske Navne og Navnene for Falster og Laaland, saa er der meget, der tyder paa, at baade Taasings og Langelands Navn har været medtagne paa det originale A-Kort, men af en eller anden Grund er blevet udeladte paa samtlige os kendte Kopier. Er denne Slutning, som der dog kan gøres visse Indvendinger imod[241]), rigtig, yder Germanienskortet os Beviset for, at det oprindelige A-Kort har været stort og indeholdt flere Navne end alle Kopierne, rimeligvis saa godt som alle Wienertextens foruden, som vi har set, en hel Del andre. Mellem Clavus' Originalkort og Kopierne er Forholdet da et lignende som mellem Olaus Magnus' og Martin Waldseemüllers[242]) Kort og de trykte Kopier af disse. Tagne under et bliver det originale A-Kort og den tilhørende Wienertext altsaa et anseligt Arbejde, og vi maa være end yderligere forsigtige med at antage, at A-Kortene er overarbejdede i Tilfælde, hvor dette ikke bestemt kan konstateres.

---

og Udvalg næsten helt svarer til de Navne, Martellus kombinerer med Clavuskortenes. Naar Fischer og v. Wieser (*l. c.* p. 32) siger, at Waldseemüllers *carta marina*, hvad Norden angaar, beror paa en ukendt plattysk eller nordisk Kilde, maa dette altsaa rettes derhen, at det beror paa en Kombination af nogle gamle Navne fra Clavuskortene med en ukendt ny tysk Kilde, hvis Fremstilling af Nordtyskland er særdeles god, medens Gengivelsen af Norden trods de mange nye Navne snarest staar tilbage for Clavuskortenes. Den af Waldseemüller benyttede tyske Kilde er fra Tiden før 1491, da den kan vises ogsaa at ligge til Grund for Nicolaus Cusanus' Germanienskort fra dette Aar og for det omtrent samtidige Germanienskort hos Henricus Martellus.

Vi maa tilføje, at Tilstedeværelsen af saa gode Germanienskort fra det 15de Aarhundrede gør det forstaaeligt, at Schoner 1515 saa ganske har kunnet se bort fra Clavus' tarvelige Beskrivelse af Østersøens Sydkyst (cfr. p. 75).

[240]) Navnene *Stetina* (eller rettere *Stetin*) og *Odra* er iøvrigt almindelige paa de ældre Kompaskort.

[241]) Hvad der kan indvendes, er, at Navnene for Taasing og Langeland kan tænkes at være tagne fra den tyske Kilde, som delvis i alt Fald ligger til Grund for baade Nicolaus Cusanus', Martellus' og Waldseemüllers Kort (cfr. Note 239). Medens Waldseemüller ikke har Navne til disse to danske Øer, har Nicolaus Cusanus begge Øerne med næsten helt ulæselige Navne paa. At den sidste ogsaa har Navn paa Ærø (*Errø*?), som Clavus ikke kender, og har Formen *Imbria* i Modsætning til den for Clavus og Martellus fælles Form *Femern*, kunde tyde paa, at den tyske Kilde virkelig har kendt en Del Navne paa danske Smaaøer.

[242]) Cfr. Fischer og v. Wieser. *l. c.* p. 38 ff.

Ser vi bort fra de ufortolkelige eller usikre Navne paa A-Kortene som *repuris* i Sydnorge, *alous* i Sverige, *bellandiar* paa Thule og Havnavnene *balteatus pontus* og *sabulosus pontus*, der alle mangler i Wienertexten, er de Navne, der staar tilbage som muligvis ikke oprindelig Claviske, kun den omtalte Række Kompaskortnavne langs Østersøen, samt nogle indsvenske Sø- og Bynavne[243]).

I den følgende Sammenstilling har vi konfereret disse Navne med de tilsvarende paa de førclaviske Kompaskort, nemlig: Giovanni Carignanos fra ca. 1300 (Car.)[244]), Angelino Dalortos fra 1325 og 1339[245]), det medicæiske Verdensatlas fra 1351[246]), Francesco Piziganos fra 1367 og følgende katalanske: „Atlas catalan" fra 1375, det udaterede i Biblioteca Nazionale (Museo Borbonico) i Napoli (Nap.) og det udaterede Nr. 16 i Biblioteca Nazionale i Firenze (Fir.)[247]) — med Undtagelse af Kortene fra 1325, 1339 og 1375 er Navnene læste paa Originalerne.

ruya eller rura insula (Rügen) — ruia (Car.)[248]); insula ruya (1325, 1367); ruya (1339); ruxa (Nap.); rudā (Fir.).

oxilia (Ösel) — insula oxilia (1325, Nap.); oxilia (1339, 1375); oxillya (1351).

dansor (A-Kort), dantzg (B-Kort) (Danzig) — Godansce og Godanensis (1325); Godansce (1339); tanzig, Dancicha og Godanenssis (1351); Danbing og Godansce (1367); Godanse (1375, Fir.); Gōdanse (Nap.). — Itin. Brug.: Danseke.

turon (Thorn) — toron og tironia (Car.); turon (1325, 1339); torom (1351); turon og turonia (1367). — toronum (Marino Sanuto).

riga (Riga) — riga (Car., 1325, 1339, 1375, Nap.)[249]). — Itin. Brug.: Ryghe.

reualia (Reval) — reualia og riualia (1325); reualha (1351); riualia (1375); riuallia (Nap.); reuelia (Fir.).

vngardia (Ivanogrod??)[250]) — vngardia (1325, Nap.); vnguardia (1339); vusardia (Fir.).

nogardia eller nogarden (Novgorod) — nogardia (Car., Nap.); nogorado (1325, 1339); flm nogorado (1367); nogorodo (Fir.).

vironia (Wirland) — vironja (1325); virona (Fir.); vuarlant (Nap.) — varlant (Marino Sanuto).

offlondena (?) — offlondena (Nap.); ofraudena (Fir.).

roderim (Roden, Roslagen?) — roderim (1325); roderin og riperia roderin (1339); roddrim (1367); rodrim og Legenden „tota aquesta ribera es apellada rodrim" (Nap.).

---

[243]) Specielt maa mærkes Stralsunds Navn paa A-Kortene: *lundis magna* i Modsætning til Wienertextens *Sundis* (og adj. *Sundensis*). Ganske utvivlsomt skriver Former *lundis magna* sig fra Kompaskortene; naar denne Form er kommet ind paa A-Kortene, er usikkert; at den skulde være oprindelig, er usandsynligt.

[244]) Reproduktioner i *Ongania*, Tavle III, og i *Periplus*, Tavle IV.

[245]) Cfr. Note 130—131.

[246]) Reproduktioner i *Ongania*, Tavle V, og i *Periplus*, Tavle X.

[247]) Cfr. Note 101, 133—134 og 227.

[248]) Saaledes ogsaa hos Marino Sanuto (ca. 1320).

[249]) Ogsaa hos Sanuto.

[250]) Cfr. *Ougard* i Nancytexten (*Ymer* 1891, p. 30), regnet til de indsvenske Byer, til hvilke ogsaa Åbo henregnes. Storm læser *Ongard*.

I Sverige:

agaria (?) — utydeligt agar . . (Car.).
Vfsalia eller u(s)salia (Upsala) — Vpsalia (1325).
lincopia (Linköping) — lincopia (1325).
lacus screse (Venern) — lacus scarsa og scarsa (1325); lacus scarse og scarsa (1339); scarsa (1351, 1367, 1375, Nap., Fir.).
lacus stocol (Mälaren) — lacus stochol (1325); lacus stocol (1339); stagno stocol (Nap.); lacus stocoll (Fir.).

At de to svenske Sønavne og hele Navnerækken langs Østersøen fra *ruya* til *roderim* — de tre svenske Bynavne er mindre sikre — er tagne direkte fra Kompaskortene, er utvivlsomt[251]). Nu har Clavus vel nok kendt saadanne og muligvis haft Kopi af et af dem med til Norden; men alligevel, just fordi han altid underkender Kompaskortene, og fordi det oprindelige A-Kort er blevet til i Norden, er vi utilbøjelige til at tro paa, at Clavus selv skulde have foretaget Laanet af alle disse Navne fra Kompaskortene, saa meget mere som vi ikke ser nogen Grund til i Wienertexten at udelade dem, da de for en stor Del er Kystbyer. Paa den anden Side maa de have staaet paa det Kort, der har ligget til Grund for alle de kendte A-Kort, og altsaa maa de, om de ikke er ægte, være tilførte Originalen eller maaske snarere den af os antagne første Kopi, som kom til Italien. Den, der har tilført Navnene, er da enten en os ubekendt Person eller den første af de os kendte A-Kortkopister, der har benyttet denne tabte første Kopi, ɔ: Nicolaus Germanus. Hvilket Kompaskort der har været anvendt, lader sig selvfølgeligt ikke konstatere, saa meget mindre som det kan være gaaet tabt, eller der kan være anvendt flere. At bemærke er kun, at Dalortos Kort fra 1325 er det, der bedst dækker A-Kortenes Kompaskortnavne, idet det kun mangler et eneste af dem, nemlig *offlondena*.

C. Selvsyn.

Det er tidligere fremhævet, at Wienertexten maa være yngre end Nancytexten og synes at være blevet til i Norden. Der er nu virkelig meget, der tyder paa, at Clavus i Tiden mellem de to Værkers Affattelse ikke blot har været i Norden, men foretaget Rejser i de nordiske Lande; og under dette Synspunkt maa vi ogsaa se Wienertextens Ord om, at dette Kort (A-Kortenes Original) og den medfølgende Text var grundet paa Selvsyn og nøje Kendskab til de beskrevne Lande (cfr. p. 126).

For at bestemme Omfanget af Clavus' Rejser i Norden maa vi først fremdrage de Steder, hvor han paaberaaber sig Selvsyn. Ser vi bort fra Fyen, hans Fødeø, og Sjælland,

[251]) Kun A-Kortenes *dansor* (Danzig) og *screse lacus* (Venern) i Stedet for *godansce* eller *dansche* og *scarse lacus* kunde tyde paa, at her var anvendt et senere og mere fordærvet Kompaskort end de, som foreligger fra Tiden før Clavus.

hvor han i Følge Poggios Breve maa have været allerede før Italiensopholdet, er de Steder, hvor han efter Wienertextens Ord at dømme har opholdt sig, Trondhjem og Grønland. For Trondhjems Vedkommende fremgaar dette af hans Ord om Pigmæerne (Eskimoerne): *quos uidi captos in mari in parua naui de coreo, que nunc pendet in ecclesia cathedrali Nedrosie; est et ibi longa nauis de coreo, que etiam quondam cum talibus Pigmeis capta fuit* (cfr. p. 137). Hvad der taler for denne Meddelelses Rigtighed, er for det første Tilstedeværelsen af en parallel Beretning hos Olaus Magnus, der udsiger, at denne i Aaret 1505 har set Skindbaade, der i sin Tid var erobrede fra Eskimoerne, ophængte som Krigstrofæer ved Oslo Domkirkes Portal[252]), dernæst at der paa Clavus' Tid allerede længe havde været og stadig var Skærmysler mellem Eskimoerne og Nordboerne[253]), og endelig den rigtige Distinktion mellem Kajak (*parua nauis de coreo*) og Umiak, Konebaad (*longa nauis de coreo*), der viser personligt Kendskab til Sagen[254]). En betydelig Overdrivelse er det derimod, naar Clavus angiver Pigmæernes Højde til kun ên Alen.

At nu Clavus' Ophold i Trondhjem falder i Tiden mellem Nancytextens og Wienertextens Affattelse, fremgaar af, at Navnet Trondhjem (*Trunthheim*) i den sidste korrekt opfattes som det andet (tyske) Navn for Byen Nidaros, medens Nancytexten, rimeligvis forledt af Rejsebogen, fejlagtigt har *Truntheym insula* ved Siden af *Nedrosia metropolis*, og deraf at Wienertextens Beskrivelse af Norge fra Lister til Trondhjem er fyldigere end Nancytextens. *Liste sinus* er blevet til det rigtigere *Liste promontorium*; Bergen har faaet det passende Tillæg *emporium regni*, hvorved denne By betegnes som Stapelplads for Norge; Dovrefjeld har faaet det karakteriserende Tillæg *promontorium altissimum*; Troldebjærgene er blevet tilføjede og ligesaa Forbjærget *Nadhegrun* med Tillægget *ubi est spiritus malignus aereo corpore omnibus uisibiliter apparens*. Denne Legende, som aabenbart er hentet fra den stedlige Folkeovertro, bærer ganske Præget af at skrive sig fra mundtlige Meddelelser paa Stedet.

En mindre iøjnefaldende, men ingenlunde mindre vægtig Grund til at anse Clavus' Ophold i Trondhjem i Tidsrummet mellem de to Texters Affattelse for en Kendsgerning er den Omstændighed, at Bredden for denne By i Wienertexten er rettet og bragt nær ned til Virkeligheden. Særlig oplysende bliver denne Korrektion, naar den sammenstilles med Clavus' Breddeangivelser for andre Steder og deres Afvigelser fra de virkelige. Vi har samlet Bredderne i de to Clavustexter for en Række Steder, valgte saaledes, at de ligger spredte over hele Norden, og sammenstillet dem med de virkelige:

---

[252]) Olai Magni *de gentibus septentrionalibus*, Romæ 1555, II, cap. 9; cfr. *G. h. M.* (*Grønlands historiske Mindesmærker*) III, p. 464—465.

[253]) Cfr. ndfr. p. 173—174. Efter Olaus Magnus skulde de til Oslo bragte Kajakker være erobrede paa et af Haakon VII udført Krigstog til Grønland.

[254]) *Ymer* 1889, p. 140.

	Virkelig Bredde		Nancytext		Fejl		Wienertext		Fejl	
	°	′	°	′	°	′	°	′	°	′
Skagen	57	44	59	30[255])	+1	46	59	55	+2	11
Travemünde	53	57	56	0	+2	3	56	15	+2	18
Odense	55	22	57	30	+2	8	57	15	+1	53
København	55	41	58	0	+2	19	58	0	+2	19
Stockholm	59	20	62	40	+3	20	62	20	+3	0
Visby	57	0	61	0	+4	0	61	55	+4	55
Kristiania	59	55	61	50	+1	55	62	15	+2	20
Stavanger	58	58	62	30	+3	32	62	55	+3	57
Bergen	60	24	64	0	+3	36	63	15	+2	51
Trondhjem	63	26	66	0	+2	34	63	5	÷0	21
Islands Nordspids	66	32	67	50	+1	18	65	25	÷1	7
Islands Sydspids	63	23	64	10	+0	47	63	0	÷0	23
Grønlands Sydspids	59	46	63	15	+3	29	62	40	+2	54

Det ses, at saa længe man holder sig til Kortenes sydligere Dele, er Afvigelsen for begge Texters Vedkommende omtrent ens og ligger omkring +2°. Dette er ingen Tilfældighed, men beror paa, at Danmark i det hele og store, hvad Bredderne angaar, er godt tegnet paa Clavus' Kort — det forvrængede Jyllandsbillede beror hovedsageligt paa fejlagtige Længdebestemmelser, tagne fra Ptolemæus. Den gennemgaaende Fejl i Bredden paa ca. 2° skyldes ligeledes Afhængigheden af denne. Gaar vi uden for det af Ptolemæus givne Grundlag, er Fejlene stærkt varierende for begge Texters Vedkommende, i Nancytexten dog stadigt positive, i Wienertexten derimod svingende mellem +4° 55′ og ÷1° 5′. Atter her giver den tabellariske Oversigt naturligvis et Billede i Tal af Forskelligheden mellem Clavus' to Arbejder og af deres større eller mindre Tilnærmelse til Virkeligheden. Fejlene for de fire norske Byer viser, at Norges Konfiguration i Nancytexten lider af store Mangler, i Wienertexten derimod er stillet helt paa Hovedet; Fejlene for Stockholm og Visby, at Gotlands Stilling i Forhold til det svenske Fastland er forkert, men nogenlunde ensartet i begge Værker, og saaledes videre. Som Helhed viser Oversigten, at enhver Tanke om, at Clavus' Breddebestemmelser er fremgaaede af egentlige, systematisk gennemførte Polhøjdeberegninger, strax maa opgives. Den gennemgaaende Breddefejl hos Ptolemæus har han aabenbart ingen Midler til at korrigere, og forlader han det af denne givne Grundlag, er hans Bredder afhængige af den Form, han antager, Landene har, af de Afstande (Sejllængder), hans Erfaring har givet ham Kundskab om, af den Retning, han mener fører fra Sted til Sted; det omvendte derimod kan ikke

[255]) For Skagen er taget Nancykortets Tal; Nancytexten lægger det paa 59° 0′ n. Br., hvilket ikke stemmer med Ptolemæus, saa at Kortets Tal er de rigtige.

være Tilfældet; det er ikke Kortets Type, Landenes Form, der er fremgaaede som Resultat af en Række paa Observation grundede Stedsbestemmelser — et nyt Bevis for, at for Clavus maatte Korttegningen være det principale, Uddragningen af Bredder og Længder det secundære.

Der er dog et Sted, over for hvilket denne Betragtningsmaade ikke holder Stik. Den ovennævnte Breddekorrektion bringer Trondhjems Bredde nær ned til Virkeligheden. Har vi nu af andre Grunde Aarsag til at antage, at Clavus har været i Trondhjem, ligger det nær at slutte, at der er en indre Sammenhæng mellem Korrektionen og Trondhjemsopholdet, og dette er saa meget sandsynligere, som det, der opnaas, er en Forbedring for Trondhjem, derimod ingenlunde for Kortet i dets Helhed. Dette er let forstaaeligt. Naar en enkelt Stedsbestemmelse ved en voldsom Korrektion rives ud af en Række Bestemmelser, der hviler paa et Grundlag med en gennemgaaende, temmelig konstant Fejl, maa Helhedsbilledet blive forstyrret. Vi maa derfor antage, at der til Grund for Korrektionen ligger en tvingende Aarsag, og denne kan da kun være en Observation eller et Surrogat for en saadan. Af hvad Art denne Observation har været, er næppe tvivlsomt. Polhøjder beregnedes fra Oldtiden ved Hjælp af Skyggens Længde ved Middagstid eller endnu oftere ved Hjælp af Varigheden af Aarets længste eller korteste Dag. I begge Tilfælde kræves en trigonometrisk Trekantsberegning, men en raa Tilnærmelse kan man altid faa ved en simpel Interpolation mellem Breddecirkler (Paralleler), for hvilke den længste Dag allerede er beregnet. Synderlig udstrakte matematiske Kundskaber har Clavus næppe haft; men Nancykortet viser, at han efter Ptolemæus har optaget Angivelser af den længste Dags Varighed paa forskellige Bredder: for den 63de Breddegrad (21de Parallel) 20 Timer, for den 66de 22de Parallel) 24 Timer[256]); og at han ikke har skrevet disse Angivelser af uden Forstaaelse, (viser Wienertextens *dies horarum 24*, som parentetisk er føjet til ved det første Sted, hvor Bredden naar op til 66°. Efter Nancytexten ligger Trondhjem (*Nedrosia metropolis*) nu netop paa 66° n. Br., og paa Nancykortet staar Bymærket for *Nidrosia* tydeligt paa den 66de Breddegrad, ɔ: Trondhjem forudsættes at ligge saa højt mod Nord, at Fænomenet Midnatssol her netop har kunnet iagttages paa Aarets længste Dag. Der var derfor faa Byer, hvor et Ophold paa Stedet saa let kunde overbevise Clavus om, at den paa Nancykortet var lagt for højt mod Nord, som netop Trondhjem. En Iagttagelse af eller blot en paalidelig Efterretning fra Folk paa Stedet om Aarets længste Dag maatte overbevise ham om, at en Korrektion var absolut nødvendig. Ved Aaret 1430 var nu den længste Dag i Trondhjem paa det nærmeste $20^h\,4^m\,12^{sec.}$[257]), og en Sammenligning med Nancykortets

[256]) Ordlyden paa Kortet er her: *22us et vltimus paralellus maximam diem habet horarum 24*, svarende til 66° 0′.

[257]) Ved denne Beregning er taget Hensyn til Variationen i Ekliptikas Hældning. Aar 1431 var denne 23° 31′.

ovennævnte Angivelser af længste Dags Varighed paa 63° og 66° n. Br. viser, at Trondhjem maa lægges paa 63° 3′ 9″ n. Br.[258]), hvilket maa forhøjes til 63° 5′, da Clavus indskrænker sig til en Nøjagtighed af 5′ — men 63° 5′ er netop Wienertextens Bredde for Trondhjem. At denne Bredde er betydelig mindre end den virkelige, ligger i, at Korrespondancerne mellem Bredde og længste Dags Varighed allerede fra gammel Tid var galt beregnet — Polarcirklen laa ogsaa nordligere end 66° —, og Trondhjems Bredde i Wienertexten viser derfor ogsaa, at vor Formodning, at den ikke er fremkommet ved trigonometrisk Beregning, men ved Interpolation mellem Nancykortets Hovedparalleler, er rigtig. At det er Clavus selv, der har iagttaget Dagens Længde i Trondhjem, tør vel sluttes af Iagttagelsens Nøjagtighed.

Vi har dvælet saa længe ved denne Korrektion, fordi den giver os et klart Begreb om Omfanget af Clavus' Viden og Evner, men dernæst ogsaa, fordi den forklarer Norges vanskabte Form paa Kortene af A-Typen og altsaa viser, at en af de aller vægtigste Anker, der kan rettes mod Clavus' senere Arbejde, taber en Del af sin Vægt, idet den uheldige Norges-Type beror paa en vidtdreven Ærlighed hos Forfatteren, paa hans Respekt for en virkelig Observation og dens Konsekvenser. Bliver man nemlig staaende ved det Ptolemæiske Grundlag med den gennemgaaende Breddefejl paa 2° og dertil respekterer Sejllængderne fra Stavanger til Trondhjem, maa Hovedretningen for denne Kyst nødvendigvis blive Øst-Vest i Stedet for Syd-Nord. Man ser dette klarest ved at tænke sig, at Trondhjem paa Nancykortet skal flyttes ned paa 63° 5′ n. Br., medens samtidigt Kystlængden fra Stavanger skal holdes uforandret; det, der saa kommer frem, er netop A-Typen; ti den Syd for Trondhjem liggende Del af den skandinaviske Halvø kan ikke flyttes et tilsvarende Stykke mod Syd uden at komme i Kollision med de britiske Øer og Danmark; først naar Ptolemæus' Bredder korrigeres, ɔ: naar disse Lande flyttes to à tre Grader mod Syd, bliver der det fornødne Spillerum til, at Norge kan faa den forholdsvis rigtige Form, det har paa Nancykortet; men at korrigere sin Hovedkilde Ptolemæus dristede Clavus sig ikke til.

Af alt det her fremførte tør man slutte, at Clavus sandsynligvis har haft personligt Kendskab til Norges Vestkyst op til Trondhjem, og at han sikkert har opholdt sig i denne By i Tiden mellem Nancytextens og Wienertextens Affattelse.

Mod dette Resultat kan der rettes den Indvending, at Clavus' Skildring af Isforholdene ved Norge (cfr. p. 137, 7—10 og p. 140, 9—17) ingenlunde stemmer med de virkelige Forhold. Hvad han siger om Kysterne Nord for Trondhjem, kommer dog her ikke i Betragtning, da alt tyder paa, at han aldrig har været Nord for denne By. Det er derfor

[258]) Sammenligningen er tænkt foretaget som en simpel Interpolation eller Reguladetri: Naar 4^{h} (Forskellen mellem 24^{h} og 20^{h}) svarer til 3° (Forskellen mellem 66° og 63°), hvor stor en Vinkel svarer saa til 4^{m} 12^{sec}? Besvarelsen af dette Spørgsmaal kan vel antages at have ligget inden for Clavus' Rækkeevne.

navnlig hans Ord om Thule, der jo lægges Syd for Trondhjem, som saa bestemt taler mod personligt Kendskab til Norgeskysten; men paa dem tør man næppe lægge alt for stor Vægt. Clavus udlagde nemlig paa sit Kort Thule som en Ø direkte efter Ptolemæus, og denne Ø kom til at ligge netop der, hvor Norges Kyst maatte passere. Dette særlige Forhold begrunder til fulde den haartrukne Forklaring, at Thule ganske vist var en Ø, skilt fra Norge ved en Kanal, men dog ikke regnes for en Ø, men for en Del af Norge, fordi Isen i 8 à 9 Maaneder forbinder den med Fastlandet.

At Island i Clavus' sidste Arbejde ligesom Trondhjem er flyttet mod Syd, kunde lade en formode, at ogsaa dette skyldes Iagttagelser af Solhvervsfænomenerne, hvis Sammenhæng med den nordlige Bredde ikke var de gamle Nordboer ubekendt[259]). Vi skal imidlertid se, at det er rimeligere at antage, at Islands Forrykkelse kun er en Konsekvens af Trondhjems, hvad der er saa meget sandsynligere, som den er alt for stor (cfr. den tabellariske Oversigt ovfr. p. 168), og der ikke ellers er noget, som tyder paa, at Clavus har udvidet sit Kendskab til Øen i Tiden mellem de to Texters Affattelse.

Det andet Sted i Wienertexten, hvor Clavus beraaber sig paa Selvsyn, er Grønland (cfr. p. 137, 11 ff.). Han paastaar at have været i Grønland og der at have set store Skarer af Eskimoer[260]). Han anser Landet for en Halvø, der strækker sig ned fra et nordligt Kontinent, som han tænker sig fortsat saa langt mod Nord, at det omfatter Nordpolen. Han støtter denne Antagelse paa, at Eskimoerne kommer Nord fra ned paa Grønland, men indrømmer iøvrigt, at man paa Grund af Isforholdene ikke har kunnet konstatere Rigtigheden af denne Antagelse. At det nordlige Kontinent snarest tænkes som en Fortsættelse af det asiatisk-europæiske, med andre Ord, at der er Landforbindelse mellem dette og Grønland, siges ikke ligefrem i Wienertexten, men fremgaar tydeligt af samtlige A-Kort. Da denne Landforbindelse i Nancytexten angives ved Ordene: *Ab hoc autem promontorio* (ɔ: tertio Gronlandie) *uersus orientem extenditur patria uastissima usque in Rusland exclusiue*, ser man, at Clavus i sit andet Arbejde vel ikke forlader sin tidligere Opfattelse, men at han udtaler sig forsigtigere og mere tilbageholdende. Senere skal vi se, at hans Opfattelse, som Storm har vist, bunder i de Anskuelser om Ishavet og dets Grænser, som i Middelalderen var gængse i Norden.

Den sidste Del af Wienertextens Ord om Grønland (cfr. p. 137, 15—20) maa sammenholdes med Nancytextens *Tenent autem septentrionalia eius* [ɔ: af det ovennævnte *uastissima patria*] *Careli infideles, quorum regio extenditur sub polo septentrionali uersus Seres orientis, quare polus nobis septentrionalis est eis meridionalis gradibus 66*. Baade Wienertextens og Nancytextens Ord volder Vanskeligheder. I den første er det uklart, hvad der skal forstaas ved, at Oceanet

[259]) Cfr. N. M. Petersen. *Haandbog i den gammel-nordiske Geografi*, Kbbvn. 1834, p. 130—131; G. Storm. *Vinlandsreiserne. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 2. R. II, Kbhvn. 1887, p. 293 ff.

[260]) Kareler = Eskimoer; cfr. ndfr. p. 194—195.

ikke beskyller Fastlandskysten (*limen terre*) *recte sub polo*. I Nancytexten er det klart nok, at Karelerne antages at bo paa det store Kontinent omkring Nordpolen, og man kunde vel tænke sig, at Clavus' matematiske Begreber var saa uklare, at han kunde mene, de boede saa langt mod Nord, at de fik vor Nordpol i Syd; men den vedføjede Gradsbestemmelse 66 bliver da ganske meningsløs. Ret dristigt søger Storm at løse Vanskeligheden ved at oversætte *polus septentrionalis* ved „Nordpolen", *polus* derimod ved „den nordlige Polarcirkel", der af Clavus netop lægges paa 66° n. Br. Skønt der paa Nancykortet og det bedste af A-Kortene (A_1) ikke findes noget Navn paa Polarcirklen — paa de andre A-Kort kaldes den *circulus arcticus* —, og skønt, som vi saa, den 66de Breddegrad paa Nancykortet betegnes som *22us et vltimus paralellus*[261]), vilde vi nære Betænkeligheder ved at gaa med til Storms Løsning, hvis ikke hans Distinktion mellem *polus septentrionalis* som Nordpolen og *polus* som Polarcirklen netop løste Vanskeligheden i Wienertexten. Oversættes nemlig Ordene *recte sub polo* ved „lige under Polen" eller „lige ved Polen", gengiver Udtrykket ingenlunde Klassikernes Mening om det faste (beboede) Lands Udstrækning. Strabo antog nemlig, at det yderste Land var Britannien, hvis Nordkyst han ansatte til 60° à 61° n. Br.; Pytheas og efter ham Eratosthenes, Hipparch, Mela, Plinius og Solinus satte det yderste Land Thule til 65° à 66° n. Br., Marinus og Ptolemæus derimod til 62° à 63°, medens Ptolemæus lægger den 64½. Breddegrad gennem ukendte skythiske Egne[262]). Oversætter vi nu: „altsaa beskyller Oceanet ikke det faste Lands Grænse lige under Polarcirklen, saaledes som alle gamle Forfattere paastaar", svarer Udtrykket netop til Klassikernes Opfattelse af Udstrækningen af den beboede Jord (*οἰκουμένη*). Storms Oversættelse løser altsaa to ellers uløselige Vanskeligheder, en i hvert af Clavus' Værker, og maa da være rigtig. En Vanskelighed bliver der dog tilbage. Vi indser nemlig ikke, hvorfor Clavus mener, at hans Antagelse af det asiatisk-europæiske Kontinents Fortsættelse op over Nordpolen og helt hen til Grønland skulde tale til Gunst for Mandevilles Fabel om sin Sejlads fra Kina til en af Norges Øer; ti denne kunde lige saa vel tænkes udført langs Kysten af Klassikernes *οἰκουμένη* tæt under Polarcirklen som helt uden om et stort Polarkontinent.

Ser vi bort fra den her behandlede hypotetiske Del af Indledningen til Grønlandsbeskrivelsen og holder os til det, Clavus sikkert ved, er det forholdsvis lidt, vi faar at arbejde med; men det, der bliver tilbage, er til Gengæld saa meget vigtigere, som vi ud fra denne Rest og de efterfølgende Stedsbestemmelser maa finde Midler til at kontrollere, om Clavus, som han paastaar, virkelig har været i Grønland. Uden videre at tro paa hans Ord vover vi nemlig ikke, selv om vi i det andet Tilfælde, hvor han beraabte sig paa Selvsyn, kunde vise, at han talte Sandhed. Vi har nemlig ingen sikre Efterretninger om Sejlads paa Grønland mellem 1410 og Landets Genopdagelse i Slutningen af det 16de Aarhundrede. I Aaret 1406 sejlede Thorsten Helmingsen, Snorre Torfesen og Thorgrim Sølvesen med Skib fra Norge og agtede sig til Island, men blev forslaaede til Grønland og opholdt sig der i fire Vintre; 1410 vendte de alle tre tilbage til Norge

---

[261]) Cfr. ovfr. Note 256.

[262]) Claudii Ptolemaei *Syntaxis mathematica* (ɔ: Almagest), ed. Heiberg, I, Lips. 1898, p. 114, 14.

med deres øvrige Skibsfolk[263]). I 1406 var Clavus 18 Aar gammel, saa for saa vidt kunde han nok have været i Grønland ved denne Tid; men vi maa antage, at hans eventuelle Grønlandsfærd maa henlægges til efter Nancyværkets Affattelse. Der er nemlig intet hverken paa Nancykortet eller i den tilhørende Text, som tyder paa, at Forfatteren havde personligt Kendskab til Grønland, og Wienertextens Grønlandsbeskrivelse, saa god som den er, kan ogsaa daarlig tænkes at være baseret paa Iagttagelser af en pur ung Mand; endelig er der god, om end ikke tvingende Grund til at antage, at Trondhjemsopholdet, der sikkert falder i Tiden mellem det ældre og det yngre Værks Affattelse, stod i direkte Forbindelse med Grønlandsrejsen, om denne da er autentisk. Har Clavus været i Grønland, maa vi derfor antage, at det er efter Opholdet i Rom 1424; men fra denne Tid har vi saa godt som ingen Efterretninger om Grønland, navnlig ingen sikre. Hvad der foreligger, er to Pavebreve, et fra 1448[264]) og et fra 1492—93[265]). Hvad det første angaar, beror dets Opgivelser om de grønlandske Koloniers fortvivlede Stilling og deres Ødelæggelse ved Eskimoerne i Aaret 1418 muligvis paa et Falsum[266]), medens det andet udtrykkeligt siger, at der saa vidt vides ingen Forbindelse har været med Grønland i omtrent 80 Aar, ɔ: siden ca. 1412. Efterretningerne om, at Didrik Pining og Pothorst ca. 1494 og ved samme Tid Johannes Scolvus skulde have besøgt Grønland og ved Forbjærget Hvitsærk paa dets Østkyst have fundet et Fristed for derfra at drive Fribytteri[267]), oplyser intet om egentlig Sejlads paa Grønland eller Forbindelse med Kolonierne. For Muligheden af Clavus' Grønlandsfærd kan disse sidste Beretninger heller ikke tages til Indtægt[268]). Der foreligger altsaa ingen blot nogenlunde paalidelige Efterretninger om Forbindelse med Grønland fra den Tid, Clavus kan antages at have været der, og vi maa optage hans Paastand om Selvsyn med megen Skepsis; men netop derfor er den, om den kan vises at være sand, af den største Interesse.

Af Clavus' Ord fremgaar det klart, at han betragter Eskimoerne som Fjender og som farlige og overlegne Fjender. Dette passer ganske med de virkelige Forhold, saaledes

---

[263]) Cfr. *G. h. M.* III, p. 41 og 146—154; Storm. *Islandske Annaler*, Chria. 1888, p. 288—290.

[264]) Aftrykt i *G. h. M.* III, p. 168—175; i *Diplomatarium Norvegicum* VI, p. 554 ff; og i Jelič. *L'évangélisation de l'Amérique avant Christophe Colomb (Compte rendu du congrès scientifique international des catholiques)*, Paris 1891, p. 182 ff.; Fischer. *Entdeckungen*, p. 52—53; Heywood. *Documenta selecta e tabulario secreto Vaticano, quæ Romanorum pontificum erga Americæ populos curam ac studia tum ante ium paulo post insulas a Christophoro Colombo repertas testantur, phototypia descripta*, 1893, p. 9 ff.

[265]) Jelič. *l. c.* p. 183 ff.; Heywood. *l. c.* p. 12; Storm. *Nye Efterretninger om det gamle Grønland. Hist. Tidsskr.* 3. R. 2. Bd. Kria. 1892, p. 407—408; Fischer. *l. c.* p. 49—50.

[266]) Storm. *l. c.* p. 399; Fischer. *l. c.* p. 53—54.

[267]) Storm. *Søfareren Johannes Scolvus og hans Reise til Labrador eller Grønland. Hist. Tidsskr.* 2. R. 5. Bd. Kria. 1886, p. 385—400; L. Daae. *Didrik Pining. Hist. Tidsskr.* 2. R. 3. Bd. Kria. 1882, p. 233—245; *Mere om Didrik Pining. Hist. Tidsskr.* 3 R. 4 Bd. Kria. 1898, p. 195—197; *G. h. M.* III, p. 473—481.

[268]) Det samme gælder Beretningen om de norske Grønlandsfareres Udryddelse i Bergen 1484; cfr. *G. h. M.* III, p. 470 ff.

som de maa have været paa den Tid, her er Tale om. I Midten af det 14de Aarhundrede stødte Eskimoerne sammen med de nordiske Kolonister[269]; de kom Nord fra ned langs Vestkysten, og rimeligvis tirrede af Voldshandlinger fra Kolonisternes Side ødelagde de først den nordligst beliggende Vesterbygd[270]; efter i nogle Aar at have opholdt sig paa nordligere Bredder kom de igen 1379 og hærgede denne Gang paa Østerbygden[271]. Denne bestod dog endnu 1410. I Pavebrevet fra 1492—93 findes der en Antydning af, at der kort før var indhentet Efterretning om Kolonisternes sørgelige og forladte Stilling; men da Europæerne atter landede i Grønland kort før Aar 1600, fandtes der ikke længere Nordboere i Landet. Mere ved vi til Dato ikke om Koloniernes endelige Undergang. Paa den Tid, Clavus efter Italiensopholdet vendte tilbage til Norden, tør det da antages, at Eskimoernes Ødelæggelsesværk var vidt fremskredet, og naar han siger, at de kom jævnligt (*quottidie*) og i store Hærskarer (*cum exercitu copioso*), saa ligger heri en Tilkendegivelse af Angribernes Utrættelighed og Farlighed. Dette Syn paa Sagen kan Clavus næppe have faaet af de skriftlige Kilder, som er naaede til os. Ivar Baardsens Grønlandsbeskrivelse fra Slutningen af det 14de Aarhundrede er nemlig forfattet paa et Tidspunkt, da Eskimoerne havde trukket sig tilbage[272], den sidste grønlandske Begivenhed, som de islandske Annaler omtaler, er en Baalfærd paa Grund af Ægteskabsbrud i 1407[273], og den sidste, hvorom de opbevarede Diplomer underretter os, er et Bryllup i Hvalsø i Østerbygden Aar 1408[274]. Hvilke mundtlige Kilder Clavus har haft Adgang til, kan vi naturligvis ikke vide; men da han i Wienertextens Grønlandsbeskrivelse ikke nævner Navnet paa nogen By, medens Nancykortet har et Bymærke paa Grønland, og Bispesædet Gardar sikkert vides at have bestaaet, saa langt vore øvrige Kilder rækker, ser det snarest ud, som om hans kortfattede Omtale af Eskimoerne hviler paa Kundskab, der er indhentet en Del senere end 1410, paa en Tid, da Kolonierne var saa godt som opløste; og heri kan findes en, om end svag, indirekte Bekræftelse paa hans Ord om selv at have set Eskimoerne; at disse kom Nord fra, kan han derimod have faaet Oplysning om i talrige skrevne Kilder; men det vidste han jo ogsaa allerede, da han skrev Nancytexten. At han ved sin Grønlandsbeskrivelse ikke benytter virkelige Navne, men et Opkaldelsessystem, kan under disse Omstændigheder tolkes baade til Gunst for Sandheden af hans Beretning og til det modsatte; sikkert viser det dog, at han enten ikke har haft Adgang til de topografiske Skildringer i norske eller islandske Kilder, eller at han har forsmaaet at benytte dem; men det første er mindre

[269]) Cfr. Finnur Jónsson. *Den islandsk-grønlandske kolonies historie. Nordisk Tidskrift* 1893, p. 533—559; Storm. *Vinlandsrejserne*, p. 347—348; *G. h. M.* I, p. 169—170 og III, p. 240—241.

[270]) Jónsson. *l. c.* p. 555; *G. h. M.* III, p. 259; Fischer. *l. c.* p. 47—48.

[271]) Jónsson. *l. c.* p. 555; *G. h. M.* III, p. 33; Fischer. *l. c.* p. 48.

[272]) *G. h. M.* III, p. 259.

[273]) *G. h. M.* III, p. 41.

[274]) *G. h. M.* III, p. 41 og 146—154.

sandsynligt, da han, som vi skal se, maa have benyttet nordiske Kilder ved sin Kortlægning af Island og Grønland.

Alt i alt taler det her fremførte ikke til Ugunst for Muligheden af Clavus' Grønlandsfærd; men vi maa være klare over, at Anvendelsen af et Opkaldelsessystem kunde vække Tvivl, fordi det aabenbart ellers benyttes netop der, hvor Kendskabet til vedkommende Land svigter, og man har nogen Ret til at vægre sig ved at tro paa, at de grønlandske Kolonier allerede kort efter 1424 skulde være i den Grad ødelagte og kuede af Eskimoerne, at Clavus ikke kunde have faaet Forbindelse med dem og ikke have været i Stand til at nævne et eneste endnu bestaaende Bygde- eller andet grønlandsk Stednavn.

For at hans Ord skal staa til Troende, maa vi derfor have Beviser af en hel anden Art. Vi maa paavise, at Wienertextens Billede af Grønland nærmer sig mere til Virkeligheden end Nancytextens, godtgøre, at det ikke paa noget Punkt giver mere, end hvad man tør forudsætte, at Clavus kan have været i Stand til at overbevise sig om var rigtigt, og endelig have vor Opmærksomhed rettet paa saadanne Udtryk i Beskrivelsen, som ved deres Form og Anvendelse røber Selvsyn og personligt Kendskab.

Hvad Grønlands Beliggenhed i Forhold til Island og Norge angaar, saa er den i det senere Værk særdeles korrekt; men det var den ogsaa i det ældre. Om Beliggenheden maa det da antages, at Clavus har haft sin Viden paa anden Haand, og hvilken hans Kilde er, skal vi senere oplyse; ad denne Vej kan altsaa intet om Grønlandsfærden bevises. Saa er der selve Landets Skikkelse. Næsten alle de Forskere, der har beskæftiget sig med A-Kortene og deres Aflæggere, deriblandt navnlig Zenikortet, har særligt Grønlandsbilledet aftvunget Beundring, i den Grad, at de har paastaaet, at det maatte skyldes en Korttegner, der selv havde besøgt Landet[275]). Saa stærk var hos nogle Overbevisningen herom, at de ud fra Grønlandsbilledets Ypperlighed mente at kunne bevise, at Brødrene Zeno havde været i Grønland; ti fra Zenierne stammede jo efter deres Mening A-Typen, og hvem andre end netop en Italiener, en Venetianer, skulde i Middelalderen have været i Stand til at tegne et saa godt Kort, og hvordan skulde endog han have kunnet udføre det uden selv at have udforsket Landet?[276]).

Nu ved vi, at Grønlandsbilledet skyldes en Dansk, der i Italien havde erhvervet sig de kartografiske Kundskaber, hans nordiske samtidige ganske manglede, og det har vist sig, at det, man ved Zenikortet særligt stødte an mod, nemlig St. Thomasklostret højt oppe paa Østkysten, er en senere Udsmykning[277]). Har man saa ikke langt stærkere Grunde til at antage, at denne Dansker har besøgt Grønland, tilmed naar han selv siger

[275]) Cfr. f. Ex. Nordenskiöld. *Studier och forskningar*, p. 26; Fischer. *l. c.* p. 72.

[276]) Erslev. *Nye Oplysninger om Brødrene Zenis Rejser. Geografisk Tidskrift* 1884, Kbhvn. 1885, p. 11—12; Estrup i *Skandin. Litt. Selsk. Skr.* XX, p. 259; Bredsdorff i *Nord. Tidsskr. for Oldk.* III, p. 194 ff.

[277]) Om Kilden til denne cfr. Storm. *Nye Efterretninger*, p. 401—406.

det? Selvfølgeligt er denne Betragtning berettiget; men vi kan komme Sagen nærmere paa Livet. I det ældre Værk lægger Clavus det nordligste Punkt paa Østkysten helt op paa 71° n. Br., udtaler sig i Tillid til sine nordiske Kilder med stor Sikkerhed om det mægtige Land, der herfra strækker sig over til Rusland, anbringer et Bymærke paa Østkysten, men nævner intet om Vestkysten. I det senere Værk er Forholdet et ganske andet. Paa det bedste af A-Kortene naar Bestemmelserne paa Østkysten kun lige op over Polarcirklens 66° n. Br. og efter den tilhørende Text ikke engang denne. Landforbindelsen over til Europa er der ligesom paa det ældre Kort, men som en bar Kyst uden dettes mytiske Folkeslagsnavne, og i Texten betegnes dette Land som utilgængeligt og ukendt paa Grund af Is; Bymærket paa Østkysten er forsvundet — kort sagt, uden at bryde direkte med sit tidligere Værk foretager Forfatteren paa alle disse Punkter et forsigtigt Tilbagetog. Men paa Vestkysten gaar hans Bestemmelser højt imod Nord, højere endnu end paa Østkysten i det ældre Værk, helt op til 72° n. Br., saa at det nordligste Punkt paa Vestkysten kommer til at ligge langt Nord for det Punkt, hvor Bestemmelserne paa Østkysten begynder.

Det er næppe dette Resultat, Clavus har ønsket at komme til. For ham maatte den navnløse Kyst mellem Lapmarken og Østgrønland være i høj Grad utilfredsstillende og endnu mere det lange Spring i Wienertextens jævnt fremadskridende Kystbeskrivelse fra Pigmæerne ned til det sydøstlige Grønland; ti begge hans Værker viser, at hans Tanker har arbejdet stærkt med disse Egne, medens han tidligere ikke ofrede Vestkysten fjærneste Interesse. Hvad der har foranlediget ham til at tilstaa sin Uvidenhed her, hvor alt maatte drive ham til at søge at forbedre og fuldstændiggøre sit ældre Værk, kan kun være det, at han i Mellemtiden har faaet nøje Kendskab til Naturforholdene ved Grønland. Hvordan var disse da? De var i hele Middelalderen noget nær de samme, som de er den Dag i Dag[278]). For at give Clavus' kartografiske Fremstilling af Grønland, den ældste som kendes, sin rette Baggrund, skal vi nu kortelig skizzere de Erfaringer, man har gjort med Hensyn til Udforskningen af Grønland fra Søsiden.

Et Skib, som med vestlig Kurs kommer fra Island eller Norge, vil før eller senere støde paa den Isstrøm, som fra Polarbassinet driver mod Syd ned langs Grønlands Østkyst. Hvor bredt det Isbælte er, som skiller en fra Kysten, vil afhænge af Aarstiden og Isforholdene i det vedkommende Aar; men under alle Omstændigheder vil det, selv paa den gunstigste Aarstid (Oktober) og under de heldigste Isforhold, og selv om kun et ganske smalt Isbælte skiller en fra den synlige Kyst, næsten aldrig lykkes med Skib at naa denne. Om

---

[278]) Fyldestgørende Beviser herfor giver Fridtjof Nansen i sin «historiske oversigt over tidligere forsøg paa at gennemtrænge isbeltet paa Grønlands østkyst»: *Paa ski over Grønland*, Kap. X, p. 250—285. Cfr. ogsaa Thoroddsen. *Den grönländska drifisen vid Island. Ymer* 1884, p. 145—160.

man ikke søger at forcere Isen, hvad der er forbundet med den alvorligste Fare for at forlise og medfører, at man driver mod Sydvest med Isstrømmen, er man henvist til at vende om eller følge Iskanten. Følger man nu denne mod Nordost, har man, til man kommer op paa langt højere Bredder, hvor Isen ikke presses saa stærkt sammen som nede i Danmarksstrædet, stærk Isdrift og Strøm imod sig, og man gør den Erfaring, at Chancerne for at naa Landet mindskes i Stedet for at øges; det stormfulde Klima gør ikke Sagen bedre. Et klart Billede af disse Forhold giver Rejseberetningerne fra de Expeditioner, der til forskellige Tider søgte at naa Østkysten fra Søsiden[279]). Næsten typisk er den interessante Beretning om Jacob Allday's i 1579 foretagne danske Expedition, den første, der udsendtes for atter at finde Grønland[280]). Han havde stadigt Kysten i Sigte, fulgte Iskanten i begge Retninger og gjorde fortvivlede, men altid mislykkede Forsøg paa at lande. Expeditionerne 1581 under Mogens Heinesen[281]), 1607 under Richardsen, 1652, 1653 og 1654 under Danell havde samme Skæbne. Aar 1671 forsvandt en dansk Expedition under Otto Axelsen, sikkert under Forsøget paa at naa Østkysten. I 1724 prøvede Hans Fæster, som var udsendt fra Bergen, at naa den; men trods ihærdige Forsøg under et tre Maaneders Kryds mellem 60° 28′ og 66° 30′ n. Br. lykkedes det ham ikke. C. T. Egedes og C. A. Rothes Forsøg i samme Retning i 1786 og 1787 mislykkedes ogsaa. I 1769 forsvandt to Hvalfangere, der var komne fast i Isen paa 76° n. Br. ud for Østkysten, to andre drev med Isen ned til 69° n. B., hvor de slap ud. Endnu værre gik det i 1787, da 27 eller 28 Hvalfangerskibe isede inde under 75° n. Br.; de tolv knustes, og Mandskabet drev mod Syd paa Isflagerne, kun en Tredjedel naaede Kolonierne paa Vestkysten efter mange Lidelser. 1833 forsvandt Jules de Blosseville's Skib sporløst ved Østkysten. I Aarene 1859—60 gjorde baade Schaffner og Mac Clintock Angreb paa samme, men hindredes af Is og Storm i at lande. Taylors 1863 og 1865 foretagne Forsøg standsedes af Isen. I 1869 kom den tyske Expeditions Skib «Hansa» fast i Isen under energiske Forsøg paa at naa ind til Land; men det sank, og dets Besætning drev i syv Maaneder paa en Isflage Syd paa ned mod Kap Farvel og naaede til sidst Kolonierne paa Vestkysten. 1879 søgte det danske Skib «Ingolf», Kaptajn Mourier, at forcere Isen, men uden Held. Endelig i 1883 lykkedes det Nordenskiöld at lande paa Østkysten ved Kap Dan paa 65° 36′ n. Br., og uden Uheld bragte han sit Skib bort igen fra den farefulde Kyst. I 1888 naaede Nansen den, men kun med Baad og først efter en langvarig Drift med Isstrømmen. Under sit Ophold i Angmagsalik inden for Kap Dan 1884—85 overbeviste G. Holm sig om, at man netop her om Efteraaret altid vil kunne forcere

[279]) Cfr. Nansen. *l. c.* p. 250—285; *G. h. M.* III, p 625—794: C. Pingel. *Om de vigtigste Reiser, som i nyere Tider ere foretagne fra Danmark og Norge for igjen at opsöge det tabte Grönland.*

[280]) Beretningen aftrykt i *G. h. M.* III, p. 639—647; Uddrag hos Nansen. *l. c.* p. 257—258.

[281]) Cfr. her ogsaa Lyschander. *Den Grønlandske Chronica*, fol. O_3—P_1.

Isbæltet, og dette gav Anledning til Oprettelsen af Missionsstationen i Angmagsalik, som siden 1894 en Gang aarlig anløbes af den grønlandske Handels Skibe.

Vi har her forbigaaet ikke blot de Expeditioner, der er komne til Østkysten med Baad Syd fra, men ogsaa dem, der har søgt Land Nord for 69° n. Br. I heldige Aar synes Isforholdene heroppe nemlig gunstigere, fordi Isen er mindre kompakt og Driften svagere. I 1822 lykkedes det saaledes Scoresby, 1823 Clavering og Sabine, 1869 Koldewey, 1889 R. Knudsen, 1899 Nathorst og 1900 Amdrupexpeditionens Skib under N. Hartz at lande paa flere Steder mellem 69° og 76° n. Br., og i 1891 lykkedes det samme for Ryder paa 73° 30′ n. Br., medens Forsøget mislykkedes paa lavere Bredder.

Den Isstrøm, der gør den østgrønlandske Kysts sydligere Dele saa utilgængelige fra Søsiden, bøjer om Grønlands Sydspids og fortsættes et Stykke op langs Vestkysten; men den har paa disse sydlige Bredder, hvor en varmere Havstrøm lægger sig uden om den og tærer paa den, langt ringere Betydning og taber sig snart helt, medens den varme Strøm løber op langs Vestkysten og gør denne forholdsvis let tilgængelig trods de fra Grønlands Bræer kommende Isbjærge, der vel gør Sejladsen farefuld, men ikke spærrer Adgangen til Landet. Disse særlige Forhold er det, der gør Grønlands Vestkyst beboelig til helt op paa 72° à 73° n. Br. Først oppe paa 74°, hvor Pakisen i Melvillebugten (Middelisen) afløser den varme Strøms sidste nordlige Udløbere, bliver Landet atter svært tilgængeligt og Fremkomst til Søs forbundet med alvorligere Vanskeligheder. Paa denne Kyst fra Kap Farvel og op til 72° n. Br. ligger de nuværende danske Kolonier, og paa den sydligere Del af den laa de gamle nordiske, Vesterbygden paa 64° à 65° n. Br. paa den lettest tilgængelige Del af Kysten, Østerbygden paa 60° 30′ à 61° 30′ n. Br., ɔ: saa langt ned mod Kap Farvel (59° 45′ n. Br.), at Adgangen endnu undertiden hindres af Isstrømmen fra Østkysten. Alle Erfaringer viser, at Expeditioner, saa snart de opgiver at lande paa den ugæstmilde Østkyst og begiver sig over til Vestkysten, meget hurtigt ser deres Bestræbelser for at naa Land kronede med Held. Saaledes gik det ogsaa de af Christian IV 1605—1607 udsendte Expeditioner, da de fik Englænderen James Hall med som Pilot; ti ved at ledsage Davis paa hans kort i Forvejen (1585—1587) foretagne vellykkede Rejser til Vestkysten havde han lært Forholdene at kende.

Hvor godt Nordboerne i den ældre Middelalder kendte til disse Forhold, viser den norsk-islandske Litteratur. I første Række kommer her *Kongespejlets* Beskrivelse, der til alle Tider vil staa som et lysende Exempel paa vore Forfædres klare Syn paa og nøgterne Blik for Naturforholdene. Her hedder det[282]): «Saasnart man har lagt det meste af det store Hav tilbage, da er der en saa stor Overflødighed af Is paa Søen, at man ikke kjender til noget sligt paa andre Steder i den hele Verden. Denne Is er tildeels saa flad,

[282]) Vi citerer efter *G. h. M.* III, p. 315—319.

som om den var frossen paa selve Havet, af 4 til 5 Alens Tykkelse, og den ligger saa langt fra Landet, at der ikke er mindre end fire eller flere Dages Reise dertil, naar man farer paa Isen, men denne Is ligger mere mod Nordost eller mod Norden udenfor Landet, end imod Sønden og Sydvest eller mod Vesten, og derfor bør enhver, som vil naae Landet, seile omkring det mod Sydvest og Vest, indtil han kommer forbi alle de Steder, hvor Isen er at vente, og da seile lige ind til Landet. Men det har ideligen hændet de Søfarende, at de have søgt Landet for tidlig og ere derfor blevne indsluttede af Isen. Nogle af de saaledes stædte ere omkomne, men nogle ere slupne derfra; af disse have vi seet nogle, og hørt deres Tale og Beretninger. Til det Middel have de alle grebet, som ere komne i dette Isdrev, at de have taget smaae Baade og trukket dem op med sig paa Isen, samt søgt saaledes Landet, men Havskibet og alt andet Gods er blevet der tilbage og forgaaet; nogle have endog, førend de naaede Land, maattet opholde sig 4 til 5 Dage paa Isen, ja andre endnu længere. Denne Is er af en forunderlig Beskaffenhed; undertiden ligger den saa stille som det vel kan ventes, med adskilte Vaager eller store Fjorde, men til andre Tider er dens Fart saa stærk og heftig, at den ikke kommer langsommere afsted, end et Skib som har god Vind, og den driver ikke sjeldnere mod Vinden end for den, naar den først kommer ret i Drift. Der gives end et Slags Is i det Hav som er af anden Dannelse og som kaldes Fald-Jøkler af Grønlænderne. Den er af en saadan Skikkelse, som om et høit Fjeld stod op af Havet, og den blandes aldrig med anden Is, men holder sig ganske for sig selv».

Som man ser, er de Erfaringer angaaende Besejlingen af Grønlands Kyster, som *Kongespejlets* Forfatter meddeler, ganske de samme som de, man har gjort i nyere Tid: at det at komme ind i Isdriften som oftest betyder Skibbrud, og at Østkysten selv kun naas i Baade, der er saa smaa, at de kan trækkes op paa Isen, og det endda kun med Besvær. Derfor var det ogsaa, at de gamle Kursforskrifter lærte, at man skulde søge Landkending paa Østkysten, gaa mod Sydvest langs Iskanten til Hvarf[283]) og derpaa staa mod Nord ind i Bygderne; og hvad der jævnligt gentages i de gamle Skrifter, er Advarsler paa den ene Side mod at søge Land, før Hvarf var passeret, paa den anden Side mod at gaa saa langt mod Syd, at man kom forbi Landet uden at faa Landkending. At Skrækken for Østkysten beroede paa et nøje Kendskab til den, ser man af, at allerede Erik den

[283]) *Hvarf* betyder Vendestedet; det identificeredes tidligere med Grønlands Sydspids (Kap Farvel), men er efter Finnur Jónssons Undersøgelser Forbjærget *Kangek* paa Øen *Sermersok* længere mod Nordvest; cfr. F. Jónsson. *Grønlands gamle Topografi efter Kilderne. M. o. G.* 20, Kbhvn. 1899, p. 285—286. Naar de gamle Kursforskrifter taler om at sejle fra Norge ret i Vest til Hvarf (cfr. *G. h. M.* III, p. 213 og 251), saa viser dette, at Hvarf betragtedes som Grønlands Sydspids. Er Grunden hertil mon den, at Polarstrømmen er effektiv et Stykke op langs Vestkysten, og at de gamle ansaa Strømmen for stadigt sydgaaende og brugte den som Retningsviser? I andre nordiske Kilder hedder det iøvrigt udtrykkeligt: «sydligst ligger Herjólfsnes».

Røde var klar over, at den var ubeboelig[284]), og det viser ogsaa de islandske Annalers Skibbrudsmeddelelser[285]) og den halvt sagnagtige *Flóamannasaga*, der skildrer, hvordan Thorgils Orrabeinsfostre Aar 998 forliste «under Grønlands Isbræer» og først efter fire Aars Forløb og efter at have gennemgaaet mange Genvordigheder naaede ned til Hvarf og videre frem til Kolonierne[286]). To Tilfælde kan dog nævnes, i hvilke det synes, at de gamle Nordboere er komne i Land paa Østkysten uden at forlise deres Skib. Det lykkedes nemlig, saa vidt man kan se, Snæbjørn Holmstensen[287]), og naar der i de islandske Annaler staar: «Helgesønnerne sejlede til Grønlands Ubygder», hvor man, som Storm viser, ved «Ubygder» maa forstaa Østkysten[288]), saa ser det ud, som om det ogsaa lykkedes disse Helgesønner. Men dette er sikkert Undtagelsestilfælde.

Ovre paa Vestkysten derimod var Nordboerne trængt langt mod Nord. De havde Udliggerstationer en Del Nord for Kolonierne og sendte Expeditioner endnu længere frem. Om de er trængte frem til Indløbet af Smiths Sund eller Jones' Sund, som nogle ikke uden Grund antager[289]), eller om de kun naaede til Omegnen af Øen Disco, hvor der paa Øen Kingiktorsuak ved Upernivik (72° 55′ n. Br.) er fundet en Runesten[290]), lader sig næppe bestemt afgøre; det sikre er kun, at de er komne en Del Nord for Polarcirklen, da de, som Beretningerne viser, har kunnet observere Midnatssol[291]). Landet Nord for de beboede Pladser paa Vestkysten kaldtes «de nordlige Ubygder» eller «den vestre Ubygd».

Det er først paa hele denne Baggrund, at Grønlandsbeskrivelsens Ejendommeligheder i Clavus' yngre Værk faar deres rette Belysning. Den maa være bygget paa et indgaaende Kendskab til Natur- og Sejladsforholdene ved Grønlands Kyster, og Forfatteren maa have erhvervet dette efter det ældre Værks Affattelse. Men man tør ikke antage, at Beskrivelsen er fremkommet ved Kompilation af de skrevne Kilder. Et taaleligt Billede kan vel faas ud af disse, om man forstaar at sigte dem rigtigt; men det næste Afsnit skal vise, at man uden nøje Kendskab til Landet utvivlsomt vil blive ledet

---

[284]) Cfr. *G. h. M.* I, p. 177 og 205.

[285]) Cfr. *G. h. M.* III, p. 7 ff. Annalerne for Aarene 1185, 1189—1190, 1209, 1265, 1382—1385, 1406.

[286]) *Flóamannasaga* i *G. h. M.* II, p. 1 ff. og i *Fornsögur*, herausg. von G. Vigfússon und Th. Möbius, Leipz. 1860. At Thorgils' Forlis fandt Sted paa Østkysten, viser Nansen, som selv har befaret denne Kyst, ud fra Sagaens Ord, og samme Anskuelse hylder Holm og Garde; cfr. Nansen. *Paa ski over Grønland*, p. 251—254 og Holm og Garde. *Den danske Konebaads-Expedition*, Kbhvn. 1887. Indledningen, p. 2.

[287]) Cfr. *G. h. M.* I, p. 75—79.

[288]) Storm. *Vinlandsreiserne*, p. 364, og Storm. *Om det i 1285 fra Island fundne „Nye Land“. Norsk hist. Tidsskr.* 2. R. 6. B. p. 263—264.

[289]) Fischer. *Entdeckungen*, p. 34. Hvad man støtter sig paa, er Præsten Haldors Beretning (cfr. *G. h. M.* III, p. 241) om Togtet Norden for de af Nordboerne kendte Egne paa Grønlands Vestkyst. Der er meget i denne Beretning, som tyder paa, at man paa dette Togt naaede ind i det inderste af Baffinsbugten.

[290]) Cfr. *G. h. M.* III, p. 843 og Tavle IX, 3; Winsor. *Narrative and critical history of America* I. Boston 1889, p. 66 ff; Fischer. *l. c.* p. 34.

[291]) *G. h. M.* III, p. 243.

vild. Paa et enkelt Punkt har Clavus, som vi skal se, selv misforstaaet dem[292]) og er derved kommet til at begaa en Fejltagelse, som han var ude af Stand til at korrigere, og hans Efterfølgere, saa vel de fremmede Kartografer som Nordboerne, da de igen vilde opsøge Grønland, har mistydet dem; ja, det er jo først i den aller seneste Tid, efter at det er lykkedes at faa næsten hele Grønlands Kyst nøje udforsket, at den langvarige Strid om Østerbygdens Beliggenhed er blevet definitivt afgjort. Endelig vilde det Billede af Landet, man, selv om man var saa heldig at undgaa enhver Misforstaaelse, vilde faa frem af de skrevne Kilder, ikke være det, Clavus giver. Halvøformen med Vendestedet Hvarf vilde maaske komme frem, men Ubygderne paa Vestkysten vilde fremtræde som Parallel til dem paa Østkysten, og Vestkysten vilde ikke faa den fejlagtige Retning mod Nordøst i Stedet for mod Nordvest, hvorved Øster- og Vesterbygdens Stilling i Forhold til hinanden bliver ganske forrykket. Det Grønland, Clavus giver, maa være udkastet af en, der i Hovedsagen ikke har behøvet at tage sin Tilflugt til skrevne Kilder, men som selv har besejlet Landet i et til Kortets Stedsbestemmelser svarende Omfang, med andre Ord: enten har Clavus selv foretaget en Udforskning af Grønlands Kyster, eller han har haft Bistand af en Mand, der har gjort det, og til hvem han har haft ubetinget Tillid. I sidste Tilfælde er altsaa Paastanden om Selvsyn Usandhed. Men i vore Øjne taler alt for, at den er Sandhed; ti hvem skulde paa en Tid, da i alt Fald Vesterbygden var ødelagt, da Eskimoernes Anfald blev farligere og farligere og Skibsfarten paa Grønland sjældnere og sjældnere, have foretaget en Rejse af et Omfang som den, paa hvis Resultater Wienertexten er bygget, uden netop en Mand, der havde Interesse for Geografi og Kortlægning? og er det ikke usandsynligt, at den, der ikke af personlig Erfaring kender de haarde og tvingende Grunde, som hindrer Udforskningen af Østkysten, skulde vise den Resignation, som Clavus netop ved Tegningen og Beskrivelsen af den lægger for Dagen? En Stuelærd eller en Charlatan, som ikke selv har kæmpet mod Naturhindringerne, vil han mon vide at respektere dem og holde sig til det, der med Sikkerhed kan vides, ja overhovedet forstaa at skelne saa skarpt mellem Virkeligheden og alle de vildledende Beretninger, der, som vi skal se, var sat i Kurs allerede længe før Clavus' Tid? Det er næppe sandsynligt, naar man ser hen til, hvad Clavus' Kort blev til, da det gik over i Hænderne paa Folk som den stuelærde Kompilator Nicolaus Germanus, der først smuglede Østkystens Stednavne op mod Nord langs den navnløse Kyst og senere flyttede Grønland over Nord for Norge, eller som Charlatanen Nicolo Zeno, der anbragte et Kloster med Vinterhaver og Varmeledninger oppe paa det «utilgængelige og paa Grund af Is ukendte Land», som Clavus kalder det.

Som et Tegn paa, at Clavus har besejlet Grønland, kunde man maaske tolke hans Bemærkning om, at dets Øer danner ypperlige Havne (*solennes portus*); men da en lignende

[292]) Cfr. ndfr. p. 87—88.

Notits føjes til Islandsbeskrivelsen, og det er ret usandsynligt, at han har været ved eller paa Island, kan der ikke tillægges disse Ord videre Betydning. Tydeligere end alt andet taler derimod den Maade, paa hvilken Clavus afslutter de grønlandske Stedsbestemmelser længst mod Nord paa Vestkysten; den næstsidste betegnes som *ultimus terre terminus nobis in illa parte cognitus* (70° 10′ n. Br.), den sidste som *ultimus locus uisibilis* (72° 0′ n. Br.). I al deres Nøgternhed røber disse Ord ikke blot, hvor magtpaaliggende det har været Forfatteren at naa saa langt mod Nord som muligt, men ogsaa, at der er et bestemt Punkt, hvor han har maattet stanse, skønt han saa Kysten strække sig videre Nord over. Paa samme Maade udtrykker vor Tids Polarforskere sig om det Sted, hvor de naaede længst mod Nord og nødtes til at vende om, og det er ingen Tilfældighed, at det just er Nordenskiöld, den praktiske Polarforsker, der har indset og saa energisk hævdet, at de tilsvarende Ord paa A-Kortene *ultimus terre terminus* betød, at Kortenes oprindelige Forfatter selv havde været paa det paa denne Maade angivne Sted[293]).

Vi maa derfor hævde, at Clavus' Paastand om at have været i Grønland er sand, fastholde, at han i Tiden 1425—1450 har besøgt dette Land, altsaa paa en Tid, fra hvilken vi ellers ingen sikre Efterretninger har, og at han har gjort det med det bestemte Formaal for Øje at udnytte sine i Italien erhvervede Kundskaber til at kortlægge det fjerne Land, der endnu aldrig af andre var blevet optaget paa noget Kort — med andre Ord, at Clavus saa at sige er Danmarks første videnskabelige Polarforsker, den ældste af de mange Danske, der har Æren for at have udforsket Grønland og kortlagt det.

Saa meget mere maa det beklages, at Clavus er saa faamælt og saa nøje holder sig til den Form for videnskabelig geografisk Fremstilling, han har lært hos Ptolemæus; ti hvor meget er der ikke, vi gerne vilde vide om denne første danske Polarfærd. Om Vejen kan vi vel danne os et Begreb; den er den sædvanlige og eneste naturlige: først et mislykket Forsøg paa at udforske Østkysten Nord paa, saa den vante Vej uden om Kap Farvel og uventet god Fremgang paa Vestkysten. Vanskeligere er det at sige, hvor langt mod Nord han er naaet paa de to Kyster. Dog tør det formodes, at han ikke er naaet synderlig højt op langs Østkysten, men at han derimod paa Vestkysten er naaet et godt Stykke Nord for Polarcirklen, maaske op til Disco, muligvis endog nordligere. Vi kan ogsaa mellem Linierne i Beskrivelsen læse om Kampe med Isen og Sammenstød med Eskimoerne; men om de nordiske Koloniers Tilstand faar vi ingen som helst Oplysning ud over den rent negative, at der ikke nævnes et eneste virkeligt Stednavn. Heller intet faar vi at vide om, hvorledes Clavus er kommet til Grønland, om han har haft eget Skib, eller han har faaet Skibslejlighed med et Handelsskib og da af hvilken Nation —

[293]) *Facsimile-Atlas*, p. 56.

altsammen skjuler det sig bag Forfatterens knappe Fremstillingsform og bag den Visestump, hvis Ord ligger strøede som Navne langs hans Sejlrute og danner Bom for vort Videbegær.

At Clavus' Billede af Grønland er blevet saa godt, som det er, bør ikke undre os. De særlige Naturforhold tjente til at gøre ham saa vel som de ældre Nordboere klar over Kursen, idet mod Isen betød nordlig, med Isen sydlig Kurs, og Solfænomenerne — Midnatssol — er i den nordligere Del af Grønland saa udprægede, at Clavus her endnu lettere end ved Trondhjem med nogenlunde Sikkerhed kunde afgøre, om han var Nord eller Syd for Polarcirklen. At Grønlands Sydspids, der i det ældre Værk var lagt for langt mod Nord, ligesom Island er flyttet mod Syd, dog ikke nær langt nok, skyldes, som vi straks skal se, Kursforskrifterne, der ved Kortlægningen har spillet en lige saa stor Rolle, som de tør antages at have gjort ved hans ligesom ved hans Efterfølgeres Rejser. Hovedfejlen ved Clavus' Kort er, at den Bøjning mod Vest af Kysten Nord for Kap Farvel, som har givet Anledning til Navnene Øster- og Vesterbygden, mangler, ligesom overhovedet Vestkystens Retning er forkert; men Retningsangivelserne er helt igennem Clavus' allersvageste Side.

Vi kommer her ind paa Spørgsmaalet om, hvorvidt der ved de Rejser, hvorpaa Clavus' Kort er bygget, har været anvendt Kompas, og om det muligvis skulde være Ukendskab med Misvisningen, der skulde have bevirket, at Kystliniernes Hovedretninger saa ofte er forkerte[294]). Ved Undersøgelsen heraf maa vi udelukke Jylland og dets Beliggenhed i Forhold til Fyen og Sjælland saa vel som Østersøen, fordi Clavus her er helt afhængig af Ptolemæus, og ligeledes Norgeskysten op til Trondhjem, fordi vi har kunnet paavise andre Grunde, der har været Skyld i den forkerte Retning. Tilbage bliver som Steder, hvor Misvisningen kan have gjort sig gældende, Grønland, Island, Øresund og Norgeskysten Nord for Trondhjem. Paa det efter Wienertexten konstruerede Kort saa vel som paa A-Kortene afviger Øresunds Hovedretning ca. 70° mod Vest fra Linien Syd—Nord, i Virkeligheden kun ca. 13°; denne Fejl forudsætter ca. 57° østlig Misvisning. Paa samme Maade faas Fejl, der for Norges Nordkyst forudsætter ca. 38° vestlig, for Linien Skálholt—Hólar, som er den eneste sikre Linie paa Clavus' Island, ca. 60° østlig og for Grønlands Vestkyst ca. 42° vestlig Misvisning. Sammenholder vi det med, at den af Clavus antagne Hovedretning for Grønlands Østkyst forudsætter ca. 12° vestlig og Kursen fra Islands til Grønlands Sydpunkt ca. 25° vestlig Misvisning, er det klart, at det originale A-Kort ikke tør antages at være baseret paa Brug af Kompasset; ti de her antagne Misvisninger passer hverken med hverandre eller med Misvisningernes Størrelse paa Clavus' Tid. Det bør dog bemærkes, at for de her omtalte Steders Vedkommende maatte der forudsættes

[294]) Som bekendt antager Nordenskiöld, at B-Typen er dannet paa Grundlag af A-Typen, efter at Kompassets Anvendelse var blevet almindelig, men før man lærte Misvisningen at kende. Cfr. *Periplus*, p. 87 og *Studier och forskningar*, p. 46.

omtrent de samme Misvisninger for Nancykortet. Skulde det yngre Korts Ejendommeligheder skyldes Iagttagelser ved Kompasset, maatte altsaa det samme antages om det ældre; men denne Antagelse vilde efter vort Kendskab til det sidstes Tilblivelseshistorie lyde helt usandsynlig. Vi maa derfor holde med Storm i, at Clavus, selv om han har kendt Kompasset, saa dog ikke har benyttet det i Praxis, og Olaus Magnus' Kort maa altsaa stadigt anses for det ældste af Nordboere tegnede, ved hvilket Kompasset og dets Misvisning har gjort sig gældende.

Om Clavus' personlige Kendskab til Norden lader der sig ud fra Wienertextens Ord kun slutte, at han har været i Norge og i Grønland — samt selvfølgeligt paa Fyen. Skulde man ud fra selve Beskrivelsens Korrekthed slutte, hvor han ellers tør antages at have været, vilde man vel snarest komme til det Resultat, at han har været paa Sjælland, hvad allerede Poggios Breve viser, i Lübeck og maaske ved den skaanske Øresundskyst, derimod næppe i Nørrejylland, Halland, Østnorge og sikkert ikke i det egentlige Sverige, i Østersølandene eller i Norge Nord for Trondhjem. At Clavus har været i Lübeck, turde maaske sluttes af hans Beskrivelse af de mange Havne ved Indløbet langs Trave, en Slutning, der bestyrkes ved, at den egentlig først falder en ind, naar man selv har set denne Indsejling. Den virkelig gode Beskrivelse af Fyen, Sjælland og den skaanske Vestkyst med deres i Sammenligning med de omliggende Dele af de nordiske Riger helt igennem vellykkede Udlægning paa Kortet tyder — naar Talen er om Middelalderen — paa Forfatterens personlige Kendskab; betegnende er det ogsaa, at disse Landsdele foruden Kysten Stavanger—Trondhjem er de eneste, hvor der medtages mindre kendte Lokaliteter som Stige, Egense, Agernæs, Taarnborg, Øxnæs, Koholm, Elleholm, og hvor Kystbeskrivelsen søges gennemført uden Anvendelse af Opkaldelsessystemer.

D. Nordiske Kilder.

Medens det var forholdsvis let at konstatere, hvilke fremmede Kilder Clavus har haft Adgang til, og i hvilket Omfang han har benyttet dem, ligger det i Sagens Natur, at det vil være svært at paavise, hvilke nordiske Kilder han har anvendt. Vi ved nu, at han har færdedes meget i Norden og altsaa haft Adgang til at samle Materiale til sit Arbejde ikke blot ved Selvsyn, men ogsaa ved mundtlige Meddelelser. Men at rede ud fra hinanden, hvor hans egne Erfaringer stanser, og hvor de mundtlige Meddelelser begynder, er selvfølgeligt som oftest ugørligt. Vi maa nøjes med at eftervise, i hvor høj Grad hans Beskrivelser stemmer med den gængse Opfattelse i Norden for de Egnes Vedkommende, hvor han ikke paaberaaber sig Selvsyn, og hvor vi ikke kan paavise klassiske eller fremmede middelalderlige Kilders Indflydelse, ɔ: det nordlige Norge, Finmarken, Island og Øst-Grønland Nord for Polarcirklen — kort sagt, Landene omkring det nordlige Ishav.

At Clavus her ikke i udstrakt Maal har benyttet skrevne nordiske Kilder, tør sluttes

alene deraf, at han i Nordnorge, paa Grønland og Island i Hovedsagen giver Navne, der er valgte af ham selv. At han alligevel ikke har været upaavirket af Nordboernes Anskuelser om disse Egne, om hvilke de fremmede Kilder næsten ingen Oplysning kunde give ham, har allerede Storm gentagne Gange fremhævet[295]). Det er ogsaa indlysende, at Clavus, naar han har foretaget en Rejse til Grønland, maa være blevet bekendt med Sejladsreglerne i de nordlige Have, og da han ikke tør antages at have benyttet Kompasset, er det rimeligt at slutte, at hans Anbringelse af Landene omkring Ishavet i mere eller mindre Grad er afhængig af de gamle nordiske Kursforskrifter, som ogsaa senere blev lagte til Grund for de Planer om at genfinde Grønland, som i det 16de Aarhundrede udgik fra Ærkebiskop Erik Walkendorff[296]).

Kursforskrifterne[297]) siger først og fremmest, at man fra Norges vestligste Punkt Kap Stat skal sejle syv Halvdøgn ret i Vest for at komme til Kap Horn paa Islands Sydøstkyst, dernæst, at man fra Snefjældsnæs mellem Faxe- og Bredefjord paa Islands Vestkyst har den korteste Vej til Grønland, efter de ældste Kilder (*Olav Tryggvesens Saga* og *Landnáma*) fire Halvdøgns Sejlads (*dægra haf*) mod Vest; *Hauksbogen* siger fire Halvdøgns Sejlads fra Snefjældsnæs til Hvarf i Grønland og angiver ingen Retning; Ivar Baardsen siger to Dages og to Nætters Sejlads mod Vest fra Snefjældsnæs. Ivar tilføjer, at Gunbjørnsskærene ligger «rett paa Mittveyen emellum Grønland och Island» paa denne Rute, men at man paa hans Tid ikke mere kunde følge denne «gamble Leed» paa Grund af den Is, som er kommet fra Nordost fra «Botnen» ned til Skærene. Som den ny Kurs angiver han fra Snefjældsnæs ret i Vest en Dag og en Nat, derpaa mod Sydvest for at fly den nævnte Is og saa en Dag og en Nat ret i Nordvest — saa kommer man til Hvarf[298]).

Forskrifterne for den direkte Sejlads fra Norge til Grønland siger, at man fra Bergen eller den Nord derfor liggende Ø Herlø (i Hordafylke), skal sejle ret mod Vest til Hvarf paa Grønland — efter *Olav Tryggvesens Saga* kommer man da tolv Sømil Syd for Island; Ivar Baardsen siger «tolv Uger Søs» Syd for Reykjanæs; *Hauksbogen* erstatter den sikre Angivelse med den usikre, at man kommer saa langt Syd for Island, at man kan se dets Søfugle og Hvalfiske, og tilføjer, at man paa Vejen kan skimte Shetlandsøerne i Syd og se den halve Højde af Færøernes Fjælde i Nord. I en senere Optegnelse[299]), som dog tør antages at

[295]) Cfr. Storm. *Ymer* 1891, p. 34; Storm. *Ginnungagap i Mythologien og Geografien. Arkiv för nordisk filologi* VI, Lund 1890, p. 344—345; Storm. *Columbus på Island og vore forfædres opdagelser i det nordvestlige Atlanterhav. Det norske geografiske Selskabs Aarbog* IV, Kria. 1893, p. 78. Cfr. ogsaa Ed. Erslev. *Brødrene Zenis Rejser*, p. 10.

[296]) Cfr. *G. h. M.* III, p. 482 ff. og 631 ff.; cfr. K. I. V. Steenstrup. *Om Østerbygden. M. o. G.* 9, Kbhvn. 1886, p. 3 ff.

[297]) Cfr. *G. h. M.* III, p. 209—215, 250—252 og 489—492; Steenstrup. *l. c.* p. 4—5.

[298]) Denne Angivelse stemmer med F. Jónssons Antagelse, at Hvarf ikke er Kap Farvel, men et Punkt noget op ad Vestkysten; cfr. Note 283.

[299]) *G. h. M.* III, p. 490—492.

bero paa gamle Kilder, hedder det, at man paa Ruten mellem Norge og Grønland skal have to Tredjedele af Havet til Irland og en Tredjedel til Island.

De sidste Kursforskrifter gaar ud paa, at man fra Islands nordøstlige Forbjærg Langenæs skal sejle fire Halvdøgn (Ivar Baardsen siger atter to Dage og to Nætter) mod Nord til Svalbarde i Hafsbotn, og endelig, at man fra Reykjanæs paa Island — efter *Landnáma* i fem, efter *Hauksbogen* i tre Halvdøgn — i Stik sydlig Retning kan naa til Jöldulaup paa Irland; denne sidse Rute nævner Ivar Baardsen ikke[300]).

Hvorledes er nu Clavus' Forhold til Kursforskrifternes Angivelser? Da hans Irland er lagt ud efter Ptolemæus, kan Ruten Island—Irland ikke komme i Betragtning. Hvad derimod de andre angaar, stemmer ikke blot Clavus' yngre, men ogsaa hans ældre Arbejde i flere Henseender med Kursforskrifterne. For begges Vedkommende gælder det, at Islands sydøstlige Forbjærg ligger paa samme Bredde som et Punkt af Norge mellem Trondhjem og Bergen, og at Breddecirklen gennem Grønlands Sydspids gaar et Stykke Syd for Island og træffer et sydligere Punkt af Norges Kyst. Hermed ophører den Overensstemmelse med Kursforskrifterne, som er fælles for begge Værkerne, saa man, hvad det videre angaar, maa holde dem ude fra hinanden.

Efter Nancyværket ligger Norges vestligste Punkt (*ultimum regni promontorium*) paa nøjagtigt samme Bredde som det næstsydligste af Islands fire Forbjærge mod Øst, medens Bergen ligger paa samme Bredde som Grønlands sydligste Punkt, netop som Kursforskrifterne angiver. Hermed ophører Overensstemmelsen, navnlig forholder Afstandene Stat—Island og Island—Grønland sig ikke som 7 til 4, men som 1 til 1, idet de er nøjagtigt lige lange.

I det yngre Værk har Norges Form som nævnt undergaaet saadanne Ændringer, at Trondhjem er blevet dets vestligste Punkt, medens Bergen ligger i en Bugt længere mod Øst og i Virkeligheden nordligere end Trondhjem. Den Rute paa A-Kortene, vi maa sammenligne med Kursforskrifternes Stat—Horn, bliver derfor Trondhjem—*Synt* eller Trondhjem—*Thoos*, og den, der svarer til Snefjældsnæs—Grønland, bliver *Madher—Thær*, som er A-Kortenes korteste Afstand mellem Island og Grønland. Bruges *Synt*, bliver Forholdet mellem disse to Afstande 2 til 1, hvor Kursforskrifterne har 7 til 4; bruges *Thoos*, der just ligger paa Højde med Trondhjem, bliver Forholdet 16 til 7. Vi har her benyttet det efter Wienertexten konstruerede Kort; paa det af A-Kortene, hvor den æqvidistante Projektion er bevaret, er det nævnte Forhold mellem Distancerne Trondhjem—*Synt* og *Madher—Thær* netop Kursforskrifternes 7 til 4, og Afstanden fra Islands Nordspids *Nadher* til den direkte Nord for liggende Pynt paa den navnløse Kyst mellem Grønland og Finmarken er nøjagtigt lig den korteste Afstand fra Island til Grønland og svarer altsaa til den af

[300]) Om disse Ruters Forhold til Virkeligheden cfr. Storm. *Vinlandsreiserne*, p. 325. Her kritiserer Storm ogsaa N. M. Petersens Beregning af de i Kursforskrifterne givne Vejlængder; cfr. N. M. Petersen. *Haandbog i den gammel-nordiske Geografi*, p. 135 ff.

Kursforskrifterne angivne Længde fra Langenæs til Svalbarde i Hafsbotn. Denne Sammenligning er naturligvis kun berettiget under Forudsætning af, at den af Clavus anvendte Form for Marinus' æqvidistante Projektion skulde tillade os en direkte Sammenligning af de paa Kortene maalte Længder og Bredder, hvad der kun er rigtigt for kortere Distancer omkring 60° n. Br. Men Clavus' Begreber har vel ikke været sikrere, end at vi nok tør antage, at han har været ude af Stand til at underkaste den af Klassikerne overleverede Projektion nogen Kritik, saa at han ganske kritikløst har afsat Afstande paa sit Kort uden Hensyn til, i hvad Retning de gik, og hvor højt mod Nord de laa.

Af hele denne Sammenligning synes det at fremgaa, at Clavus, da han i Italien skrev sit første Værk, har vidst, at man ved fra Norges vestligste Punkt at sejle ret i Vest, kom til et Forbjærg paa Islands Østkyst og ved fra Bergen at sejle ret i Vest kom til Grønlands Sydspids, og at det er paa Grundlag af denne Viden, at han har tegnet Nancykortet. Vi behøver ikke derfor at antage, at han dengang har haft noget nøjere Kendskab til de detaljerede Sejladsregler; langt snarere er det visse af disses Opgivelser, der har været gentagne i den Rejsebog, der, som vi har set, ved Siden af Ptolemæus dannede Hovedkilden for det ældre Arbejde.

Da Clavus efter Rejserne i Norden skrev sit andet Værk, maa han derimod, hvad vi ogsaa turde vente, have kendt Sejladsreglerne i en mere detaljeret Form, omtrent den samme som den, vi kender fra de ældre islandske Kilder, og ved sin Kortlægning har han ikke blot benyttet deres Retningsangivelser, men ogsaa de detaljerede Distanceangivelser, deriblandt den, der angiver Vejlængden fra Island til Svalbarde, som han da uden at nævne Navnet har opfattet som et Forbjærg paa den paa A-Kortene afsatte Landforbindelse Nord for Ishavet (*mare congelatum*). Mærkeligt er det ganske vist, at der ikke nævnes noget af de Navne paa Grønland og Island, som altid forekommer i Kursforskrifterne; men dertil er kun at sige, at Clavus, hvad Navnene angaar, som vi har set, helt og holdent gaar sine egne Veje, og at Overensstemmelserne mellem A-Kortene og Forskrifterne er for mangfoldige til, at de kan være tilfældige.

En Reminiscens af de Navne, der i alt Fald i Tiden kort før Clavus var komne ind i Kursforskrifternes Angivelser, er vistnok det yngre Værks *Bjørneø*, som siges at ligge mellem Island og Grønland. Da der ikke findes nogen Ø paa dette Sted, maa den være indkommet ved Meddelelse fra anden Haand. Nu saa vi, at de lige siden Grønlands tidligste Bebyggelse meget omtalte *Gunnbjarnarsker* eller *Gunnbjarnareyjar* i Ivar Baardsens Kursangivelse siges at ligge midt imellem Island og Grønland, men at være blevne utilgængelige paa Grund af Is. Fra en Beretning som denne har Clavus antageligt faaet sin *Bjørneø*; men da den ikke nævnes i Nancyværket, kan det ikke godt være den omtalte Rejsebog, der er Kilden, saa at Beretningen maa tænkes at skrive sig fra Oplysninger, der ligesom Sejladsreglerne er indhentede under Rejserne i Tiden mellem de to Værkers

Affattelse. At heller ikke Ivar Baardsen har set Øen, ligger i Sagens Natur og fremgaar desuden af hans Ord om den gamle og ny Kurs; hele hans Beretning ser ogsaa snarest ud som et Forsøg paa at forklare, hvorfor han ikke har set Øen, skønt den skulde være der. Ivars Omtale af Gunbjørnsskærene beror imidlertid sikkert paa en Mistydning af en ældre Kilde. Ti i Virkeligheden kan disse ikke være andet end Dele af Grønlands Østkyst, som antoges at ligge halvvejs ikke mellem Island og Grønland, men mellem Island og Kolonierne ovre paa Vestkysten[301]).

Vi kan allerede nu danne os et klart Begreb om Arten af de Kilder, der dannede det kartografiske Grundlag for Clavus' nyere Kort, det, hvorpaa de nordligste Landes indbyrdes Beliggenhed og deres sikre Stedsbestemmelser hvilede. Det er hans egne Rejseerfaringer og som en integrerende Del af disse de gamle praktiske Sejladsregler, og dertil kommer som en Reminiscens fra det ældre Værks Kildemateriale en Rejsebog med praktiske Ruteangivelser. Paa et enkelt Punkt har Sejladsreglerne ved det nyere Arbejde ledet ham paa Vildspor (*Bjørneøen*), ganske som Rejsebogen saa ofte gjorde det ved det ældre, og adskillige af hans Mistydninger af Rejsebogen og af dennes Fejltagelser er gaaede over i det nyere Værk — vi nævner blot her Folkenavnet *Kareler* for Eskimoerne —, men i det hele og store maa det siges, at han har valgt sine Kilder klogt, idet han saa vidt muligt har holdt sig til dem, der var opstaaede ad ren empirisk Vej. Ligesom han ved det ældre Værk underkender Kompaskortene[302]), saaledes har han, som vi nu skal se, i sit yngre Værk søgt at fri sig for Paavirkning fra en Overlevering, han i det ældre er afhængig af, en Overlevering, som ikke var fremgaaet direkte af ulærde Sømænds og Rejsendes Erfaringer, men som var et Produkt af Boglærdes Hypoteser og Kombinationer. Da det er Resultatet af disse Hypoteser og Kombinationer, som efter at være vandret Syd paa har dannet Grundlaget for de Lærdes Forestillinger om det yderste Norden og bl. a. betinger Fremkomsten af Nicolaus Germanus' B-Type, skal vi her give en Udsigt over dem.

Den ældste Opfattelse af Ishavet, som kort efter Islands og Grønlands Bebyggelse kommer til Orde i den lærde Litteratur, møder os hos Adam af Bremen[303]). De

[301]) *G. h. M.* I, p. 104 ff. og III, p. 261; cfr. Fischer. *Entdeckungen*, p. 6, som efter Mogk (*Die Entdeckung Amerikas durch die Nordgermanen. Mitteilungen des Vereins für Erdkunde zu Leipzig* 1892, p. 64) antager, at der med Gunbjørnsskærene sigtes til en Ø mellem Island og Grønland, som forsvandt 1456; ti Ruysch's *Kort* fra Aar 1508 (*Facsimile-Atlas*, Tavle XXXII) har Legenden: *Insula hec in anno Domini 1456 fuit tolaliter combusta.* Denne Ø, som ogsaa Nordenskiöld tror paa, hører dog snarest til Eventyrenes Verden; cfr. Dahlgren. *A. E. Nordenskiöld såsom forskare i historisk geografi och kartografi. Ymer* 1902, p. 259.

[302]) Cfr. ovfr. p. 157—159.

[303]) *G. h. M.* III, p. 399—409; cfr. Storm. *Vinlandsreiserne*, p. 299—300; Weinhold. *Die Polargegenden Evropas nach den Vorstellungen des deutschen Mittelalters. Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften.* Phil.-hist. Abt. 68. Bd. p. 789 ff. Adam af Bremen følges vistnok af Ordericus Vitalis i dennes *Historia ecclesiastica*, naar her siges: *Orcades insulæ et Finlanda, Islanda quoque et Grenlanda, ultra quam ad septentrionem terra non reperitur*; cfr. *G. h. M.* III, p. 428.

nyopdagede Lande opfattes som Øer, og i Overbevisningen om, at den Retning, i hvilken man trængte frem, var Nord, lader Adam Øernes Orden fra Syd til Nord være den samme som Opdagelsernes Rækkefølge, altsaa: Island, Grønland, Vinland og «efter denne Ø findes intet beboeligt Land i dette Ocean, men alt er dækket af utaalelig Is og umaadeligt Mørke». Iøvrigt er hos Adam aabenbart to Beretninger arbejdet sammen; den ene angaar Opdagelsen af Grønland og Vinland, den anden Kong Haralds Udforskning af Ishavet Nord for Norge.

I de islandske Kilder derimod er der oprindeligt ingen Uklarhed til Stede. Grønland lægges her altid Vest for Island og er i de ældre Sagaer stadig det Land, «som Gunbjørn, Ulf Krages Søn, saa, da han drev Vester ud i Havet, den Gang han fandt Gunbjørns Skær» [304]). Den samme klare og korrekte Opfattelse ligger i Ordene «Island og Grønland ligger vestligst af dem, som man ved er beboede i denne Tredjedel af Verden», som findes i et gammelt Textfragment af en Nordensbeskrivelse fra det 14de Aarhundrede [305]). En lignende Opfattelse findes udtalt i Bjørn Jonsens Uddrag [306]) af et ældgammelt Haandskrift, som er gaaet tabt, hvor der staar: «Grønland vender imod Sydvest», og hos Ivar Baardsen [307]), naar han siger, at Isen kom fra Hafsbotn fra Nordøst (*ud aff landnordenbotnen*) ned til Gunbjørnsskær. Ogsaa i *Gripla* [308]), en tabt Samling, som Bjørn Jonsen refererer, hedder det «Landet (Grønland) strækker sig imod Sydvest».

Allerede tidligt supplerede imidlertid Islands Lærde de Søfarendes Efterretninger med Hypoteser om, hvordan Grønlands Østkyst fortsattes over mod Norge. Saa vidt det kan ses, gaar de herhen hørende Beretninger tilbage til det 12te Aarhundrede, maaske kun til Tiden efter Aar 1194, da der blev opdaget Land Nord for Island (Svalbarde) [309]). Rimeligvis er Hypoteserne dog fremstaaede før Opdagelsen af Svalbarde, og denne har da blot tjent til at bekræfte deres Rigtighed. I den gamle islandske Chorografi hedder det nemlig [310]): «Nærmest Danmark er det mindre Sverige, der er Øland, saa Gotland, saa Helsingeland, saa Vermeland, saa to Kvenlande, som ligge Norden for Bjarmeland. Fra Bjarmeland gaae ubeboede Lande (lönd óbygð) imod Norden, indtil Grønland begynder. Sønden for Grønland

---

[304]) *G. h. M.* I, p. 73, 89, 203—205 og 361.

[305]) *G. h. M.* III, p. 393.

[306]) *G. h. M.* III, p. 227.

[307]) *G. h. M.* III, p. 250.

[308]) *G. h. M.* III, p. 224—225. At de her omtalte Kilders Forfattere er ganske klare over, at Grønland, skønt det strækker sig mod Sydvest eller med andre Ord har en Østkyst, ogsaa har en Vestkyst, viser Erik den Rødes og Thorfin Karlsefnis Sagaer, hvori der staar: «Erik drog sønder med Landet for at undersøge, om det, naar man kom videre, var bebyggeligt», og at han næste Sommer drog «til den vestre Ubygd», ɔ: Landet Nord for Bebyggelsen paa Vestkysten; cfr. *G. h. M.* I, p. 177, 205 og 363. I *Gripla* staar der ogsaa udtrykkeligt: «dernæst drejer Landet imod Nord»; cfr. *G. h. M.* III, p. 225.

[309]) Storm. *Columbus på Island*, p. 78—79; *G. h. M.* III, p. 46 og 846. Om Svalbarde har været langt mod Nord liggende Dele af Grønland eller, hvad vi med Storm er tilbøjeligere til at antage, Jan Mayen eller Spitzbergen, spiller i denne Sammenhæng en ganske underordnet Rolle.

[310]) *G. h. M.* III, p. 221.

er Helluland; dernæst ligger Markland; da er der ikke langt til Vinland det gode, som nogle troe gaaer ud fra Afrika». Lignende Beretninger findes i *Hauksbogen* og i Bjørn Jonsens Uddrag af *Gripla*. I *Hauksbogen* hedder det[311]: «Sverige ligger Østen for Danmark, men Norge Norden for. Norden for Norge er Finmarken; derfra drejer Landet sig mod Nordøst og saa til Østen, inden man kommer til Bjarmeland, som er skatskyldigt under Garderiges Konge. Fra Bjarmeland gaae Lande til Ubygderne imod Nord, til Grønland begynder. Fra Grønland ligger mod Syd Helluland, dernæst Markland, derfra er der ikke langt til Vinland, som nogle troe gaaer ud fra Afrika». Griplaberetningen afviger kun fra denne ved indskudte Stykker, som ikke vedkommer os her. I en noget anden Form findes i Begyndelsen af *Historia Norvegiæ* Dele af samme Overlevering sammenarbejdede med Uddrag af Adam af Bremen; dog holdes her Karelen, Kvænland, Finland og de to Bjarmelande Nordøst for Norge bestemt adskilte fra Grønland og de Nord for dette boende Skrælinger, som siges at ligge Vest for Europa[312]. Saxo derimod har ganske uklare Begreber om det yderste Nord, naar han siger[313]: «Mod Nord vender det [ɔ: Norge] imod et Land, hvis Beskaffenhed og Navn er ukjendt, hvor der ingen Mennesker bor, men er fuldt op af sælsomme Uhyrer, og som er skilt fra den lige ovenfor liggende Del af Norge ved et umaadeligt Hav. Da Sejladsen paa det er saare usikker, er det kun yderst faa, som er komne lykkelig hjem igen efter at have vovet sig ud paa det».

I Nordens lærde Krese har det altsaa været en almindelig udbredt Overbevisning, at der mellem Bjarmeland (det nordlige Rusland) i Øst og Grønland i Vest var en Landforbindelse, hvortil man ofte som Adam af Bremen, Saxo og andre henlagde alle Slags fabelagtige Folkefærd. Disse Anskuelser er Clavus i Nancyværket ganske afhængig af, naar han siger, at der fra Grønlands Østkyst strækker sig et uhyre Land henimod Rusland[314] og over Nordpolen over til Kina, og naar han lader dette Land være beboet af

[311] *G. h. M.* III, p. 216.

[312] *Historia Norvegiæ*, p. 74—75: *Versus vero septemtrionem gentes perplures paganismo (proh dolor) inservientes trans Norwegiam ab oriente extenduntur, scilicet Kiriali et Kwæni, cornuti Finni ac utrique Biarmones. Sed quæ gentes post istos habitent, nihil certum habemus. Quidam tamen nautæ cum de Glaciali insula* (Island) *ad Norwegiam remeare studuissent et a contrariis ventorum turbinibus in brumalem plagam propulsi essent, inter Viridenses* (Grønlænderne) *et Biarmones tandem applicuerunt, ubi homines miræ magnitudinis et virginum terram (quæ gustu aquæ concipere dicuntur) se reperisse protestati sunt. Ab istis vero Viridis terra* (Grønland) *congelatis scopulis dirimitur; quæ patria a Telensibus* (Islænderne) *reperta et inhabitata ac fide catholica roborata terminus est ad occasum Europæ, fere contingens Africanas insulas, ubi inundant oceani refluenta. Trans Viridenses ad aquilonem quidam homunciones a venatoribus reperiuntur, quos Scrælinga appellant.*

[313] Saxo ed. P. E. Müller, p. 17—18. Den benyttede Oversættelse er Winkel Horns (Kbhvn. 1898, p. XV).

[314] Cfr. ovfr. p. 171. Afhængigheden kommer ogsaa frem ved Clavus' Opfattelse af de geografiske Forhold Nord for den skandinariske Halvø. I sit ældre Værk lader han nemlig (se Nancykortet) «mare tenebrosum» og «mare quietum» strække sig ind fra Vest Norden om Halvøen; derved faar han Kystlinien til at bøje sig i netop de Retninger, de islandske Kilder angiver: først mod Øst, saa mod Nordost og endelig i en Bue mod Vest

Pigmæer, Enfødder og Kæmper. Det er ogsaa disse Anskuelser, der sammenholdte med Kursforskrifternes bestemte Angivelse af Land Nord for Island bringer Clavus til paa det nyere Kort at udlægge en Landforbindelse Nord om Ishavet; men den tilhørende Text viser, hvor klar han var over, at her var indført et hypotetisk Element, og hvor usikker han fandt Antagelsen af Landforbindelsen, fordi det antagne store Nordpolskontinent var ukendt og ikke udforsket; de mytiske Folkeslagsnavne opgives, idet der kun nævnes Kareler og Pigmæer, som han selv havde set.

Der var imidlertid i de gamle Beretninger om Landsammenhængen mellem Rusland og Grønland nedlagt Spiren til en Opfattelse af de nordligste Landes indbyrdes Beliggenhed, som ikke stemte overens med Virkeligheden, men som Clavus heldigt undgik, fordi han i Hovedsagen, særligt i sit senere Arbejde, kunde holde sig til de ad ren empirisk Vej (Kursforskrifter, Selvsyn) hentede Oplysninger og adskille dem fra de Lærdes Kombinationer. Helt anderledes stillede Sagen sig for dem, der kun havde Adgang til disse sidste og ingen Midler til at kontrollere dem. Skal en Kartograf nemlig efter *Hauksbogens* eller den islandske Chorografis Beretninger aftegne Ishavets Kystlinier, saa er der alle Chancer for, at han kommer til at lægge Grønland for langt mod Nordøst, idet Beretningerne intet siger om, hvor lang Kystlinien fra det Nordøst for Norge liggende Bjarmeland over Ubygderne til det egentlige Grønland er, og heller intet om, at Grønland strækker sig mod Sydvest, eller hvor langt det strækker sig mod Syd. Det eneste, der giver et Vink om, at Grønland maa rage frem Vest for Norge, er Angivelsen om Helluland, Markland og Vinland, der kommer efter Grønland og naar saa langt mod Syd, at der endog kan være Tale om, at det sydligste af dem er landfast med Afrika. At de islandske Geografer dog ikke var i fjærneste Tvivl om de virkelige Forhold, viser Tillægget i *Gripla*: «Grønland strækker sig mod Sydvest», og Ordene i *Historia Norvegiæ*: «Grønland er Europas Grænse mod Vest og strækker sig næsten lige til Afrikas Øer»[315]. Saadanne Tillæg mangler imidlertid i *Hauksbogen* og den islandske Chorografi, og naar det er Tilfældet, vil Beretningerne ved at omplantes til Folk, der ikke kender til eller kombinerer med Kursforskrifterne, bringe vrange Forestillinger ind angaaende Grønlands Beliggenhed, saa meget mere som Meddelelserne om Grønlands Naturforhold og Adam af Bremens og Saxos Beretninger og de af dem afhængige maatte bringe en til at antage, at dette Land laa langt mod Nord.

Allerede *Kongespejlets* Forfatter ved aabenbart ikke sikkert, hvor Grønland ligger,

---

hen til Grønland. I det nyere Værk erstattes Havene Nord for Norge med den smalle Havarm fra Nordhavet til Østersøen, saa at Kysten fra den norske Grænse strax gaar i en Bue mod Vest over til Grønland. Rimeligvis søger Clavus her et Kompromis mellem de nordiske Kilder og Ptolemæus, der antog, at Skandinavien (*Scandia*) var en Ø. Rent kartografisk set var det ældre Værks Skandinaviensbillede bedre end det yngres, men dette har den store Fordel fremfor hint, at den brede svenske Nordkyst med Dalelvens Udløb i Ishavet er kommet bort.

[315]) Cfr. Note 312.

idet han siger[316]: «Det er da derimod rimeligst, at de kolde Belter ligger paa Verdens yderste Sider mod Nord og Syd, og dersom jeg har forestilt mig dette efter rigtig Beskaffenhed, saa er det ikke usandsynligt, at Grønland ligger under det kolde Belte; thi de fleste, som have været der, afgive det Vidnesbyrd, at Kulden der har faaet en overvættes Magt, ligesom ogsaa baade Land og Hav aabenbar vidne derom, at alt omspændes der af Frosten og af Kuldens vældigste Kraft, thi det er frossent baade Vinter og Sommer, og begge Dele (Jord og Sø) ere bedækkede med Is. Folk sige og for vist, at Grønland ligger paa Verdens yderste Kant mod Norden, og jeg troer ligeledes, at der intet Land gives udenfor Grønland paa Jordens Kreds, ja intet undtagen det tomme og store Hav, som flyder omkring Verden»[317].

Det kan ikke nægtes, at alt var lagt saaledes til Rette, at Efterretningerne om Grønlands Beliggenhed, naar de vandrede mod Syd, maatte komme til at bibringe de Lærde gale Forestillinger paa dette Punkt.

At man i det 15de Aarhundrede i de romanske Lande, naar man overhovedet kendte noget til Grønland, antog, at det laa Nord for Norge, kan der fremdrages flere Exempler paa. Fischer paaviser, at denne Antagelse er fremsat i to af de Noter, som Kardinal Fillastre har føjet til Ptolemæustexten i Nancyhaandskriftet. Her staar[318] *Octava Europae tabula ... item continet, ultra quam ponit tholomeus, noruegiam, suessiam, Rossiam utramque et sinum codanum diuidens germaniam a noruegia et Suessia. Item alium sinum ultra ad septentrionem, qui omni anno congelatur in tercia parte anni. Et ultra illum sinum est grolandia, que est versus insulam tyle magis ad orientem, et ita tenet totam illam plagam septentrionalem usque ad terram incognitam.* Og paa et andet Sted[319]: *Omittit (tholomeus) eciam mare, quod dicitur congelatum, quia per maiorem partem anni est glaciatum et est inter Norwegiam et Grolandiam, quam eciam omittit maxime septentrionalem regionem ad oceanum septentrionalem versus occidentem et insulam Tyle.* «Sucht man — siger Fischer — nach diesen Angaben Grönland zu zeichnen, so wird es nördlich von Norwegen, östlich von Island (Thule) zu liegen kommen»[320]

[316] *G. h. M.* III, p. 339—341,

[317] Det er altsaa de barske Naturforhold, der bringer Kongespejlets Forfatter til at slutte, at Grønland ligger længst mod Nord. Overhovedet maa vi være klare over, at Begreberne «strakte sig» og «var beliggende» let flød sammen, og at det samme var Tilfældet med Begreberne «længst mod Nord» og «yderst paa Jordens Kreds» (ɔ: ud mod Verdenshavet). Lejlighedsvis kan vi bemærke, at det sandsynligvis ogsaa var Naturforholdene, der lod en antage en Landforbindelse Nord om Ishavet; man traf jo paa Grønland samme Fauna som i Finmarken, navnlig Rener; cfr. Storm. *Columbus på Island*, p. 78.

[318] Storm. *Ymer* 1889, p. 135; Fischer. *Entdeckungen*, p. 88.

[319] Storm. *Ymer* 1889, p. 132; Fischer. *l. c.* p. 89.

[320] Fischer bemærker, at han gentagne Gange har forelagt filologisk uddannede Kolleger Kardinalens Text og altid faaet til Svar, at Grønland efter den maatte tænkes liggende Nord for Norge. Herom kan der heller ikke være Tvivl; men da er det klart, at Nordenskiölds Antagelse (cfr. Indledn. p. 10—11), at Kardinalen skulde have faaet denne sin Viden fra A-Kortene, er aldeles grundløs; ti den, der havde dem for Øje, vilde øjensynligt ikke kunne udtrykke sig, som Fillastre gør.

Videre nævner han, at paa det genuesiske Verdenskort fra Aar 1447 lægges Grønland (*Grinland*) Nord for Skandinavien[321]). Han havde kunnet tilføje følgende Passus af Brevet fra Pave Nicolaus V fra Aar 1448[322]): *Insul⟨a⟩ Grenolandi⟨a⟩, quæ in ultimis finibus oceani ad septentrionalem plagam regni Norwegie in provincia Nidrosiensi dicitur situata.*

Der kan næppe være Tvivl om, at det, der oprindeligt ligger til Grund for den i Syden udbredte Anskuelse, at Grønland laa Nord for Norge, paa den ene Side er Manglen paa Angivelser hos de gamle islandske Geografer, paa den anden Side Adam af Bremens fejlagtige Antagelse, at Nordboernes Opdagelser foregik i nordlig, ikke i vestlig Retning[323]). Fischer har derfor ganske Ret, naar han siger, at Nicolaus Germanus ved at indføre B-Typen var i fuld Overensstemmelse med Samtidens Meninger om det yderste Nord. Alle de Oplysninger, han, bortset fra Clavus' Kort, har kunnet indhente om Norden, har sikkert maattet bibringe ham den Anskuelse, at Clavuskortets Grønland var urigtigt anbragt. Den til Kortet hørende Text kendte han lige saa lidt som Nancyværket, vidste altsaa ikke, at Forfatteren selv havde været i Grønland, ja var maaske endog uvidende om, at han var en Nordbo. Han har da rimeligvis været ude af Stand til at afgøre, om Kortets Forfatter sad inde med større Autoritet end alle de andre, hvis Beretninger gik i den modsatte Retning. Alene Manglen af Navne paa Landforbindelsen mellem Europa og Grønland, som baade Nicolaus Germanus og den yngre Zeno paa enhver Maade søger at dække over[324]), og Misforholdet mellem Navnemængden paa Grønlands Vest- og Østkyst maatte være skikket til at indgyde ham Mistillid til den oprindelige Korttegners Viden. Maaden, hvorpaa Nicolaus foretog Rettelsen: at han anbragte de grønlandske Navne midt imellem dem fra Finmarken, at han desuden ganske umotiveret flyttede Island, maa dadles; at en Rettelse er foretaget, er derimod baade forklarligt og undskyldeligt. Det var ikke let for Europas Kartografer i det 15de og 16de Aarhundrede at hitte Rede i Beretningernes Virvar og at afgøre deres Værdi som Kilder. Begrebsforvirringen var bragt ind ved de islandske Geografer, og Adam af Bremens, Saxos og *Kongespejlets* Meddelelser maatte stadigt virke som forstyrrende Elementer. Af de Dokumenter, der naaede Syd paa, var Clavus' Kort det eneste af virkelig Værdi; den Ros eller Dadel, de moderne Forskere har ydet det 15de eller 16de Aarhundredes kartografiske Fremstillinger af Norden — særlig af Grønland —,

---

[321]) Fischer. *l. c.* p. 89. — Paa Lelewels Reproduktion (*Épilogue*, Tavle VI) er *Grinland* en Halvø, der udgaar fra Rusland og strækker sig mod Vest ud i Oceanet Nord (eller Nordøst) for Skandinavien. Iøvrigt erklærer H. Wuttke (*Zur Geschichte der Erdkunde in der letzten Hälfte des Mittelalters*, Dresden 1870, p. 45 og Tavle X), at Grønlands Navn ikke findes paa Kortet, og efter Reproduktionen hos Ongania (Tavle X) at dømme har han Ret. Til Gengæld findes paa Laongloben fra ca. 1493 Navnet *Grôlandia* tydeligt Nord for Skandinavien (cfr. *Bulletin de la société de géographie* 1860, p. 419 og Tavle 5).

[322]) *G. h. M.* III, p. 165 ff.; Jelič. *L'évangélisation*, p. 182 ff.; Fischer aftrykker hele Brevet *l. c.* p 52—53.

[323]) Cfr. ovfr. p. 189.

[324]) Cfr. ovfr. p. 181.

er derfor dem ubevidst helt og holdent kommet til at afhænge af, hvor nøje den vedkommende Korttegner har fulgt Clavus[325]). Vi behøver blot at minde om Zenikortet.

Hvad der yderligere tjente til at øge Forvirringen, var de antike Forestillinger om Oceanet, der flød rundt om den beboede Verden, og den Hjul- eller Cirkelform, man foranlediget heraf i Middelalderen anvendte ved kartografisk Fremstilling. Man blev tvunget til at holde Landene inden for en Cirkelperiferi, og hvad der blev opdaget, efter at Typerne for Fremstillingen var slaaede fast, maatte anbringes, hvor der var Plads inden for denne. Vest for Skandinavien og de britiske Øer var der daarlig Plads, og derfor blev de ny Lande anbragte oppe ved Nordpolen, hvor der trængtes til Fyld. Selve Cirkelformen udviskede dertil Retningerne Nord og Syd, Øst og Vest; et Gradnet, der kunde vejlede Beskueren, havde Hjulkortene ikke, og alt afhang da af det Stade, hvorfra han besaa Kortet. Om et Land f. Ex. skulde ligge Nordøst eller Nordvest for et andet, fremgik ikke af disse Kort. Selve den ved Ptolemæus' Verdenskort anvendte koniske Projektion kunde virke forstyrrende for den, der var vant til at arbejde med den æqvidistante Projektions eller Kompaskortenes let fattelige Fremstillinger, og som ikke var klar over Omprojiceringens Virkninger. Tager man ikke Hensyn til disse, vil, for at nævne et nærliggende Exempel, Grønland paa Martellus' Verdenskort (a_0 og a_1) snarere synes at ligge Nord end Vest for den skandinaviske Halvø.

Oplysende hvad disse Forhold angaar, er den Maade, hvorpaa Folkenavnet Kareler blev kørt frem og tilbage paa Kortene, og for os har dette Exempel den særlige Interesse, at ogsaa Clavus her har ladet sig lede paa Vildspor og identificeret Karelerne med de vestgrønlandske Eskimoer. Oprindeligt var man hverken i Tvivl om, hvor Karelerne boede, eller om, at Eskimoernes Navn var Skrælinger. I Citatet af *Historia Norvegiæ*[326]) fra ca. 1175 nævnes saaledes *Kiriali* blandt de Folkeslag, der bor hinsides Norge mod Øst, medens Skrælingerne betegnes som nogle Mandslinger, hvem Jægerne har truffet hinsides Grønlænderne. Paa Angelino Dalortos Kompaskort fra Aar 1325[327]) er *Karelia* anbragt ved den inderste nordlige Vig af Østersøen, og ogsaa Marino Sanuto (ca. 1320)[328]) anbringer rigtigt Karelen og Finland Nordvest for Rusland, og paa hans Kort (cod. 9405 i Brüssel og 4939 i Paris) staar Navnet *Kareli infideles* til højre ovenfor, altsaa nærmest Nordvest for den inderste Vig af Østersøen. Herved kommer Karelerne imidlertid til at bo netop der, hvor man, som vi saa, antog Grønland laa. Elementerne er hermed givne til den Fejltagelse, som Forfatteren til *Itinéraire Brugeois* gør sig skyldig i, naar han angiver

[325]) En Undtagelse danner Cantino-Kortet (1501—1502), hvor det sydligste Grønland uafhængigt af Clavus er godt tegnet og rigtigt anbragt, men opfattet og benævnt som Spidsen af Asien (*a ponta dasia*); men denne Fremstilling er ogsaa et Resultat af virkelige Iagttagelser, idet Gaspar Corte-Real Aar 1501 saa Grønlands Kyst, men skræmt af Isen og de bratte Klipper sejlede bort uden at lande. Cfr. Harrisse. *Les Corte-Real*, Paris 1883 og sammes *Discovery of North America*, Paris, London 1891, p. 63 ff. og Tavle VI.

[326]) Cfr. Note 312. [327]) Cfr. ovfr. p. 75. [328]) Cfr. ovfr p. 157.

Ruten *De Ysland usque Groenland per mare. Groenland. Deinde usque Kareli*[329]); han antager altsaa, at Grønland ligger paa den anden Side Island og Karelerne endnu længere ude mod det alt omskyllende Ocean. Selv om vi nu ikke kan paavise ældre Kort med Grønland paa, som kan have været Kilden, viser det katalanske Kompaskort Nr. 16 i Biblioteca Nazionale i Firenze fra det 14de eller Begyndelsen af det 15de Aarhundrede[330]), at Grønlands Navn ikke var de romanske Landes Korttegnere ubekendt. Paa dette Kort har nemlig Østersøen Paaskriften: *Aquesta mar es apellada mar de lamaya* (Alemannien), *de suezia e de gronlandia...*, hvor *gronlandia* maa være kommet ind i Stedet for *gotlandia* ved en Konfusion eller Fejlskrivning ganske som i Clavus' Wienertext[331]). Vi antager derfor, at medens det er de ovennævnte nordiske Kilder, der har bevirket, at man antog, at Grønland var det yderste Land mod Nord hinsides Skandinavien, er det Hjulkortenes uklare Fremstillingsmaade, der bærer Skylden for, at Karelen og Grønland blev lagte Side om Side og Karelerne identificerede med Skrælingerne. Hvad Clavus angaar, saa følger han Rejsebogen med sædvanlig Tillidsfuldhed, ikke blot i det ældre Værk, da han næppe havde Midler til at opdage Fejlen, men ogsaa i det yngre, skønt han maa være blevet klar over, at Eskimoernes nordiske Navn var Skrælinger. Storms Antagelse, at Navnet *Kareli* skulde være opstaaet af Eskimoernes Udtale af Ordet Skrælinger: *Karálit*, maa vi med Nordenskiöld[332]) drage stærkt i Tvivl; den her givne Forklaring forekommer os langt naturligere.

Foruden Karelerne nævner Wienertexten, som vi saa, Pigmæerne endnu længere Vest for Norge end de vilde Lapper. At ogsaa Pigmæerne maa opfattes som Eskimoer, slutter Storm af[333]), at de efter Clavus' Udsagn var blevet fangne i en Skindbaad, og at Eskimoerne er det eneste Folkeslag, han kan være kommet i Berøring med, som benytter saadanne. Det kan maaske synes underligt, at han ikke identificerer Karelerne og Pigmæerne, skønt dog begge disse Folk maa være Eskimoer, og han paastaar at kende dem begge af Selvsyn. Hertil er kun at sige, at de Folk, han kalder Pigmæer, var nogle paa Havet opsnappede og til Norge medførte Eskimoer, de, han kalder Kareler, derimod de fjendtlige Eskimoflokke i Grønland, dernæst, at Folkenavnene Kareler og Pigmæer var lagte fast allerede paa det ældre Nancykort, i hvis Opgivelser det for Clavus gjaldt saa vidt muligt at indpasse sine senere Rejseerfaringer.

---

[329]) Lelewel. *Épilogue*, p. 287.

[330]) Cfr. Note 134.

[331]) Cfr. ovfr. p. 130, 23. — Andre Kompaskort har her det rigtige *Gotlandia*, f. Ex. det katalanske fra Aar 1375 (cfr. Note 101), det udaterede i Museo Borbonico (cfr. Note 133), et udateret katalansk Kompaskort i Modena fra det 15de Aarhundrede (næppe publiceret, læst paa Stedet af Bjørnbo), Gratiosus Benincasas fra Aar 1482 og 1508 (cfr. Note 136—137).

[332]) Nordenskiöld. *Periplus*, p. 91; Storm. *Ymer* 1891, p. 22.

[333]) Storm. *Ymer* 1889, p. 140.

Et helt andet Spørgsmaal er, fra hvilke Kilder Clavus har hentet Nancykortets Pigmæer, dets Kæmper (*Griffones*) og Enfødder (*Vnipedes*), der alle anbringes paa Landforbindelsen mellem Østgrønland og Norge. Det er dog næppe muligt blandt Oldtidens og Middelalderens talløse fabelagtige Beretninger at paavise den eller dem, der her er benyttet. Hvad Kæmperne angaar, var allerede tidligt Oldtidens Kykloper smeltede sammen med Nordboernes Trolde eller med Jætterne, hvis Hjem antoges at ligge i det yderste Nord, medens Pigmæerne og Enfødderne i Middelalderen henlagdes til de forskelligste Egne paa Jorden.

Af særlig Interesse i denne Sammenhæng er det Brev til Pave Nicolaus V (1447—1455) om Norges Beliggenhed og Undere, som Storm har udgivet[334]). Paa det Sted nemlig, hvor Overensstemmelsen mellem Brevet og Antoine de la Salle's ca. 1440 forfattede Værk *La Salade*[335]) hører op (hos Storm Pag. 5, Linie 11), begynder en Beskrivelse, der i flere Henseender stemmer med Wienertextens Legender om de vilde Lapper og Pigmæerne. Vi anfører:

Et iouxte le boys de Gronolonde ou sont monstrez en figure humaine, ayans tous les membres peluz. lesquelz le peuple appellez hommes sauuaiges ... Touteffoiz arbres y cressent ...

Et alez tout en trauersant le midy vers les montaignes de la dite terre habitent pignereux [ɔ: pygmees] en forme de petis hommes haulx dune seule couttee ...

Et ab hoc loco uersus occasum longissimo ambitu terre habitant primo Wildlappmanni, qui sunt homines omnino syluestres et pilosi ...

Et post illos magis uersus occasum sunt Pigmei parui cubitalis longitudinis ...

Senere ved Omtalen af Finmarken (*Venmarche*) nævner Brevet endvidere Indbyggernes Skatskyldighed til den norske Konge, men breder sig langt videre over dette Emne end Wienertexten, der henfører Skatskyldigheden til de vilde Lapper, Brevets *hommes sauuaiges*. At der bestaar en Forbindelse mellem Brevets og Wienertextens Beretninger, er der næppe Tvivl om; men om denne Forbindelse bestaar i, at Brevets Forfatter har kendt og benyttet Clavus' Arbejde, eller om begge har anvendt en og samme af de ældre Kilder, Storm antager ligger til Grund for den her omtalte Del af Brevet, maa vi lade staa hen; sandsynligst er det vel, at det sidste er Tilfældet.

---

[334]) *Det norske geografiske Selskabs Aarbog* X, Kria. 1900, p. 1 ff.

[335]) *La salade nouellement imprimee Laquelle fait mension de tous les pays du monde* ... Fueillet 39—40 (Expl. paa det store kgl. Bibliotek i Kbhvn.).

Kapitel 9.

Clavus selv og hans Betydning.

Hvad man ved om Middelalderens danske Forfattere, er som bekendt i Reglen saare lidt, naar Talen er om deres Person og Liv, og som oftest kun, hvad man kan slutte sig til ud fra deres Arbejder. Navne som Henrik Harpestræng, Broder Niels og Peder Laale er for os kun Navne, Overleveringen har knyttet til bestemte Værker, og selv om en Forfatter af Saxos Rang og Betydning har vi jo saa godt som ingen positive Efterretninger.

Naar Talen er om Clavus, er det vel ogsaa kun sparsomme positive Efterretninger, der haves fra ham selv og de Omgivelser, hvormed hans Liv bragte ham i Berøring; men der vides dog saa meget, at man kan tegne et om end fragmentarisk Billede af Manden, hans Livsførelse, Studier og Interesser, naar man supplerer de positive Efterretninger med det, der kan sluttes af Indholdet af hans Værker, af de Kilder og Erfaringer, hvorpaa de er byggede[336]).

Hvad hans Navn angaar, da kalder han sig i Wienertexten *Claudius Claussøn Niger* (filius *Nicolai*), i Nancytexten *Claudius Clauius Suartho* (filius *Nielis* eller *Niclis*), paa Nancykortet kun *Claudius Clauus*. Schoner kalder ham *Claudius Chlaus Niger*, hvad der er i fuld Overensstemmelse med Wienertexten, idet Claussøn skrives Clauß; hos Irenicus hedder han snart *Nicolaus Niger*, snart *Claudius Niger*; Poggio kalder ham *quidam Nicolaus*[337]).

[336]) Hvad der her meddeles om Clavus' personlige Forhold, maa sammenholdes med Storms Udvikling i *Ymer* 1891, p. 17—18. Tonelli's Udgave af Poggio's Breve har ikke været os tilgængelig, og vi har derfor været henviste til de Uddrag, som findes meddelte hos Storm og i Ambrosii Traversarii *epistolae latinae, ed. L. Mehus.* Florentiae, 1759, praef. p. XLVI—XLVII, hvorpaa Dr. phil. E. Gigas godhedsfuldt har henledet vor Opmærksomhed. Cfr. ogsaa G. Voigts Note 19 anførte Arbejde.

[337]) Storms Argumentation for Identiteten af Poggios Nicolaus Gothus og Clavus maa gengives her. Efter at have bemærket, at man næppe bør lægge videre Vægt paa den af Poggio anvendte Betegnelse *Gothus*, «som for en Italiener og Humanist vistnok omfattede hele Norden», fortsætter han (*Ymer* 1891, p. 17—18): «Hvad der bringer mig til at anse for sikkert, at vi her har vor geografiske Forfatter, er, at Poggio i sit Brev af 8 Jan. 1424 tilføier om Sorø kloster: «In eo monasterio omnes fere Dacorum reges sepeliuntur», thi denne Notits stemmer ganske mærkeligt med hvad Cl. Clavus har om «Suuor abacia»: hic sepeliuntur Reges Danie. Nu er det værd at lægge Mærke til, at de ældre danske Konger fra Valdemar I af til Erik Plovpenning alle begravedes i Roskilde, af de følgende fik Abel sit Gravsted i Slesvig, Christoffer I i Ribe, Erik Glipping i Viborg, Erik Menved atter i Ringsted; men Christoffer II og hans Søn Kong Erik blev begravede i Sorø, Valdemar IV begravedes oprindelig i Vordingborg, men flyttedes kort efter 1377 af Margrete til Sorø, hendes Søn Olaf fik ogsaa sin Begravelse i Sorø (1387), og did førtes ogsaa Margretes Lig Høsten 1412, men rigtignok for at overføres til Roskilde allerede 4 Juli 1413. Naar nu baade den i Italien reisende «Nicolaus Gothus», som havde vandret om i lange Tider udenlands, og den i Italien studerende «Nicolaus Niger» eller «Claudius Clavus» har denne samme Notits, som kun indtil 1413 var historisk rigtig, peger dette, forekommer det mig, stærkt paa begge disse Mænds Identitet.»

Herefter maa det anses for givet, at hans Patronymikon var Claussøn, og Nancyværkets Clavius eller Clavus maa enten være en Latinisering af det danske Claussøn eller bero paa en Misforstaaelse af Afskriveren. Imidlertid var i Danmark Navnene Claudius og Nicolaus, Claus og Niels Synonymer, og det er derfor umuligt at afgøre, om hans egentlige Navn var Claus Claussøn, Niels Nielssøn, Claus Nielssøn eller Niels Claussøn. Som Tilnavn har han ført det i det 14de og 15de Aarhundrede ikke ualmindelige Swart (latiniseret *Niger*), og sin Nationalitet betegner han ved Adjektivet Cymbricus, under hvilket han er Kardinal Fillastre bekendt (*quidam Claudius Cymbricus* kalder Kardinalen ham stadigt), medens Poggio i sine Breve mere almindeligt omtaler ham som *quidam Nicolaus natione Gothus*. At han, skønt Fyenbo, betegner sig selv som Cymbricus, er, som Storm bemærker, ganske naturligt: Fyen hørte i Middelalderen i retslig Henseende til Viborg Landsting, og i Nancyværket betragtes det ogsaa som en Del af Jylland.

De Oplysninger om hans Slægt, som findes i hans to Værker, er uklare og vanskelige at forene. At hans Faders Navn var Nicolaus (Claus eller Niels), er sikkert, og at Moderen hed Margrete, er der heller ingen Tvivl om, men iøvrigt angives hans Stamtavle forskelligt. I Nancyværket kalder han sig *Nielis Petri Tuchonis filius et Margarete Ingredis Cicilie Osee Strangonis Vinningh genitus*, i Wienertexten derimod *Nicolai Petri Tuconis et Margarete Christierni Strangonis Vinninch filius*. Medens Sværdsidens Navne er de samme i de to Stamtavler, er Spindesidens paafaldende uoverensstemmende; kun om at Moderens Slægt gaar tilbage til en «Strange i Vindinge», er der Enighed. Nancyværkets underlige Navnerække opfatter Storm som en Angivelse af Forfædrene i opadstigende Linie, først Sværd-, derpaa Spindesiden, og da faar vi følgende Stamtavle:

Strange i Vindinge ∞ Aase
|
Cicilie ∞ Tyge
|
Peder ∞ Ingrid
|
Claus (Niels) ∞ Margrete
|
Claudius Claussøn Swart

Efter Wienertexten er den naturligste Opfattelse imidlertid denne: «Søn af Niels Pederssøn Tyk (eller: Peder Tygessøns Søn) og af Margarete Christiern Strangessøns Datter i Vindinge», og herved er vi blevet staaende uden dog at turde have nogen begrundet Mening om, hvorledes Nancytextens mange Kvindenavne bør forstaas. Da Stamtavlen i det hele taget maa siges at være usikker, tør vi heller ikke i Angivelsen af Moderens Nedstamning fra en Christiern Strangessøn se noget Vidnesbyrd om, at Clavus paa mødrene Side var i Slægt med de bekendte Strangessønner. Denne adelige Familie hørte vel særlig hjemme i Jylland, men forekommer ogsaa paa Fyen i det 14de og 15de Aarhundrede (den

ejede Gaarde i Gudme og Vindinge Herreder); dog har vi ikke i Stamtavlerne over den fundet nogen Christiern Strangessøn i Vindinge.

I Følge Wienertexten er **Claudius Claussøn Swart** født den 14de September 1388 «to Timer før Solens Opgang», efter det samstemmende Vidnesbyrd i begge hans Værker i Landsbyen Sallinge (Salling Herred, Svendborg Amt) paa Fyen. Hans Barndom falder saaledes i Kalmarunionens første Blomstringstid, og som Udslag af Tidens politiske og nationale Stemninger maa de nedsættende og haanlige Udtalelser om Hansestæderne (*Slauorum regio Insidiatrix*) og Preusserne (*Peruersa Prutenorum nacio uel nocio*), der findes paa Nancykortet, forstaas: i Dronning Margretes Tid voldte Hansestæderne det danske Rige mangehaande Vanskeligheder, og fra 1398—1408 var de preussiske Riddere i Besiddelse af Gotland. Den Evne til at beherske det latinske Sprog, hans Værker viser han sidder inde med, tyder paa, at han har faaet en boglig ɔ: gejstlig Opdragelse, og selv i de romerske Humanisters Kres har han kunnet hævde sig ved en vis Lærdom og Dannelse (*homo doctus, admodum eruditus* kalder Poggio ham). At Grunden til hans Viden er blevet lagt i hans Ungdom, rimeligvis i Sorø, derpaa er der adskilligt, der tyder. Nancyværket omtaler de danske Kongers Grave i Sorø; om dem har han fortalt Poggio, han har meddelt ham, at Klostret var et Cistercienserkloster, og givet en nøjagtig Redegørelse for dets Beliggenhed; over for Poggio og de italienske Humanister har han endelig bestemt erklæret (*juravit*), at han der har set et fuldstændigt Exemplar af Livius i tre Bind: han har selv læst Indholdsangivelserne (*quarum capita ipse legisset*) og kan meddele, at Haandskriftet var skrevet med longobardiske Bogstaver, iblandet med gotiske. Heraf tør man slutte, at han i sin Ungdom har været knyttet til Sorø, altsaa vel ogsaa der har faaet sin Opdragelse. Cisterciensermunkene i Sorø udmærkede sig ved boglige Sysler; her forfattedes siden Absalons Tid Annaler, her levede i det 15de Aarhundrede Rimkrønikens Forfatter Broder Niels, og til Klostrets egen Historie har Munkene efterladt værdifulde Samlinger. Interesser og Impulser, der førte ud over de snævrere gejstlige, kan Clavus da have faaet her. Men det stille Klosterliv med dets Tvang har han næppe følt sig tiltrukket af. Poggios Breve skildrer ham som *homo ingenio acuto, sed inconstans*, som *vir vagus et inconstans*, og det er vel Uro i Blodet, Lyst til Eventyr og Rejsetrang, der har drevet ham ud i den vandrende Lærdes omflakkende Liv: *peragravit magnam partem orbis* siger Poggio om ham. Sandsynligvis har han, som Storm viser, forladt Danmark allerede 1412—13, altsaa i en Alder af omtrent 25 Aar, og han har da flakket om i Europa, indtil han i Vinteren 1423—24 dukker op i Rom. De Mænd, hvem han er kommet i Berøring med, Mænd som Kardinal Giordano Orsini og den pavelige Sekretær Francesco Poggio (Bracciolini), var ivrige Humanister, grebne af Begejstring for den klassiske Oldtid, hvis Skatte de var utrættelige i at opspore, og der er ingen Tvivl om, at det for en stor Del er Meddelelsen om Tilstedeværelsen af en fuldstændig Livius i Sorø, som har skaffet Clavus Anseelse i

denne Kres. Hans Oplysninger herom vakte den største Opsigt og medførte flere, rigtignok frugtesløse Efterspørgsler i Danmark.

Her i Rom eller i Firenze maa det ogsaa have været, at han stiftede Bekendtskab med Ptolemæus' Geografi, et Bekendtskab, der blev af den største Betydning for ham og gav hans urolige Liv et bestemt Maal. I Firenze virkede Byzantineren Manuel Chrysoloras som Lærer i Græsk; af hans Elever oversatte Florentineren Jacobus Angelus (Giacomo d'Angelo da Scarparia) Ptolemæus' Geografi paa Latin; Oversættelsen var fuldendt 1409 og tilegnedes Pave Alexander V. Til denne Oversættelse tegnede Florentineren Francesco di Lapacino Kortene efter de græske Kort og overførte deres Legender paa Latin. Interessen for Geografien var altsaa just bragt til Live i Italien paa den Tid, Clavus kom der, og det er naturligt, at man har henvendt sig til den vidtberejste lærde Nordbo for at hente yderligere Oplysninger om Norden end dem, Ptolemæus gav; allerede de Kundskaber, italienske Søfarere og Rejsende tidligere havde indhentet om Norden, Kundskaber, som ligger til Grund for Kompaskortene, maatte jo gøre det klart for Italiens Lærde, at for Nordens Vedkommende kunde Ptolemæus' Verdensbillede betydeligt udvides. Holdende fast ved det af denne givne Grundlag, men kastende Vrag paa Kompaskortene gav Clavus saa, støttet paa sin egen Viden og paa en Fortegnelse over Rejseruter, hvis Brugbarhed han paa sine Rejser havde lært at skatte, de italienske Lærde et Kort med tilhørende beskrivende Text over Norden. Særlig dvælede han ved, hvad der kunde interessere de italienske Gejstlige: Oplysninger om Klostre, Helgener, Religionsforhold (*Britani anglicati apostate*, *Careli infideles*, *sanctus Olaus rex et martyr debellabat fratrem suum infidelem uisibili adiutorio dei quod oculis uidisse fauet*). Dette hans første Arbejde, som det lykkedes Kardinal Fillastre ved sine klerikale Forbindelser at faa en Afskrift af, blev den første paa videnskabeligt Grundlag byggede Udvidelse af Ptolemæus' Geografi.

Hvor længe Clavus blev i Italien, vides ikke; af Poggios Brev af 4de Maj 1434 fremgaar det dog, at han den Gang allerede forlængst havde tabt Forbindelsen med sine italienske Venner. Der er al god Grund til at tro, at han snart efter Aar 1424 forlod Italien. Hans Tanker var nu blevet ledede i en bestemt Retning, hans Interesse for en Opgave, hvis Løsning stemmede med hans Rejsetrang og Eventyrlyst, var vakt, og klar over, hvor mangelfuldt hans første Arbejde var, besluttede han at udarbejde et nyt og bedre Kort over Norden. Med dette Maal for Øje drog han hjem til Norden. Muligvis er han blevet styrket i sit Forsæt ved Opfordring af Erik af Pommern, der 1424 var i Venedig, og med hvem han der kan være truffet sammen. Udrustet med Afskrifter af Ptolemæus' Nordensbeskrivelse og Kort, maaske ogsaa med Kopier af italienske Søkort, begav han sig paa den Rejse, hvis Resultat blev Affattelsen af A-Kortenes Original med den tilhørende Wienertext. Om denne Rejses Omfang og Udstrækning kan vi ud fra det

kartografiske Resultat danne os et Begreb. Han har passeret Lübeck og maaske flere omliggende Havnestæder og har besøgt de danske Øer. Han er sejlet over Kattegat og langs Norges Vestkyst til Trondhjem; næppe over Island, snarere direkte er han draget til Grønland og har omsejlet og udforsket dette Lands Kyster. Efter Hjemkomsten har han saa tegnet det nye Nordenskort — atter med tilhørende Beskrivelse — grundet paa de Erfaringer og det nøjere Kendskab til nordiske Kilder, han under Rejsen havde vundet, stadigt dog saa vidt muligt holdende sig nøje til Ptolemæus baade hvad Kystlinier og Fremstillingsform angaar. Hermed forsvinder han fra vor Synskres. Naar han er død, vides ikke. I nordiske Diplomer eller lignende Kilder nævnes han næppe; ti vel forekommer Navne som Claus Swart og Nicolaus Fyenbo ret almindeligt, men ingen af disse Navnes Besiddere tør identificeres med vor Forfatter. Interessen for ham og hans Værk har, om den overhovedet har været til Stede i Norden, ikke været stor, og man manglede vel ogsaa i hans Hjemland Forkundskaber til Forstaaelsen af det lærde Arbejde. Værket er, saa vidt man kan se, gaaet tabt uden at have efterladt sig Spor i hans Fædreland; ti den Viden, det 16de og 17de Aarhundredes Lærde som Lyschander og Pontanus har om Clavus, skyldes som tidligere fremhævet alene deres Kendskab til Irenicus' Uddrag. Kun de Afskrifter og Kopier, der efterhaanden naaede Syd paa til de fremmede Landes Lærde, har sat Spor i Geografiens Historie og sikret hans Navn mod Forglemmelse og hans Værk mod Undergang.

Hvad der gjorde Clavus til Geograf, var sikkert den rent tilfældige Omstændighed, at han kom til Italien netop paa en Tid, da det geografiske Studium kaldtes til Live ved Bekendtskabet med Oldtidens Litteratur, og at han fik Adgang til humanistiske Krese. Men var det end Tilfældigheder, der bragte ham ind paa den geografiske Videnskab, betegner han dog her ret egentligt den begyndende Renæssance. Han er jo, saa vidt det kan ses, den første moderne Geograf, der følger den af Klassikerne fastslaaede videnskabelige Metode, og som føjer et nyt Led af væsentlig Betydning til det af Oldtiden skabte Verdensbillede, og dette er det, der hæver ham op over de egentlige middelalderlige Forfatteres Niveau. Men det gik ham som saa mange andre, der stilledes overfor Oldtidens mægtige videnskabelige Arbejder, han overvældedes, blændedes, og i Stedet for at faa sin Originalitet vakt og ansporet blev han, hvad Form og Fremstilling angaar, en slavisk Efterligner, en Autoritetstroende, hvad det reale Indhold angaar. Kun et eneste Sted, ved Talen om den beboede Verdens Begrænsning, vover han at ytre en Mening, der bringer ham i Opposition til de gamle (*autores prisci*). Ellers bygger han overalt, hvor det overhovedet er ham muligt, paa Ptolemæus' Geografi. Maaske er det kun Mangel paa bedre Viden, der lader ham holde fast ved dennes fordrejede Billede af England og Jylland og forkaste Kompaskortenes virkelig gode Fremstilling; men andre Steder bringer Afhængigheden ham i den løjerligste Modstrid med sig selv, som naar han gør Thule til en Ø ved Norge, der dog ikke regnes

for en Ø, eller naar han ødelægger sit oprindelige, ret gode Billede af den skandinaviske Halvø, fordi han opdager, at han kommer til at lægge Trondhjem for langt mod Nord, naar han tegner Norge saaledes, som han tror det er. Afhængigheden af det store Forbillede var for Clavus dog saa at sige naturnødvendig. Kun Ptolemæus kunde give ham en Basis for Nordenskortets Gradering; uden matematiske Kundskaber i videre Omfang, uden Evne altsaa til at foretage selvstændige Højdeobservationer, uden Kompas endelig var han simpelt hen ganske hjælpeløs, om han kastede Vrag paa Ptolemæus' Kort. Selv om han har næret Tvivl om dets Udadlelighed, har han været ude af Stand til at korrigere det fra Grunden af, og det har været ham ganske umuligt at rejse en ny Grundvold ved Hjælp af egne Erfaringer og egen Viden.

Den ukritiske Hængen fast ved det klassiske Forbillede er da det ene Hovedtræk i Clavus' Forfatterfysiognomi. Det andet er en vis Nøgternhed i Opfattelsen, som ganske sikkert er blevet udviklet i Ptolemæus' Skole, og som navnlig kommer frem i det senere Værk. Hos den urolige, omvandrende Lærde, hvem Lyst til Eventyr førte vidt omkring i Verden, kunde man vel vente at genfinde Middelalderens naive Fortælletrang parret med Forkærlighed for fabelagtige Udsmykninger og Pralelyst. Men ogsaa her betegner han paa en vis Maade en ny Tid. Ganske vist er han hildet i sin Tids Overtro og forglemmer hverken at nævne «Straffenes Sø» i Norge eller at berette om den for alle synlige Luftaand; han tror paa Fablen om Lappernes Behaarethed og overdriver stærkt Eskimoernes ringe Vækst; men paa andre Punkter kommer en mere nøgtern Betragtning frem. Han opgiver resolut alle de fabelagtige Folkeslag, der i hans første Værk figurerede højest oppe mod Nord, og indskrænker sig til at nævne dem, hans senere Rejser gav ham Garanti for virkelig existerede. Nøgtern og ærlig er hans Opfattelse af Østgrønland som det utilgængelige og mod Nord ukendte Land, og hans Tavshed i det yngre Værk om den af Islænderne formodede Landsammenhæng mellem Grønland og Rusland viser, at hans personlige Erfaringer om Forholdene ved Ishavets Bredder har bragt ham til at stille sig skeptisk overfor denne tidligere af ham selv knæsatte Hypotese. Naar det ikke netop gælder Ptolemæus, mangler han da ingenlunde Kritik. Overhovedet er hele det Billede af Grønland, der fremhæver det yngre Værk saa smukt fremfor det ældre, det bedste Exempel paa hans ædruelige Opfattelse og ærlige Fremstilling. Paa de Steder, hvor han sætter sin egen Person ind som Hjemmel, har vi maattet indrømme, baade at han talte Sandhed og viste sig vel underrettet. Naar han til sine vigtigste Kilder valgte en praktisk Rejsebog og de gamle Kursforskrifter, var hans Valg i Virkeligheden det bedst mulige og viser, at han ogsaa her har grebet praktisk og rigtigt. At han ad denne Vej fik adskillige Lokaliteter med som Bjørneøen og «Kvindeøen», der henhører til Myternes Verden, betyder mindre; ti om deres Ikke-Existens var han ude af Stand til at overbevise sig, og der var da ikke andet for end at følge Kilderne.

Den tørre, skematiske Fremstillingsform var naturlig for den, for hvem Kortet var Hovedsagen og Texten mere en Art forklarende Følgeblad. Vi har atter og atter fremdraget Tegn og Beviser paa, at det var paa Grundlag af de allerede tegnede Kort, at Clavus' Texter blev til. Han er begyndt med at gradere sin Kortplan, har i denne indlagt Punkter for de Ptolemæiske Stedsbestemmelser, og paa dette Skelet, som bestod i Hovedbestemmelser for Jylland, Østersøens Sydkyst, Sjælland og Thule, har han dernæst tilsat sine fra Rejsebog og egen Erfaring hentede Navne, og saa har han tegnet videre paa fri Haand Sverige, Norge og Gotland, maaske ganske ubevidst noget paavirket af sydevropæiske Kortbilleder som Marino Sanutos, men i Hovedsagen følgende sit eget Hoved og sin egen mangelfulde og stykkevise Viden. Kun et eneste Punkt paa hele den skandinaviske Halvø har Clavus paa sit yngre Kort kunnet lægge ind i Gradnettet paa Forhaand, nemlig Trondhjem; ellers er det altsammen Frihaandsarbejde, udført paa bedste Beskub. Naar først den skandinaviske Halvø var tegnet, gav de mere eller mindre detaljerede Kursforskrifter Grønlands og Islands Sydpunkter, og hvad der ellers manglede, var kun Detaljer. I hvilken Grad hans Kort var Frihaandsarbejde, viser Sammenligningen mellem de til hinanden svarende Stedsbestemmelser i det ældre og det yngre Værk. 58 Lokaliteter findes der i dem, som sikkert kan identificeres, og hvis Bredder og Længder med Sikkerhed tør antages at være os overleverede i uforandret Skikkelse; men blandt disse 116 Bestemmelser er der kun 9, som er ens for de to Værker, og disse 9 er snart Længder, snart Bredder og spredte over hele Norden. Naar Tallene i det ældre og yngre Værk stemmer, er det altsaa en ren Tilfældighed, et Slumpetræf, som hist og her naturligvis fremkommer, da Værkerne jo i det hele taget ligner hinanden meget, har samme Forfatter og er byggede paa omtrent samme Grundlag. Naar derimod Længder og Bredder paa Clavus' Kort og i de tilhørende Texter ikke stemmer, saa er der en Fejl, af hvad Art den nu end er; ti ved Uddragning af Kortene er Texterne blevne til.

Det Værd, Clavus' Arbejder over Norden besidder, er naturligvis meget relativt. Maalt med senere Tiders Maalestok er det kun ringe, maalt med hans egen Tids eller den nærmeste Eftertids er det betydeligt. Grønlandsbilledet, det første, der overhovedet fremkom inden for den kartografiske Litteratur, har jo Gang efter Gang aftvunget de moderne Forskere Beundring; men ringere er i Virkeligheden ikke Billedet af de danske Øer. Sjælland og delvis Fyen er i det yngre Værk bedre tegnede end selv paa nordiske Kort helt op mod det 17de Aarhundrede. Vi kan tydeligt eftervise Isefjorden, Køgebugt, Præstøbugt, Fremspringene ved Kallehave, Agersø og Sjællands Odde, der karakteriserer Sjælland, og den dybe Odensefjord og Halvøen Hindsholm, der er saa iøjnefaldende ved Fyen. Jyllands, Fyens og Sjællands indbyrdes korrekte Beliggenhed og Taasinge, Langeland og Laaland, ogsaa rigtigt anbragte, støtter de rigtige Enkeltheder saaledes, at Totalbilledet vilde blive helt godt, om blot ikke Øresunds Hovedretning var forkert og Falster og Møen lagte galt.

Alligevel er for de danske Øer Hovedresultatet saa vel som Enkelthederne bedre end paa Kort som Nicolaus Cusanus' (1491), Jacob Zieglers (1532), Olaus Magnus' (1539) og Sebastian Münsters (1544); ja selv paa Kort som de af Tramezini 1558 og Camocius 1562 i Venedig udgivne eller som Marcus Jordans 1585 hos Braun meddelte staar Fyens og navnlig Sjællands Konfiguration tilbage for A-Kortenes. At iøvrigt Fremstillingen af Danmark skæmmes ved det vanskabte klassiske Jylland og ved de jydske Byers ofte forkerte Udlægning — de fyenske og sjællandske ligger alle rigtigt —, har vi gentagne Gange paapeget. Derimod maa det fremhæves, at der i det nyere Værk er sket Forbedringer ved Hallands-Norgeskysten (Skaanes Kyster er i begge Værker taalelig gode), idet Oslo og Hamar er lagte hen til Norge, medens Nancyværket helt fejlagtigt regner dem til Halland. Alligevel hører Kysten fra Helsingborg til Lister til dem, hvor Clavus' Viden glipper; alt i alt er den ikke bedre end den svenske Kyst fra Åhus til Stockholm; bedre er trods den forkerte Hovedretning Kysten fra Lister til Trondhjem.

Overhovedet er det — fraset Grønland — i Kortets sydvestlige Partier, at man maa søge Lyssiderne i Clavus' Arbejder, de Egne, hvorom hans geografiske Kundskaber rækker saa langt, at han har kunnet yde noget af virkelig Værdi. Derimod maa det betragtes som en Kendsgerning, at han om alt, hvad der ligger Nord for Stockholm, Vest for Gotland og Nord for Trondhjem kun kender en Del Folkenavne og de vigtigste Bynavne og iøvrigt famler sig frem hjælpeløs som et Barn. Og dog har hans fornyede Ophold i Norden forsynet ham med en vis Viden disse Egne angaaende. Han maa have faaet at vide, at Dalarne, Jämtland, Ångermanland, Värmland og Finland ikke, som han før antog, er Kystlande langs Ishavet, og han maa have faaet at vide, at Venerns Udløb ikke falder i Ishavet, men i Kattegat; men hvordan det hele egentlig forholder sig, faar han ikke Klarhed over. Venerns Udløb lægges Nord for Oslo; de botniske og finske Bugter kommer ikke frem; Ångermanland, Värmland, Jämtland og Finland lægges i en Halvbue som de nordligste norsk-svenske Lande, ved den lange Havarm skilte fra Finlappernes og de vilde Lappers Land. De svenske Søer Vettern og Mälaren gaar stadigt i ét, og de indsvenske Byer anbringes helt paa maa og faa i det yngre som i det ældre Værk, og fælles for begge er ogsaa Uvidenheden om, at Sverige ved Venern (Lödöse) naar ud til Kysten af Kattegat.

Hvor stærkt begrænset, ja mangelfuld Clavus' Kundskab til Nordens Geografi og Historie, hvor usikker og famlende hans Viden om mangfoldige Forhold i det hele taget er, har vi Gang paa Gang fremdraget Exempler paa. Vi har gjort opmærksom paa de urigtige Anbringelser af Byer i Forhold til hverandre og i Forhold til Lands- og Landskabsgrænser; vi har paavist, hvor ofte han opfatter By som Ø og Halvø som Bugt. Ved Siden af adskillige rigtige Bemærkninger og Iagttagelser forekommer der ogsaa Unøjagtigheder og Forkertheder, der vidner om saare mangelfuld Viden. Nancytexten gengiver det ganske uhistoriske Sagn om Olav den Hellige, der kæmpede med sin vantro Broder Harald

ved *Summershaun*; Wienertexten indeholder en Notits om Lübecks Magtudfoldelse i 1240, som maa bero paa en mærkelig Misforstaaelse eller en grov Uvidenhed om de virkelige Forhold. Opfattelsen af Stræderne mellem Norges Øer og Fastlandet og af den lange Havarm mellem Skandinavien og Lapland, der er isbelagte næsten hele Aaret igennem, stemmer ingenlunde overens med de virkelige Forhold i Norge. Bemærkningen om Mandevilles foregivne Rejse viser endelig, at en Mand, der skarpt tænkte Problemerne igennem, var Clavus ikke.

Medens man vel maa erkende, at det yngre Kort har store og uomtvistelige Fortrin fremfor det ældre, kan det derimod være mere tvivlsomt, hvilken af de to Texter man vil tilkende Fortrinet. Hvad Navneforraadet angaar, da er det omtrent lige fyldigt i de to Værker; ti de Navne, der kunde give det yngre Overvægten overfor det ældre, har vist sig at være ikke virkelige Stednavne, men selvlavede; og deres geografiske Værd er da snarere en vildledende, saa meget mere som *Ynesegh* i Nordnorge, der utvivlsomt hører til det norsk-gotlandske Opkaldelsessystem, aldeles utilladeligt betegnes som Markedsplads. Det er meget muligt, at en moderne Læser vil finde, at Nancytexten er den mest tiltalende. Formen er mere afrundet, den strænge Overholdelse af det latinske Sprog giver en Ensartethed, som det yngre Værks af forskellige Sprog sammenstykkede Text ganske mangler. Til Gengæld er denne sidste i anden Henseende ikke uden Interesse, idet den langt mere end det ældre Værk, ogsaa i Skrivemaaden af Stednavnene, gengiver Datidens Talesprog. Nancytexten turde maaske karakteriseres som en politisk-topografisk Beskrivelse i moderne Forstand. De nordiske Lande deles efter politiske Enheder, deres Hovednavne anføres, deres Afgrænsning til hverandre vises, de omgivende Have nævnes, de enkelte Landsdele gennemgaas i en samlet Beskrivelse. Alt i alt giver den en fremmed et ingenlunde ueffent Begreb om Nordens geografiske Forhold.

Anderledes Wienertexten. Den bærer langt mere Præg af at være blevet til som Følgeblad til et Kort, fremgaaet af det praktiske Livs Behov og, hvad naturligt er, af Forfatterens personlige Kendskab til Norden. Karakteristisk er her Iveren for at give alle saadanne Oplysninger, som kunde være til Gavn for Søfarende og Handlende. Forfatteren noterer omhyggeligt de Byer, der har store og gode Havne, fremhæver Bergen som Stapelplads for Norge, Hamburg og Lübeck som fri Rigsstæder, Falsterbo som Markedsplads; han omtaler Trindelen ved Læsø som særlig farlig for Skibene og nævner Falsterbo Rev; han oplyser, at der er Øer (Skærgaarde) ved Island og Grønland, der yder Skibene sikkert Ly; han nævner Punkter, der som Møen kunde være af Betydning som Sømærker, og dvæler ved Næs og Øer.

Er det saaledes — fraset Grønland — vanskeligt at afgøre, hvilket Værk man bør tilkende Fortrinet, saa er der, naar Talen bliver om deres Betydning i Geografiens og Kartografiens Historie, ikke den fjerneste Tvivl om, at i denne Henseende overgaar det

yngre Værk langt det ældre. Det ældres Betydning har, saa vidt det kan ses, været lig Nul, det yngres kan ikke maales, uden at man samtidigt nødes til at skizzere Kartografiens Udvikling i det 15de, 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede.

Kardinal Fillastres Afskrift af det ældre Værk synes at have ligget begravet i et afsides Bibliotek lige fra hans Død 1427 til 1836, da Blau fremdrog det. Originalmanuskriptet er tabt eller henligger i et eller andet af Sydeuropas Biblioteker eller Arkiver. Der er til Dato ikke fremdraget et eneste Kort, der paavisligt har laant fra Nancykortet, ikke én haandskrevet eller trykt Text, der har øst af Nancytexten. Om ikke tilfældigvis Fillastres Afskrift var blevet fundet og fremdraget, vilde vi ikke have anet Værkets Existens; vi vilde ikke have manglet det mindste Led i Udviklingshistorien, om det var forblevet ukendt.

Helt anderledes med det yngre Værk. Omtrent alle Undersøgelser vedrørende de kartografiske Fremstillinger af Norden har været og har maattet blive famlende, saa længe dette Værk ikke var fremdraget. Hele Diskussionen om Zenikortet og dets Grønland har manglet sin naturlige Basis; Zieglers, Olaus Magnus' og en Række andre gamle Korts islandske Navne har været gaadefulde; Oprindelsen til Nordenskortene af B-Typen i Ptolemæusudgaverne, Omfanget af Nicolaus Germanus' Virksomhed, alle B-Kortdescendenterne indeholdt Gaade paa Gaade. Nordenskiölds Fund af Zamoiskikortet og v. Wiesers af de tre florentiske A-Typekort var derfor af uvurderlig Betydning. Skønt Kortene var anonyme, var det dog klart, at her var Grundkilden, og Udviklingens Gang kunde nu i Hovedsagen fastslaas. Zenikortets Saga var ude fra det Øjeblik, Zamoiskikortet var fundet, Olaus Magnus' Kilder kunde behandles udtømmende, B-Typens Senhed og mindre Værdi kunde stilles uden for enhver Tvivl, og ved Hjælp af de tyske Geografers Clavusuddrag og Nancyværket lykkedes det Storm at gøre det sandsynligt, at Clavus var A-Typens Grundlægger, en Paastand, der nu tør betragtes som en Kendsgerning.

Intet maaler vel bedre end dette Tilbageblik Betydningen af Clavus' yngre Værk. Dog skal vi til Slutning ligesom Storm i Detaljerne paapege dets Indflydelse og Benyttelse. Om Wienertextens Benyttelse kan vi henvise til Udviklingen ovenfor i Kap. 3 og 4; om den specielle Korttype, hvor A-Kortenes Grønland er kombineret med andre Kort, ɔ: Zenikortet og dets Aflæggere, nøjes vi med at henvise til Lucas (*l. c.* p. 27 ff.); A- og B-Kortenes Optræden i de latinske Ptolemæushaandskrifter og de ældste Udgaver er omtalt i Kap. 2 og de tyske Geografers Benyttelse af B-Kortene i Kap. 4 og 5. Derimod skal vi give en Oversigt over de Kort over Norden eller Verden, hvor A- eller B-Typen har spillet en Rolle, særlig saadanne Kort, hvor de Claviske Stednavne har faaet Indpas. Efter Nordenskiölds kartografiske Publikationer og Kretschmers Atlas kan det meste let samles.

Til A-Typen hører foruden de 6 haandtegnede A-Kort A_1—A_6 og de 7 haandtegnede Verdenskort a_0—a_6 (cfr. Kap. 2) følgende:

Kortet i Ptolemæusudgaven Strassburg 1513 (Facsimile-Atlas XXXV)
Orbis typis universalis 1501—1504, publ. 1513 (Lelewels Atlas XLIII)
Reisch i Strassburg 1515 (F.-A. XXXVIII$_a$)
Laurentius Frisius fra 1522 (F.-A. XXXIX$_a$; Kretschmer XIV)
Robert Thorne fra 1527 (F.-A. XLI$_a$; Kretschmer XIV)
Paris, forgyldt Kobberglobus fra ca. 1530 (Harrisse, Discovery XXI)
Paris, Træglobus 1535 (Harrisse XXII)
Nürnbergske Mappamundi fra ca. 1540 (F.-A. XL$_a$)
Cornelius de Judæis 1593 (Kretschmer XIX)
Wytfliet 1597 (Kretschmer XIX)

Zenikortet 1558 og dets Aflæggere; se Lucas p. 27 ff.

Til **B-Typen** hører foruden de haandtegnede B_1—B_8, b_1—b_3, b_9—b_{10} og Nordens- og Verdenskortene i Ulmerudgaverne 1482 og 1486 (cfr. Kap. 2) følgende:

Behaims Globekort fra 1492 (F.-A. Fig. 40; Ghillanys Martin Behaim)
Laon-Globen fra 1493 (F.-A. Fig. 41)
Schedels Germania i Liber cronicarum, Nürnberg 1493 (F.-A. Fig. 5)
Reisch fra 1503 (F.-A. XXXI$_b$)
Waldseemüllers Verdenskort fra 1507 (Fischer & v. Wieser, Tavle 1, 3 og 7)
Waldseemüllers Globus fra 1507 (ibid. p. 14)
Ptolemæusudgaven Rom 1507 (F.-A. Fig. 14) og 1508.
Ptolemæusudgaven Venezia 1511 (F.-A. XXXIII)
Stobnicza i Krakau 1512 (F.-A. XXXIV)
Boulenger fra 1514 (F.-A. XXXVII$_a$)
Leonardo da Vinci's Globus ca. 1514 (F.-A. Fig. 45)
Johannes Stabius fra 1515 (Periplus XLVII$_a$)
Schoners Globus fra 1515 (F.-A. Fig. 46)
Peter Apian fra 1520 (F.-A. XXXVIII$_b$; Fischer & v. Wieser, p. 37)
Mappamundi fra 1525 (F.-A. XXXVII$_b$)
Benedetto Bordone fra 1528 (F.-A. XXXIX$_b$)
Pietro Coppo fra 1528 (Kretschmer XIV)
Grynæus fra Basel 1532 (F.-A. XLII)
Alonzo de Santa Cruz, Globus fra 1542 (Periplus L)
Honters Verdenskort fra 1542 (Periplus Fig. 67)
Orontius Finæus fra 1566 (F.-A. Fig. 53).

Kombinationer af A- og B-Typen forekommer ogsaa, f. Ex. paa:

Ruyschs Verdenskort fra 1508 (F.-A. XXXII)
Peter Apians Verdenskort fra 1530 (Periplus XLIV)
Orontius Finæus' Verdenskort fra 1531 (F.-A. XLI$_b$)
Ptolemæusudgaven 1548 (Kretschmer XVIII), hvor A-Kortenes Gronlandia forbinder Lapland med Labrador

Battista Agnese (16de Aarhundrede) optager paa sine mange Kort (cfr. Periplus XXIV og Ongania XVII, 33) en noget ændret B-Type, idet han forlænger Norge mod Nord og Nordvest og derved gør det landfast med et Kontinent oppe om Polen.

Om de fleste af de her nævnte Kort af A- og B-Typen, som oftest Verdenskort, gælder det, at de kun indeholder faa af de for Clavus typiske Navne og da hovedsagelig Landsnavne; men hist og her findes dog ogsaa de egentlige Claviske Stednavne optagne, ligesom disse jo iøvrigt kan paavises paa andre Kort, hvor Clavus' Korttype er forladt eller delvis traadt i Baggrunden for nyere; af saadanne har vi tidligere fremhævet Martellus' og Nicolaus Cusanus' Germanienskort, Waldseemüllers *carta marina* (cfr. Note 239), Zieglers og Olaus Magnus' Nordenskort, Mercators og Ortelius' Kortværker.

Af Interesse er det at se, at de Claviske Stednavne og det Claviske Skandinavien (Danmark, Norge og Sverige) har faaet Indpas paa en hel stor Klasse sydevropæiske Kompaskort. Denne Klasse Kompaskort er hidtil ikke gjort til Genstand for nøjere Studium, og nogen synderlig Værdi har den heller ikke undtagen netop for den, der interesserer sig for de italienske Kompaskort i deres Forfaldsperiode, eller der som vi vil maale Udstrækningen af Clavus' Betydning. Karaktermærkerne for disse Kompaskorts Fremstillinger af Norden er, at de forener Clavus' Fremstilling af Østersølandene, Danmark og Skandinavien med Kompaskortenes almindelige England—Skotland og Irland; de udelader det Claviske Island, men optager derimod den fra engelske Kilder hentede Fremstilling af Nordhavsøerne *frislanda* og *stillanda*, som paa Zenikortet kombineredes med Clavus' Grønland og Olaus Magnus' Island[338]). Grønland derimod mangler altid paa disse Kort, og af Landene Nord for den skandinaviske Halvø og den Claviske Havarm medtages aldrig noget. Der bliver derfor heller ikke Tale om nogen A- eller B-Type, da just de Dele af Norden — de nordligste —, hvor Forskellen fremtræder, ganske mangler. Først en mere detaljeret Undersøgelse viser, at det er et Parti af Ulmerudgavernes B-Kort, der er trængt ind paa Kompaskortene. De Claviske Navne paa disse optræder naturligvis ogsaa i en sørgelig forvansket og fordærvet Skikkelse. Kun et Mindretal af disse Kompaskort er, os bekendt, publicerede; hvor ingen Publikation nævnes, er vor Kilde Bjørnbos Rejsenotitser.

Daterede Kompaskort af denne Klasse er:

1. Jaume Olives fra Mallorca, 1514 (Kretschmer IV).
2. Cod. Parmensis 1623, dateret: *Vesconte id est Ioannes de Maiolio fecit me Janua de anno domini 1525 die VIII Julij* (ikke i Nordenskiölds Fortegnelse, Periplus p. 64).
3. Kompaskort i Biblioteca Ambrosiana i Milano, dateret 1527.
4. Georgio Calapoda 1552 (Periplus XXVI), har kun et Stykke af Jyllands Vestkyst med enkelte Claviske Navne, ellers ældre Type.
5. Cod. Senensis S. V. 5, dateret: *Matteus Prunes me fecit in ciuitate Maioricarum anno 1553* (Kretschmer IV, Lucas p. 112).
6. Kompaskort Nr. 12 i Biblioteca Casanatense i Rom, dateret: *Jacobus de Maiolo filius magistri Veschonti composuit hanc cartam in Janua anno domini 1558 die XX agustij. fata in l'ospitaleto* (cfr. ovenfor Nr. 2).
7. Domingo Olives 1568 (Periplus XXIX).

---

[338]) Storm. *Columbus på Island*, p. 80—84.

8. *Matheus Prunes in civitate Maioricarum anno 1586* (cfr. ovfr. Nr. 5) (Bidrag till Nordens äldsta kartografi, Tavle 8).
9. Cod. Marcian. Venet. Cl. IV, Nr. 8, dateret: *Jacobus Scotus Genuensis in Civitate veteri faciebat 1589.*
10. Cod. Veronensis 340 (Biblioteca Capitolare i Verona), dateret: *Jacobus Scottus Genouensis loco leuanti me fecit Ciuitate ueteri anno domini 1592* (cfr. forrige Nr.).
11. Kompaskort Nr. 9 i Archivio di Stato i Firenze, dateret: *Reinaul Berthollomeus de Ferrieros et Matheus Prunes in civitate Maioricarum anno 1592* (cfr. Nr. 5 og 8).

Af udaterede Kompaskort af den nævnte Klasse kender vi:

12. Cod. Senensis S. V. 7. 16de Aarhundrede.
13. Cod. Vat. nov. IV (Museo Borgia), 16de Aarhundrede; stærk Lighed med Prunes-kortet fra Aar 1553 (cfr. ovfr. Nr. 5).
14. Kompaskort Nr. 5 i Biblioteca Ambrosiana i Milano (16de Aarhundrede?).
15-16. Cod. Riccardianus 1813 (Firenze) og Kompaskort Nr. 11 i Archivio di Stato i Firenze, begge portugisiske Kort fra det 16de—17de Aarhundrede med udpræget B-Type og stærkt forvanskede Claviske Navne. Vore Kalker af disse to Kort dækker selv i de finere Detaljer hinanden saa nøje, at her maa have fundet en kunstig Overføring Sted fra Pergament til Pergament.
17. Cod. Vindob. lat. 337, fol. 11^{r}, 17de Aarhundrede, ufærdigt Nordenskort af B-Typen uden Navne. Paa Verdenskortet i samme Kompaskortsamling har Norden den af Olaus Magnus fastslaaede Type.

For blot at give et Begreb om Clavusnavnene paa disse Kort og dokumentere, at det er saadanne, der foreligger, skal vi fremdrage den skaanske Navnerække paa Nr. 5 og 13, paa hvilke Navnene gennemgaaende er mindst forvanskede:

Math. Prunes 1553.	Vat. nov. IV.	Ulmerudgaven 1482.
nosia	nosia	aosia
fursta	fursta	fursta
istrude	strude	istrude uilla
falsterde	festeder uilla	falsterde
sianot	sjanot	Sianock
	bogen	elcebrogen
erici	erisi	erici p.
c. libors	c. iebors	elsibors
auga	anga	anga f.
torest	tost	orat
cimus	cimus	cunutis

Sammenstillingen her er tilstrækkelig til at bevise, at det er Clavusnavne; der er de danske Talord *første* og *anden*, *erici portus* (Landskrona) og det kun hos Clavus forekommende Knudshoved. Formerne for Falsterbo og Skanör viser ogsaa, at det er Ulmerkortet, der er benyttet af de italienske Kompaskorttegnere.

Af Kompaskort, der uden at fremvise de her omtalte Karaktermærker optager B-Typen, kender vi:

Charta navigatoria incerti auctoris fra 1502 (Periplus XLIV)
Diego Riberos Kompaskort fra 1529 (Periplus XLIX)
Pierre Descelliers Kompaskort fra 1546 (Periplus LII).

Det her fremdragne Materiale, som endda ingenlunde tør antages at være i nogen Henseende udtømmende, viser, hvor stor en Betydning Clavus' yngre Arbejde i Virkeligheden har haft for hans Eftertid. Den Indsats, han gennem det har gjort i europæisk Videnskab og Kultur, berettiger ham til en Plads i første Række blandt vor Middelalders Forfattere.

III.

Bilag.

Bilag 1.

Texten til Nordenskortet (A_1) i Cod. Magliab. XIII. 16.

Descriptio Gottie, Swetie et Norvegie.

Goctia, Suuetia ac Noruegia Europæ quidem prouinciæ sub polo ferme arctico positæ perpendiculari quadam radiacione ab ipso feriuntur. Quamobrem frigidissimæ sunt regiones; ab solis enim cursu æquinoctialique circulo maxime distant; quare et dierum maximas habent uariationes. Dum enim sol per sex zodia et signa, quæ septentrionalia dicuntur, transit, ab ariete uidelicet in libram, ita maximas habent dies, ut dum sol in tropico cancri fuerit, in quadam earum parte mensis unius, in quadam duorum nec non et trium mensium continuam diem habent — et conuerso noctem, dum per sex opposita australia signa sol cursum fecerit, quemadmodum per parallelas lineas quibus subiciuntur animaduertere licet[1]).

Fuereque huiusmodi tres regiones olim in tria diuise regna; nunc uero ferme omnes Daciæ regi seruiunt. Paludosæ quidem prouinciæ, ut uix estate nedum hyeme permeari possint[2]); nec tamen fretensibus[3]) ac nemoribus carent; vnde et piscibus et uenationibus qui has incolunt regiones facile nutriuntur ac uiuunt[4]). Igne uero [et] edificijs ac uestibus et pellibus, quibus maxime habundant, rigores intemperataque frigora ipsa repellunt.

---

[1]) Her henvises til Kortets Marginalnoter, nemlig ved den 66de Breddegrad (Polarcirklen): *Vigesimus septimus parallelus differt ab equinoctiali hore 12 habens diem maiorem 24 horarum* (cfr. p. 136, 15) og videre mod Nord: *Vigesimus octauus parallelus habens diem maiorem continue unius mensis, quando sol fuerit circa medietatem geminorum usque ad medietatem cancri,* hvortil paa andre A-Kort føjes: *hoc est a principio iunij usque ad finem eiusdem.* Endvidere længst mod Nord: *Vigesimus nonus parallelus habens diem maiorem duorum mensium continue, quando videlicet sol fuerit circa principium geminorum usque ad finem tauri; hoc est a medietate mensis may usque ad finem mensis July fere.* Endnu nordligere har andre A-Kort: *30 parallelus habens diem maiorem trium mensium continue, quando uidelicet sol fuerit in medietate tauri usque ad medietatem leonis, hoc est a principio mensis may usque ad finem iulij. Et noctem similiter trium mensium, quando sol fuerit in signis et mensibus oppositis.* Da Martellus aabenbart i sin Text henviser ogsaa til denne sidste Randnote, som mangler paa hans eget Kort, tør det formodes, at alle disse efter Ptolemæus optagne Klimatangivetser har staaet paa det originale A-Kort. Lignende, dog mindre detaljerede Angivelser findes paa Nancykortet (cfr. p. 169).

[2]) Cfr. hermed den ofte omtalte Note paa A_5-Kortet: *Noruegia et liuonia patrie paludoxe, vt uix estate permearj possit*[!]; *liuonia nouiter per prutenos fratres ad Cristj fidem conuersa. Se extendit ad boream.*

[3]) Martellus skriver «frequentibus».

[4]) Cfr. hermed den p. 76 omtalte Kompaskortlegende.

Ferocissimas quippe gentes presertim Gottia ipsa gignit, nec quidem ab ratione (ut Aristoteles inquit): ea enim natura est frigoris ut condenset caloremque repellat. Quamobrem, cum naturalis ipse calor a frigore repellatur impediaturque ne exire possit a corpore maiori, circa cor atque epar uirtute operatur. Vnde robustiora procerioraque reddit corpora, |[5]) quemadmodum ea esse diximus, que his gignuntur regionibus, queque cum Romanis maxima gessere bella ac uniuersam uastauere armisque subegere Italiam, et presertim Romanam urbem, quam captam depopulatamque incendijs ac flammis tradidere. Vnde non iniuria omnium qui in mundo sunt hominum ferocissimi dicendi sunt Gotti. — Ac de Gottiæ, Suetiæ et Noruegiæ diuisione situque ac coeli qualitate hactenus.

Terminanturque hæ regiones ab ortv Liuonia, ab occasu occidentali occeano, a meridie Germania, a septentrione mari ipso congelato atque incognito; multasque continent ciuitates, oppida ac flumina, quorum nomina ex figuratione ipsa cognoscere licet[6]). Multa de huiusmodi regionibus dicenda essent, quæ omnia breuitatis causa pretermisimus, ea tantum que necessaria uidentur referentes.

Bilag 2.

Uddrag af Regers Registrum alphabeticum.

Cimbri populi Rhenum fluuium transeuntes depositis vbi postea aduatici incoluerunt circa id flumen impedimentis omnem Galliam vexando et occupando: solis bellouatijs resistentibus iterque per Galliam prouinciam romanorum facientes in Italiam contenderunt: hos memorat Lucanus in primo: quos a Dacia que daunia dicitur venisse opinio est.

. Gottia li⟨ber⟩ 3 ca⟨pitulum⟩ 5 ta⟨bula⟩ moderna liuonie et prussie. Hic circa annum domini 356 tempore constantie[!] filij constantini magni de hijs finibus exit gens gothorum, que sub constantino magno imperatore fidem susceperant[!] et pro se miserat ad concilium nicenum. que inuadens partes imperij post sertam pacis ex toto fidem suscepit. sed cautela dicti imperatoris arriani non rectam fidem suscepit que vagata est per orientem italias et gallias fere 300 annis nouissime vero circa annum domini 600 ad hispanias repulsa sub imperatore mauritio et magno gregorio papa et rege suo richardo in nomine sancto trinitatis baptizata est atque in ciuitate toletana professa est factis iuxta sacra concilia nicenum constantinopolitanum ephesinum primum et calcedonensem. Hic s. theophilus episcopus in gottia maiori transfert bibliam de latino in linguam gothicam. et ingenio proprio quo acutissimus erat vltra vulgares gothicas literas doctissime inuenit.

Nodrosia tabula moderna norbegie. habet 18 episcopos. Hic s. olanus[!] gloriosus appostolus huius regionis moritur mar⟨tyrizatus⟩.

[5]) Resten af Texten paa den anden Halvdel af Kortets Bagside.
[6]) Henvisning til Kortet.

Scennig li⟨ber⟩ 3 ca⟨pitulum⟩ 5 ta⟨bula⟩ moderna liuonie. Hic s. ingridis monialis lincopensis diocesis. de ordine fratrum predicatorum migrat confessor. anno domini 1418 fuerunt in ciuitate constantiensi germeone [!] auctoritate sinodali canonizati et cum catholico sanctorum annumerati. s. nicolaus lycopensis. Brunulphus storensis[!] episcopus et ingridis sancti monialis predicti monasterij ockenighen[!] ordinis sancti augustini licopensis diocesis sub martino papa 5 et sigismundo Romanorum rege.

Vssalia metropolis li⟨ber⟩ 3 ca⟨pitulum⟩ 5 ta⟨bula⟩ moderna gotcie. Hic s. brigitta virgo mirabilis in spiritu prophicie, ad quam scribit epistolam de concilio zenonensi. sanctus Bernardus migrat confessor.

Bilag 3.

Tabel over Navnene i Clavus' yngre Værk.

I nærværende Tabel er Navnene i de to Wienerhaandskrifters Clavustext (W og V) sidestillede Navnene paa de haandtegnede Kopier af det med denne Text oprindeligt sammenhørende Kort af A-Typen (cfr. Kap. 5). Medtagne er ikke blot de sex Kopier, der har bevaret den oprindelige Type (A_1—A_6), men ogsaa de tre Kort af den yngre B-Type (B_1—B_3), som, efter hvad der er vist p. 39, i al Fald delvis gaar direkte tilbage til samme Original som Kortene A_2—A_5. I sidste Kolonne opføres Navnene paa det trykte B-Kort i Ulmerudgaven 1482 (U), der, som det er paavist af Fischer (cfr. p. 61 og 103 ff.), er en Kopi af B_3. Paa Grund af den særlige Interesse, der er knyttet til Zenikortet (Z), er dettes islandske og grønlandske Navne medtagne. Om deres eventuelle Afhængighed af Navnene paa A_4, A_5 og B_2 henvises til p. 100—102. Af Wienertextens Lokaliteter opføres i Tabellen kun Egennavnene (i diplomatarisk Gengivelse efter de to Wienerhaandskrifter) og de Kystbestemmelser og Legender, der har en Parallel paa Kortene. Af Kortenes Navne anføres alle de, der ligger inden for det i Wienertexten behandlede geografiske Omraade. Samtlige Navne undtagen de paa Zamoiskikortet (A_3) og Zenikortet (Z) er læste paa Originalerne. For Nemheds Skyld er følgende Forkortelser anvendte:

c = civitas
ch = chersonesus
f = fluvii ostia
i = insula
l = littus
p = promontorium
pt = portus
s = sinus
v = villa

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L.	n. Br.	V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L.	n. Br.	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L.	n. Br.	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
	° ′	° ′		° ′	° ′		° ′	° ′	
									suenus f
									uisurgus f
Cimbrorum Chersonesus			**Cymbrorum Chersonesus**						**Cimbricus Chersonesus**
						Regnum Danismarchiæ			**dacia**
albis f			Albis f			elbis f			albis f
Hamburg c	32 0	56 3	Hamburg c	32 0	56 20	hamburg	33 20	55 50	hanburgk
						(Bymærke)	32 10	56 25	naburg
									saxonū insule
Thitmeskem ch	31 0	56 50	Thimesken ch	31 0	56 50	thitumersorem	31 35	56 55	thicumersorn
									ducatus of elsacie
Holzacie l	32 0	57 0	Holzatiæ l	33 0	57 0				olfacie litus
Frisie inferioris l	33 0	57 20	Frisiæ inferioris l	33 0	57 20				
Ripis c	34 0	57 40	Ripis c	34 0	57 40				rupis
Burglanensis c	35 0	58 20	Burglanensis c	35 0	58 20	burgrauen	35 40	58 25	burgrafen
littus Kobierghhde	36 0	58 20	littus Kobierghhede	36 0	58 20				hedre litus
Saligenharret s	38 40	58 35	Saligenharret s	38 40	58 35				salinge hert
									dacia
Vendesisel c	39 0	59 40	Vendosisel c	39 0	59 40	andesusel c	39 30	59 45	uindesusel
Skaue p	40 35	59 55	Skarue p	40 35	59 55	scauē p	40 40	60 0	scauē p
Uiburg c	40 0	59 20	Viburg c	40 0	59 30	viberg	40 15	59 15	uiberg
Arus c	39 55	58 45	Arus c	39 55	58 45	aris	39 55	59 0	arus
Fialdinkh v	40 10	58 10	Fialdinckh v	40 10	57 10	caldigē uilla	39 55 / 40 25	58 15	caldinge uilla
Uechlis v	38 10	57 40	Vechlis v	38 10	57 40	verhelis uilla	38 35	57 55	uechelis
Medelfar passus	38 30	57 30	Medelfar passus	38 30	57 30				
						oberon uilla	37 25 / 55	57 45	oberon uilla
						also portus	37 40	? ?	also p
Flenseborghis pt	38 0	57 0	Flenseborgis pt	38 0	57 0				
Flenseborghis c	37 20	57 20				frenseber c	36 45	57 25	frēsebor
Slesinkh c	36 30	57 15	Slesingk c	37 20	57 20	sclenenic	36 0	57 25	sclesta
portus eius	36 20		Portus eius	36 30	57 15				
Igernefyordh v	36 30	56 25	Igernefyordh v	36 30		igernefier	36 30	57 15	igernefier
portus	36 25	56 25	Portus eius	36 30	56 25				
pløē v	35 35	56 40	Pløne v	36 25	56 25	ploen	36 15	57 0	ploena
Portus meridionalis	35 40	56 35	Portus meridionalis	35 35	56 40				
Kylis portus septentrionalis	35 25	56 30	Kilis portus septentrionalis	35 40	56 35				

i Clavus' yngre Værk.

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
amasus f	amasus f	amasus f	suenus f			amasus f	Amasus f
uisurgus f	uisurgus f	uisurgus f	visurgus f			uisurgus f	uisurgus f
Cimbricus Chersonesus	**Cimbr̄. chersonesus**	**Cimbrī chersonesus**	**Cimbrj Chersonesus**				
dacia	**dacia**	**dacia**					
albis f	albis f	Albis f	albis f	albis f	albis f	albis f	Albis f
hanburgk	hanburg	hanburgk	hāburg	hanburgk	hanburgk	hanburgk	hanburck
naburg		naburg					
saxonū insule	saxonū insule	saxonū insule	Saxonū Insule				
thicumesorn	chicumersorē	thitumersorn	chicumersorm			chicumersoren	chicumersocer
ducatus elsacie	**ducatus elsacie**	**ducatus elsacie**	**Ducatus elfacie** olfacie litus	**ducatus olfacie**	**olfacia**	**otfacia**	**Otfacia**
frigie litus	frigie litus	frigie litus	frigie litus	frigie litus	frigie litus	frigie litus	frigie litus
rupis	rupis	rupis	rupis	rupis	rupis	Rupis	Rupis
burgrafen	burgrafen	burgrafen	burgrauen	burgra	burgrasen	burgbra	burgbra
	hedre litus	hedre litus		he*re litus	hedre litus	hedre litus	hedre litus
ſ salinge	ſ salinge	ſ salinge	ſ salinge	hert	ſ salinge	ſ salinge	ſ salinge
⌊ hert	⌊ hert	⌊ hert	⌊ hert		⌊ hert	⌊ hert	⌊ hert
					litus	lictus	lictus
dacia	**dacia**	**dacia**	**Dacia**	**dacia**	**datia**	**datia**	**Dacia**
uindesusel	uindesusel	uindesusel	ſ uindesusel ⌊ uendesusel	uindesusel	uindesusel	uindesusel	uindesusel
scauē p	scouen p	scauen p	scanē p	Scauen p	Scauē p	Scauer p	Scaue p
uiberg	uiberg	uiberg	Viberg	uiberg	uiberg	uiberg	uiberg
arus	arus	arus	arus	arus	arus	arus	arus
caldinge	caldinge uilla	caldinge	caldige uila	caldinge uilla	caldinge uilla	candinge uilla	candinge uilla
uechelis uilla	uechelis uilla	uechelis uilla	Vechelis uilla	uechelis uilla	uethelis uilla		
oberon uilla	oberō uilla	obēron uilla	oberō	obenco	obēro uilla	uilla obēro	ſ uilla ⌊ oberto
also p	also por.	also p		also p	also p	also p	also p
fīūsebor ?	frēsebor	frēsebor	freseber uilla	Sirseb*r	Sirsebor	Sirsebor	Sirsebor
sclesta	sclesta	sclesta	scleffenic	Sclesta	Sclesta	Sclesta	Sclesta
igernesier	igernesier	igernefier	igernesier	igernefier	igernefier	igernefier	igernesier
ploena ?	plonra	ploena	ploene	plora	plonra	plonra	plonra

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L.		n. Br.		V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L.		n. Br.		A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L.		n. Br.		A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
	°	′	°	′		°	′	°	′		°	′	°	′	
Kyl c	35	5	56	5	Kyyl c	35	25	56	30						tholr
portus meridionalis	35	25	56	20	Portus meridionalis	35	5	56	5						
traun portus primus	35	5	56	15	Traun portus primus	35	25	56	20						trauen
portus strictus	35	10	56	0	Portus strictus	35	5	56	15						
Lubk c	34	30	56	0	Lubk c	35	10	56	0	lubick	35	10	55	50	lubick
						34	30	50	0						
Regni Sclauorum extensio					**Regni Sclauorum Extensio**					**Germanie pars**					**Magne Germanie pars**
portus magnus	35	20	56	0	Portus magnus	35	20	56	0						
Uismaria c	36	40	55	55	Vismaria pt.	36	40	55	55						uismaria
										calusius f	36	55	56	10	calusius f
Rostokh c et pt	39	20	55	40	Rostokh c et pt	39	20	55	40						rostock
Rebanes v	42	10	56	0	Rebanes v	42	10	56	0						rebenes
portus	42	40	56	5	Portus	42	40	56	5						
										suanus f	39	40	56	15	suenus f
										nuarus f	42	15	55	40	uiadrus f
portus Sundensis	45	0	56	0	Portus Sundensis	45	0	56	0						
Sundus c	45	0	55	40	Sundis c	45	0	55	40						lundis magna
hostium aderim fluuii occid.	45	0	55	30	Hostium Aderinj fluuii occid.	45	0	55	30	istula f siue odra	45	10	55	30	istula f
															ruya insula
Køyen p	45	20	56	0	Kyen p	45	20	56	0						ruron
										stetina	46	30	53	55	
Littus 1	45	40	56	0	Littus	45	40	56	0						Pomeramie
Littus secundum	47	10	56	0	Littus secundum	47	10	56	0	pomeria					prlmum
Littus tertium	48	35	56	0	Littus tertium	48	35	56	0						litus
Littus quartum	50	0	56	0	Littus quartum	50	0	56	0						magnum
Ostium orient. aderin fluuii (initium pomarie)	50	0	56	0	Ostium orient. Aderinj fluuii (initium Pomeriæ)	50	0	56	0	istula f	50	0	55	35	tronon f
primum littus	51	15	56	40	Primum littus	51	15	56	40	pomeria					
secundum littus	52	30	56	30	Secundum littus	52	30	56	30						litus secundum pomeramie
Vltimum littus in hostio Rubnis	53	0	57	0	Vltimum littus in ostio Rubnis	53	0	57	0	cubor f	53	5	57	0	rubon f
Pruscie primum littus	54	0	57	20	Prusciæ primum littus	54	0	57	20						primum litus prussie
Secundum littus	54	30	57	30	Secundum littus	54	30	57	30	pruscia					
Tertium littus	55	0	57	40	Tertium littus	55	0	57	40						
Quartum littus	55	40	58	10	Quartum littus	55	40	58	10						
										Germania per totum					**Sarmatie europe pars**
										Venefici montes					
										Venedicj montes					
										bedinus mons					Bondini montes
										alanus mons					alaunj montes
										Riffej Montes					Riffei montes
										dansor	55	50	58	10	dansor

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
thorl	chorl	thorl	choli	chorl	chorl	chorl	chors
trauen	trauen	trauen	traueno	trauē	trauen	trauen	trauen
lubick	lubigk	lubick	lubick	lubick	lubick	lubick	lubich
Magne Germanie pars	**Magne Germanie pars**	**Germanie pars**	**Magne Germanie pars**	**Germanie pars**	**Germanie pars**	**Germanie pars**	**Germanie pars**
uismaria	uismara	uismaria	Vismaria	uismaria	uismaria		
calusius f	calusius f	calusius f	calusius f				
rostock	rostock	rostock	rostock	roscock	} rostockrebenes		
rebenes	rebenes	rebenes	rebenes	rebenes			
suenus f	suenus f	suenus f	suenus f				
uiadus f	uiadus f	uiadus f	viadrus f				
lund** magna	lundis magna	lundis magna	lundis magna				
istula f	istula f	istula f	istula f	istula f	istula f	istula f	illusta f
rura insula	rura insula	rura insula	ruya Insula			rura insula	rura insula
ruron	ruron	ruron	ruron				
					stetin	stetin	stetin
{ Pomeranie primum litus magnum	{ Primum litus pomeramie	{ Pomeramie primum litus magnum	{ pomerie primum litus magnum				
cronon f	cronon f	cronon f					
Pomeraie secundum litus	litus secundum pomeramie	Pomeramie secundum litus	litus secundus pomeraie				
rubon f	rubon f	rubon f					
primum prussie litus	Primum litus prussie	prussie primum litus	primum litus prussie		Primum prussie littus	Primum prussie litus	Primum Prussie litus
Sarmatie in europa pars	**Sarmatie europe pars**	**Sarmatie europe pars**	**Sarmacia Evrope pars**	**Sarmatie europe pars**	**Sarmatie europe pars**	**Sarmatie europe pars**	**Sarmacie europe pars**
Bondinj montes	Bondinj montes	Bondinj montes	Bondinj montes				
alauni montes	alaunus	alaunus mons	Alaunj mons				
Riffei montes	Riffei montes	Riffei montes	Riffei montes				
dansor	dansor	dansor	donsor	dancz	danczg	danczg	dantzg

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L.	n. Br.	V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L.	n. Br.	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L.	n. Br.	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
	° ′	° ′		° ′	° ′		° ′	° ′	
						turon	56 25	57 40	turon
Turunci f	56 0	58 30	Turunci f	55 0	58 30	turon f	56 40	58 40	turonitus f
primus sinus pruscie	55 0	58 40	Primus sinus Prusciæ	55 0	58 40				primus sinus prussie
secundus sinus	57 50	59 5	Secundus sinus	57 50	59 5	pruscia			
									Prussia
Cerchin f	58 30	59 30	Cerchin f	58 30	59 30	Sensor f	58 30	59 45	chersimton f
Primus linonie sinus	59 20	59 55	Primus Liuoniæ sinus	59 20	59 55	**Livonia**			Primus liuonie sinus
-quondam Osterghodhengh			-quondam Osterghedengh			**Livonia**			**liuonia** / **Gottia orientalis**
						oxilia			oxilia
						Riga	61 15	60 50	riga ciuitas
første aa f	61 20	61 20	første aa f	61 20	61 20	fusta f	61 15	61 25	fursta f
						Reualea ciuitas	62 10	62 15	ungardia aliter / reualea ciuitas
Amnē aa f	62 0	52 25	Amen aa f	62 0	62 25	auenus f	62 0	62 30	auenas f
						Virona	62 0	63 10	uirona
threde aa f	62 0	64 0	Threde aa f	62 0	64 0	trodiena f	61 40	64 0	trediena f nogarden
						offlandena	61 30	64 15	oflandena
fierdhe aa f	60 30	64 30	Fierdhe aa f	60 30	64 30	fierde f	60 30	64 35	fierdis f
						roderim	60 5	64 40	roderin
Uestgdhengh			**Vestødhengh**			**Svetia** / **Gottia**			**Suetia que et gottia occidentalis**
Sinuorum primus sinus	58 20	64 30	Synnorum primus sinus	58 20	64 30				
Arosia c	57 0	64 20	Arasia c	57 0	64 20	arosia	56 35	64 20	arosia
Anen aa f	55 40	63 55	Arnen aa f	55 40	63 55	agant f	54 50	63 40	agna f
thredie aa f	54 30	63 20	Thrediæ a f	54 30	63 20				trediera f
fyerde a f	54 20	62 15	Fyerdhe a f	54 30	62 15				fierdeua f
Schokolnn Ciuitas magna	53 30	62 20	Stockolm ciuitas magna	53 30	62 20	stokalm ciuitas magna	53 0	62 25	scocalnaga
Sønderøghin			**Sondergødhin**						**gottia meridionalis**
Skarēn c	54 0	61 40	Sckaren c	54 0	61 40	soriensis	53 45	61 50	soriensis
femche aa f	52 30	62 25	Femche aa f	52 30	62 25	Seta f	52 30	61 30	
Kalmarn c	52 40	61 5	Kalmari c	52 40	61 5	calmarn	52 45	61 5	calmaur
Sarthe aa f	52 0	61 0	Sarthe aa f	52 0	61 0	(Flod)	52 0	61 0	seta f
Aosia c	52 0	60 30	Aosia c	52 0	60 30	aosia	51 45	60 40	aosia
Ølandia i	53 0	60 40	Ølandia i	53 0	60 40	oland	53 10	60 30	olanth
	52 0	60 0		52 0	60 0		52 25	60 5	
						agaria	52 35	63 5	agaria
						vfsalia	49 15	63 25	ussalia

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
thuron	turon	turon					
Turon f	turonitus f	turonitus f	Turon f				
primus prussie sinus	Primus sinus prussie	primus sinus prussie	primus sinus prussie	primus prussie sinus	primus prussie Sinus	primus prussie sinus	Primus prussie sinus
Prussia	**Prussia**	**Prussia**	**Prvssia**				
chersimcon f	chersmicon f	chersmicon f	Sersus f				
Primus liuonie Sinus	Primus liuonie Sinus	Primus liuonie Sinus	primus liuonie sinus	primus liuonie sinus	Primus liuonie sinus	primus liuonie sinus	primus liuonie sinus
liuonia / **Gottia orientalis**	**liuonia** / **Gotthia orientalis**	**liuonia** / **Gottia Orientalis**	**Livonia** / **Gotia orientalis**	**liuonia** / **Gottia orientalis**	**liuonia** / **Gottia orientalis**	liuonia / **liuonia** / **Gottia orientalis**	liuonia / **liuonia** / **Gottia orientalis**
oxilia	oxilia	oxilia	oxilia	oxilia	oxilia	oxilia	oxilia
riga	riga	riga	riga	Riga	riga	riga	Riga
fursta f	fursta f	fursta f	fursta f	fursta f	fursta f		
ungardia / reualea ciuitas	ungardia / reualea ciuitas	ungardia / reualea ciuitas	vngardia / reualea ciuita*	Vngardia	ungardia	ungardia	ungardia
auenas f	auenas f	auenas f	Auenas f				
uirona	uirona	uirona	Virona	uirona	Virona	uirona	uirona
trodiena	trediena f	trediena f	trediena f	tredie			
nogardia	nogardia	nogarden					
oflandia	oflandena	oflandena	offlādena	oflādena	oflandena	ø flandena	flautena
fierdis f	fierdis f	fierdis f	fierde fl' hostia				
roderin	roderine	roderin	Roderin	roderin	roderin	roderin	roderin
suecia que et / **gottia occidentalis**	**Suetia que et** / **Gottia occidentalis**	**Suetia que** / **Gottia occidentalis**	**Swecia qve et** / **Gotia**	**Suetia que et** / **Gottia occidentalis**	**Suetia que et** / **Gotia occidentalis**	**Suetia que et** / **Gottia occidentalis**	**Suetia que et** / **gottia occidentalis**
arosia	arosia	arosia	arosia	arosia	arosia	arosia	Arosia
agna f	agna f	agna f	angue f	agna f	agna f	agna f	agna f
trediera f	trediera f	trediera f	trediera f	trediena f	trediera f	trediera f	trediem f
fierdena f	fierdena f	fierdeua f	fierdena f		fierdena f	fierdena f	fierdena f
stacalnaga?	scocalnaga	schokalnaga	stokalmti mangna	Schokalnaga	Schokalnaga	Schokalna	Schokalna
gottia meridionalis	**Gottia meridionalis**	**Gottia meridionalis**		**Gottia meridionalis**	**Gottia meridionalis**	**Gottia meridionalis**	**Gottia meridionalis**
soriesis	soriensis	soriensis	Soriensis	Soriensis	Soriēsis		
calmam?	calmaur	calmaur	calmaurn	calmur	calmur	calmur	calmur
seta f	seta f	seta f	seta f	seta f		Seta f	Seta f
aosia	aosia	aosia	oasia	aosia	aosia	aosia	aosia
olanth	olanth	olandt	olant Insula	olant	olant	olanth	olanth
agaria	agaria	agaria	Agaria	agaria	agaria	agaria	agaria
ussalia	ussalia	ussalia	Vsalia	ussalia	ussalia	ussalia	Vssalia

W Cod. Vindobon. lat. 3227.			V Cod. Vindobon. lat. 5277.			A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.			A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
	ø. L.	n. Br.		ø. L.	n. Br.		ø. L.	n. Br.	
	° ′	° ′		° ′	° ′		° ′	° ′	
						lintopia	44 5	62 50	lincopia
						Scening	50 45	62 5	scenīg
						vasion	50 0	61 55	nascon
						nascola	48 10	61 40	
						sudercobing	47 50	60 45	sudercobing
						alous	46 10	61 45	alous
									yona lacus alias screse lacus
						stocol lacus aluena f			stokol lacus aliter uena lacus
									scania
Regni dauorum descripcio			**Regni Danorum descriptio**						**dacia**
Primus sinus et promontorium	51 35	60 0	Primus sinus et promontorium	51 35	60 0	Dānorū p	51 45 30	60 5 10	dāpnorum p
forste aa f	50 30	59 40	Forste aa f	50 30	59 40	firsta f	50 10	59 40	fursta f
Aruen a f	48 20	59 20	Arueni a f	48 20	59 20	agus f	47 30	59 10	aguen f
Yschede c	48 25	58 35	Ysthede c	48 25	58 35	istrude uilla	48 30	59 0	istrude uilla
Falsterbode reef	47 40	59 0	Falsterbode reef	47 40	59 0				
falsterbod emporium	47 25	59 0	Falsterbod emporium	47 25	59 0	falsterbede	47 30	58 45	falsterbede
Skanøør pt	47 20	58 45	Skanøør pt	47 20	58 45	scanok	47 30	59 0	stanock
Elleboghei c	47 20	58 55	Ellebogel c	47 20	58 55	elebragen uilla	46 40	58 55	elcebrogen lunda
Magnus skanie portus	46 40	58 50	Magnus skanie portus	46 40	58 50				
ellcholm	46 0	58 40	Elleholm	46 0	58 40				
Grichzhoun pt	45 30	58 35	Grichzhooiuij pt	45 30	58 35	erici portus	46 15	58 50	erici p
helsenberg c	44 50	58 35	Helsenbergh c	44 50	58 35	elsibors	45 15	58 55	elsibors
Første aa f	45 40	59 30	Første aa f	45 40	59 30	fursta f	45 45	59 50	forsta f
Arnen f	44 45	59 40	Arnen f	44 45	59 40				
Kumthz Ionec p	44 0	59 30	Kumtzhoner p	44 0	59 45	cunutis orot	44 5	59 45	cunutis orot
									dacia
føkste aa f	44 20	60 5	Første aa f	44 20	60 5	furst f	44 45	60 0	forst f
Anen aa f	44 35	60 35	Arnen aa f	44 35	60 35	auga f	44 35	60 55	anga f
						trodia f	44 0	61 20	
Hayldhlandis descripcio			**Hayldhlandis descriptio**						**hallandia**
første aa f	43 40	61 5	Første aa f	43 40	61 5	finistar f	41 50	61 15	
portus sømershaim	41 0	60 40	portus sømershaī	41 0	60 40				sumorstā f
Løodest c	41 30	61 0	Løodest	41 30	61 0	lodosia	41 40	61 20	ladosia
første aa f	41 0	62 0	første aa f	41 0	62 0				snistar f
									Bahus
Regni Norbeige descripcio			**Regni Norbegiæ descriptio**			**Norvegia**			**norbegia**

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
linapia?	lincopia	lincopia	lintopia	lincopia	Lincopia	lincopia	lincopia
scenīg	scenig	scenīg	Scenīg	scenīg	Scenīg	Scenīg	Scenīg
nascō	uascon	uascon	Vason	Nascon corr. ex uascon	nasconla	nascōla	nascola
sudercobing	sudercobing	sudercobīg	Sudercobīg	Sudercobing	Sudercobing	Sudercobīg	Sucricobīg
alous	alous	alous	Alous	alous	alous	alous	alous
yona uel sthrese lacus	yona lacus uel schrese lacus	yona lacus alias schrese	Scarse. Lacus scarse alias screse lacus	Screse Lacus. screse lacus. aliter yona lacus	Screse Lacus. schrese lacus aliter yona Lacus	Serese lacus schrese lacus aliter iona lacus	Screse lacus. schrese lacus aliter iona lacus
stochol lacus		stocol lacus alias lacus uena	stokol lacus. Lacus stocol. lacus Vene	stockol lacus	stocol lacus. Scokol Lacus alias uena	Scokol lacus aluena f	Scokol lacus aluena f
scania	**Scania**	**scania**	**Scania**	**scania**	**scania**	**scania et dacia**	**Scania et Dacia**
dacia	**dacia**	**dacia**		**dacia**	**dacia**		
dāpnorū p	dāpnorū p	dānorū p	dānorum p	dānorum p	dānorum p		
fursta f	fursta f	fursta f	fursta f	fursta f	fursta f	fursta f	fursta f
aguen f	anguē f	aguen f	aguē f	aguen f	aguen f	aguen f	
istrude	istrude uilla	istrude uilla	istrude uilla	istrude uilla	istrude uilla	istrude uilla	istrude uilla
falsterbede	falsterbede	falsterbede	falserbede	falsterbede	falscerbede	falsterbede	falsterde
stanoch	stanock	scanock	stanock	stanock	stanock	Sianock	Sianock
elcebrogen	elcebrogen	elcobrogen	elcebrogen	eltrebogen	eltrebrogen	eltebrogen	eltebrogen
lunda	lunda	lunda	lunda lunda	lūda	lunda	Luda	Luda
erici por	erici por	erici por	erici p	erici p	erici p	erici p	erici p
elsibors	elsibors	elsibors	elsibors	elsibros	elsibos	elsibors	elsibors
forsta f	forsta f	fursta f	forsim f		fostra f	forsca f	forsca f
anga f	anga f			anga f		anga f	anga f
cunutis orot	cunutis orot	cunutis orot	tunutis ort	cunutis orat	cunutis orot	cunutis orat	cunutis orat
dacia		**dacia**					
forst f	fors f	forst f	forst f	forst f	forst f	forst f	forst f
āga f	āga f	anga f	angve f	auga f	anga f	anga f	anga f
trodia f	trodia f			trodia f	trodia f	trodia f	trodia f
hallādia	**hallandia**	**hallandia**	**halandia**	**hallādia**	**hallādia**	**hallādia**	**hallandia**
sumersan f	sumorsan f	sumorsan f	sumorsā f	sumorsan f	sumorsan f	Sumorsan f	Sumorsan f
ladosia	lodosia	lodosia	ladosia	lodosia	Lodosia	lodosia	lodosia
sunstar f	snistar f	snistar f	finstar f		sinstar f	sunstar f	sunstar f?
Bahus	**bahus**	**Bahus**	**bahus**	**bahus**	**bahus**	**bahus**	**bahus**
norbegia	**Norbegia**	**norbegia**	**Norbegia**	**norwegia**	**norbegia**	**norbegia**	**norbegia**

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L.	n. Br.	V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L.	n. Br.	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L.	n. Br.	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
	° ′	° ′		° ′	° ′		° ′	° ′	
Also c	40 5	62 15	Aslo c	40 5	62 15	aslo asto c.	40 30	62 15	asto
Yarne f	40 30	62 30	Varna f	40 30	62 30				
portus eius	40 20	62 30	Portus eius	40 20	62 30				
Vone f	39 40	62 40	Vone f	39 40	62 40	Jona f	39 50	63 30	yona f
portus eius	39 0	62 30	Portus eius	39 0	62 30				
faren ciuitas super tumsberg	38 20	62 0	farn ciuitas super tū sperck	38 20	62 0	farensis	40 40	63 0	farensis litus tumebor ions beres
Apetane f	37 5	62 20	Apetane f	37 5	62 20	optene f	37 30	62 35	optena f
Uitu f	36 55	62 40	Vita f	36 55	62 40	viater f	37 20	63 0	unta f
Ameren c	36 0	63 0	Ameren c	36 0	63 0	amorenβ	38 30	62 50	amerensis lacus penarū
						repuris c. magna	36 50	63 15	repuris grādia
lisce p	35 0	62 10	Lyste p	35 0	62 10	liste p	35 30	62 30	luste p **luste**
Stananger c	34 0	62 55	Stananger c	34 0	62 55	stauāgerēsis	34 30	63 15	stauāgecēsis
Corshaū	33 35	62 35	Corshaum	33 35	62 35				
bobchara	33 0	62 55	Bobchara	33 0	62 55				burn f
samershaim	33 5	62 40	Samershaim	33 5	62 40				
Bergen c	33 0	63 15	Bergen c	33 0	63 15	burgēβ	32 45	63 40	bergēsis
Ladhehorn	32 0	63 10	Ladhehorn̄	32 0	63 10				
horiza f	31 30	63 10	Horiza f	31 30	63 10				
trollen byern	31 10	63 0	Trollenpiern̄	31 10	63 0				
Nadhegrun p	30 35	63 0	Nadhegrim p	30 35	63 0				
grincz aa f	30 30	63 5	Grintz aa f	30 30	63 5				archius f
douersgeld p	30 0	63 0	Douersgeld p	30 0	63 0				
Nedrosia siue trunthheim c	29 39	63 5	Neidrosia siue truchaim c	29 39	63 5	nodrosia	29 45	63 15	nodrosia
En æne f	30 0	63 30	En arene f	30 0	63 30	(Flod)	29 55	63 30	
apocane	29 45	63 50	Apocane	29 45	63 50	opteam promotōr'	30 0	64 5	optena promon.
Uithu f	30 40	63 50	Vithu f	30 40	63 50	(Flod)	31 0	64 0	uictu f
Wltu	31 20	64 0	Wultu	31 20	64 0	auiltu p	31 15	64 25	uultu p
Segh f	32 20	64 5	Segh f	32 20	64 5	(Flod)	32 20	64 25	seche f
Sarlecrogh	32 35	64 35	Sarlecrogh	32 35	64 35	feletrog p	32 50	64 45	seletros p
Crogere f	34 20	64 35	Crogere f	34 20	64 35				crogere f
Coment'	35 20	65 0	Comenter	35 20	65 0	comenter p	35 25	65 5	comēter p
						termor f	37 15	65 0	termor f **engronelanth**
						tiem p	38 10	64 45	thion p holrelant
Enegh f	40 0	65 25	Euegh f	40 0	65 25	enog f	39 50	65 45	enog f
Ynesegh p et emporium	41 0	66 0	Ynesegh p et emporium	41 0	66 0	Iuesech p	41 5	66 25	uirseg p

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
asto	asto	asto	asto	asto	asto	asto	asto
yona f	yona f	yona f	vone fl'. hostia	yona f	yona f	iona f	Iona
sarensis	farensis	farensis	forensis	farensis	farensis	farensis	farensis
ſ litus tumebor	ſ litus tumebor	ſ litus tumebor	litus	ſ litus tumebor	ſ Litus tumebor	litus tumebor	litus tumebor
\ ions beres	\ ions beres	\ ionsberes	ianibo**	\ ions beres	\ ions beres		
opteā	opteā f	optena f		opteā f	opteā f	optena f	optem ? f
unta f	unta f	unta f	uicen f	unta f	unta f	unta f	unta f
amerensis	amerensis	amarensis	amorensis	amorensis	amerēsis	amorēsis	amorensis
lacus penarum	lacus penarū	lacus penarū		lacus penarum	lacus penarum	lacus penarum	lacus penarum
grādie repuris	grādia repuris	grādia ci. repuris	repuris grandia	rep*ris	repuris	repuris	repuris
luste p	luste p	luste p		Lustemō p.	lustemō p.	lustemō p.	luscemō p.
luste	**luste**	**luste**	luste	**Luste** luste p.		**Luste**	**luste**
stanāgetēsis?	stauāgecensis	stauāgecensis	stauāgecensis	Stauāgerēsis	Stauāgerēsis	Stauargetensis	Stauargerensis
burn f	burn f	burn f	burn f	burn f	burn f	burn f	burn f
r begēsis	r begēsis	r begēsis	bergēsis	begēsis	bengresis	begensis	begensis
archis f ?	archius f	archius f	archius f	archius f	archius f	archius f	archius f
nodrosia	nodrosia	nodrosia	nodrosia ici f	nodrosia	nodrosia	nodrosia	nodrosia
optea promō	optena p	optena promō	optea promōt'	optenamon p	optanamon p	optenamon p	optenamon p
uictu f	uictu f	uictu f	victu f	uitir f	uictir f	uitir f	uitir f
uultu p	uultu p	uultu p	uultu p	uultir p	uultir p	uultir p	uultir p
seche f	seche f	seche f	seche f	secb̄ f ?	seche f	Seche f	Seth f
seletros p	seletros p	seletros p	seletrog p	selectros p	selectos p	selecros p	selecros p
crog	croger f	croger f	crogere f	r cogere f	trogero f	trogere f	trogeie f
cometer p	comēter p	tomēter p	comēter p	tomēter f	tomēter p	tomenter p	tomenter f
termor f	termor f	termor f	termor f	termon f	termo f	termor f	termor f
engronelant	**engroneland**	**engronelant**	**Engromelandh**	**engronelant**	**engronelant**	**engronelant**	**Engronelant**
thion f	thion f					tion f	tion f
thion p	thion p	thion p		tion p	tion p		
holrelant	holrelant	holrelant	holrelant	halrelant	***relāt	holrelant	holrelant
nog f	enog f	enog f	enog f	enog f	enog f	enog f	enog f
uirseth p	uirsech p	uirsech p	Iueseh p	uirsech p	uirseh p	uirsect f	uirsect f

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L. ° ′	n. Br. ° ′	V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L. ° ′	n. Br. ° ′	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L. ° ′	n. Br. ° ′	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.	A_3 Cod. Zamoiski.
ubi mare congelatum appellatur nordhi'-bodhij			vbi mare congelatum appellatur nordhir-bod			Mare Congelatvm			Mare Congelatv̄ Mare Congelatū	Mare Congelatvm Mare quod frequenter congelatur
mare gottlandie			mare gotlādiæ			Mare Gotticv̄			Gotticū mare	Mare Gotticum
Wildlappenn land descripcio			**Wildlappenland descriptio**			Pillapelant			**Pillappelanth**	**Pillapelanth**
									findlappelanth	**finlappelanth**
Mestebrodh	44 30	66 20	Mestebrodh	44 30	66 20	mestebrot p	42 25	66 45	mestobrat p	mestobroth p
									iuagarest'	magarester ?
Vltimus limes Cruce χp̄i signatus, ne χριστιανι audeant absque licencia regis			Vltimus limes cruce christi signatus, ne christiani audeant absque licentia regis			Vltimus limes crucis cristj signatos ✠ Non licet ultra Ire			Vltimus limes cruce χp̄i signatis. Non licet ultra ire	Vltimus limes cruce χp̄i signatis. non licet ultra ire
Ultra accedere	43 0	67 0	vltra accedere	43 0	67 0					
Wildlappmanni			wildlapmāni							
pigmei			pigmei							
Karili infideles			Karoli infideles							
Descripcio grolandie			**Descriptio Grolandiæ**						**Gronelanth**	**Gronelandia**
thoer p	18 0	65 35	Theoy p	18 0	65 35	ther p	18 0	66 5	ther p	ther p
boer f	16 20	65 30	Boer f	16 20	65 30	beuer f	16 45	65 55	boier f	boger f
eeynth p	15 20	65 0	Eeynh p	15 20	65 0	hien p	15 25	65 10	hien p	hien p
manh f	13 40	64 40	Manh f	13 20	63 40	naf f	13 35	65 0	naf f	naf f
			Secundum promontorium	13 0	64 10	vy p	13 0	64 25	ygi p	yhi p
2m promontorium	13 0	64 10								
eyngromenden landz aa f	12 25	64 0	Eyngromenlandz aa f	12 25	64 0	laude f	12 30	64 15	lade f **engronelanth**	en de san gronelan
Ooc p	12 20	63 40	Ooc p	12 20	63 40	(Forbjærg)	12 15	63 50		
spieldehbedh f	11 30	63 30	Spieldehbedh f	11 30	63 30	spic f	11 35	63 40	spichbod' f	spichbod f
mundhe p	11 25	63 0	Mundhe p	11 25	63 0	mūderh p	11 20	63 15	mūder p	mūder p
hanyd f	10 40	62 50	Hanyd f	10 40	62 50	han f	11 0	63 10	han f	han f
heyde p	10 30	62 40	Heyde p	10 30	62 40	ceum p	10 25	62 50	crui p	trui p
Meer f	10 0	62 40	Meer f	10 0	62 40	(Flod)	10 15	62 50		
hawr p	9 25	62 40	Haẇ p	9 25	62 40	ouer p	9 35	62 45		
han f	9 30	62 50	Han f	9 30	62 50	ana f	9 35	62 55	aner f	aner f
aff p	9 15	63 10	Aff p	9 15	63 10	Daff p	9 20	63 15	af p	af p
nidefildh f	9 40	63 20	Nidefildh f	9 40	63 20	nite f	9 45	63 30	nice f	nice f
een p	9 35	63 40	Een p	9 35	63 40	hoen p	9 50	63 50	hoen p	hoen p
hanh f	10 30	64 0	Hanh f	10 30	64 0	hair f	10 40	64 10	han f	han f
haṁ f	10 30	64 30	Harm f	10 30	64 30	Dauer p	10 40	64 35	oaner p	oaner p
flesk f	11 40	64 55	Flesk f	11 40	64 55	flescle f	11 40	65 5	flescle f	flescle f
hyrch p	11 30	65 40	Hyrch p	11 30	65 40	Hiic p	11 20	66 0	hic p	hic p
feyde f	13 0	66 10	Feyde f	13 0	66 10				feder f	feder f
nordhum p	13 35	67 5	Nordhum p	13 35	67 10	Nurdum p	13 20	67 15	nurdū p	nurdū p
Drub f	14 0	67 40	Drub f	14 0	67 40	driuer f	13 10	66 40	driuer f	driuer f

A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.	Z Zenikortet.
Congelatum Mare quod frequenter congelatur	Mare quod frequenter congelatur	Occeanus congelatus	Mare Congelatvm	Mare Congelatvm	Mare Congelatvm Congelatum	Mare Congelatvm	
Gotticum mare	mare Gotticum	Gotticū mare	Mare Gotticum	mare gotticum	Gotticv̄ Mare	Gotticv̄ Mare	
Pillappelanth	**Pillappelanth**	**Pillapeland**	**pilappelanth**	**Pilappelanth**	**pilappelanth**	**Pilappelanth**	
finlappelanth	**finlappelanth**	**finlapeland**	**finlappelant**	**finlappelant**	**finlappelant**	**finlappelant**	
mestobrat p	mestobrat p	Mestobrat p	mostebrat p	mostebrat p			
uiagarester	iuagarest'	Viagarest	iuagarester	***garest'	iuagarester	margarester	
Vltimus limes cruce χp̄i signatis. non licet ultra ire	Vltimus limes cruce χp̄i signatis. non licet ultra ire	Vltimus limes Crucis χp̄i signatvs. Non licet ultra Ire					
Gronelādia	**Gronelanth**	**Gronelanth**					**Grolandia**
ther p	ther p	ther p boier f	ther p		ther p	ther p	Ther p
boier f	boger f	ther p beuer f	boier f		boier f	boier f	Boier f
h**n p	hien p	hien p			hien p	hien p	Hian p Chā p
naf f	naf f	naf f					Naf f
ghi p	yi p	yc p			ÿ p	ÿ p	Ghi p
lāde f **Engronelant**	lande f **engronelāt**	lade f **Engrolant**	**Engronelanth**	lande f **Engroñelanth**	lande f **Engronelant**	lade f **Engronelant**	Lande f **Engronelant**
	spichbod' f				spichbod' f	spichbod' f	
mūder p	mūder p	mūder p			mūd' p	mūd' p	Munder p
han f	han f		han f				Han f
crui p	crui p	ceii p nerf f auer	crium p	criū p			Trin p
aner f	aner f	ano f		anor f	aner f	aner f	Auer f
af p	af p	af p	af f	af p	af p	af p	Af p
nice f	nice f	nite f					Nice f
hoen p	hoen p	hoen p					Hoen p
han f	han f	hair f	han f	han f	han f	han f	Han f
oaner p	oner p	oaner p	oaner p	oaner p	oaner p	oaner p	Diauer p
flescle f	flescle f	fleschle f	flesthe f	flescle f	flestle f	flestle f	Flestē
hic p	hic p	hic p	hic p	hic p	hic p	hic p	Hit p
feder f	feder f	feder f	seder f	feder f			Feder f
	nurdū p	nudrū p		nurdn̄ p	nurdn̄ p	nurdū p	
diuer f	driuer f	driuer f	driuer f	driuus f			Diuer f

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L.	n. Br.	V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L.	n. Br.	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L.	n. Br.	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.	A_3 Cod. Zamoiski.
	° ′	° ′		° ′	° ′		° ′	° ′		
Sandhin p	12 35	68 20	Sandhin p	12 35	68 20				sadi p	Sadi p
naa p	12 10	68 20	Naa p	12 10	68 30	Naa p	12 5	68 45	nha p	nha p
new p	14 0	69 30	New p	14 0	69 30	neum p	13 20	69 30	neū p	neū p
new ultimus terre terminus nobis in illa parte cognitus	15 40	70 10	New vltimus terræ terminus nobis in illa parte cognitus			ultimus terre terminus			Vltimus terminus terre habitabilis	ultimus terminus terre habitabilis. Ultimus terminus terre habitabilis
ultimus locus Uisibilis	20 0	72 0	Vltimus locus visibilis	20 0	72 0					
Descripcio Yslandie			**Descriptio Yslandiæ**			**Islanda**			**islandia**	**islādia**
Synt p	22 40	63 20	Synt p	22 40	63 20		p 22 50	63 20		
eos f	22 0	63 20	Eos f	22 0	63 20	hosos	f 22 35	63 20		
choas p	21 40	63 0	Choas p	21 40	63 0		p 21 45	63 10	hos	hos
Laycher f	21 30	63 20	Laycher f	21 30	63 20		f 21 30	63 25		
tim p	21 0	63 25	Tim p	21 0	63 25	thyr p	20 55	63 25	tir	thir
stǒgyys f	21 20	63 40	Storgyys f	21 20	63 40	(Flod)	21 30	63 55		stāge
Knesol p	21 0	64 0	Knesol p	21 0	64 0	knosol p	21 10	64 15	knesol	knesol
haffclioos f	21 30	64 25	Haffilios f	21 30	64 25	(Flod)	21 30	64 30	hauos f	hauog f
hanos p	21 5	64 40	Hanos p	21 5	64 40	hanog p	21 15	64 50		
hollen c	21 30	65 0	Hollen c	21 30	65 0	hollēβ	21 45	65 0	hollēsis	hollēsis
madher p	21 20	65 10	Madher p	21 20	65 10	macre p	21 35	65 30		macre
nadher	22 0	65 25	Nadher	22 0	65 25	ader p	22 5	65 40	nader	nader
ar f	22 20	65 20	Ar f	22 20	65 20					
bėrke p	22 40	65 20	Bircke p	22 40	65 20	esd	(p) 22 50	65 35		
conus p	22 50	65 0	Conus p	22 50	65 0	os	(p) 22 55	65 15	os	
doos f	22 40	64 45	Doos f	22 40	64 45	harsis			dos	
eeyr p	23 0	64 40	Eeyr p	23 0	64 40		(p) 23 10	64 45		
yys f	22 40	64 30	YYs f	22 40	64 30		(f) 23 5	64 15	harsol	
soolh p	23 20	64 20	Soolh p	23 20	64 20	solis p	23 30	64 25		sol
reynd f	23 0	63 40	Reynd f	23 0	63 40	terd p	23 30	63 55		
stiolocen̄ c	22 20	63 35	Snolocen̄ c	22 20	63 35	steloch	22 20	63 40	stelōtk	stelonck
Wr p	22 40	63 52	Wr p	22 40	63 25	(Forbjærg)	23 5	63 25		
Insula bÿørnø	17 25	63 30	Insula byørnø	17 25	63 30	(Ø)	17 15	64 0		
							17 45	63 35	lecust	lecust
						ebude			tirie	tirie
						2			eg	eg
						egarmgena			ÿ	y
						males			Veist	Veist
						postepidiū			berra	beira
						monarma			durai	durai
fàreøø i et c	26 25	64 25	farreøø c et i	26 25	64 25	ferensis	26 0	65 0	ferēsis	ferēsis
							26 50	64 30		

A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.	Z Zenikortet.
Sadi p	sadi p	ladi p Sadi p	Sadi p	sadi p	sadi p	sadi p	Sadi p
nha p	nha p	Na p			na p	na p	nha p
nehū p	neū p	Neum p	neum p				neum p
ultimus terminus terre habitabilis	ultimus terminus terre habitabilis	ultimus terre terminus. Vltimus Terminus. Terminus terre habitabilis					
Vltimus terminus terre habitabilis	Vltimus terminus terre habitabilis						
islandia	**islandia**	**Islandia**	**islandia**	**islanda**	**islanda**	**Islanda**	**Islanda**
os				os	os		
hos	hos		tirchos	tirhos	tirhos	tirchos	Ochos
tir	tir	thir					Tuhos
	stange	stāgenis					
knesol	knesel	knesol	kariesol	kenesol	knesol	kiesol	Conesol
hauos f	hauos f	hauus f		hanos f			Honos f
hanos		hauos	hauos	hauos	hauos	hauos	Havos
holēsis	hollensis	holēsis	hollesis	hollesis	hollesis	hollesis	Olensis
macre	macre	macre	macre	macr*	macre	macre	Mane
noder	nad*		nader	nader	nadar ?	nadar	Noder
os	os	harsis	os	os	os	os	dos
dos	dos		dos	dos	dos	dos	
harsol	harsol		harsol	harsol	harsol	harsol	Aisol
slelōck	stelōck	steloch stālo***	slelon	slelonsk	slelōnik	nelōnick	Slelocth
lecust	lecust	lecust	leuist	leuist	leuist	Leuist	
tÿrie	thirie	turie ??	tirie	tirie	tirie	t*rie	
eg	eg	eg	eg	eg	eg	eg	
y	ÿ	?	ÿ	ÿ	ÿ	ÿ	
ueist	ueist	Veist	Veist	Veist	Veist	Veist	
berra	berra	?	berra	berra	berra	berra	
durai	durai	duraj	durai	durai	durai	durai	
ferensis	ferēsis	ferensis	ferensis	ferensis	ferensis	ferensis	

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L. o ′	n. Br. o ′	V Cod. Vindobon. lat. 5257.	ø. L. o ′	n. Br. o ′	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L. o ′	n. Br. o ′	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
alia parua insula	25 5	64 0	Alia parua insula	25 5	64 0	(Ø)	25 55	64 20	
							26 55	63 55	
insula feminarum que uocatur fameøø	26 0	63 0	insula feminarū quæ vocatur fameøø			femo	25 45	63 40	femo
							26 25	63 5	
									orchades insule
									farai
									herlant
Tyle pars norbegie			Tyle pars norbegiæ						**thile**
						bellandiar	31 30	62 50	bellandiar
						Ventheland			**Venthelanth**
Vermenlandh			Vermenlandh			**Vermelant**			**Wermelanth**
findland			flindland			**emeland**			**findelanth**
Insule Circa Chersonesum Cymbrorum			**Insulæ circa Chersonesum Cymbrorū**						
srendet parua	41 0	60 0	srendl̄ parua	41 0	60 0	tred	c. 41 10	60 25	tred
Anehobch due prima	41 40	59 0	Anehobch duæ prima	41 40	59 30	anaold	41 45	59 50	anaol
							42 20	59 35	
2d	42 10	59 20	Secunda	42 10	59 20	anaold	42 0	59 45	anaol
							42 40	59 25	
bogheos	34 30	58 40	bogheos	34 30	58 40	boge	39 50	57 55	boge
Allø	37 40	56 40	Allø	37 4	56 40	als	38 0	57 0	als
femeren prima	36 0	56 25	femeren	36 0	56 25	femerē	36 0	56 45	femerē
	37 0	56 25		37 0	56 25		37 10	56 25	
2d	37 5	56 20	Secunda	37 5	56 20	femern	37 40	56 45	femerē
	38 0	56 20		38 0	56 20		38 45	56 25	
phoenie insule descripcio			**Phoenie insule descriptio**			**feonia**			**feonia**
									dacia
medhelfar pt	38 25	58 0	medelfar	38 25	58 0	medelfar	38 40	57 25	fird'
alias	38 0	57 27		38 0	57 25				
finis illius passus	38 15	57 50	finis illius passus	38 15	57 50				
alias	38 15	57 20		38 15	57 20				
Afnes v et pt	38 30	57 20	Asnes v et pt	38 30	57 20	saspres	38 50	57 15	
aghernes	38 30	57 10	aghernes	38 40	57 10				
Loydhez pt	38 40	57 0	Loydhez pt	38 40	57 0				
eus sinus	39 0	57 0	eius sinus	39 0	57 0				
faborczhonet	39 25	57 0	fabortzhonet	39 25	57 0				
faborkh v et pt	39 40	57 0	faborkh v et pt	39 40	57 0	fabor	39 40	57 10	
faborkh s	40 0	57 0	faborkh s	40 0	57 0				
egeycz v	40 30	57 0	egeitz v	40 30	57 0				
swinshonedh	40 40	56 55	swinshonedh	40 40	56 55				
smerborkh pt et v	40 50	57 0	smerb̊kh pt et v	40 50	57 0	suntor	40 55	57 10	sūtor
fyynzhonet	41 20	57 0	fyÿntzhonet	41 20	57 0				
nyburkh v et pt	41 10	57 20	nyburkh v et pt	41 10	57 20	vibard	41 25	57 25	nibar
Kunshonet	41 25	57 20	Kunßhonet	41 25	57 20				
cuius medium	41 35	57 25	Cuius medium	41 35	57 25				
finis	41 20	57 35	finis	41 20	57 35				

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
femo	femona	femon*	femo	femo[a]	femona	femao	femao
orchades	orchades	orchades	Orchades Insu.	orchades ins.	Orchad' insule numero XXX	Orchades	Orchades
farai	farai	farai	farai	farai	farai	faraj	farai
herlant	herlant	herlant	herlan*	herlant	herlant	herlant	herlant
thile	**thile**	**thile**	**Thile**	**thyle**	**thyle**	**thyle ins.**	**thyle**
bellandiar	bellandiar	bellandiar	bellādia	bellandiar	bellandiar		
uenthelanth	**uentelant**	**uenthelanth**	**Venthelandh**	**uenthelant**	**Venthelant**	**uenthelant**	**Venthelant**
Wermelanth	**Wermelant**	**Wermelanth**	**Vermelanth**	**Vermelant**	**Vermelant**	**Vermelant**	**Vermelant**
finlanth	**finlanth**	**findelanth**	**finlāt**	**finlant**	**finlant**	**finlant**	**Elnlant**
tred	tred	tred		tred	tred	tred	tred
anaol	anaol	anaol		anaol	anaol	anaol	Anaol
	anaol			anaol	anaol	anaol	anaol
boge	boge	boge	boge	boge	boge		
als	ols	ols	als	als	als	**als**	als
fa****	femern	femarē	femerem	femorn	femern	femaren	femaren
femar ?	femern	femarē				femaren	femaren
feonia	**feonia**	**feonia**	**feonia**	**feonia ins.**	**feonia**	**feonia**	**feonia**
dacia	**dacia**	**dacia**	**dacia**				
	firdelfar	fird'		firedelfar	firdelfar	fidelfar	fidelfar
				aspres	aspres	aspres	aspres
sūtor	sūtos	sūtos		Sumpor[s]	sūtors	Sūtor[s]	suntors
nibar	nibar	nibar	nibas	niban	niban	niban	niban

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L. ° ′	n. Br. ° ′	V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L. ° ′	n. Br. ° ′	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L. ° ′	n. Br. ° ′	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
huczholm v et pt	41 10	57 25	Hultzholm v et pt	41 20	57 25				
monkebierg	40 50	57 25	Monkebierg	40 50	57 25				
Alle aas pt	40 20	57 20	Alle eus pt	40 20	57 20				
stige v	40 20	57 25	Stige v	40 20	57 25				
Otthonia c	40 20	57 15	Orthonia c	40 20	57 15	ortonia	40 35	57 20	orconia
borgheus p	40 40	57 25	Borgheus p	40 40	57 25				
borgheus v	39 40	57 30	Borgheus v	39 40	57 30	begrus	39 45	57 30	bergis
arnake p	39 40	57 30	Arnake p	39 40	57 30				
huczgankh pt	39 0	57 30	Hutzgauch	39 ?	57 30				
Salingh v	40 0	57 20	salingh v	40 0	57 20				
bhasind	40 55	57 20	basind	40 55	57 20	(Ø)	41 0	56 55	
langenland	41 25 40 0	56 50 56 30	langenland	41 25 40 0	56 50 56 30	(Ø) c.	41 20	56 45	
spreone i	42 0	57 10	sprone i	42 0	57 10		42 0	57 20	
In lalandh due prima	42 55 44 20	56 40 56 40	Inlalandi duæ prima	42 55 44 20	56 40 56 40	lalant	43 0 44 15	57 25 57 25	lalant 1.
						lalant	44 40 45 30	57 0 57 0	2.
						lalant	45 25 46 10	56 45 56 45	3.
falster i	46 0 46 30	57 30 57 50	falster i	46 0 46 30	57 30 57 50	falster	46 5 46 30	57 45 58 0	faster
Monh i	47 0	58 0	Mond i	47 0	58 0				mēb
draghor i	46 20	58 10	Draghor	46 20	58 10	idmagor	46 15 47 15	58 30 58 30	idnagor
syoholm	45 0	58 30	Syelsolm	45 0	58 30	sioholm	45 0 45 45	58 45 58 45	sieholn
Canis marini insula uulgariter seeland			**Canis marini insula vulgariter seeland**			**Silandia**			**sielandia dacia**
thornborgh	43 5	57 20	Tornborg	43 5	57 20				colesing
corshays pt	43 0	57 20	Corshays pt	43 0	57 20	torsur	44 0	57 40	rorsur
ozoenes	43 0	57 0	Ozoencs	43 0	57 0				
Koholm	43 30	57 0	Koholm	43 30	57 0				
nestued v et pt	44 20	57 10	Nestued v et pt	44 20	57 10	nestued	44 25	57 25	nestrud
Vardhinbógh v et pt	44 50	57 20	Vardhimborgh v et pt	44 50	57 20	narāba	45 0	57 30	amb'g
borghsz nes	47 0	57 15	Borgsnes	47 0	57 15				
thorsan pt	45 30	57 25	Thorsam pt	45 30	57 25				
Køøghe	45 30	57 40	Køoche	45 30	57 40	tauger	45 25	57 50	tauga
Køobenham v et pt	46 5	58 0	Koobentham v et pt	46 5	58 0	namia	46 5	58 5	obenam
helfinghøor v et pt	44 40	58 30	Helfinghøor v et pt	44 40	58 30	falsigor	44 45	58 25	falsigar
Koskildis c	44 40	57 50	Koskildis c	44 40	57 50	rascil	45 30	58 0	rastil
Uienes	44 30	58 10	Vrenes	44 30	58 10				
holbekz	44 0	58 0							
holbekh v	43 40	57 40	Holbekh	43 40	57 40	heldec	44 0	57 25	heldech

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
orania	orconia	orconia	orconia	orconia	orcania	orconia	orconia
bergist	bergis	borgis		bergos	bergas	bergas	bergas
lalant 1.	lalant 1.	lalant 1.	lalant	lalant	lalant	lalant	lalant
2.	2.	2.	2.		lalant	lalāt	lalant
3.	3.	3.	3. 4.				
falster	falster	falster	falci	falster falster	falster	falster falster	falster falster
mēb	mēb	mēb	mēbe	menb	menb	menb	menb
dnagor	idnagor	idnagor	idnagar	idnagor	idnagor	idnagor	Idnagor
sioholm	sieholn	sieholn		sieholn	sieholm	sieholm	Sieholm
sielādia dacia	**sielādia dacia**	**sielandia dacia**	**Silandia**	**Sielādia**	**sielandia**	**selanda**	**Selandia**
tolesing	colesīg	colesing	colesling	colesing	colesing	colesing	colesing
rorsur	rorsur	rorsur	rorsur	rorsur	rorsur	rorsur	rorsur
nestued	nestned	nestrud	nestrud	nestued	nestued	nestued	nestued
nardi amb'g	nardi amb'g	nardi āberg	amberg	nardj ambugu	nardi amb'g	nardi amb'g	nardi anbg
	touga	tauga	tauga	touga	touga	touga	tonga
obenam	obename	obename	obenamhen	cobename	cobename	cobename	cobename
falsigar	falsigar	falsigar	falsigar	falsigā	falsigar	falsigar	falsigar
rastil	rastil	rastil	rastil	rastil	rastil	rastil	rastil
heldeh	heldech	colesīg (cfr. ovfr!)	heldec	heldech	heldech	heldech	heldoch

W Cod. Vindobon. lat. 3227.	ø. L.	n. Br.	V Cod. Vindobon. lat. 5277.	ø. L.	n. Br.	A_1 Cod. Magliab. XIII. 16.	ø. L.	n. Br.	A_2 Cod. Laurent. XXX. 3.
	° ′	° ′		° ′	° ′		° ′	° ′	
Kagenes	43 0	57 30	Kagenes	43 0	57 30				
slaglosia	43 50	57 25	Slaglosia	43 50	57 25	slaglo	43 50	57 10	floglosia
Insula bornholm	49 30	58 30	Jnsula bornholm	49 30	58 30	brenholn	49 0	59 0	bernholn
	50 50	58 30		50 50	58 30		50 55	58 25	
Insula Gotlandiæ			**Jnsula Gottlandiæ**			**Gottia insula**			**Gottia**
Visbu c et pt	57 40	61 55	Visbu c et pt	57 40	61 55	nisbus	57 35	61 50	uisbu
eus introitus	57 0	61 55	Eius introitus	57 0	61 55	(Indløbet)	56 40	62 0	
eeøne p	57 5	61 35	Eeone p	57 5	61 35	anone	57 0	61 40	
opetane f	57 45	61 20	Opetanæ f	57 45	61 20	(Flod)	57 10	61 15	parta f
Uithu p	57 45	61 20	Vithu p	57 45	61 20	(Forbjærg)	57 10	61 15	
						uulta	57 45	61 10	uulta
segh f	58 35	60 55	Seg f	58 35	60 55	(Flod)	58 30	60 55	seg f
Salekragh p	59 0	60 45	Salecragh p	59 0	60 45	alegroth	59 15	61 0	alegre*
Crogh' p	59 30	60 50	Crogher p	50 30	60 50	(Forbjærg)	59 30	61 25	
Comēter	59 3	61 15	Comenter	59 30	61 15	(Forbjærg)	59 5	61 40	
tārener	59 20	61 20	Tarroner	59 20	61 20	torouer	58 55	61 45	terefer
tier f	59 0	61 40	Tier f	59 20	61 20	(Flod)	58 50	61 55	tior f
						engh	59 25	62 5	eng
masegh f	59 35	62 20	Masegh f	59 35	62 20	iueseh	59 35	62 20	
seger estus	60 0	62 30	Seger æstus	60 0	62 30	fegur	59 50	62 30	segur
sancolder p	59 40	62 40	Saurolder p	59 40	62 40	sansols	59 45	62 50	
tolleyr p	59 20	62 40	Tolleyr p	59 20	62 40	tater	59 15	62 50	cober
Knaper f	58 55	62 30	Knaper f	58 55	62 30	cuapar	58 50	62 40	
Uiuer p	58 30	62 35	Viuer ? p	58 30	62 30		58 10	62 45	
Uonchiadh p	52 40	62 30	Vouchiadh p	57 40	62 30	notialch	57 35	62 35	
tyalder p	57 0	62 20	Tyalder p	57 0	62 20	noleber	57 0	62 20	
tyanesaldh p	57 0	62 0	Tyanesaldh p	57 0	62 0	ramefak	56 55	62 5	rumefalck
						Mare Germanicvm et Sarmaticvm			Mare sarmaticū
									Sabulosus pontus
									Balteatus pontus
						Mare Germanicvm			Oc. Germanicvs
						Oceanvs Dvecalledonius			Oc. Dvecalledonivs
						Oceanvs Iperboreus			Oc. Iperborevs
						Oceanvs Occidentalis			

A_3 Cod. Zamoiski.	A_4 Cod. Urbin. lat. 274.	A_5 Cod. Urbin. lat. 275.	A_6 Cod. Laurent. XXIX. 25.	B_1 Cod. Laurent. XXX. 4.	B_2 Cod. Vatic. lat. 3811.	B_3 Cod. Wolfegg.	U Ptolemæusudg. Ulm 1482.
floglosia	flaglosia	floglosia	flogosia slaglo	floglosia	floglosia	floglosia	floglosia
bernholn	bernholn	bernholn	bernholn	bernholm	bernholm	bernholn	bernholn
gottia	**Gottia**	**Gottia**	**Gotia**	**Gottia**	**Gottia**	**Gottia**	**Gottia**
uisbu	uisbu	uisbu	nisbu	uisburg	uisburg	uisbu	wisbe
onane	onane	onane	onane	onane onane f	onane onane f	onans f	onaus f
	pacta f	parta f	apēte f parten f	porta f	porti f	porti f	porti f
uulta	uulta	uulta	uulta	uulta	ūlta	uulta	vulta
seg f		seg f	seg f	seg f	seg f	seg f	seg f
alogret	alegret	alegret	alegerh	alegerech	olegerech	alegerech	alegerech
tereser	terefer	terefer	tor*ner	terefer	terefer	terefer	terefer
tior f	tiar f	tior f	tiar f	tior			
eng	eng		engh	eng	eng	erig	Erig
uirk		iurseg	iuesegh	uirseg f	uirfeg	uirseg	uirseg
segur	segur	segur	segur faucols	Segū	Segū	Segur	sog'
cober	cober	cober	enaper	cober	cober	cober	cober
			nocialch				
			noleber	uoleber	uoleber	noleber	noleber
runefalch	rumfalch	rumefalck	rumefack	rumefalk	rumefalk	rumefalk	rumefalk
Sarmaticū mare	mare sarmaticum	mare sarmaticum	Mare sarmaticum				
sabulosus pontus	Sabulosus pontus	Sabulosus pontus	Sabulosus pōtus	Sabulosus pontus	Sabulosus pontus	Sabvlosvs Pōtvs	Sabvlosvs Pontvs
balteatus pontus	Baltheatus pontus	Baltheatus pontus	Balteatus Sinus	Balteatvs Pōtvs	Balteatus ***vs	Pontvs Balteatvs	
Oceanvs Germanicvs	Occeanus Germanicus	Germanicus oceanus	Occ. Germanicus	Germanicum mare	Gemanicv̄ Mare	Germanicvm Mare	Germanicvm Mare
Oc. Dvecalledonivs	duecalledonius oceanus	duecalledonius	Occ. Dvecalledonius	mare occeanum		Iperborevm	Iperborevm
Oc. Iperborevs	Oceanus iperboreus	iperboreus occ.	Oc. Iperboreus				

Bilag 4.

Nancytexten[1])		Nancykortet	
Europe Dania que dicitur Dannemarchia vel Dacia.			
Danmarchia que et Dania dicitur in tres diuisa est partes : Skaniam uel Skandiniam siue Skandinauiam, Halindhiam et Juciam.			
[Situs Jucie.]			
Jucia enim, que et Chimbrorum chersonesus dicebatur, fines habet ab occidente Germanicum Occeanum iuxta littoris descripcionem hanc:			
Post Albim fluuium:			
Ripis	32* 56 50	33	56 50
Uendesusel	31* 58 20	35 10	58 5
Salinghesusel	35 40 58 25		
Skagen	39 58 15		
Pars, que eius maxime septentrionalis est	40 59 *	40	59 30
Ab oriente terminatur mari Baltico secundum descripcionem hanc:			
Uiburgh	40 30 59 *	40 10	59 10
Arus	40 20 [58] 25	40 15	58 45
Kaldingh	39 50 [58] 15	39 45	58 15
Vedhlis	39 30 [58]		
Obenraa	38 20 [57] 30	38 15	57 40
Flenseborgh	38 [57] 15		
Slesuigh	36 30 [57] 25	36 30	57 25

6 Halindhiam] Halindhram N; cfr. Hallidh W, V. 8 et] est N. 15 58,25] 58,21 N. 21 59,0] 0,59 N. 24 Vedhlis] Veldhlis N; cfr. Vechlis V; Uechlis W. 25 Obenraa] Obersraa N; cfr. obēro B_2, B_3.

[1]) Nærværende Udgave maa sammenholdes med Gustav Storms i *Ymer* 1891, p. 24—34, hvor man vil finde en udmærket norsk Oversættelse og Noter. Vi anfører kun vore Afvigelser fra Storms Udgave, naar vi læser Haandskriftets Ord anderledes end han. Ved en * betegner vi, at en Stedsbestemmelse i Texten maa være galt uddraget af Kortet eller forvansket ved Afskrift.

Nancytexten		Nancykortet	
Eghernefiordh	37 [57]		
Plóne	36* 50 56 50	35 30	56 50
Kiil ciuitas	36 56 30		
Traun fluui[i] ostia	35 56	35 25	55 45
Insule Iucie adiacent in Baltico quidem mari : Pheonia, que maxima earum est et circumscribitur sic:			
Medelphar portus	39 50 57 50		
Agarnes promontorium	40 10 57 50		
Bogens uilla	40 10 57 50		
Ellemose sinus	40 10 57 40		
Hinsholm promontorium	40 50 57 50		
Niborg portus	41 10 57 35		
Suinborg portus	41 10 57 50*		
Agernake uilla	40 50 57 15		
Asnes uilla portus	39 50 57 30		
Vocatur autem et hec proprie Ohdhonis[1]) Insula, vnde eius mediterranea ciuitas est dicta Ottonia uel Odhenzhoø, id est Odonis insula. Tenent ipsius occidentalia Vuenzellinghi, Boginghi et Fogellinghi; orientalia Vinningh[i]; meridionalia Salinghi, in qua parte est Salinga, paterna uilla Claudij Clauii Suarthonis, Nielis[2]) Petri Tuchonis fili[i] et Margarete Ingredis Cicilie Osee Strangonis Viningh[3]) genitj, parcium istarum presencium corographi, in gradibus	40 57 30	40	57 30
et septentrionalia eius tenent Skoghingi; media autem tenent Odhoninghi	40 5 57 30		

3 Kiil] corr. ex Knl N. 4 Traun] Train N; cfr. Traun W, V. 12 Hinsholm] Rinsholm? N. 14 Suinborg] corr. in Sulnborg N. 22 Boginghi] Koginghi N. 28 Viningh] Viningli N.

[1]) Storm læser *Odhonis*. [2]) Storm læser *Melis*. [3]) Storm læser *Vininghi*.

	Nancytexten				Nancykortet			
Circa autem hanc insulam sunt plures parue insule et magne decenter sub consequenti descripcione in eodem mari Baltico:								
Hielm Insula	40	10	58	10				
Alse Insula	39		57	20	39		57	15
Liwde Insula	39*	10	57	30	40	5	57	10
Thasindh Insula	41		57	10	41		57	5
Lawindh, cuius septentrionalia	41	50	57	30	41	50	57	10
Et ipsius meridionalia	41	30	56	40	41	30	56	40
Sproue deserta	42		57	30	42		57	30
Lalandia insula, cuius Occidentalia	43		57		43		57	
Et eius Orientalia	43*		57		45		57	
Item ad orientem Eghernefiordh in mari appellato Cholbierghhede est:								
Femeren Insula	37	30	56	55	37	30	56	55
Et illius parua Insula	39		56	50	38	55	56	50
Situs Halindhie.								
Latera Hallindhie que contigua sunt Noruegie in Lotho iuxta promontorium Starcoteris, cuius sunt gradus	36		61	40	36		61	40
Et protensa linea ab hoc loco usque ad medium regionis latus Suecie in situ, cuius gradus sunt	46	10	66		46	20	65	55
Eius meridionalia que Iuciam spectant et occeano aluitur sic describitur post Starcoteris promontorium:								
Aoslo ciuitas	37*	15	61	50	38	30	61	30
Olaui [1]) uilla	38	50	61	10				
Somerzhaun [2]) portus	40		60		39	55	60	5

7 Liwde] Hwde N. 9 Lawindh] Lamidh (ɔ: Lawidh) N. 12 Sproue] Sprone N. 17 Cholbierghhede] Thobierghhede N. 18 Femeren] Femierem N. 26 latus] Lacus N. 30 Starcoteris] Startoteris N. 31 Aoslo ciuitas] Aoflotentas N. 32 Olaui] Olani N. 33 Somerzhaun] Somerzhaim N. 40,0—60,0] 40,60—0,0 N.

[1]) Storm læser *Olaui* i Stedet for *Olani*. [2]) Storm læser *Somershaun* i Stedet for *Somerzhaim*.

	Nancytexten				Nancykortet			
Lodese ciuitas	41		60	30				
Hamer ciuitas	43*		60	10	44	45	60	
Sioholm	44		60	10				
Situs Scanie.								
Meridionalis lateris descripcio in Øresundh, ubi capiuntur alleca:								
Helsingborgh	45		59		45		58	50
Erichstadh	46	30	58	50	46	15	59	
Elleby portus	47	5	58	40	46	45	58	45
Skanor portus	47	10	58	20	47	30	58	20
Falsterbode	48		50*	20	48	25	58	20
Ab oriente sic describitur:								
Ysthedh [1]) uilla	50		59		50	[10?]	59	
Ab hac ciuitate Oues usque ad medium latus predicte regionis Suecie per lineam extensam terminatur residuum regionis Danorum inclusiue.								
In Scania uille mediterranee hec sunt:								
Lundis ciuitas	47	40	59	30	48		59	30
Madhkeruth [2])	49		51*					
Insule adiacent Halindie:								
Tunsbergh insula	37	30	61	20	37	30	61	20
Trendel parua	40	40	59	40	40	40	59	40
Vdhenskaun [3])	42	50	58	50	42	50	58	50
Holnz insula	44		60		44		59	55
Sellandia que a cane marino sic appellata in Øresvndh similiter [4]) sita sic circumscribitur:								

1 41,0—60,30] 41,60—30,0 N. 2 43,0—60,10] 43,60—10,0 N. 3 44,0—60,10] 44,60—10,0 N. 4 Scanie] stanie N. 5 lateris] lacus N. 6 Øresundh] Øresudh N (cfr. ndfr.). 8 Erichstadh] Erichstadn N. 9 Elleby] Ellebij N. 10 Skanor] Skamor eller Skanior N. 11 Falsterbode] Falsterbede N; cfr. Falsterbode W, V. 13 Ysthedh] Yschedh N. 15 latus] lacus N. 18 Scania] stania N. 21 Madhkeruth] Madhkeruch N. 25 Vdhenskaun] Vdhenskanu N.

[1]) Storm læser *Ysthedh* i Stedet for *Yschedh*. [2]) Storm læser *Madhkeruth* i Stedet for *Madhkeruch*. [3]) Storm læser *Vdhenskaun* i Stedet for *Vdhenskanu*. [4]) Storm forstaar ikke Forkortningen *sir* og retter til *est*.

Nancytexten					Nancykortet				
Slaghlosia non longe a mari, cuius gradus sunt	43		58						
Nestuedh	44		57	40					
Vardhinghburgh	45		57	20					
Crucis portus	45	30	57	30					
Købingh portus	46		58		45	50	58		
Helsinghør [1])	45		58	20					
Holbek	44	40	58	30					
Mediterranea eius ciuitas est:									
Roskildh	45		58		44	45	58		
Suuor abacia } hic sepeliuntur Reges	44	20	57	50					
Esserom abacia } Daniae	44	40	57	30					
Insula Falster	46		57	20	c. 46		57	20	
Mønh insula	47		58		c. 47		57	55	
Draghør parua	46		58	5	46	30	58	5	
Bornholm	49	5	58	40 [2])*	c. 49	40	58	5	

Europe Suessia que est [3]) Gothia.

Suecia, que olim Gothia est dicta, terminos habet ab occasu prefatum Danie latus et orientis [4]) Noruegie ex eadem parte uersus septentrionem usque ad situm, cuius gradus sunt	51		71*		51		72		
Pars eius meridionalis littoris, quod extenditur in Sarmatico occeano, cuius descripcio hec est post Ystedh:									
Oues ciuitas	52		60		52		60		
Kalmarn ciuitas	54		60	40	54	5	60	40	
Strengenes ciuitas	57		62		57	5	62		
Arus ciuitas	60		62	40	59	15	62	40	
Castrum Vibor et insula	61	30	62	40	c. 61	30	62	40	

7 Helsinghør] Helfinghør N. 10 Roskildh] Rosklidh N. 11 Suuor] Snuor? N. 14 Esserom] Essieron N. Daniae] Danaie N. 19-20 Gothia] Gochia N.

[1]) Storm læser *Helsinghør* i Stedet for *Helfinghør*. [2]) Storm læser 58, 20. [3]) Storm læser *et*. [4]) Storm læser *orientale*.

Nancytexten					Nancykortet				
Pars eius septentrionalis in mari quieto extenditur hoc modo post fines maxime septentrionales Noruegie et Suecie predictas:									
Prima eius extensio uersus orientem gradus habet	4		70	40	54		70	40	
Post extensionem primam [1]) extensio	56		70		56		70		
Dalin fluuii ostia	57		68		57		68		
Que deinde subscribitur	58		67		58		67		
Que [2]) ad ortum flectitur in ostio occidentali Ras fluuii	60		67		60	30	66	45	
Ostium orientale Rasis fluuij	62		67		61	45	67		
Flexus fluuij	61*		66		62		66		
Est et Visingh lacus magnus et dulcis in gradibus	51		62	30	c. 51		62	30	
Et Vone lacus uere eiusdem magnitudinis in gradibus	61*		66	30	c. 51		66	10	
Mediterranee ciuitates in hoc regno sunt hee:									
Vpsale [3])									
Skare									
Lynckøbingh									
Vesgøde									
Strengenes									
Ougard [4])									
Verson									
Abo									
Tenent autem eius septentrionalia Dalingi, Stalbergi et ipsius orientalia Finnalappi siluestres et Finnones, et meridionalia Vestgoti.									
Insule adiacent Suecie:									
In Occeano quidem Sarmatico Gyylland insula. Et uilla in ea [5]) Visbu	59		61		59	20	61		

9 fluuii] flij N. 10 Que] Qui N. 16 Visingh] V corr. ex *f* N. 18 Vone] V corr. ex *f* * * N. 19 61] corr. ? N. 35-36 Occeano] Occione N. Gyylland] corr. ex Gvvlland N.

[1]) Storm læser *prima*. [2]) Storm læser *Qui*, men retter til *Que*. [3]) Storm læser *Upsale*. [4]) Storm læser *Ongard*. [5]) Storm læser *ejus* i Stedet for *in ea*.

	Nancytexten	Nancykortet
1	Øland insula 55 60	c. 55 60
	In mari quidem quieto quatuor inhabitabiles, quarum prima gradus habet 53 71 20	c. 53 71 20
5	Secunda uero gradus habet 55 30 70 20	c. 55 30 70 20
	Et tercia gradus habet 57 69	c. 57 69
	Quarta uero et ultima gradus habet 59 67 30	c. 59 67 30

Europe Noruegia.

Noruegie situs.

	Regio eius que uersus meridiem terminatur in Occeano Deucaledonio sic se habet post Stercoteris promontorium:	
	Liste sinus 35 63 30	35 63 20
	Corshaun portus 33 62 30	
	Stauanger ciuitas 29 62 30	? 62 30
	Occidentale eius latus sic describitur:	
	Bergen ciuitas 29 64	28 40 63 50
	Vltimum regni promontorium 25 30 66*40	25 15 65 35
	Nedrosia metropolis 26 66	26 10 66
	Promontorium quod subsequitur 25 [1]) 66 30	25 30 66 30
	Septentrionalis lateris descripcio sic se habet post primum promontorium in Nordinckbøind 29 68*	29 68 40
	Item secundum 33 68 40	33 68 40
	et eius sinus 36* 67 40	34 67 40 35 67 50
	Item tercium 36 69	36 69

13 Occeano] Occiano? N. Deucaledonio] Deucadonio N. 19-20 describitur] describitur 29, 0—64, 0 N. 21 ciuitas 29, 0—64, 0] ciuitas 25, 0—65, 0 N. 23 25] corr. ex 26 N. 26 25] corr. ex 26 N.

[1]) Storm læser *26*.

	Nancytexten	Nancykortet
1	et eius sinus 38 68 40	38 68 35
	Item quartum 39 30 70 25	39 35 70 25
	et eius sinus 43 70	43 70 5
	Item quintum 45 71*	44 55 71 45
5	[et [1]) eius sinus [c. 46 71 40]	c. 46 71 40
	Item sextum et vltimum] 47 71*	47 72
	et eius sinus vltimus [c. 49 71 30]	c. 49 71 30
	Est et lacus penarum in Noruegia in situ 32 65[2]) 30	c. 31 40 65 30
10	Insule adiacent Noruegie hee: Islandia, cuius hec est descripcio:	
	Eius quod magis septentrionale est promontorium 19 10 67 50	19 10 67 50
	Quod inde sequitur 19 66 30	19 66 30
15	Et illo eciam vicinius sequens 19 65 30	19 65 35
	Quod autem magis meridionale est 19 64 10	19 64 15
	Et quod in dorso eius est uersus occidentem gradus habet 17 64*	17 65
	Et aliud iam prodictum [3]) sequens promontorium in eadem parte 17 67	17 67
25	Sunt autem in hac insula ciuitates mediterranee hee:	
	Hollensis 18 65 20	17 40 65 20
	Scalotensis 18 67	17 40 67
30	In hac enim insula equi omnes sunt gradarij, parui et albi et ipsi ad modum feni commedunt [4]) pisces exiccatos [5]).	
	Femøe, in qua singule nascuntur femine et nunquam mares 22 64 10	c. 22 10 64 10
35	Fareø 22 10 68	c. 22 10 67 50

31 ad modum] admodum N.

[1]) Om de her foretagne Indskud cfr. p. 26—27 [2]) Storm læser *66*. [3]) Her staar ꝑdc̄m ɔ: *prodictum*, ikke *prodcimum*, som Storm mener. Om man bør rette til *predictum* (p̄dc̄m) eller, som Storm gør, til *proximum*, er tvivlsomt. [4]) Storm læser *comedunt*. [5]) Storm læser *exaratos*.

Nancytexten					Nancykortet			
1 Summershaun insula, in qua sanctus Olaus rex et martyr debellabat fratrem suum infidelem uisibili adiutorio dei, quod oculis uidisse								
5 fauet	28	30	63	10	c. 28	30	63	10
Ladehorn insula	26	30	64 [1])	30	c. 26	30	64	40
Truntheym insula	[25]	30	66		c. 25	30	66	
In sinu primi et secundi promontorij sunt due								
10 insule, prima que est	26	30	67		c. 26	15	67	10
Secunda est in gradibus	28		68		c. 28		68	
In secundo sinu est insula in gradibus	34	30	68		c. 34	30	68	
Item in tercio sinu est								
15 insula in gradibus	38		69		c. 38		69	
Et in quarto sinu est insula in gradibus	42	30	70	30	c. 42	30	70	30
Item in quinto sinu est et insula posita	46		71*		c. 46		72	
20 Et in ultimo sinu est insula in gradibus	48	30	72		c. 48	50	72	10

4 dei] ? N. 7 [25], 30] 30, 0 N. 17 42] corr. ex 43 N.

[1]) Storm læser *63*.

Nancytexten					Nancykortet			
1 **Gronlandie situs.**								
Pars eius maxime meridionalis gradus habet	7		63	15	7		63	30
Primum eius promon-								
5 torium	10		65		10		64	50
Secundum eius promontorium	11		68		11		68	10
Tercium eius promontorium	15		71		15		71	
10 Ab hoc autem promontorio uersus orientem extenditur patria uastissima usque in Rusland exclusiue. Tenent autem septentrionalia eius Careli infideles, quorum regio extenditur sub polo septentrionali uersus								
15 Seres orientis [2]), quare polus nobis septentrionalis est eis meridionalis [in] gradibus			66					
Sat patenter. Explicit Claudius.								

1 Gronlandie] Groulandie? N. 16 quare] corr. ex quarum N.

[2]) Storm læser *orientales*.

Bilag 5.

Facsimile af Clavustexten i Wienerhaandskrifterne.

1—5: Hele Texten i Cod. Vindob. 3227 (W) ɔ: fol. 192r—194r.

6—7: Første og sidste Side i Cod. Vindob. 5277 (V) ɔ: fol. 271r og 276r.

Ego Claudius Clauß mger nrolai petri Cuerus & mapparate e ſeccem Stralſundis Uetrich fabri Cimbrecus: Ragnā ſubſtrupeā mihi uſa exparatā mathematicaliter cognitā prebuere ad hanc eam necnon ſcripti bile memoria poſteris cudaliter pernare Curaui que ptolomeo hyſparcho & marino erāt magnata:

Cimbrorū Chersoneſus extenſio occidentalis poſt albim fluuium:

Hamburg Comitas mpialis pars procul a mari: 320: 56: 3.
Thetmeſkem Cherſoneſus: 31: 56: 50:
Holzatie littus · 32 · 54 · 0 ·
Friſie mſercores littus: 33 · 54 · 20 ·
Ripis Cuitas · 34 · 54 · 20 ·
Berglamenſes ciuitas · 35 · 58 · 20 ·
Eius littg Koberghde · 36 · 58 · 20 ·
2m eius littg · 37 · 58 · 20/3m littg · 38 · 58 · 20.
Saligenharret ſmus eq · 38 · 20 · 58 · 35 ·
Smus 29 · 38 · 20 · 58 · 55
Smus 39 · 38 · 50 · 59 · 15 ·
Smus 89 · 38 · 55 · 59 · 25 ·

Septemtrionalis deſcripcio:

Vandaſcal Cuitas · 39 · 59 · 20 ·
primū littus · 39 · 30 · 59 · 55 ·
ſecundam littg · 20 · 20 · 59 · 55 ·

Orientalis deſcripcio

Skanie promontoriū · 20 35 · 59 · 55 ·
Littg Orientalis · 20 · 55 · 59 · 20 ·
Smus Orientalis · 21 · 59 · 30 ·
Ydburg Cuitas pars a mari deſtās: 20 59 · 20
Eius promontoriū · 20 · 35 · 59 · 15 ·
Extremus ſmus · 20 · 20 · 59 · 0 ·
Intrmg eq ſmg · 39 · 30 · 59 · 10 ·
Arcus Cuitas · 39 · 55 · 58 · 25
Smus orientalis · 20 · 20 · 58 · 25 ·
Vltmg eq ſmg · 20 · 30 · 58 · 30 ·
Fraldmkh Villa murata · 20 · 30 · 58 · 10 ·
Uechles villa murata pars a mari · 38 · 10 · 54 · 20 ·
Eius Orientale littg · 39 · 54 · 20 ·
2m Littg · 38 · 20 · 54 · 30 ·

Medalfar paſſg m phaomā mſulā · 38 · 30 · 54 · 20 ·
Eius littg extremū · 38 · 54 · 25 ·
Smus Ultimus · 38 · 54 · 20 ·
Littg Ultmū · 38 · 5 · 54 · 10 ·
Flenſaborghes portg · 38 · 54 ·
Flenſeborghes Cuitas · 31 · 20 · 54 · 20 ·
Sleſmkh Cuitas · 36 · 30 · 54 · 15
portus aq: 36 · 20 ·
Igåreſyordh Villa: 36 · 30 · 56 · 25 ·
portg: 36: 25 · 56 · 25 ·
plpē Villa 35 · 35 · 56 · 20 ·
Portus meridionalis · 35 · 20 · 56 · 35 ·
Kylis portg ... : 35 · 25 · 56 · 30 ·
Kyl Cuitas · 35 · 5 · 56 · 5 ·
portg meridionalē · 35 · 25 · 56 · 20 ·
Erati portg primus: 35: 5 · 56 · 15 ·
portg ſeruatg · 35 · 10 · 56 ·
Lubk Cuitas mpialē Caput regni Slauorū anno xpi: 12 · 20 parandi deſcēs a mari 31 · 30 · 56 ·
Regni Slauorū extenſio ad meridionalē
portg magnus · 35 · 20 · 56
Eius primū littg · 35 · 50 · 56 ·
Uſmarid Cuitas · 36 · 20 · 55 · 55 ·
Roſtokh Cuitas & portg · 39 · 20 · 55 · 20 ·
Rebanes Villa · 32 · 10 · 56 ·
portg · 32 · 20 · 56 · 5
Eius littg · 33 · 30 · 56
portg Sundeſg: 25 · 56 ·
Sundus Cuitas · 25 · 55 · 20 ·
hoſtiū aderim flu: occ... 25: 55 · 30
Kåſen promontoriū · 25: 20 · 56 ·
Littg 1 · 25 · 20 · 56 ·
Littg 2m · 21 · 10 · 56 ·
Littg 3m · 28 · 35 · 56 ·
Littg 4m: 50 · 56 ·
Oſtiū orientale aderim ſtiū: abi eſt mariū pomarie · 50 · 56 ·
primū littg · 51 · 15 · 56 · 20 ·
2m littus · 52 · 30 · 56 · 30 ·
Vltmū littg m hoſtio Rubmo · 58 · 54 ·
Praſcia primū littg · 52 · 54 · 20 ·
Sabiendi littg · 5 · 2 · 30 · 54 · 30 ·

2m lettg · 55 · 51 · lo ·
2m lettg · 55 · lo · 58 · 10 ·
Turūa flu: ostra: 56 · 58 · ȝo ·
prmg ſmg pulcra: 55 · 58 · lo
29 ſmg: 51 · 50 · 59 · 5 ·
Carchm flu: Ostra · 58 · ȝo · 59 · ȝo: & habet duas mſdas mgrobdas
Prmg lmome ſmg & uscabatō ꝙcondā Oſtarhodhamgh: cuig gradg ſut: 59 · 20 · 59 · 55 / 29 ſmg: 60 · lo · 61 ·
ſforſte a a flu: oſtra: 61 · ȝo · 61 · 20 ·
Smg ȝg: 61 · ȝo · 61 · 55 ·
Ammā a a flu: oſtra: 62 · 52 · 25 ·
Smg dg: 62 · 63 ·
Smg 5tg: 62 · 63 · ȝo ·
threde a a flu: oſtra · 62 · 62 ·
Smg 6tg: 61 · 20 · 62 · 5 ·
Feardhe a a flu: oſtra: 60 · ȝo · 62 · ȝo ·
Smg Oltmg: 59 · 20 · 62 · ȝo ·
et habat · 1 · mſdas · gnobdes:
Uaſtedhamgh orientall deſcriptio
Smuoſt primus ſmus ultra brepturā maris Occam oſtrogothoſt ubi longus tractus maris da ~~reame~~ norā bodhū ingredit & mare grolandica et gradus habet: 58 · 20 · 62 · ȝo
29 ſmg · 58 · 52 · 20 ·
Aroſca Cuntas · 51 · 62 · 20 ·
39 ſmg · 56 · 20 · 62 ·
Amen a a flu: oſtra · 55 · lo · 63 · 55 ·
4tg ſmus: 55 · 20 · 63 · ȝo ·
thredue a a flu: oſtra: 52 · ȝo · 63 · 20 ·
5tg ſmg · 52 · ȝo · 62 · 50 ·
Fgarde a flu: oſtf: 52 · 20 · 62 · 15 ·
Oltmus ſmus: 52 · ȝo · 62 · 15
Schok olm Cuntas magna paſt deſtās a mari · 55 · ȝo · 62 · 20 · Et hꝫ 5 · mſdas gnobdas:
Gndarholm deſcriptio Orientalis:
prmg ſmus aſt m ora ſchokolm · 52 · ȝo · 62 · 50 ·
Skaran Cuntas · 52 · 61 · lo ·
39 ſmg · 55 · 25 · 61 · ȝo ·
Fermcha a a flu: oſtf: 52 · ȝo · 62 · 25 ·
4tg ſmg · 52 · lo · 61 · 15 ·

Kalmarg Cuntas magna · 52 · lo · 61 · 5 ·
sarthe a a flu: oſtra: 52 · 61
5tg ſmg · 52 · 60 · ȝo ·
Aoſca Cuntas · 52 · 60 · ȝo ·
Et habet tres gnobdes mſdas et una magnam q uocat Olandua q habat: 53 · 60 · lo · 52 · 6 ·
Ragm dauoſt Orientalis deſcriptio:
Prmg ſmg & pmotoriū · 51 · 35 · 6 ·
forſte a a flu: oſtf: 50 · ȝo · 59 · lo ·
2m pmotoriū · 50 · 5 · 59 · 25 ·
Arcen a flu: oſtf: 48 · 20 · 59 · 20 ·
3m & pmotoriū · 49 · 59 ·
4m & pmotoriū: 48 · 25 · 58 · 55 ·
Meredonalis deſcriptio partis
Yſchede Cuntas · 48 · 25 · 58 · 35 ·
Falſtarbode raef: 41 · lo · 59 ·
falſtarbod emporiū · 41 · 25 · 59 ·
Skanoor portus · 41 · 20 · 58 · 45
Ellebogrei Cuntas · 41 · 20 · 58 · 55 ·
Magnus ſkame porg · 46 · 40 · 58 · 50 ·
ellcholm · 46 · 58 · lo ·
Grechzhoun porg · 45 · ȝo · 58 · 55 ·
halſanberg Cuntas · 44 · 50 · 58 · 55 ·
Occidentalis deſcriptio:
primā lettg · 44 · 35 · 58 · lo ·
2m lettus · 44 · 50 · 58 · 55 ·
3m lettus · 45 · 59 ·
4tm lettus · 45 · 20 · 59 · 15 ·
Fforſte a a flu: oſtf: 45 · lo · 59 · 50 ·
5tm lettus · 45 · 59 · 15 ·
Arnen flu: oſtra: 44 · 45 · 59 · lo ·
Kamthzlonec pmotoriū ubi ſodatur minera auri rēpta dmo xpo: 42 · 25 · 44 · 59 · ȝo · heug angali prmg ſmg hꝫ · 44 · 59 · 45 ·
ſforſte a a flu: oſtf: 44 · 20 · 60 · 5 ·
29 ſmg: 44 · 60 · 20 ·
Arnen a a flu: oſtf: 44 · 35 · 60 · 35 ·
39 ſmg · 44 · 10 · 60 · 50 ·
4tg ſmg · 44 · 61 ·
Hagldhlandeldeſcriptio Meredonale
ſforſte a a flu: oſtf: 43 · lo · 61 · 5 ·
primū promontoriū: 43 · 20 · 61 ·
2m: 42 · ȝo · 60 · 55 ·
3m: 42 · 60 · lo ·
4m: 41 · 25 · 60 · lo ·

5tm m mtrotu portg sc̄mershām l160.
Lφodesē Cautas l1.30.61.
Occidentalis descripcio:
primus Cherschnesus l0.50.60.50.
priorū lattus l1.61.10.
2m latg l1.61.15.
3m latg l1.5.61.l0.
fforste ad haugptē flu: ostē: l1.62.
7tem luttus: l0.20.62.
et hr hallandhmsdas 15 m Circumferēcia
Regm Norbeige meridiōalis descripcio:
Also Cautas: l0.5.62.15.
Ydrne flu ostēd: l0.30.62.30.
portg caus l0.20.62.30.
Tone flu: ostē: mg. 39.l0.62.l0.
portg caus 39.62.30.
pmotoriū primū norbege faren cautas
faper eamsberg habet p 38.20.62.
2m promontorium: xl.30.61.l0
3m promontoriū xl.62.
Apetane flu: ostē. 31.5.62.20.
7tem pmontoriū 36.l0.62.30.
Uatu flu: ostē: 36.55.62.l0.
5tm pmontoriū 36.30.62.l3.
Amaren Cautas sup ostē uatu flu: 36.63.
haug Capitē primū pmotoriū: 35.30.62.25.
lsce pmontoriū ubi Capiūtur falcones albi
35.62.10./2m pmontoriū: 3l.30.62.25.
3m pmontoriū. 32.30.62.35.
Sedrangeer Cautas: 3l.62.55.
Corshau. 33.35.62.35.
bobchara 33.62.55.
camershaim 33.5.62.l0.
Bergen Cautas maxima pmotoriū et
emporiū regni 33.63.15.
Ladhehorn 32.63.10
horeza flu: ostē: 31.30.63.10.
trollen byern: 31.10.63.
Nadhegran promontoriū ubi est spūtus
malignus de reo Corpe ommibus disebulter
apparens: 30.35.63.
grimg ad flu: ostē: 30.30.63.5.
doverspeld pmontoriū altissimū. 30.63.
Nedrosia seue trainthham Cautas regale
Ubi regalset Corpus Sancti Olaui
regis norbage 29.29.63.5.
Occidentalis descripcio
En dene flu ostē 30.63.30.
apocalē. 29.l5.63.50.
Septentrionales descripcio
Uetha flu: ostē. 30.l0.63.50.
Uoltu 31.20.0.l.
Seph flu: ostē: 32 20.61.5.
Sarlecroph 32 35.61.35.
Cropero flu: ostē. 31.20.61.35.
Coment. 35.20.65.
Enseph flu: ostē. l0 65.25.
Ynesseph promontoriū et emporium
ubi mare Angelicum appellatur nord
hibodhi per longum tractum ad eid
ipseus mor edtaū mare gottlandie
versus orientem et septentrionem
cauds 7 l1.66. dies hordaū 2.l.
Gold lappaum land descripcio occidis
maritima:
Mastabrodh. l31.30.66.20.
Ultimus limes Cruce xpi signatus
ne xpiani audeant absq licencia regis
Ultra accedere et cum 3 comitatu maxio
habet p l3.61. et ab hoc loco versus occasū
longissimo ambitu terre habetant
primo Gold lappmanni qui sunt homines
immanes silvestres et pelosi sicut dicūt
aunter et solebant repi terebratum
singulis annis et postillos magus versus
occasum sunt pygmei patrui Gabriele
longitudinis dicos Udi capitos in mari
in parua nauicula de Corco que nunc pedat
in ecclesia Kathedrali nidrosie: et est
ibi longa naus de Corco q est quodam
cum talibus pygmeis aptata sicut habet
Norwegia 18 terra mlt hyeme sanq
propter glaciem q circuas et raro separatas
in Calde Calida. et data
Grolandie insula chersonesus dicitur
a terra macedebedi a parte septentrionis
oms uel ignota propter glaciem Quamuis
tamē Kardi insulares eius audeant grolandi
dicam cū caprosō exercitu cottidie. at
hoc absq 3 dubio ex alcera pte poli septē
tamtrionalis/ non ergo dlat occidentis
Limē terre tacte sub polo ut ommes
doctores presci asserunt nec dictu
mendacii nobilis miles Johannes mā
deuil anglicus q dixit se de terres mdie
pdicaasse uersus aiam insulam nor
uegie:

Descripcio Orientalis glandie

ehder promontoriū · 18 · 65 · 35 ·
boer flu: ostū · 16 · 20 · 65 · 30 ·
eeyrich promontoriū · 15 · 20 · 65 ·
mārh flu: ostū · 13 · lo · 62 · lo ·
2m promontoriū · 13 · 62 · 10 ·
eyrpromenden lāds a flu ostū · 12 · 25 · 62 · doos flu: ostū · 22 · lo · 62 · 25 ·
ooc promontoriū · 12 · 20 · 63 · lo ·
spaldehbadh flu ostū · 11 · 30 · 63 · 30 ·
mundhe promontoriū · 11 · 25 · 63 ·
hangd flu: ostū · 10 · lo · 62 · 50 ·
heyda promontoreum · 10 · 30 · 62 · lo ·
Mear flu: ostū · 10 · 62 · lo ·
hawer promontoriū · 9 · 25 · 62 · lo ·
han flu ostū · 9 · 30 · 62 · 50 ·
aff promontoriū · 9 · 15 · 63 · 10 ·
mdefeldh flu: ostū · 9 · lo · 63 · 20 ·
een promontoriū · 9 · 35 · 63 · lo ·
hamh flu: ostū · 10 · 30 · 62 ·
hām flu ostū · 10 · 30 · 62 · 30 ·
flesk flu: ostū · 11 · lo · 62 · 55 ·
hyroh promontoriū · 11 · 30 · 65 · lo ·
feyda flu ostū · 13 · 66 · 10 ·
nordhum promontoreum · 13 · 35 · 61 · 5 ·
Dreb flu: ostū · 1 · 0 · 61 · lo ·
Sandhm promontoriū · 12 · 35 · 68 · 20 ·
nad promontoriū · 12 · 10 · 68 · 30 ·
new promontoriū · 12 · 69 · 30 ·
new · ultmg terre terrmg nobis m
illa pte ogntur ht 9 · 15 · lo · 10 · lo ·
et habet 12 mſcdas p ḡyrū ſuccessas
ſolemnes portg et ultmg locus
Vſibus ht 9 · 20 · 12 ·
Nota vſta nōa ſtr oos ſūt normā
litterarū gottlandā et nō goorū
Descripcio Yſlandie meridionalis
Sym promontoriū · 22 · lo · 63 · 20 ·
eos flu: ostū · 22 · 63 · 20 ·
thods promontoriū · 21 · lo · 63 ·
Laythen flu: ostū · 21 · 30 · 63 · 20 ·
enn promontoriū · 21 · 63 · 25 ·
stoddys flu: ostū · 21 · 20 · 63 · lo ·
Knesol promontoriū · 21 · 62 ·
hafftoos flu: ostū · 21 · 30 · 62 · 25 ·

hanos promontoriū · 21 · 5 · 62 · lo ·
hollen Cuitas · 21 · 30 · 65 ·
madher promontoriū · 20 · 20 · 63 · 10 ·
madher · 22 · 65 · 25 ·
ar flu: ostū · 22 · 20 · 65 · 20 ·
berke promontoriū ht · 22 · lo · 65 · 20 ·
cong promontoriū · 22 · 50 · 65 ·
eeyr promontoriū · 23 · 62 · lo ·
yyo flu: ostū · 22 · lo · 62 · 30 ·
ſoolth promontoriū · 23 · 20 · 62 · 20 ·
reynd flu: ostū · 23 · 63 · lo ·
ſtuolorū Cuitas · 22 · 20 · 63 · 35 ·
Kor promontoriū · 22 · lo · 63 · 52 ·
et habet 18 mſcdas in gna ſalorentas
bonos portus ·
Insula bigorw inter groldandam et yſlandā
18 · 25 · 63 · 30 ·
inter yslandā et norwegiam ſarapp mſcda
et cuitas 9 9 · 26 · 25 · 62 · 25
ibi pua mſcda · 25 · 5 · 62 ·
eſt mſcda ſemnd ubi nūqd ſemne
concepum maris que vndiq ſame pp
26 · 63 ·
Tyſa pars norwegie eſt nec reputatur
mſcda. luz bmne uel tractu maris
ſeperetur a terra quoniā glacies eam
occupat uel nova mensibus terra conuiget
et ideo reputatur terra firma ſic patellō
pendum eſt de mari nordhmbrich p longū
spatium tractu dicitur Weldlappenland
Lidbermendarh et fmdland quoniam
glacie fere ppetua digniter regnū ·
Insula Cōa Cherſonesum Cymbrorū ſunthee
Primo ſrendat pua periculoſiſſima naubg
9 habet · 21 · 60 ·
Arahoboh due prme · 21 · lo · 59 · 30 ·
2a · 22 · 10 · 59 · 20 ·
bogheos · 3 · 1 · 30 · 58 · lo ·
Alip · 31 · lo · 56 · lo ·
semarem prmā 38 · 56 · 25
31 · 5 · 56 · 25
2a 31 · 5 · 56 · 20
38 · 56 · 20

phoeme mſcla deſcripcio medbei
tar portus 38.25.58 et 38.51.21
ſmus dug paſſus 38.15.51.50 et 38
15.51.20.
Aſnes ulla et portg hr 38.20.51.22
apharnes 38.30.51.10
Loxdhesportg 38.10.51
eg ſmus 39 51
ſaborthonet 39.25.51
ſaborkh ulla et portg 39.10.51
ſaborkh ſmus 10.51
tgeyrg ulla 10.30.51
ſromſhonedh 10.10.56.55
ſmerborkh portg et ulla murata
10.50.51
ſyynghonet 11.20.51
nghurkh ulla magna murata &
portg 11.10.51.20
Kunſhonet 11.25.51.20
eg medū 11.35.51.25
ſrms 11.20.51.35
hurghholm ulla & portg magnis
11.10.51.25
monkebiere 10.50.51.25
Alle daſ portg 10.20.51.20
ſeige ulla 10.20.51.25
Oetthoma ouotas in qua requieſcit
corpus ſancti Cuthti regis danor
anglor Scotwor & Gottor 1026
51.15 / borghch promotoriū 10.10.51.25
borgheg Ulla 39.10.51.30
arnake promontoriū 39.10.51.30
hurggarkh portg 39.51.30
In medio haug mſcla eſt Salmgh
Ulla 10.51.20 / In qua natꝰ eſt
auctor anno Xſi 388
11 ſeptembres 4 dabg hores ante
orta ſolis
Iaxta mſcla ſunt pleures cambulas
inter duas eſt bhaſmd maior
eg 10.55.51.20
et 11.25.56.50
et alia largentant 10.0.56.30
et ſpreone mſcla pared 12.51.10
12.55.56.10
In laland hue prima 10.20.56.10
16.51.30
ſalſter mſcla
16.30.51.50

Monh mſcla alta 11.58
draphor mſcla 10.20.58.10
ſyoholm 15.38.30
Cams marm mſcla vulgariter ſeeland
ita deſcribitur:
chornborgh 13.5.51.20
corſhays portg 13.51.20
orbenas 13.51
Koholm 13.30.51
naſtued ulla et portg 11.20.51.10
Vdrohmbogh ulla et portg 11.50.51.20
borghſmus 11.51.15
thaſan portg 15.30.51.25
Kochohe 15.30.51.20
Kobbenham ulla ulla murata cū portu
maximo 1.5.58
halfinghpor ulla & portg more ponti
11.10.58.30
Koſkildus Ciuitas paſſ a mari diſtans 11 10.51
Ouenes 11.30.58.10
holbakg 11.58
holbekh Ulla 13.10.51.10
kageres 13.51.30
ſlaloſed paſſ a mari 13.50.51.25
Inſcla bormholm hr 19.30.58.30
50.50 58.30

Inſcla Gotlandie
Viſbu Ciuitas cū portu maximo 51.10.61.55
eg mtroig 51.01.55
ee Ohne promontoriū 51.5.61.35
opatare flu: oſtr 51.15.61.20
Getha promontorium 51.15.61.20
ſeph flu: oſtr 58.35.60.55
Saletragh promontoriū 59.60.15
Croghꝰ promontoriū 59.30.60.50
Cometar 59.3.61.15
tarener 59.20.61.20
tuer flu: oſtr 59.01.10
maſeph flu: oſtr 59.35.62.20
ſeparaſtus 60.62.30
ſancolder promontorium 59.10.62.10
tollerr promontoriū 59.20.62.10
Knaper flu: oſtr 58.55.62.30
Ouer promontoriū 58.30.62.35
Vonohladh promontoriū 52.10.62.30
tygalder promontoriū 51.62.20
tyaſne ſadh promontoriū 51.62.

Ego Claudius Clausse Nuper Nicolai Petri Curatis et Margarethe Cerstitieri Strangonis Niemeth filius Cymbrum regem subsecutus, per mihi visa experientia multa memoratu digna posteris deliberavi res non scriptibili memoria posteris fideliter piremandare curavi quę Hipparchi Ptolemęi et Marini erant indigesta.

Cymbrorum Chersonesus extensio occidentali post Albim fl.

	longitudo		latitudo	
Habarg ruitus magnus parum prol a mari	32	0	56	20
Thimesken Chersonesus	31		56	50
Holzatę littus	33		57	
Frisię inferioris littus	33		57	20
Ripis ruitus	34		57	40
Burglmensis ruitus	35		58	20
Sinus littus Rolbergkede	36		58	20
Secundū littus	37		58	20
Tertium sinus littus	38		58	20
Salgerharret sinus sinus	38	40	58	35
Sinus secundus	38	40	58	55
Sinus tertius	38	50	59	15
Sinus quartus	38	55	59	35
Septentrionalis descriptio				
Verdossel ruitus	39		59	40
Primū littus	39	30	59	55
Secundum littus	40	20	59	55
Orientalis descriptio				
Skarne promontorium	40	35	59	55
Littus orientalis	40	55	59	40
Sinus orientalis	41		59	30
Viburg ruitus parū a mari distans	40		59	30
Sinus promontorium	40	35	59	15
Extimus sinus	40	20	59	0
Intimus sinus sinus	39	30	59	10
Arus ruitus	39	55	58	45
Sinus orientalis	40	20	58	30
Intimus sinus sinus	40	30	58	30
Fialdmarkh Villa murata	40	10	57	10
Vethlis villa murata parū a mari	38	10	57	40
Sinus orientalis littus	39		57	40
Secundum littus	38	40	57	30
Sinus littus extremum Medelsar passus promontorium situs	38	30	57	30

	Longitudo		Latitudo	
Virhyr promontorium	57	45	61	20
Sez flu: ostia	58	35	60	55
Salcraghy promontorium	59		61	45
Creghez promontorium	50	30	61	50
Comenter	59	30	61	15
Tarzonier	59	20	61	20
Tiez flu: ostia	59	20	61	20
Arasegly flu: ostia	59	35	62	20
Siegez ostium	60		62	30
Caurlaez promontorium	59	40	62	40
Tolleyz promontorium	59	20	62	40
Kamyez flu: ostia	58	55	62	30
Cuez promontorium	58	30	62	30
Vaufuath promontorium	57	40	62	30
Dzalder promontorium	57		62	20
Tyameseldy promontorium	57		62	

Quest. |sagagen in Claudy ptolemeÿ Geographia audiatur ergo

Questyus |sagagey in Claudius Ptolemeus Geographorum sive mensurandi primagey, qua quasi continet quicquid ad mensurandum geographum opus est, erat hora duodecima ad conclusum Diy conventus lucubrabit, ubi cum lucubrasset venit ubi de optima hora legendi de libris tabis quibus. Comenter aut ipse in illa sagagey Toby vogelin Hayltpeuwer vna ipsius sancto ut nimis est Comenter aut ipse illa sagagey quicquid fuerit Geographo necessarium est, ipse Quam Toby vogelin vna ipsius Hayltpeuwer vt nobis quibus vel ipsius ipsius nobis vel denique minus expedita ex audita ea sit sagagey" fortuna geographum glorietur ipse glorietur

Questyus audiatur ergo Hagagen eisagogey in Claudium Ptolomyum Geographum sive continens ipsa primagen Cuius hora duodecima ad conclusum diy Comitatus conuenerunt lucubrauit venit: ubi de optima legendi hora conuenerunt Continet autem ipsa eisagogey illa quicquid futurus Geographo necessarium est; Quam Johannes Vogelin, Hayltpeuwer vna ipsius docebit ut quibus ab ipsius vel nunc vel cum opus erit, hac audita se fortuna geographum dat ipse gloriabitur.

Extrait.

Préface. Les auteurs donnent communication de leur découverte, à la bibliothèque impériale de Vienne, d'une description des pays du Nord, datant du moyen âge et conservée par deux manuscrits différents. Après avoir remarqué la relation étroite qui existe entre ce texte et certaines cartes dessinées à la main qu'avaient publiées A.-E. Nordenskiöld et M. Jos. Fischer, les auteurs ont entrepris sur place un examen approfondi des originaux des cartes en question. D'autres recherches effectuées par eux dans des bibliothèques de Bavière, d'Autriche et d'Italie ayant abouti à la découverte de deux autres cartes manuscrites et appartenant au même type, ils ont fini par avoir à leur disposition des matériaux suffisants pour déterminer l'étendue de l'œuvre scientifique du cartographe danois, Claudius Clavus, (première partie du présent mémoire) et en apprécier la valeur et l'importance (seconde partie).

L'introduction contient un aperçu des recherches faites jusqu'ici sur Clavus. Voici les noms des auteurs qui ont contribué à jeter quelque lumière sur la vie et l'œuvre de ce cartographe; ce sont: le Français J. Blau; l'Allemand G. Waitz; les Danois H.-F. Rördam et Ed. Erslev; les Suédois A.-E. Nordenskiöld et E.-W. Dahlgren; le Norvégien G. Storm; les Autrichiens F.-R. v. Wieser et Jos. Fischer. Il y a trois documents géographiques différents qu'on a attribués jusqu'ici à Clavus: 1° Une description des pays du Nord rédigée en latin et accompagnée d'une carte; cet ouvrage fait partie du cod. 441 de la bibliothèque de la ville de Nancy. L'auteur est appelé *Claudius Clauus* (ou *Clauius*) *Suartho*; il est surnommé *Cymbricus*. L'ouvrage, qui ne remplit que 8 pages y compris celles occupées par la carte, se trouve inséré dans un exemplaire manuscrit de la traduction latine de la géographie de Ptolémée; ce manuscrit a appartenu au cardinal Fillastre († 1428). La meilleure édition est celle de G. Storm (*Ymer* 1889 & 1891). — 2° Des citations données par les géographes allemands Johs. Schoner (1515) et Franciscus Irenicus (1518) d'une description des pays du Nord qu'ils attribuent à un certain *Claudius Chlaus Niger* d'origine scandinave (Schoner) ou *Claudius* (ou *Nicolaus*) *Niger* natif de Danemark (Irenicus). Ces citations (voir les pages 66—73) présentent certaines ressemblances avec le texte du manuscrit de Nancy (voir l'appendice 4) sans toutefois jamais coïncider avec lui d'une façon complète. — 3° Six cartes manuscrites représentant les pays du Nord et appartenant à un type qu'on désigne habituellement par un A (avec le Groënland bien placé à l'Ouest de la Norvège). Ces cartes sont anonymes; elles accom-

pagnent des exemplaires manuscrits de la géographie de Ptolémée datant de la fin du XVe siècle et rédigés par les cartographes allemands Nicolaus Germanus («Donis») et Henricus Martellus; une seule se trouve jointe à un exemplaire manuscrit de l'Insulaire de Bondelmonte. Ces cartes ont été publiées par A.-E. Nordenskiöld et M. Jos. Fischer (voir p. 31 sqq.).

Ed. Erslev a démontré que l'ouvrage nancéen et les citations sont dus à la même personne (Clavus), et tout le monde se trouve d'accord sur ce point. En revanche on a émis sur l'original commun des cartes du type A trois théories très différentes. Nordenskiöld le croit très ancien, d'origine scandinavo-byzantine; il est d'avis que Fillastre s'en est servi pour compléter la carte de Clavus contenue dans l'ouvrage nancéen. M. v. Wieser pense que les cartes ont été rédigées par Nicolaus Germanus et Henricus Martellus d'après des sources scandinaves inconnues. Storm et, après lui, M. Fischer s'efforcent de démontrer que les cartes, l'ouvrage de Nancy et les citations remontent tous à un même ouvrage de Clavus, dont ils sont des remaniements plus ou moins corrigés ou abrégés. Les auteurs de la présente étude font entrevoir (p. 19—20) que selon eux ces trois manières de voir sont toutes susceptibles d'être réfutées, que le texte de Nancy et la carte qui l'accompagne constituent un ouvrage à part, que les citations et les cartes du type A remontent à un autre travail dont Clavus est également l'auteur, et que le texte correspondant aux cartes du type A, texte cité par Schoner et par Irenicus, est justement celui trouvé par les auteurs à la bibliothèque impériale de Vienne. La première partie (chap. 1—5) de l'étude qui suit a pour but de démontrer en détail la justesse de cette hypothèse.

Chap. 1. L'ouvrage nancéen. Les auteurs commencent par démontrer que l'hypothèse de Storm d'après laquelle le texte du manuscrit de Nancy aurait été abrégé faute de place est insoutenable, parce que ce texte a été écrit sur un demi-quaternion inséré comme supplément dans le manuscrit après que le texte principal eut été achevé. Quant à la carte du manuscrit de Nancy, les auteurs pensent avec Storm qu'elle a été diminuée, mais au rebours de l'opinion énoncée par ce dernier auteur, ils ne croient pas qu'on y ait fait des coupures. Ils font remarquer à l'appui de leur manière de voir, qu'une carte construite d'après le texte (appendice 8) comprendra tout à fait le même espace géographique que celle du manuscrit et coïncidera avec elle dans les moindres détails. Ils ajoutent que tout porte à croire que le texte en question est une copie complète, il est vrai, mais faite sans critique. Ce premier chapitre comprend en outre (p. 26—27) un compte-rendu du procédé qui a été suivi dans le dessin d'une carte d'après le texte, et des corrections qu'on a jugé nécessaire d'y opérer; il se termine par la démonstration que Clavus a dû dessiner d'abord la carte et écrire ensuite le texte en fixant d'après la carte les longitudes et latitudes des localités.

Chap. 2. Cartes appartenant aux types A et B. Les pages 31—34 contiennent la bibliographie de toutes les cartes manuscrites découvertes jusqu'à ce jour et appartenant aux types A et B. Ce dernier (connu aussi sous le nom «carte de Donis») diffère du type A en ce que le Groënland (nommé *Engroneland*) y est placé au Nord de la Norvège, tandis que l'Islande a été rejetée assez loin vers le Nord-Ouest sur l'emplacement du Groënland. La plupart de ces cartes sont accompagnées d'une mappemonde corrigée, du même

type que la carte principale (et désignée ici par un *a* ou un *b* selon que le type de celle-ci est A ou B). Dans tous ces matériaux il faut distinguer trois rédactions en partie indépendantes: 1° celle de Henricus Martellus (a_0, A_1); 2° celle de Nicolaus Germanus (A_2—A_5, B_1—B_3); 3° la carte du ms. de Bondelmonte (A_6). Suit (p. 34—37) la description du ms. auquel se trouve jointe la carte de Martellus (A_1), la liste des cartes admises dans ce ms., et la démonstration que la technique y employée est celle qui caractérise la mappemonde (a_0) contenue dans l'Insulaire de Martellus. On fait remarquer que ce Martellus est un cartographe indépendant, qui a toujours fait accorder ses cartes avec celles du type A (il l'a fait non seulement pour les mappemondes (a_0, a_1), mais aussi pour la carte ptoléméenne de la Sarmatie, pour la carte moderne de la Germanie et pour une carte de la Méditerranée et l'Europe centrale). Une description des pays du Nord qui accompagne la carte A_1 (appendice 1) est de date assez récente; selon toute probabilité elle est due à Martellus lui-même.

Quant aux cartes A_2—A_5 et B_1—B_3 il résulte des dédicaces et suscriptions (p. 37) des mss. en question et de la technique absolument uniforme (p. 37—38) qu'elles sont dues à Nicolaus Germanus. Que le groupe A soit le plus ancien, nous le pouvous conclure de ce fait que les noms y sont moins altérés que dans le groupe B et que les noms indiqués sur l'*Engroneland* du groupe B (au Nord de la Norvège) ont été choisis parmi ceux du *Pilappeland* (au Nord de la Norvège) des cartes A et de la *Gronelandia* (à l'Ouest de l'Islande) des mêmes cartes. L'hypothèse de M. Fischer d'après laquelle Nicolaus Germanus aurait créé le type B en se basant sur le type A, se trouve confirmée par la découverte de B_1 et B_2 qui sont avec B_3 les seules cartes du groupe B antérieures à la carte du même groupe imprimée dans les éditions de la géographie de Ptolémée (Ulm 1482 & 1486). M. Fischer a démontré que la 1re rédaction donnée par Nicolaus Germanus de la géographie de Ptolémée, et où manque toute carte du Nord, date de 1466 environ, et aussi que la 3e rédaction (accompagnée d'une carte du type B) est antérieure à l'année 1482 — M. Fischer constate que l'édition d'Ulm de la même année est une copie du ms. de Wolfegg (B_3) — mais il hésite à fixer la date de la seconde rédaction (accompagnée d'une carte de la catégorie A). Les divers exemplaires de cette rédaction étant dédiés au pape Paul II et à Borso, duc d'Este, il faut croire qu'elle est antérieure à l'année 1471 où ces deux hommes moururent; mais comme d'autre part le Holsten est qualifié de *ducatus* sur les cartes en question (A_2—A_5), on en devrait conclure qu'elle est postérieure à 1474. La chose s'explique si nous admettons que les mss. contenant A_2—A_5 ont été faits simultanément et que leurs dédicaces furent écrites avant 1471, tandis que les cartes du Nord qu'ils renferment n'ont éte rédigées qu'après 1474. La preuve qu'il en est ainsi, c'est que les miniatures et autres ornements de ces quatre mss. sont tout à fait pareils et que la désignation du Holsten (*ducatus elfacie*) écrite en lettres d'or, comme tous les noms de provinces, a été corrigée dans tous les quatre en *ducatus olfacie*, correction qui a été faite partout à l'encre noire, et qui consiste en deux traits se ressemblant d'un ms. à l'autre. Cette circonstance nous montre que tous les quatre mss. se trouvaient encore en 1474 entre les mains de Nicolaus Germanus et nous fournit l'explication de ce fait qu'on a laissé en blanc, dans la rédaction suivante, les dédicaces des mss. de B_1 et de B_2. Les cartes B_1—B_3, tout en représentant un type plus récent et plus altéré, donnent

çà et là des noms moins fautifs que ceux du type A; ils remontent sans doute à l'original qui ne nous est pas parvenu.

Le fait qu'une carte du type A (A_6) se trouvait dans un manuscrit de l'Insulaire de Bondelmonte, avait conduit Nordenskiöld à supposer que c'était Bondelmonte qui, au début du XVe siècle, avait transporté la carte originale de Grèce en Italie. Mais la présence de la carte du type A dans le ms. de Bondelmonte ne prouve absolument rien en faveur d'une telle hypothèse. Le texte de Bondelmonte y est suivi de plusieurs autres cartes (p. 42—43) en partie écrites d'une main plus récente et qui sont accompagnées de descriptions compilées d'après des sources diverses. Parmi les cartes se trouve, outre des *tabulæ modernæ* et des cartes nautiques italiennes, une mappemonde dont la représentation de l'Afrique permet de faire remonter au début du XVIe siècle le ms. et A_6, écrite de la même main que la mappemonde. Les noms inscrits sur A_6 prouvent que cette carte a été copiée directement sur l'original perdu (plusieurs de ses noms manquent dans les autres cartes du type A, d'autres y sont moins altérés), mais qu'elle dépend en même temps des copies faites par Nicolaus Germanus. La carte en question (A_6) offre plusieurs doublets de noms de lieux (p. 44); elle porte, sur le Holsten, l'inscription mise en usage par ce cartographe; de plus, elle a été dessinée dans la projection trapéziforme inventée par lui. A_6 a donc quelque valeur de document quoiqu'elle soit la plus récente parmi les cartes manuscrites de ce type. Par contre, la carte imprimée du type B, qui accompagne les éditions d'Ulm, peut être négligée ainsi que les cartes manuscrites B_4—B_8 qui n'en sont que des copies.

A la suite d'un examen linguistique et historique (p. 48—54), dont Storm avait seul jusqu'ici entrevu la possibilité, la rédaction de l'original disparu des cartes du Nord peut être rapportée à la fin du XIVe siècle ou bien au XVe siècle. Des formes sous lesquelles se présentent les noms de lieux danois, on peut conclure que les changements consonantiques qui caractérisent la langue danoise de la période comprise entre 1350 et 1500, avaient été accomplis dans les noms indiqués sur l'original (p. 50—52). Les noms de lieux suédois et norvégiens, en tant que nous pouvons les restituer et qu'ils n'ont pas revêtu les formes latinisées qui avaient cours à cette époque dans tous les pays d'Europe, plaident en faveur d'une rédaction en langue danoise de la même époque (p. 52—53). Les noms de lieux groënlandais, islandais et gotlandais restent jusqu'ici inintelligibles et ne prouvent donc rien. L'admission de localités telles que Vadstena, Båhus et Landskrona, lesquelles ne datent que de 1350 ou même d'une époque encore plus récente (p. 53—54), concorde à peu près avec les critériums linguistiques. L'hypothèse émise par Nordenskiöld, qui concluait à une origine scandinavo-byzantine, se trouve donc réfutée par les cartes mêmes, les Varègues n'étant plus recrutés parmi les Scandinaves à partir de la fin du XIIIe siècle (p. 55—56). En revanche, et la langue et la date de rédaction peuvent être alléguées en faveur de Clavus.

Chap. 3. Les manuscrits de Vienne. Ce chapitre contient la description des deux mss. où se trouve renfermé le texte, récemment découvert, de Clavus. Le cod. Vindob. lat. 5277 est un receuil de cahiers, à contenu essentiellement mathématique et astronomique, écrits par Johannes Vögelin de Heilbronn, professeur à l'Université de Vienne de 1528 à 1549, et par ses élèves. Les dates inscrites sur les cahiers (p. 57), les filigranes, etc. ne

nous apprennent rien sur le moment où Vögelin copia le texte de Clavus. Une note additionnelle inscrite à la dernière page de cette copie (p. 58) nous montre qu'il s'en est servi en faisant son cours sur la géographie de Ptolémée.

Le cod. Vindob. lat. 3227 contient des commentaires (inachevés) sur la cosmographie de Dionysios Periegetes écrits par Cuspinianus, recteur de l'Université de Vienne († 1529). La dernière partie du ms. est occupée par le texte de Clavus, ajouté sans doute après la mort de Cuspinianus par une main étrangère. Comme les manuscrits posthumes de celui-ci sont devenus la propriété de l'Université de Vienne, il faut croire que le copiste inconnu était Viennois. Il n'y a pas de relation de dépendance entre les deux copies; elles sont probablement toutes les deux plus récentes que les ouvrages de Schoner et d'Irenicus où le texte se trouve cité.

Chap. 4. Éditions d'Ulm. Schoner et Irenicus. Quoique à en juger par les mots d'introduction qui le précèdent, le texte de Vienne, aussi bien que celui de Nancy, ait été destiné à servir de supplément à la géographie de Ptolémée, on ne l'a pas encore trouvé joint à aucun manuscrit ou édition imprimée de cet ouvrage. Les renseignements sur les pays du Nord (appendice 2) qu'on trouve dans l'index ajouté par l'imprimeur Johannes Reger à son édition de l'œuvre de Ptolémée (Ulm 1486), ne sont évidemment pas dus à Clavus. Quant aux tables topographiques insérées dans le texte de son Ptolémée comme explications des cartes du Nord et de la Sarmatie, tables auquelles Nordenskiöld attribue quelque valeur documentaire et que M. v. Wieser suppose reproduites sur la carte originale scandinave, diverses erreurs et les formes des noms (p. 64) montrent assez qu'elles ont été tirées de la carte imprimée du type B, qui accompagne l'édition en question; les longitudes indiquées pour l'Islande et pour le Groënland les rattachent d'ailleurs aussi non pas aux cartes A, mais à celles du type B plus récent et plus altéré. Probablement ces passages intercalés sont également dus à Reger.

Abstraction faite du texte de Nancy, d'ailleurs peu connu, ce n'est qu'au début du XVIe siècle que le monde des savants eut à sa disposition des descriptions géographiques des pays du Nord, savoir celles de Johannes Schoner et Franciscus Irenicus, géographes de l'Allemagne méridionale, qui à leur propre dire se basent tous les deux sur Clavus. La comparaison entre les citations empruntées par ces auteurs à Clavus et le texte de Vienne (p. 66—73) nous montre que c'est bien ce dernier texte qui a été à leur disposition, sous la même forme où il se présente aujourd'hui dans les deux mss. de Vienne. On peut démontrer que les passages qui n'ont pas d'équivalent dans le texte de Vienne (imprimés ici en petit texte) ont été tirés d'autres sources, ceux d'Irenicus étant empruntés à Johannes Escendensis et à Johannes Virdung (p. 74—75), ceux de Schoner à une légende inscrite sur une carte nautique (p. 75—76), aux passages intercalés par Reger et aux noms indiqués sur la carte du type B qui accompagne l'édition d'Ulm de l'année 1486 (Les passages dus à Reger et les noms de la carte sont imprimés en italiques). Chez Irenicus l'ordre des pays cités dans la description de la côte continentale depuis Hambourg jusqu'à Helsingborg est le même que l'ordre observé par le texte de Vienne; Schoner de son côté a préféré suivre l'ordre des noms de provinces que donne la carte du type B (p. 76). Les longitudes et latitudes ont été indiquées par Irenicus d'après celles du texte de Vienne; celles de Schoner en diffèrent parce qu'il a voulu les adapter

à son globe construit selon des principes modernes (p. 77—78). Il y a quelque vraisemblance que c'est Johannes Virdung, de Hasfurt, revenu de Danemark avant 1518, qui a mis le texte de Clavus entre les mains de Schoner et d'Irenicus.

Les passages cités d'après Clavus par ces deux auteurs ont été résumés à leur tour par d'autres géographes allemands du XVIe siècle (Pirckheimer, Althamerus, Herberstein); Petrus Apianus les a combinés avec des extraits des cartes du type B qui accompagnent les éditions d'Ulm; Ziegler est le seul qui ait emprunté apparemment quelques noms directement au texte de Vienne (p. 78). Dans les pays scandinaves on n'a pu trouver aucune trace de ce texte, et les savants danois tels que Lyskander, Pontanus et Pontoppidan doivent à Irenicus tout ce qu'il savent sur Clavus.

Chap. 5. Le texte de Vienne et la carte y attenante. Les exemplaires manuscrits qui nous sont parvenus du texte de Vienne ne contiennent pas de carte; mais les mots qui leur servent d'introduction nous apprennent (p. 80) qu'à l'instar du texte de Nancy celui de Vienne était accompagné d'une carte. Ces mots contenus dans le texte: *Wildlappmanni ... sunt homines omnino syluestres et pilosi, sicut depinguntur* renvoient peut-être à quelque image représentée sur une de ces cartes comme il y en a beaucoup d'exemples anciens et modernes (p. 81—82).

Or on peut démontrer que la carte qui appartenait originairement au texte de Vienne a dû être l'original des cartes du type A. Voici des faits qui le prouvent: 1° les noms cités dans le texte et ceux inscrits sur les cartes sont essentiellement les mêmes et suivent le même ordre; 2° on observe dans les localisations géographiques des fautes communes; 3° la désignation si caractéristique des rivières par des nombres ordinaux danois leur est également commune; 4° les noms groënlandais, islandais, norvégiens et gotlandais que présentent les cartes et qui sont si obscurs, se retrouvent dans le texte où ils se suivent dans le même ordre; 5° les longitudes et latitudes du texte correspondent du tout au tout à celles qui peuvent être déduites de la carte A_1, la seule qui n'a pas été recopiée dans la projection trapéziforme de Nicolaus Germanus; 6° une carte construite d'après le texte rentrera décidément dans le type A (comparer l'appendice 6 avec l'appendice 7). Nous avons donc des preuves irréfutables que l'original A a été rédigé par Clavus et qu'il a formé avec le texte de Vienne une représentation cartographique et descriptive des pays du Nord du même genre que l'autre ouvrage de Clavus, savoir le texte de Nancy et la carte qui l'accompagne.

Ce chapitre comprend en outre un compte-rendu des corrections qui ont été jugées indispensables pour l'établissement d'une carte d'après le texte de Vienne ainsi que de la révision critique opérée d'après ces corrections sur les nombres fournis par le texte (p. 84—86). Suit la démonstration que le texte de Vienne aussi bien que celui de Nancy a été fait d'après la carte, et que les longitudes et latitudes du texte en ont été tirées. Le chapitre se termine par un tableau généalogique des deux ouvrages de Clavus (p. 89) et on démontre que le texte de Nancy, qui a dû être rédigé avant 1427, est plus ancien que celui de Vienne où l'auteur fait mention d'une mine d'or, découverte en 1425.

Chap. 6. Les noms de lieux chez Clavus. Les noms de lieux du texte de Vienne et surtout ceux des cartes du type A sont souvent altérés à ce point qu'il devient difficile de les identifier phonétiquement à des noms réels (voir p. ex. Skálholt p. 93—94). Et comme

d'autre part les altérations du texte et celles de la carte sont de nature différente, la nécessité s'impose de juxtaposer les noms originairement correspondants avant de les interpréter. Cette juxtaposition doit être basée en premier lieu sur la succession des noms, puis sur la nature et la position des localités; ce n'est que dans les cas où ces critériums feront défaut qu'on devra recourir aux ressemblances phonétiques.

On constate cependant que beaucoup des noms donnés par les cartes pour le Groënland, l'Islande, la Norvège et l'île de Gotland, et qui ont été l'objet d'interprétations très divergentes (p. 95—96), s'accordent phonétiquement avec les noms du texte qui leur correspondent et qu'on a identifiés avec eux — ils ne sont donc pas altérés au point d'être devenus méconnaissables — mais cependant il est impossible de les identifier avec de vrais noms de lieux.

Or on trouve, dans le texte de Vienne, intercalée entre la description du Groënland et celle de l'Islande, la note suivante, qui a sans doute été originairement une note marginale: «Remarquez que ces noms, tels que *Oos*, sont ceux de caractères runiques et non des noms de lieux» (p. 139,2). Et en effet c'est vrai pour les noms islandais. Parmi ceux-ci il y en a un (*Synt*) dont le sens est obscur; deux seulement (Skálholt, Hólar) sont de vrais noms de lieux, tandis que seize sont certainement et trois probablement des noms scandinaves (danois) de lettres runiques, telles que nous les présente le plus récent des alphabets runiques, celui des «runes pointées» ou «runes de Valdemar» (voir la liste comparative des pp. 97—98). Ces runes, ainsi que les noms qui les désignent, étaient très usitées en Danemark pendant la dernière partie du moyen âge et jusque dans le XVIe siècle (p. 99). Toute une série de noms islandais indiqués sur différentes cartes anciennes et restés jusqu'à ce jour incompréhensibles ne sont en réalité que des formes altérées de ces noms de runes empruntés au dernier des deux ouvrages de Clavus; citons par exemple *Choas* et *Madher*, chez Ziegler; *Berghē*, chez Olaus Magnus; *Tulios* et *Honos*, chez Mercator et Ortelius, et toute une série de noms qui se trouvent combinés sur la carte de Zeno avec de vrais noms de lieux tirés d'Olaus Magnus (p. 101). C'est d'ailleurs à la carte A_4 du cod. Urbin. lat. 274 que Nicolo Zeno a emprunté ces noms de runes d'Islande ainsi que le Groënland avec tous ses noms bizarres. En dehors de A_4 il a cependant consulté une autre copie de la carte de Clavus, qui est probablement celle du cod. Urbin. lat. 275 (A_5).

Les noms groënlandais de la carte de Zeno, qui ne sont que des formes altérées de ceux de la carte de Clavus, ont été l'objet de diverses interprétations (p. 103—105) qui n'ont de valeur qu'en tant qu'elles ont servi à constater que ces noms ne sauraient être identifiés aux anciens noms de lieux scandinaves ou esquimaux du Groënland. Or, si nous lisons les noms groënlandais du texte de Vienne en allant de haut en bas, depuis *Thœr* jusqu'à *New*, et en faisant subir à quelques-uns d'entre eux une légère correction basée sur les formes correspondantes des cartes du type A (p. 108 et 110), nous verrons que ces mots présentent un sens complet et constituent toute une strophe de chanson populaire en dialecte de Fionie (p. 111—112), où le second vers rime avec le quatrième, qui est suivi d'un refrain. Nous donnons ci-contre une traduction littérale de cette strophe en anglais, en allemand et en français:

Thær	boer	eeynh	manh	ij	eyn	Grœnenlandz aa,
There	lives	a	man	in	a	Greenlands stream,
Es	wohnt	ein	Mann	in	einer	Grönlands Au,
Il	demeure	un	homme	dans	une	rivière de Groënland,

ooc	Spieldehbodh	mundhe	hanyd	heyde;
and	Spieldehbodh	doth	he	be named;
und	Spieldehbodh	tät	er	heissen;
et	Spieldehbodh	il	s'appelle;	

meer	hawer	han	aff	uide	sildh,
more	has	he	of	white	herringes,
mehr	hat	er	von	weissen	Heringen,
plus	possède	il	de	blancs	harengs,

een	hanh	hawer	flesk	hynth	feyde.
as	he	has	pork	that	fate.
als	er	hat	Speck	den	fetten.
qu'il	ne	possède	de lard	le	gras.

Nordh um	driwer	sandhin	paa new.
From the north	drives	the sand	anew.
Vom Norden	treibt	der Sand	auf's Neue.
Du nord	vole	le sable	de nouveau.

Cette solution définitive de la question, si souvent traitée, du sens qu'il faut attribuer aux noms groënlandais de la carte de Zeno et de celles du type A, n'a pu être obtenu qu'au moyen du texte de Vienne: dans les cartes du type A, et encore plus dans celle de Zeno, la série des noms est incomplète et tout en présentant une source importante de corrections elle est beaucoup plus altérée que celle du texte. Le nom d'*Engroneland* sur lequel on a tant discuté trouve enfin son explication vraie. Conjointement avec le nom de *lande f⟨luuii ostia⟩* il représente les restes altérés de la combinaison de mots danois: *en Grönlands aa* (p. 106—107).

Les noms de rivières et de promontoires norvégiens indiqués sur les cartes du type A au Nord de Drontheim ont été considérés par Storm comme des noms de lieux altérés jusqu'à en devenir méconnaissables. Ces mots étant toutefois identiques nom pour nom à ceux du texte de Vienne, et la rédaction de ce texte ne dépendant aucunement de celle des cartes, l'altération ne peut pas être très prononcée. Or les noms en question se retrouvent dans le même ordre sur l'île de Gotland; donc, ni les noms gotlandais ni les noms norvégiens ne sont de vrais noms de lieux; nous avons affaire ici, comme dans le cas des noms islandais et groënlandais, à une suite de mots arbitrairement employés comme désignations des différentes localités. Quant au sens de ces mots on n'est pas encore parvenu à le trouver (voir les conjectures émises p. 114—116); il paraît cependant qu'il s'agit là de mots scandinaves.

Les nombres ordinaux danois et latins qu'on trouve employés ne sont pas, comme le pense M. Ahlenius, des emprunts faits à quelque itinéraire nautique; il faut sans doute expliquer ce numérotage par le même procédé de dénomination par séries (p. 116—117).

Un grand nombre des noms contenus dans l'ouvrage postérieur de Clavus ont donc été choisis arbitrairement par l'auteur. Selon toute probabilité ce procédé a été inventé dans le but de rattacher le texte à la carte d'une manière plus pratique que celle employée chez Ptolémée et dans le premier ouvrage de Clavus, où les localités innommées des cartes sont désignées par des circonlocutions latines souvent très longues (p. 95 et 118). La plupart des autres noms indiqués dans le texte et dans les cartes peuvent être identifiés à de véritables noms de lieux danois, suédois, norvégiens ou allemands (voir les notes qui accompagnent le chap. 7 du présent ouvrage), mais on est à même de démontrer qu'ils ont souvent été inexactement placés et que dans beaucoup de cas les épithètes qui les caractérisent sont fausses (p. 119—121). Aussi y en a-t-il un assez grand nombre qui échappent à toute identification (p. 122—123).

Chap. 7. Edition du texte de Vienne avec traduction danoise, précédée d'un compte-rendu des principes qui ont été suivis dans le remaniement critique du texte.

Chap. 8. Sources de Clavus. A. Ptolémée. Il a déjà été démontré par Storm que la géographie de Ptolémée a été la source principale de Clavus. Comme il n'existe pas d'édition moderne de la traduction latine par Jacobus Angelus, on s'est servi pour la confrontation des ouvrages de Ptolémée et de Clavus des éditions de 1475, de 1482 (+ celle de 1486) et de 1490 ainsi que du cod. Vat. lat. 2052 et 5699. De ces matériaux les auteurs ont tiré la preuve que Clavus a suivi Ptolémée non seulement dans les grandes lignes, mais qu'il a reproduit exactement les longitudes et latitudes données par celui-ci: 1° pour la côte méridionale de la Baltique (p. 148—150), 2° pour les *insulæ Saxonum*, les *insulæ Alociæ* et les *insulæ minores Scandiæ* (p. 150—151), 3° pour la grande île de *Scandia*, l'île de Séeland (p. 151—152), 4° pour *Thulé* (p. 152—153). Une pareille concordance en détail n'a pu être constatée dans les chiffres relatifs à la presqu'île du Jutland, où d'ailleurs les différentes rédactions de l'œuvre de Ptolémée divergent les unes des autres et se contredisent (p. 153—154).

B. Itinéraire et cartes nautiques. L'argumentation par laquelle Storm a démontré que Clavus, en élaborant l'ouvrage de Nancy, s'est servi d'un itinéraire appartenant au même genre que l'*Itinéraire Brugeois*, est irréfutable. Quelques-uns des emprunts faits à cet itinéraire se retrouvent dans l'ouvrage plus récent de Clavus, et il semble qu'il en ait ajouté un nouveau: le nom de Ribnitz (p. 155—156).

Par contre on doit considérer comme inexacte l'assertion de Storm d'après laquelle Clavus aurait fait des emprunts aux cartes nautiques italiennes (ou catalanes). En ce qui concerne les lignes côtières il suit Ptolémée (voir plus haut), et là où s'arrête ce dernier auteur, il ne dépend plus de personne. Quant aux noms de lieux, les textes de Nancy et de Vienne sont tous les deux dépourvus des noms spécifiques qui caractérisent les cartes nautiques; ce n'est que dans l'ensemble des cartes appartenant au type A, et remaniées en partie, que nous trouvons sur les côtes baltiques et dans les régions intérieures de la Suède (p. 165—166) une série de noms qui sont certainement tirés des cartes nautiques; mais probablement ces noms, s'ils étaient authentiques, se seraient trouvés, en leur qualité

de noms de villes maritimes, dans le texte de Vienne, qui correspond (voir chap. 5) à l'original A. Il est donc permis de croire que Clavus a entièrement négligé les cartes nautiques; aussi bien, la représentation qu'elles offraient des îles danoises, bien connues de Clavus, était-elle assez peu ressemblante pour lui inspirer de la méfiance. La confrontation des œuvres (textes et cartes) de Clavus avec les sources plus anciennes et avec la carte moderne de la Germanie par Henricus Martellus, datant de 1500 environ (p. 161—164) montre d'ailleurs que tous les autres noms indiqués sur les cartes du type A, y compris ceux qui font défaut dans le texte de Vienne, sont authentiques excepté *ducatus olfacie* (Nicolaus Germanus, cfr. chap. 3), *Stetina* et *odra fluvius* (Martellus), excepté aussi les noms des îles situées entre l'Islande et le Groënland, que Nicolaus Germanus et Martellus ont probablement empruntés chacun à sa source étrangère (p. 159 et 164).

C. Part personnelle de Clavus. En deux endroits différents de son ouvrage postérieur, Clavus invoque ses propres souvenirs, à savoir dans les passages où il est question de la ville de Drontheim, en Norvège, et du Groënland. Qu'il ait en effet visité Drontheim dans l'espace de temps qui sépare les moments où les deux ouvrages furent rédigés, nous le pouvons conclure: 1° de la distinction correcte qu'il établit entre les deux espèces de barques en peau de construction groënlandaise (*umiak* et *kajak*) qui selon lui se trouvaient suspendues dans la cathédrale de cette ville; 2° de ce que le texte de Vienne témoigne d'une connaissance plus approfondie de la côte occidentale de la Norvège que ne faisait le texte plus ancien; 3° de ce fait que Drontheim, qui, dans l'ouvrage antérieur, se trouve placé sur le cercle polaire, a reçu dans la carte plus récente une position à peu près juste, tandis que toutes les autres latitudes indiquées diffèrent beaucoup des latitudes réelles (voir le tableau de la p. 168). Il résulte de notre tableau que Clavus n'a pas effectué d'observation de latitude si ce n'est dans le cas de Drontheim. Cette correction de la latitude de Drontheim combinée avec l'erreur constante de deux degrés environ qui est due à Ptolémée et qui affecte les parties méridionales de la carte du type A, a amené la forme toute contrefaite sous laquelle s'y présente la Norvège.

Au premier abord, Clavus semble moins digne de confiance lorsqu'il affirme avoir vu lui-même, en Groënland, les *Kareli* (Esquimaux) païens, car nous ne possédons pas de renseignements certains sur des expéditions scandinaves en Groënland dans l'espace de temps compris entre 1410 et l'époque voisine de 1600 où le pays fut découvert de nouveau (p. 172—174); or la visite de Clavus aurait dû tomber entre 1425 et 1450. Nous avons cependant certaines raisons de croire qu'il a vraiment, vers cette époque, exploré les côtes du Groënland sur une étendue qui correspond à celle représentée sur les cartes du type A; ces raisons sont les suivantes: 1° En disant: «comme je l'ai vu» (*ut uidi* et *quos uidi*, cfr. p. 137, 2 & 13), il constate l'existence des *Kareli* et des *Pigmei* (l'un et l'autre nom désignaient les Esquimaux) par opposition à celle de peuples fabuleux tels que les *Griffones* et les *Vnipedes*; sur la carte plus ancienne, ces quatre peuples se trouvaient tous indiqués, tandis que dans l'ouvrage plus récent les deux premiers ont seuls été maintenus. L'intention de l'auteur n'a donc pas été de se vanter d'avoir entrepris une expédition en Groënland mais bien de distinguer les peuples fabuleux de ceux qui existent vraiment et qu'il a vus lui-même. 2° Dans le premier des deux ouvrages il parle avec une grande assurance, en s'appuyant sur des sources islandaises, d'un vaste pays s'étendant depuis le Groënland

jusqu'à la Russie; dans le second il dit que le Groënland est une presqu'île qui descend (*dependet*, cfr. p. 137,11) d'un pays inconnu et inaccessible à cause des glaces. 3° Dans le premier ouvrage on trouve des positions indiquées jusque par 71° de lat. Nord sur la côte orientale du Groënland, quoique cette côte soit peu accessible et non colonisée; on y trouve même indiqué un emplacement de ville, tandis que la côte occidentale, facilement abordable et parsemée de colonies, est passée sous silence; dans le second au contraire les positions indiquées sur la côte orientale partent d'un point situé au-dessous du cercle polaire (65° 35′ lat. Nord.) et montent sur la côte occidentale jusqu'à 70—72° lat. Nord. Cette circonstance fait encore mieux ressortir la justesse étonnante du Groënland représenté dans les cartes du type A et dans celle de Zeno, qui en dérive. On en a conclu, et non sans raison, que cette représentation était due à quelqu'un qui avait visité lui-même le Groënland. 4° Il est peu probable que le Groënland de Clavus soit né d'une compilation des sources écrites, d'abord parce que celles-ci donnent les noms scandinaves des colonies, tandis que les noms indiqués par Clavus sont fictifs, et ensuite parce que les renseignements fournis par les sources écrites sur l'étendue et la configuration du pays sont peu clairs et contradictoires. 5° Clavus termine les indications de position par les mots suivants: «dernière limite de la terre connue de ce côté: 70° 10′ lat. Nord; dernier point visible: 72° 0′ lat. Nord»; or c'est là justement la manière dont s'exprime un homme qui a pénétré lui-même jusqu'à un certain point et a dû retourner en arrière tout en regardant la côte qui s'étendait devant lui toujours plus loin vers le Nord.

Le chapitre se termine par la démonstration que Clavus n'a certainement pas eu de boussole à sa disposition et qu'en fait de pays scandinaves il n'a connu par lui-même, outre la Norvège et le Groënland, que les îles danoises et la ville de Lübeck.

D. Sources scandinaves. Si dans les deux ouvrages de Clavus la Norvège, l'Islande et le Groënland ont une situation relative à peu près juste, ce fait est dû à ce qu'il a utilisé de vieilles indications routières scandinaves; l'ouvrage postérieur en particulier les suit avec une exactitude scrupuleuse, et cela ne s'accorde pas mal avec l'hypothèse d'une expédition en Groënland entreprise par Clavus (p. 185—186). Sur un seul point les indications routières ont cependant induit en erreur d'abord Ivar Baardsen et ensuite Clavus en leur faisant placer l'île des Ours (*Byörnö*, *Gunnbjarnareyar*) à mi-chemin entre le Groënland et l'Islande. Partout ailleurs les expériences que Clavus remportait de ses voyages et le sens pratique dont il a fait preuve en choisissant ses sources lui ont fait éviter en traitant des pays les plus septentrionaux l'erreur qui donna lieu à tant de confusions, avant et après Clavus, lorsqu'on plaçait le Groënland au Nord de la Norvège, en communication avec la Russie. La cause de cette erreur était d'abord, comme nous l'apprend le *Konungs skuggsjá* (Miroir des Rois) le climat et la nature nettement polaires du Groënland, ensuite, comme il ressort du livre d'Adam de Brême, la conviction que les explorations des Norvégiens avaient été dirigées vers le Nord, et enfin les indications insuffisantes des chorographes islandais (p. 189—192). Les cartes du type B représentent justement la conception erronée, qui était généralement reçue en dehors des pays scandinaves. Si nous voyons dans l'*Itinéraire Brugeois* et, plus tard, dans Clavus, les *Kareli* (Finnois) rapportés au pays qui s'étend au delà du Groënland, la raison en est sans doute qu'on se figurait le Groënland placé (comme île ou presqu'île) au Nord de la Norvège et de la Finlande (p. 194—195).

Chap. 9. Clavus, sa vie et l'importance de son œuvre. *Claudius Claussön*, — le *Clavus* (ou *Clavius*) de l'ouvrage de Nancy est sans doute la forme latinisée de *Claussön* (fils de Claus) — surnommé *Swart* («le Noir», lat. *Niger*) —, naquit le 14 septembre 1388 dans le village de Sallinge situé dans l'île danoise de Fionie (cfr. p. 143). Les informations qui nous sont parvenues sur sa famille sont peu claires (p. 198—199); toutefois nous pouvons regarder comme certain que son père s'appelait *Nicolaus* (en danois: *Claus* ou *Niels*), et sa mère *Margrethe*. Lui-même ajoute à son nom l'adjectif *Cymbricus*, son île natale étant pendant tout le moyen âge regardée comme ressortissant au Jutland (*Chersonesus Cimbrorum* selon Ptolémée). Il fut élevé probablement à Sorö, couvent de Cisterciens situé dans l'île de Séeland; en tout cas il a reçu une éducation savante (p. 199). Dès 1412—1413 environ il parcourut l'Europe en savant errant et arriva à Rome, où nous le trouvons en 1424 faisant une communication, devant un cercle d'érudits auquel appartenait le Pogge (Poggio), sur l'existence d'un Tite-Live complet à Sorö. En Italie, il lut la géographie de Ptolémée et en écrivit le supplément qui fut son premier ouvrage (l'ouvrage de Nancy) destiné surtout aux clercs italiens. Ensuite il revint dans les pays du Nord, appelé peut-être par le roi danois Éric de Poméranie, et c'est là qu'il écrivit d'après les expériences qu'il avait pu faire en voyageant dans ces pays (chap. 8 C) son second ouvrage (texte de Vienne accompagné de l'original A). On ignore l'année de sa mort.

Clavus est le premier des géographes modernes qui ait adopté la méthode scientifique des auteurs classiques tout en ajoutant une contribution importante à l'image que les Anciens s'étaient faite de la terre. Les défauts de ses ouvrages sont dus d'abord à son respect trop servile pour Ptolémée et ensuite à sa science incomplète. En revanche on peut louer chez lui, outre une certaine sobriété qui apparaît dans le choix des sources (itinéraires et indications routières), sa connaissance de parties considérables des pays du Nord, qu'il avait lui-même parcourues, et son souci de la réalité (cfr. la peinture du Groënland et de la mer polaire avec ses côtes). Le texte de Nancy nous donne des pays du Nord une description polititique et topografique, qui, pour son temps, n'est pas du tout médiocre. Le texte de Vienne, qui est plutôt une énumération systématique des localités maritimes, ayant servi de supplément à une carte, se distingue surtout, ainsi que les cartes du type A, par la représentation si réussie du Groënland et des îles danoises, laquelle surpasse ou tout au moins égale d'autres représentations données à des époques beaucoup plus récentes (p. 203—204). Dans l'histoire de la géographie, l'ouvrage de Nancy n'a pas laissé de trace; quant au texte de Vienne il résulte du présent mémoire (cfr. aussi l'exposé sommaire p. 206 sqq.), qu'il fournit, avec les cartes du type A, les données nécessaires pour la compréhension des représentations géographiques et cartographiques des pays du Nord pendant toute la période de la Renaissance.

BILAG 6. FACSIMILE AF NORDENSKORTET I COD. MAGLIAB. XIII. 16.

NB. SKRIFTEN FRIT GENGIVET EFTER ORIGINALEN.

F. Hendriksens Repr. Atelier.

BILAG 7. KORT KONSTRUERET EFTER WIENERTEXTEN.

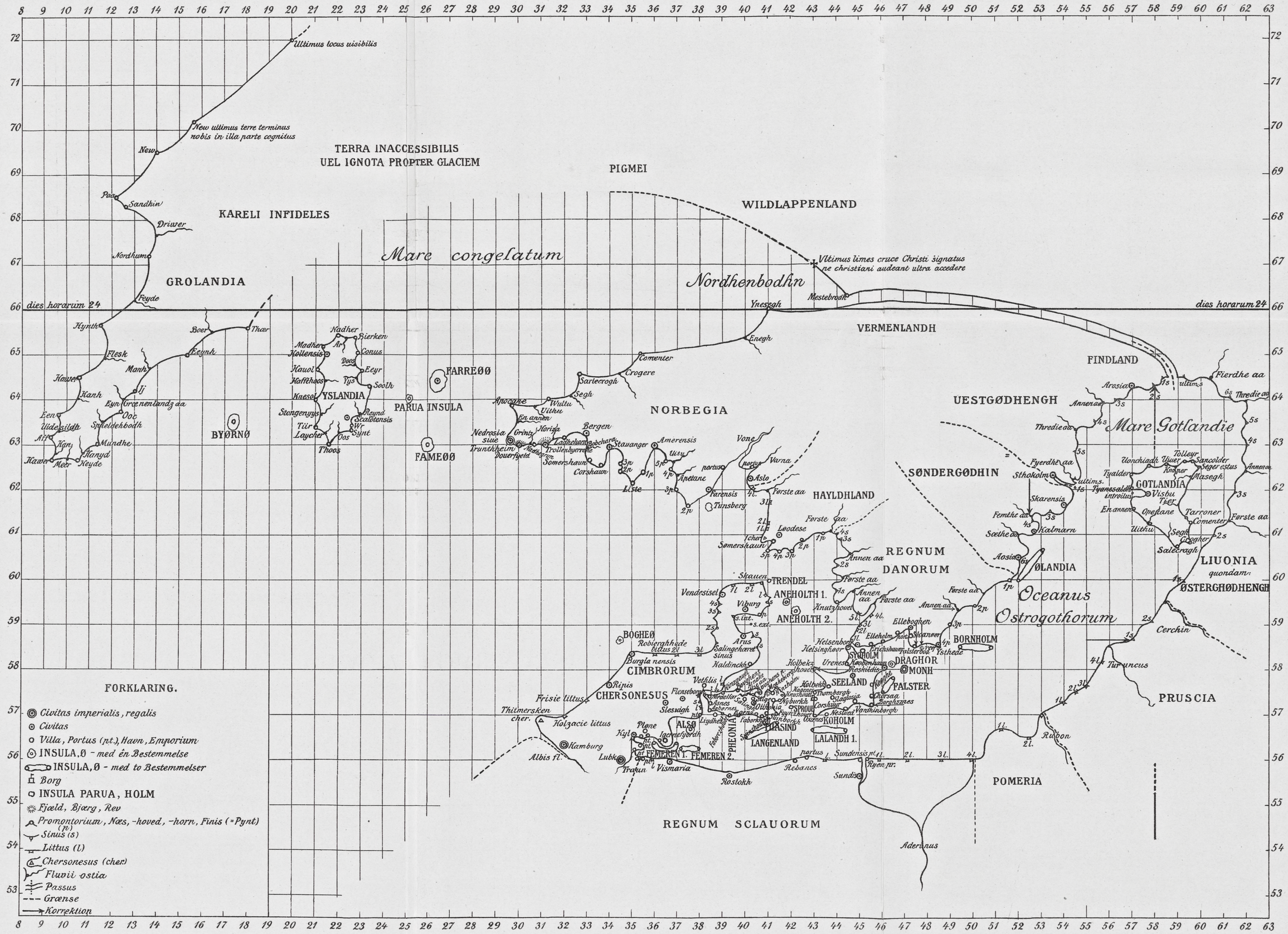

F. Hendriksens Repr. Atelier.

BILAG 8. KORT KONSTRUERET EFTER NANCYTEXTEN.

F. Hendriksens Repr. Atelier.